
Títol:

Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social

Autor:

Jaume Asensi Carles

Director:

Alfred Linares

Programa de Doctorat:

Projectes Arquitectònics

Departament de Projectes Arquitectònics
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
Universitat Politècnica de Catalunya

Barcelona, novembre 2015

Tesi presentada per obtenir el títol de Doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya

Common spaces in collective buildings of social housing - Abstract

Purpose of work

Explore the potential of common areas in collective buildings of social housing as crucial elements to improve the environmental conditions of its inhabitants.

Analysis

- Historical context of social housing in Europe and Catalonia.
- Analysis of European interventions for collective housing buildings where common areas have been especially developed.
- Detailed analysis of examples of social housing in the metropolitan area of Barcelona and the common spaces they propose.
- Analysis focused specifically on common space, as much spatial -from urban scale, the building scale and domestic scale- as of its use.

Conclusions

Determining the real possibilities of development of the common areas in the current context of social housing.

Practical application of the reflections drawn from the research in three buildings with three different contexts in Barcelona.

Keywords

housing, social, collective, common, space, city, architecture, Europe, Catalonia, Barcelona.

Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social - Resum

Propòsit del treball

Explorar el potencial dels espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social com a elements determinants per millorar les condicions ambientals dels seus habitants.

Anàlisi

- Contextualització històrica de l'habitatge social a Europa i a Catalunya.
- Anàlisi de determinades actuacions europees d'edificis col·lectius d'habitatge on els espais comuns s'han desenvolupat de forma especial.
- Anàlisi detallada d'exemples d'habitatge social a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i dels espais comuns que generen.
- Anàlisi centrada específicament en els espais comuns, tant espacial -des de l'escala urbana, la de l'edifici i la domèstica- com d'utilització.

Conclusions

Determinació de les possibilitats reals de desenvolupament dels espais comuns en el context actual de l'habitatge social.

Aplicació pràctica de les reflexions extretes de la recerca en tres edificis amb contextos diferenciats de Barcelona.

Paraules clau

habitatge, social, col·lectiu, comú, espai, ciutat, arquitectura, Europa, Catalunya, Barcelona.

Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social - Pròleg

El problema de l'habitatge és un problema cada cop més present en la nostra societat sobre el qual, malgrat la seva importància, manquen estudis rigorosos que permetin establir bases objectives a partir de les quals poder plantejar una resolució. En aquest treball es considera l'habitatge social com el que plantegen i regulen els diferents òrgans de govern per tal de garantir-lo a tothom. En els debats ideològics sobre l'habitatge social se sol incidir en qüestions dimensionals com la superfície mínima que pot tenir un habitatge, o les mides de les estances. Qüestions que no ajuden a aclarir temes de fons ni donen bases objectives per solucionar el problema.

Des de l'arquitectura es poden aportar solucions espacials que ajudin a establir mecanismes per afrontar el tema de l'habitatge com un tema fonamental en la nostra societat. El treball presentat: **'Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social'**, proposa un estudi sobre l'habitatge social canviant el punt de vista més habitual. No se centra tant en la tipologia dels habitatges, sinó en les relacions que estableixen els habitatges entre ells i amb l'entorn on s'ubiquen mitjançant els espais comuns dels edificis. Es planteja com una possible eina a partir de la qual poder construir polítiques efectives en torn a l'habitatge social i col·lectiu.

Aquesta tesi doctoral s'ha pogut realitzar, fonamentalment, gràcies al recolzament acadèmic del seu director, Alfred Linares. També han contribuït especialment els suggeriments i comentaris de Victoria Llinares.

En l'àmbit personal la realització del treball ha estat possible gràcies al recolzament de tota la meua família: Viki, Tonet, Aitana, Conxa, Paco i Berta.

Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social

0. Introducció	11
0.1. Objectiu del treball	11
0.2. Treball de recerca en arquitectura	15
0.3. Context de l'habitatge en l'actualitat	18
0.4. Tema proposat	21
0.5. Mètode de treball	27
1. Habitatge social	32
1.1. Definició	33
1.1.1. Contextualització històrica	33
1.1.2. Dret social	45
1.2. Evolució de l'habitatge social a Catalunya	51
1.2.1. Contextualització	51
1.2.2. Emplaçament	53
1.2.3. Agrupacions	55
1.2.4. Tipus i estances	57
1.2.5. Evolució dels espais col·lectius	60
1.3. Habitatge social i ciutat	61
2. Anàlisi d'exemples històrics d'habitatge col·lectiu	67
2.1. Propòsit de l'anàlisi	67
2.2. Agrupacions col·lectives europees	71
2.2.1. Exemples analitzats	71
2.2.2. Paternalistes (Familisteri)	75
2.2.2.1. Context	75
2.2.2.2. Projecte	79
2.2.3. Mietkasernen berlineses	83
2.2.3.1. Context	83
2.2.3.2. Projectes	87
2.2.4. Viena roja	91
2.2.4.1. Context	91

Índex

2.2.4.2. Projectes	97
2.2.5. Holanda 1a. meitat del s.XX	103
2.2.5.1. Context	103
2.2.5.2. Projectes	109
2.2.6. L'U.R.S.S. 1a meitat del s.XX i les experiències després del Moviment Modern	113
2.2.6.1. Context	113
2.2.6.2. Projectes	119
2.3. Actuacions a l'àrea metropolitana de Barcelona	127
2.3.1. Contextualització	127
2.3.2. Exemples	131
2.3.2.1. Barri del Congrés	131
2.3.2.2. Barri de Sant Cosme	139
2.3.2.3. La Maquinista	147
2.3.3. Conclusions	154
2.4. Projectes recents a Barcelona	159
2.4.1. Habitatges per joves a Can Caralleu	159
2.4.2. Habitatges socials a l'illa A de Torrebaró	161
2.5. Dades dels projectes seleccionats	163
3. Espais comuns	183
3.1. Definició de l'espai comú	183
3.1.1. Definició formal	184
3.1.2. Identitat col·lectiva	185
3.1.3. Entre-espai	186
3.1.4. Lloc de trobada	187
3.2. Anàlisi	191
3.2.1. Escala urbana	191
3.2.1.1. Relació amb l'entorn urbà immediat	191
3.2.1.2. Relació amb la trama urbana	197
3.2.1.3. Posició i formalització dels accessos. Seqüència d'accés	203
3.2.2. Escala de l'edifici	209
3.2.2.1. Relació entre el conjunt dels habitatges i l'espai comú	209
3.2.2.2. Generació del sistema que configura l'edifici	217
3.2.2.3. Recorregut interior	225
3.2.3. Escala domèstica	235

Índex

3.2.3.1. Punt de connexió entre l'habitatge i l'espai comú	235
3.2.3.2. Relació entre els espais comuns i els equipaments o serveis	241
3.3. Ús	245
3.3.1. La Casa Bloc	254
3.3.2. El Walden 7	263
4. Conclusions	281
4.1. Potencialitat dels espais comuns	281
4.2. Propostes de possibles aplicacions	283
4.2.1. Proposta 1	285
4.2.2. Proposta 2	289
4.2.3. Proposta 3	293
5. Bibliografia	297
5.1. Llibres i monografies	297
5.2. Articles i revistes	308

0. Introducció

0.1. Objectiu del treball

El propòsit d'aquest treball és establir una base per poder millorar les condicions de la vida en comú dels habitants dels edificis d'habitatges col·lectius.

La vida en comú és inherent a la condició de l'home com a ésser social. Les agrupacions en nuclis urbanitzats són els llocs paradigmàtics on es desenvolupa aquesta vida en comú, on apareixen elements compartits d'infraestructures, equipaments o serveis públics per a tots els seus habitants.

Avui en dia a les concentracions urbanes, independentment de la seva mida, l'espai s'estructura amb dos àmbits ben diferenciats: el privat i el públic. L'àmbit privat és el propi de cadascú, en el cas dels habitatges es tracta de la casa, de la propietat exclusiva de cada habitant. L'àmbit públic és el que pertany a tothom, està gestionat, generalment, pels òrgans de govern municipal que garanteixen els elements necessaris per al desenvolupament de la vida en comú del conjunt dels habitants.

Als edificis col·lectius la propietat privada es complementa amb una propietat col·lectiva. Existeixen certs elements que pertanyen a tots els usuaris de l'edifici i que generen certes obligacions comunes per tal de poder mantenir-los i gestionar-los.

Amb la voluntat de regular i controlar la gestió dels espais privats i dels comuns en un edifici col·lectiu d'habitatges sorgeix la Llei de la propietat horitzontal que estableix el marc normatiu per poder dividir la propietat d'un immoble entre els seus usuaris. Aquesta llei per una banda garanteix individualment la igualtat entre tots els propietaris i, per altra garanteix el manteniment i el bon funcionament de tot allò que és comú, organitzant la convivència col·lectiva. [n.01]

Generalment aquesta propietat col·lectiva s'interpreta com una propietat privada compartida per un grup d'usuaris. Conceptualment també es podria interpretar, amb la mateixa validesa, com una propietat pública restringida a un grup d'usuaris.

Els espais comuns són els que materialitzen la propietat col·lectiva, se situen entre l'espai privat i l'espai públic. En aquest treball es pretén aprofundir en la importància que aquests espais poden tenir

0. Introducció

en la vida dels habitants d'edificis col·lectius i, per tant, en la vida dels habitants de les ciutats. Es tracta d'inserir un àmbit comú entre els àmbits privat i públic, entenent-lo com el que permet establir una relació gradual entre els altres dos.

L'exploració d'aquest àmbit col·lectiu obre una sèrie de possibilitats d'explotació espacial i d'utilització alhora que planteja certs interrogants referents a la seva gestió. Aparentment la clara separació entre la gestió pública de l'espai i la gestió de l'espai privat es complica amb la gestió de l'àmbit comunitari. En realitat aquesta gestió ja es produeix en els edificis d'habitatges on, generalment una administradora de finques s'ocupa dels elements comuns. Però es tracta d'un àmbit on l'administració pública no s'involucra per considerar-lo privat, ni on el conjunt de propietaris com a comunitat acostuma a anar més enllà del manteniment dels elements comuns més imprescindibles per al funcionament de l'edifici.

Si canviem la mirada sobre aquests espais i entenem que poden tenir un paper essencial en la millora de la nostra vida en comú, serà necessari implicar a l'administració pública en la seva gestió i incentivar al conjunt d'usuaris a considerar-los com a propis i per tant a vetllar per un bon funcionament.

Quan parlem d'habitatge social és fàcil imaginar la capacitat dels organismes públics per involucrar-se en la generació, regulació i administració d'aquests espais, ja que són els organismes públics els que dirigeixen tot el procés de desenvolupament dels edificis, des de la ubicació i la construcció fins a la selecció dels habitants i del règim d'ocupació dels habitatges: lloguer o venda. A més, en el cas de Barcelona, aquesta capacitat es veu accentuada amb la pretensió de generar un gran parc d'habitatge social destinat al lloguer i, per tant regulat des de l'administració municipal. [n.02]

.....
n.01 Llei de la propietat horitzontal. Llei 49/1960, de 21 de juliol, sobre propietat horitzontal (BOE núm. 176, de 23 de juliol):

'... tot i que el punt de partida i la destinació immediata de les normes és regir les relacions humanes, per a la qual cosa importa molt l'adequació a les exigències i contingències de la vida concretes i històriques, hom no ha d'oblidar tampoc que la seva finalitat última, singularment quan es concep el dret positiu en funció del dret natural, és aconseguir un ordre de convivència presidit per la idea de la justícia...'

0.1. Objectiu del treball

Actualment les administracions públiques ja s'impliquen en alguns aspectes de la regulació dels elements comuns, com ara de les façanes o els rètols comercials, dels colors de les restauracions... I també els usuaris s'organitzen en comunitats de propietaris per ocupar-se del funcionament de certs elements comuns com les cobertes, els ascensors, les instal·lacions... Es tractaria doncs d'incentivar la implicació dels dos agents, el públic i el privat en la regulació i/o gestió d'uns espais que poden desenvolupar-se molt més del que ho estan fent en l'actualitat.

Les característiques assumides per les administracions públiques i exigides en els habitatges socials poden influir decisivament en els habitatges del mercat lliure. En un context on l'habitatge social tingui un pes important en el conjunt de l'oferta d'habitatge, els habitants assumeixen els estàndards dels habitatges socials com els mínims exigibles en una promoció d'habitatges, i els promotors privats es veuen obligats a igualar-les o millorar-les per tal de poder ser competitius en el mercat. Per tant, qualsevol millora en les propostes d'habitatge social influirà en el conjunt de l'oferta d'habitatges.

Ens trobem, per tant, amb la possibilitat real de potenciar des de l'administració pública municipal el desenvolupament dels espais comuns a tots els edificis d'habitatge col·lectiu. I si, com planteja aquest treball, el desenvolupament d'aquests espais pot significar la millora de la vida col·lectiva, els òrgans de govern municipal tindrien una poderosa eina per millorar la vida a les ciutats.

.....
n.02 Nota del servei de premsa de l'Ajuntament de Barcelona referent a la proposta per al nou Pla de l'Habitatge 2014-2020. 14.04.2014:

'El nou Pla ha de donar resposta als principals reptes que en habitatge hi ha sobre la taula. D'entre aquests caldria assenyalar molt especialment:

(...)

-Ampliar el parc de lloguer assequible buscant mecanismes per garantir tant la nova construcció com mobilitzar habitatges desocupats. Per pal·liar la manca de finançament i la gairebé desaparició dels ajut a l'habitatge protegit, el pla per a la construcció de 1.000 nous habitatges de lloguer assequible, és a dir, aportació de pressupost municipal per a la construcció d'habitatges de lloguer amb l'objectiu d'ampliar de forma substancial el parc d'habitatge assequible a la ciutat sota control públic. Aquest Pla encara no s'ha posat en marxa, ja que està pendent de concreció pressupostària.'

0. Introducció

Potenciar el desenvolupament dels espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social obre la possibilitat d'explotar espacialment les relacions entre els habitatges d'un edifici i també les relacions entre l'edifici i el seu entorn immediat. Entre altre coses, també permet plantejar la incorporació d'usos directament vinculats als habitatges - serveis domèstics que puguin alliberar espai a les cèl·lules d'habitatge - o a l'entorn urbà - incorporant equipaments accessibles a persones que no tenen per què ser usuaris dels habitatges.

El treball cercarà exemples en la història de l'arquitectura que permetin visualitzar la potencialitat dels espais comunitaris respecte a la possibilitat d'exploració espacial i la incorporació de diferents usos.

0.2. Treball de recerca en arquitectura

Un possible treball de recerca científica podria consistir en la formulació d'una hipòtesi, la comprovació de tal hipòtesi mitjançant l'anàlisi amb els experiments necessaris i la redacció d'una tesi a partir dels resultats obtinguts en el procés analític. La fase d'anàlisi es podria realitzar amb l'observació de comportaments naturals o amb assajos en laboratoris que permeten controlar les condicions ambientals específiques. En el cas de disciplines no experimentals la fase d'anàlisi, generalment, consisteix en la recopilació i estudi de documentació específica que permetrà interpretar o re-interpretar la informació des del punt de vista de la hipòtesi per tal de poder redactar la tesi.

Interpretant el text amb que Immanuel Kant anunciava els seus cursos a la Universitat de Königsberg a l'any 1765 [n.03]: El coneixement científic es desenvolupa a partir de l'experiència establint uns judicis intuïtius (hipòtesis) que s'interpreten i estudien convertint-los en conceptes comprensibles des de la raó (anàlisi) i, finalment aporten quelcom que enriqueix el coneixement (tesi).

La disciplina arquitectònica és científica entesa com a cos doctrinal metòdicament format i ordenat que constitueix una branca particular del coneixement humà. L'experimentació en el seu àmbit pot ser de caires molt diferents. Des de l'anàlisi del comportament d'algun material concret fins a la interpretació

.....
n.03 'M. Immanuel Kant, Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre, von 1765-1766', Werke in sechs Bänden, Herausgegeben von Wilhelm Weischedel, vol. I, Vorkritische Schriften bis 1768, Wiesbaden, Insel Verlag, 1960. (pp. 907-910) (publicat a: Revista del conocimiento, 2, Homenaje a Antonio Tovar, Madrid, Cruz Roja, 1984):

'Pues como el progreso natural del conocimiento humano empieza formando, en primer lugar, al entendimiento (Verstand), al llegarse por la experiencia a juicios intuitivos y, a través de ellos, a conceptos que, en relación con sus fundamentos y consecuencias pueden además ser conocidos por la razón y, finalmente por el bien organizado complejo de la ciencia ...'

(...)

'Puesto que en toda aquello que es histórico, la propia experiencia o el testimonio ajeno, y en lo que es matemático la evidencia de los conceptos y la seguridad de la demostración constituyen algo que, de hecho, está dado y que, por consiguiente, es disponible y no tiene sino que ser asimilado, es, en consecuencia, posible aprender en ambas, o sea, imprimir, bien en la memoria o en el entendimiento aquello que puede ser propuesto como una disciplina ya acabada.'

0. Introducció

de textos teòrics que fonamenten algunes idees compositives. Dintre del departament de Projectes Arquitectònics la disciplina se centra en el desenvolupament del projecte com a eina que permet l'anàlisi de l'objecte per resoldre les qüestions formals, funcionals i culturals.

En funció de la tesi plantejada i de la voluntat del treball a realitzar la fase d'investigació pot consistir en la recerca i anàlisi de documentació referent a projectes concrets, a arquitectes, a intervencions en ciutats..., en l'anàlisi d'obres executades i de la seva evolució al llarg del temps: verificant com han influït les intencions del projecte, observant les reaccions dels usuaris..., en l'estudi de l'evolució històrica d'algun element concret tant en projectes com en obres realitzades (l'escala, la rampa, la finestra...), en l'encreuament de dades amb les d'altres disciplines (arquitectura i cinema, arquitectura i literatura...), etc... En definitiva dintre de la disciplina de Projectes Arquitectònics hi ha un ampli ventall de camps i de formes d'estudi.

La recerca hauria de permetre l'evolució del coneixement dintre de la disciplina on s'emmarca. En aquest sentit el treball es converteix en una eina interna per enriquir un àmbit del saber. Com a tal no té perquè desembocar en una aplicació directa apreciable per la societat. Però a la llarga, l'enriquiment d'una branca del saber, amb avenços i retrocessos, amb anades i vingudes, acaba desenvolupant aplicacions pràctiques o teòriques que sí que tenen una aplicació en el conjunt de la societat. Tal com indica Emilio Lledó, la veritat d'una proposició científica se sustenta en la relació que aquesta té amb el món real [n.04].

A l'àmbit del projecte arquitectònic, cada projecte es pot interpretar com un treball de recerca que desenvolupa solucions per resoldre problemes concrets en contextos determinats. En la majoria dels casos es fa difícil comparar aquests "treballs de recerca" perquè cada projecte es desenvolupa en

n.04 Emilio Lledó. 'Imágenes y palabras'. Santillana, S.A. Taurus, 1998. Madrid. (p.111)

'Sólo a través de la 'racionalidad', o sea de un discurso que encadenado en su propia estructura la coherencia de sus elementos, y provocase la necesidad de un asentamiento, se podía intentar ese paso del que va a surgir, paulatinamente, el conocimiento científico.'

0.2. Treball de recerca en arquitectura

unes condicions particulars (programa funcional, recursos dels que es disposa, context cultural, lloc, temps...) difícilment repetibles. En aquest sentit es fa especialment útil l'anàlisi conjunta de diferents projectes agrupats per temàtiques com ara el programa, el lloc, la forma... per interpretar-los i intentar extreure alguna característica que pugui ajudar a resoldre projectes futurs.

L'aplicació pràctica d'un estudi comparatiu de diferents projectes arquitectònics pot ser directament la utilització, desenvolupament o adaptació de solucions concretes aplicades. Però també es poden extreure conclusions relatives al procés de projecte per tal d'optimitzar els esforços emprats en cadascun d'aquests "treballs de recerca".

L'aplicació dels possibles avenços disciplinaris de l'arquitectura en el 'món real', en la societat, repercutirà directament en la seva percepció com a objecte artístic, entenent la bellesa de l'arquitectura com la bellesa que es viu tal com la descriu Emilio Lledó [n.05].

n.05 Emilio Lledó. 'Imágenes y palabras'. Santillana, S.A. Taurus, 1998. Madrid. (p.452)

'Porque esta belleza (la de la arquitectura) no es instantáneo alumbramiento de unos ojos que coinciden en el momento de visión. Su belleza es la del largo tiempo que se desgasta en el cuerpo que, día a día, vive, a través de ella, la radical instalación en el espacio, en el mundo, en la, humanamente, recuperada naturaleza.'

0.3. Context de l'habitatge en l'actualitat

Actualment ens trobem en un context on l'accés a l'habitatge s'ha convertit un problema endèmic de la nostra societat. En època de creixement econòmic, des de l'any 1997 i especialment a partir del 2001 i fins a l'esclat de la crisi econòmica al 2007, les hipoteques bancàries eren relativament fàcils d'aconseguir, això provocà un mercat immobiliari molt dinàmic que feia pujar els preus dels habitatges alhora que milloraven les condicions de finançament. El context animava a la compra, adquirir un habitatge en propietat es considerava una inversió segura perquè en poc temps augmentava el seu valor. Els inversors immobiliaris realitzaven operacions especulatives de compra-venda molt rentables que feien que encara pugessin més els preus dels habitatges. Els ciutadans que aspiraven a tenir un habitatge per viure veien com se'ls donava l'oportunitat de rebre préstecs per poder comprar un habitatge que es revaloraria al llarg del temps.

Aquesta situació portà a algunes famílies a invertir en les quotes hipotecàries quantitats que superaven el 50% dels ingressos mensuals. Ja aleshores molta gent desistí d'arriscar a comprar un habitatge que els faria patir econòmicament durant els 30 anys que se'ls oferien per tornar el préstec. La situació del mercat de compra-venda d'habitatges va repercutir directament en el mercat de lloguer que pujava a un ritme similar. Al final d'aquest període de creixement econòmic, al 2007 i segons dades d'Eurostat un 8,3% de la població espanyola feia un sobre-esforç per poder fer front a les quotes hipotecàries (més del 40% dels ingressos).

En aquest context una clara aposta de les administracions per l'habitatge social de lloguer probablement hauria pogut controlar l'augment dels preus del lloguer en el mercat lliure. Aquesta circumstància podria haver fet que moltes famílies optessin pel lloguer en lloc de la compra, reduint el nombre de vendes i per tant, probablement, els preus dels habitatges haurien moderat el seu increment. Podia haver seguit un mecanisme per garantir l'habitatge digne a totes les persones i, a més, per controlar la bombolla immobiliària.

Les dificultats per accedir a un habitatge del període de creixement econòmic es converteixen en situacions dramàtiques en la posterior crisi econòmica. La crisi financera global va arrossegant a tots els àmbits de la societat, els inversors comencen a desconfiar i per tant deixen de comprar habitatges per especular, els bancs igualment deixen de donar facilitats pel crèdit, el mercat de l'habitatge s'atura i comença a devaluar-se el valor dels pisos. Les persones que havien decidit comprar un habitatge es

0.3. Context de l'habitatge en l'actualitat

troben retornant préstecs als bancs per valors superiors als de mercat, per tant estan pagant per un bé que no poden vendre per cancel·lar les hipoteques.

A aquesta perduda de poder adquisitiu s'afegeix la baixada dels ingressos. La crisi es generalitza, les empreses i administracions públiques es veuen obligades a disminuir costos i en molts casos s'opta per reduir els salaris del treballadors. En els casos més extrems els treballadors són acomiadant arribant-se a taxes de desocupació insostenibles, superiors al 20%.

A finals de 2012 i segons les estadístiques publicades per Eurostat la població espanyola que feia un sobre-esforç per poder fer front al pagament de l'habitatge passà del 8,3% del 2007 al 14,3%. Amb la crisi comencen a proliferar els casos de desnonaments, gent que perd casa seva per no poder fer front a les quotes hipotecàries o de lloguer. És difícil concretar les xifres reals de desnonaments per falta d'informació pública, però les notícies al respecte i els moviments socials sorgits donen una bona mostra de que afecten a un nombre significatiu de ciutadans i que la situació és dramàtica per a un ampli sector de la població .

Les administracions públiques estan en l'obligació d'atendre el problema de l'habitatge per garantir el dret, reconegut per la carta de les nacions unides, a un habitatge digne de totes les persones. En aquest context ja s'estan donant passos en la direcció d'aconseguir uns estocs d'habitatge públic importants destinats al lloguer amb quotes que en cap cas haurien de superar el 40% dels ingressos dels habitants. Davant dels canvis en el context de l'habitatge, l'Ajuntament de Barcelona s'ha vist obligat a replantejar el pla d'habitatge 2008-2016 i ja es prepara per redacta un de nou per al període 2014-2020 en el que es pretén fomentar el lloguer i activar polítiques per evitar les perdudes d'habitatge. També planteja impulsar la rehabilitació com a mecanisme per millorar les condicions d'habitabilitat aprofitant els edificis existents.

Segons les dades que cita l'Ajuntament de Barcelona dels informes del Parlament Europeu, a Espanya hi han 3 habitatges de lloguer social per cada 1000 habitants, mentre que a països com Holanda, Dinamarca o Àustria en tenen 100.

Per tant sembla inevitable una actuació important durant els propers anys en matèria d'habitatge social destinat al lloguer, malgrat el descens dels recursos públics, afectats també per la crisi global.

També la societat civil s'està mobilitzant per solucionar el problema de l'habitatge i comencen a

0. Introducció

crystal·litzar propostes com les de les cooperatives d'habitatge ja implantades en altres països com Dinamarca o Alemanya. Proposen un sistema per accedir-hi que consisteix en la renúncia a la propietat privada. L'habitatge serà propietat de la cooperativa i els socis-habitants pagaran uns lloguers molt per sota dels de mercat, mantindran la condició de llogaters sempre que vulguin, amb la possibilitat de que els descendents puguin heretar les condicions de lloguer.

Tant en el cas d'habitatges gestionats o regulats per l'administració com en les agrupacions o cooperatives resultants de la resposta que està donant la societat civil, la tendència és la de crear conjunts d'habitatges amb una gestió comuna per tal de poder facilitar l'accés. L'arquitectura esdevé necessària i fonamental per tal de portar a terme aquesta tendència en l'habitatge. Els arquitectes hem de ser capaços d'interpretar els canvis en el model d'habitatge i focalitzar esforços en configurar uns espais comuns que cadascú dels habitants pugui considerar com a propis i que afavoreixin les relacions socials entre els habitants. L'habitatge privat tancat a un exterior aliè haurà de passar a ser un habitatge inclòs en un conjunt més gran que el relaciona amb la resta d'habitatges i amb l'exterior.

En aquest sentit, el coneixement del que la història de l'arquitectura ens mostra en aquesta matèria ens permetrà tenir unes bases sòlides sobre les quals seguir evolucionant i responent als nous reptes.

0.4. Tema proposat

El treball proposat es desenvolupa amb la voluntat d'establir eines que permetin aplicar coneixements adquirits mitjançant la disciplina d'arquitectura a la realitat social existent. Se centra en l'habitatge entès com a fet necessari per al desenvolupament de la persona i, més concretament, en l'habitatge col·lectiu, en l'agrupació de diferents habitatges formant un conjunt que facilita la convivència de la persona dintre d'una estructura social col·lectivitzant i optimitzant recursos.

Des del racionalisme del Moviment Modern sorgit a Europa durant el període entre les dues guerres mundials, l'habitatge adquireix un protagonisme especial en l'arquitectura. La ràpida densificació de les grans ciutats i les condicions socio-econòmiques havien cristal·litzat en un habitatge popular amb mancança de condicions higièniques bàsiques. En aquest moment l'arquitectura juga un paper fonamental afrontant el problema amb la consciència d'estar treballant amb la societat (administrada pels poders públics) i per a la societat [n.06].

Des de la disciplina de l'arquitectura s'estableix un debat destinat a millorar les condicions de vida dels usuaris dels habitatges: s'introdueixen conceptes higienistes, s'estableixen superfícies mínimes, se li dona a l'habitatge un protagonisme especial en el desenvolupament urbà, etc...

Amb l'esclat de la crisi econòmica de 1929 i de la segona guerra mundial s'atura la construcció i també el debat arquitectònic centrat en l'habitatge, però l'arquitectura com a disciplina ja no perdrà mai el tema de l'habitatge com un dels principals en el seu desenvolupament posterior.

n.06 Renato de Fusco. 'Historia de la Arquitectura Contemporánea'. Gius. Laterza & Figli Spa, 1975. Roma-Bari. Traducció al castellà: Celeste Ediciones, 1992. Madrid. (p. 264)

'Varios factores contribuyeron especialmente a poner de manifiesto el cambio que llevó del protorracionalismo al racionalismo: la crisis de la posguerra, las notables modificaciones políticas que se sucedieron en Europa tras 1918, la agudización de la conflictividad entre clases, el irresoluble 'problema de la vivienda' popular, (...) se difunde la convicción de que sólo el Estado, los ayuntamientos y las asociaciones cooperativas tienen la capacidad de afrontar los objetivos inapelables del sector de la construcción, que asume los valores y significados de un 'servicio social'.

0. Introducció

Tal i com explica Leonardo Benevolo [n.07], durant el període entre 1918 i 1929 el discurs arquitectònic se centra en la cèl·lula de l'habitatge, deixant de banda els sistemes d'agregació. L'esclat de la crisi atura el debat i retarda l'estudi i el desenvolupament d'aquests. Quan, després de la segona guerra mundial, es reprèn la construcció massiva d'habitatges es fa amb molta urgència, sense un discurs ideològic sobre els sistemes d'agrupació equiparable al que s'havia produït amb la cèl·lula de l'habitatge.

La gran escala de les actuacions va fer que els esforços se centraren més en les propostes urbanístiques que en els sistemes d'agregació. Es desenvoluparen tècniques constructives innovadores de prefabricació per tal de poder construir ràpidament amb costos reduïts els grans conjunts residencials però sense una profunda reflexió sobre els espais que es configuren.

La falta d'un debat específic sobre els sistemes d'agregació no ha impedit però l'inevitable desenvolupament d'aquests. Els edificis d'habitatge col·lectiu han d'incloure necessàriament espais comuns que cohesionen tot el conjunt.

Una anàlisi del que la història de l'arquitectura ofereix per tal d'aprofitar els coneixements ja adquirits pot permetre a les administracions públiques i als professionals implicats evolucionar o adaptar solucions ja assajades. Els coneixements s'aplicarien en les noves actuacions d'habitatge social, en les urbanitzacions associades i, també en la relació amb els equipaments públics necessaris destinats als seus habitants.

En aquest sentit el tema desenvolupat en aquest treball: "Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social" pretén recollir informació de projectes ja realitzats i construïts amb una certa

.....
n.07 Leonardo Benevolo. 'Storia dell'architettura moderna'. Gius. Laterza & Figli Spa, 1960. Roma-Bari. Versió en castellà: 'Historia de la Arquitectura Moderna' (8a edició revisada y ampliada). Editorial Gustavo Gili, 2010. Barcelona. (p. 527)

'...; así el movimiento moderno, en una primera época, tiende a menospreciar los problemas de la composición del conjunto, concebida como un proceso casi deductivo de montaje.

La lógica de los hechos obliga, sin embargo, a ampliar progresivamente el campo de acción: de la tipología de los edificios al barrio, del barrio a la ciudad; pero el retraso acumulado, por exiguo que sea, se revela decisivo, puesto que la coyuntura económica y, más tarde, la política no dejan más tiempos a la maduración de las experiencias.'

0.4. Tema prposat

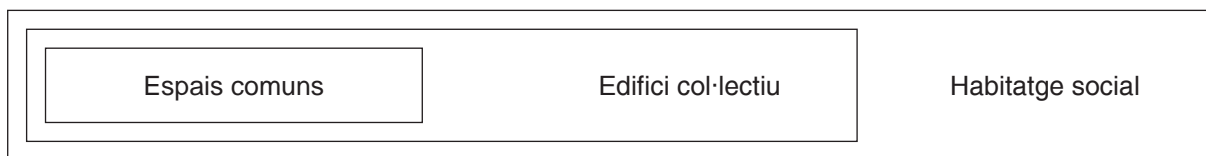
perspectiva històrica per poder analitzar com s'han desenvolupat els espais comuns. Es tracta de l'anàlisi d'uns elements arquitectònics concrets que estructurin l'agrupació d'habitatges però que a més poden servir de suport per als serveis o equipaments vinculats al creixement de la població derivat de l'ocupació dels habitatges. Per altra banda, són espais que possibiliten la relació social entre els habitants de l'edifici i com a tals es poden interpretar amb cert caràcter d'urbanitat, com a espais semi-urbans. [esquema 01]

L'ésser humà és un ésser social que tendeix a agrupar-se per desenvolupar la seva activitat en comú sense, per altra banda, renunciar a la identitat pròpia com a individu. En aquest sentit les agrupacions urbanes són formalitzacions paradigmàtiques de la vida en comú, són el lloc físic on es concentra l'activitat col·lectiva. La trama urbana que colonitza el territori es genera principalment ocupant el terreny amb edificis que allotgen els habitatges dels ciutadans, quan els edificis agrupen alguns d'aquests habitatges és quan parlem d'edificis col·lectius que forçosament incorporen elements comuns.

Els espais comuns són aquells que pertanyen a la comunitat d'habitants, que agrupen i articulen els diferents habitatges: els vestíbuls d'accés, els nuclis de comunicació vertical, els replans / distribuïdors de planta, les cobertes, els patis... Són elements imprescindibles per al funcionament de l'edifici com a conjunt i a més li donen la seva identitat col·lectiva.

A l'espai urbà es produeix un tipus d'activitat pública on tothom té accés a tot arreu, és el lloc comú de tots els ciutadans que relaciona els edificis on es desenvolupen activitats específiques d'habitatge, treball, lleure o serveis. A més de la funció d'articulació l'espai urbà també incorpora certa activitat pròpia com la de circulació, esbarjo, esport, repòs, contemplació...

.....
esquema 01 Espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge social

0. Introducció

Anàlogament, en un edifici d'habitatges es desenvolupa una activitat específica: els espais d'ús principal són, naturalment, els habitatges. L'espai comú és l'entre-espai que relaciona els diferents nuclis d'ús principal. En aquest cas, a més, vincula els espais d'ús amb l'espai urbà exterior: els elements comuns estructuren els habitatges que conformen l'edifici configurant un sistema que articula tot el conjunt i el relaciona amb l'exterior. Es genera una gradació de la privacitat intercalant allò comunitari entre l'espai urbà públic i el privat de l'habitatge. [esquema 02]

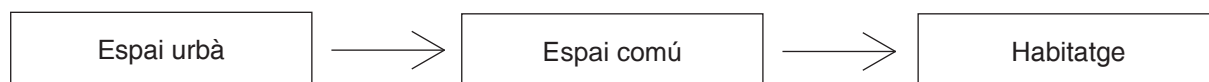
L'especificació en l'enunciat del treball de l'habitatge com a social no es refereix tant al terme tècnic definit en la legislació aplicable en cada lloc sinó més al concepte d'habitatge destinat a oferir a la societat el que és un dels drets fonamentals de les persones, reconegut fins i tot a la Declaració Universal dels Drets Humans (10/12/1948). [n.08] La necessària regulació, per part de les administracions, dels habitatges que es projecten amb la finalitat de garantir aquest dret, és la que permet desenvolupar els projectes amb la mirada posada en la millora de les condicions de vida dels habitants, més enllà del rendiment econòmic que cerquen les promocions en el mercat lliure d'habitatge.

Sovint els esforços destinats a l'estudi de l'habitatge social tant dels arquitectes com dels responsables polítics amb la redacció de documents normatius se centren en la millora de les condicions d'habitabilitat dels habitatges tipus: dimensions de les estances, característiques de ventilació

esquema 02

Espai urbà: relaciona i estructura els edificis a la ciutat

Espai comú: relaciona i estructura els habitatges als edificis

n.08 Declaració Universal dels Drets Humans (10/12/1948):

(...) Article 25.

1. *Tota persona té dret a un nivell de vida adequat que li asseguri tant a ell com a la seva família la salut i el benestar, i especialment, l'alimentació, el vestit, l'habitatge, l'assistència sanitària i els serveis socials necessaris; tanmateix té dret als segurs en cas de desocupació, infermetat, invalidesa, viudetat, vellesa o altres casos de pèrdua dels seus mitjans de subsistència per circumstàncies alienes a la seva voluntat.*

2. *La maternitat i la infància tenen dret a cures i assistència especial. Tots els nens, nascuts de matrimoni o fora de matrimoni tenen dret a igual protecció social. (...)*

0.4. Tema proposat

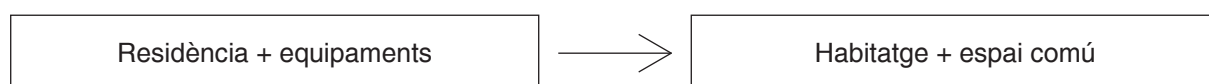
i il·luminació, relació entre dependències, flexibilitat en l'ús... El treball que es planteja pretén complementar aquests esforços estudiant les possibilitats d'utilitzar els espais comuns dels edificis d'habitatges com a espais d'ús, considerant-los espais de relació on es poden desenvolupar serveis comuns com a suport de l'habitatge.

La identitat col·lectiva dels edificis d'habitatges recau en els espais comuns. El tractament arquitectònic que donem a aquests espais influirà en que els usuaris els puguin sentir com a propis o no. La vida en comú es pot desenvolupar de moltes maneres diferents, amb més o menys intensitat en funció de la voluntat dels habitants, però si aquests espais ofereixen la possibilitat d'un desenvolupament ple es milloren les condicions espacials de l'edifici i s'afavoreix que els usuaris consideren els espais comunitaris com a propis. Centrar esforços en la definició i caracterització dels espais comunitaris permet desenvolupar la identitat comú dels edificis, crear espais que afavoreixen les relacions socials i obrir un ampli ventall de possibilitats d'ús: serveis, que poden alliberar espai de l'interior dels habitatges, equipaments, usos complementaris...

El creixement demogràfic de les ciutats és el que en principi genera l'aparició dels edificis d'habitatges. L'augment de la població implica necessàriament un increment de la demanda de serveis públics en la mateixa proporció. El volum d'habitatges per una banda i el sistema d'equipaments per altra creixen paral·lelament, per tant el desenvolupament de l'espai comú pot permetre la inclusió d'aquests serveis o equipaments vinculats als habitatges. [esquema 03]

En àrees urbanes consolidades sense capacitat d'assumir més creixement el tractament dels espais comunitaris també pot permetre la inclusió de serveis o equipaments on la manca de sol urbà impossibilita que es desenvolupin en edificis de nova planta. En aquest sentit és interessant el

.....
esquema 03 Ús de l'espai comú: servei per l'habitatge / equipament col·lectiu

0. Introducció

procés de recuperació dels interiors d'illa a l'Eixample de Barcelona. En realitat el que s'està fent és transformar uns terrenys privats en públics. En molts casos l'escala d'aquestes actuacions permet alliberar suficient sòl com per a construir nous edificis d'equipaments.

En aquest cas s'està aprofitant l'espai interior d'illa per desenvolupar un espai o equipament públic. Es tracta d'un espai comú dels habitants de l'illa. La gestió l'assumeix la administració pública i l'ús s'amplia a tots els ciutadans, però no deixen de ser espais estretament vinculats als habitatges que configuren l'illa. Si ens abstraiem de l'estructura de la propietat el que s'està fent és aprofitar l'espai interior d'illa per desenvolupar equipament públic, i l'espai interior d'una illa és espai comú dels habitants d'eixa illa.

El context social actual permet identificar diferents usos que es poden desenvolupar en l'espai comunitari dels edificis d'habitatges. Agrupant-los en funció del tipus d'ús podrien ser:

- Serveis: magatzems, bugaderies, tallers, sales per celebracions, espai per convidats...
- Usos complementaris: ludoteques, sales d'estudi, gimnàs, locals socials...
- Equipaments: escoles bressol, biblioteques, poliesportius, piscines...

Però la demanda d'usos pot canviar en funció de la localització, de la realitat social i del temps, per tant una de les característiques d'aquests espais hauria de ser la versatilitat és a dir, la capacitat de poder adaptar-se a diferents demandes funcionals.

La inclusió només de petites sales pot no ser un reclam suficient per als usuaris que podrien no arribar a sentir com a propis aquests espais. De la mateixa manera la inclusió de grans equipaments que haurien de ser accessibles per a qualsevol ciutadà pot fer que els usuaris dels habitatges sentin aquests espais com a exteriors i per tant tampoc els percebin com a espais comunitaris propis. Es traca de buscar un equilibri en cada cas i un context formal que permeti desenvolupar la identitat comunitària.

Totes aquestes possibilitats introdueixen certa complexitat en la gestió de l'edifici però alhora simplifiquen la gestió exterior. No es tracta de generar nous serveis, sinó de redistribuir-los vinculant-los més directament als habitatges dintre dels sistemes d'espais comuns enriquint-los així com a espais comunitaris.

0.5. Mètode de treball

L'estudi d'un element concret del projecte arquitectònic com pot ser l'escala, la finestra, 'foyers' de teatres, aules, sales de concerts... no se centra en cap període de temps ni tampoc en cap lloc concret. És l'element en sí el que ens interessa, en aquest cas els espais comuns als edificis col·lectius d'habitatge. Es tracta d'un espai físic en quant a forma construïda, d'un espai social com a lloc habitat i també d'un espai històric-cultural entès coma element amb durabilitat en el temps dintre de l'imaginari que identifica una societat.

L'autonomia de l'objecte d'estudi permet l'organització d'una disciplina tal com explica Michael Foucault en la lliçó inaugural com a catedràtic d'història dels sistemes de pensament al Collège de France en 1970. [n.09]

Fer un treball de recerca útil per enfortir la identitat comunitària dels espais comuns i establir així la base per poder explotar-los com a espais de relació podria consistir en plantejar diferents tipus d'espais, construir els edificis en diferents contextos formals, socials i culturals per després estudiar el comportament dels usuaris en cada cas. Un cop analitzat l'ús dels espais es creuarien les dades i es podrien treure conclusions.

La impossibilitat econòmica, espacial i temporal de portar a la pràctica aquest mètode convida a fer l'estudi sobre edificis ja construïts, sobre experiències realitzades que hagin tingut especial cura en el projecte o durant el seu ús en els espais comuns. Es tracta de comentar el discurs de les experiències entenent el comentari com el descriu Michael Foucault, com una interpretació que diu alguna altra

.....
n.09 Michel Foucault. 'El Orden del Discurso'. Gallimard, 1971. París. Traducció al castellà: Tusquets editores, 1973. Barcelona. (p. 33)

'... una disciplina se define por el ámbito de objetos, un conjunto de métodos, un corpus de proposiciones consideradas verdaderas, un juego de reglas y de definiciones, de técnicas y de instrumentos: una especie de sistema anónimo a disposición de quien quiera o de quien pueda servirse de él, sin que su sentido o su validez estén ligados a aquel que ha dado a ser el inventor.'

0. Introducció

cosa sense abandonar el discurs que comenta. [n.10]

Com a element concret del projecte arquitectònic, l'espai comú als edificis d'habitatges és indissoluble del context en el qual es produeix. Per això malgrat la voluntat d'abstracció de l'objecte d'estudi, a l'hora de fer l'anàlisi dels exemples és pertinent i necessari, per tal d'entendre'ls, fer referència a certes èpoques i a certs llocs que expliquen el context on s'han desenvolupat.

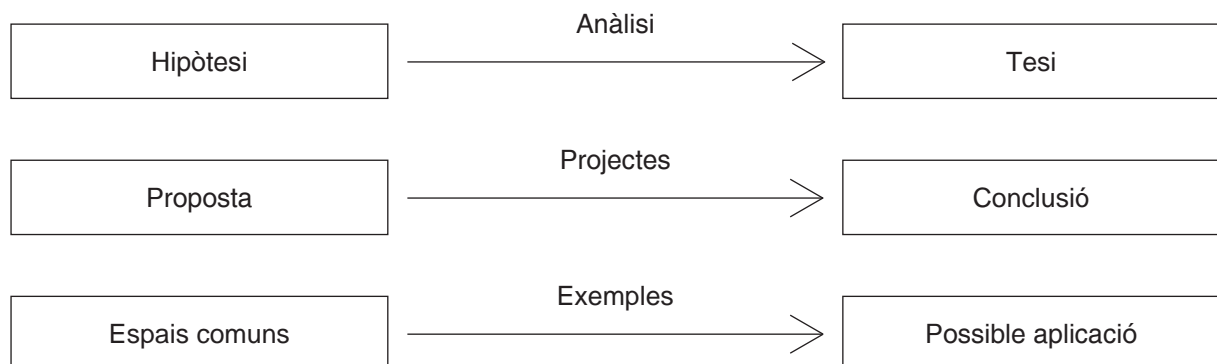
La selecció de les experiències realitzades per fer l'anàlisi es fa des de la referència del lloc on es desenvolupa el treball de recerca: el Departament de Projectes a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona a la Universitat Politècnica de Catalunya. Des d'aquesta referència s'estudiaran situacions locals que permeten un contacte directe i també experiències europees que formen part d'una cultura arquitectònica comuna i sobre les quals es pot accedir a la informació necessària. [esquema 04]

La primera part de l'anàlisi a realitzar consistirà en fer un estudi de l'evolució de l'habitatge social. En aquest sentit es farà primer un repàs de la història de l'habitatge social a Europa. Després es particularitzarà en Catalunya focalitzant-lo en l'evolució dels emplaçaments, dels sistemes d'agrupació i dels tipus. Es pretén tenir una visió general per interpretar l'evolució de l'habitatge social respecte al tema proposat: els espais comuns dels edificis col·lectius d'habitatge social. També s'analitzarà la

.....
n.10 Igual n.09 (p. 29)

'El comentario conjura el azar del discurso al tenerlo en cuenta: permite decir otra cosa aparte del texto mismo, pero con la condición de que sea ese mismo texto el que se diga, y en cierta forma, el que se realice.'

esquema 04 Treball de recerca sobre els espais comuns

0.5. Mètode de treball

importància que pugui tenir el tema en l'aplicació de mesures concretes per millorar la resposta a la necessitat d'habitatge a les ciutats.

La segona part del treball consistirà en analitzar projectes o actuacions d'habitatge col·lectiu on s'ha tingut especial cura en el tractament de l'espai comunitari. S'estudiaran intervencions en diferents indrets europeus vinculades a corrents ideològiques específiques. Estaran referides a maneres de viure en comú que han caracteritzat alguns edificis d'habitatge col·lectiu. En aquest cas es tracta de projectes escollits perquè, d'una manera voluntària o per adaptació a unes circumstàncies contextuais específiques, han desenvolupat una idea concreta d'espai comú.

Després d'haver analitzat les actuacions europees en matèria d'habitatge col·lectiu, s'estudiaran alguns projectes concrets de l'àrea metropolitana de Barcelona que també han desenvolupat de manera especial els espais comuns. En aquest cas els exemples no s'inclouen en corrents ideològiques, de pensament o d'actuació més globals. La proximitat permet fer un tipus d'anàlisi diferent, més centrat en els espais concrets.

Per últim es reflexiona sobre dos exemples d'habitatge social recents ubicats en Barcelona, on també hi ha la pretensió de desenvolupar uns espais comuns que permetin la relació entre els veïns.

La tercera part de l'anàlisi, un cop estudiades les experiències d'habitatge col·lectiu rellevants respecte al tema considerat, es detallarà l'estudi focalitzant-lo en els espais comuns. Ja no es tractarà d'estudiar projectes, propostes o idees globals, sinó d'analitzar concretament aquests espais com a objectes autònoms.

Aquesta tercera fase de l'anàlisi, en lloc de referir-se a projectes concrets, se centrarà en la configuració dels espais comuns i ho farà des de la perspectiva de les diferents escales d'intervenció: l'escala urbana, l'escala de l'edifici i l'escala domèstica de l'habitatge. En cadascuna d'aquestes escales d'intervenció s'analitzaran solucions concretes de diversos projectes que puguin aportar diferents punts de vista per aprofundir en el coneixement i en la comprensió dels espais comuns. Així s'obre la possibilitat d'explorar noves maneres d'interpretar-los aprofitant les seves potencialitats. Es tracta de poder construir nous enunciats a partir de les experiències com diu Michael Foucault. [n.11]

Per acabar la fase analítica del treball, s'estudiarà l'ús dels espais comunitaris a partir de dos exemples construïts en els quals s'han desenvolupat de maneres molt diferents uns espais comuns que han

0. Introducció

contribuït de manera decisiva a la convivència de les comunitats de veïns corresponents. Els dos edificis es troben en l'àrea metropolitana de Barcelona.

Els exemples s'han seleccionat per que constitueixen dos models d'arquitectura residencial reconeguts globalment. A més, en els dos casos, els habitants s'identifiquen amb els espais comuns. La identitat col·lectiva no només hi és, sinó que s'interpreta com una de les característiques més importants dels habitatges que configuren els edificis.

Un dels edificis seleccionats per l'estudi del funcionament dels espais comuns és el Walden 7, nascut com habitatges socials però administrat per la comunitat de veïns, que sorgeix després de la revolució ideològica europea derivada del maig del 68 francès i que reivindicava una societat menys individual i amb una vida en comú més intensa.

L'altre és la Casa Bloc, que es va haver d'abandonar quan estava en fase d'obra per l'esclat de la guerra civil espanyola i que, només recentment ha estat recuperat parcialment com a habitatge social gestionat per l'administració. El projecte recull la forma de greca proposada per Le Corbusier als seus plans urbanístics i explora els principis racionalistes del Moviment Modern.

Aquests dos exemples no s'han inclòs en la fase anterior de l'anàlisi, en la de l'estudi de projectes concrets, pel seu caràcter de singulars. En els dos casos, per motius ben diferents, els edificis han rebut un tractament especial que ha afavorit la generació i el manteniment dels espais comuns. Aquesta condició també és la que ha permès l'existència d'aquests espais, i per tant ens permet analitzar l'ús que se'ls hi dona.

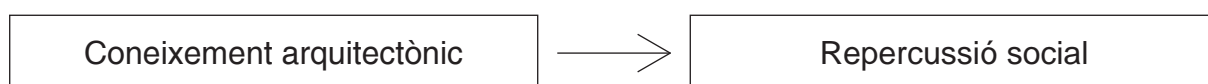
n.11 Igual n.07 (p. 33)

'... en una disciplina, a diferencia del comentario, lo que se supone al comienzo no es un sentido que debe ser descubierto de nuevo, ni una identidad que debe ser repetida, es lo que se requiere para la construcción de nuevos enunciados. Para que haya disciplina es necesario que haya la posibilidad de formular, de formular indefinidamente nuevas proposiciones.'

0.5. Mètode de treball

A l'última part del treball es pretén extreure conclusions de l'estudi realitzat respecte a la capacitat de desenvolupament formal i funcional dels espais comunitaris. Per últim, es comprovarà la capacitat dels arguments derivats de les conclusions per generar noves propostes amb el plantejament de possibles actuacions en situacions concretes reals actuals. [esquema 05]

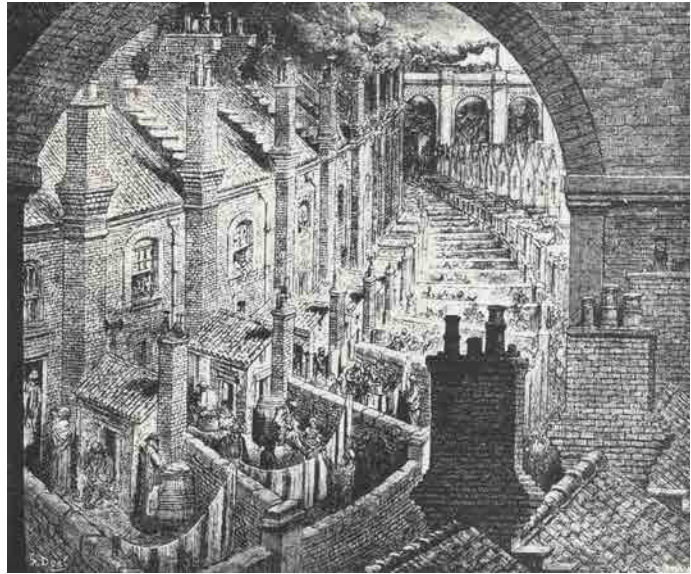
esquema 05 Aplicació de l'estudi a la realitat actual

1. Habitatge social

i.01

i.02

i.03

Il·lustracions dels carrers de Londres de Paul Gustave Dore, dibuixant francès que va fer nombrosos treballs durant la segona meitat del segle XIX. Va il·lustrar llibres d'escriptors de parla anglesa com Lord Byron i Edgar Allan Poe. Al 1862 va viatjar per Espanya realitzant algunes cròniques gràfiques sobre Galícia i València. Blanchard Jerrold li va suggerir que treballessin plegats per fer un retrat de la ciutat de Londres d'aquells anys. Al 1872 es publicà el llibre de gravats 'London: a Pilgrimage'.

[i.01] Orange Court - Drury Lane.

[i.02] Over the City by the railway.

[i.03] Dudley Street, Seven Dials.

1. Habitatge social

1.1. Definició

1.1.1. Contextualització històrica

Els orígens de l'habitatge social es remunten a la dramàtica situació de la població urbana al segle XIX derivada dels moviments migratoris des del camp a les grans ciutats produïts principalment pels efectes de la revolució industrial. [i.01] [i.02] [i.03]

A les grans ciutats d'aquest període l'arribada massiva de població amb pocs recursos generà aglomeracions urbanes amb misèria, malalties i immoralitat tal com descriu l'investigador social de l'època Henry Mayhew en relació al barri de Bethnal Green en el diari 'The Morning Chronicle' o Charles Dickens a les seves novel·les. [n.12] [n.13]

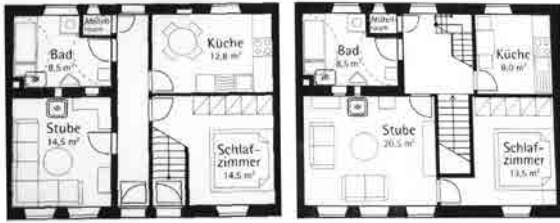
En aquest context prolifera un moviment filantròpic amb arrels més antigues que agrupa gent de les classes benestants disposades a oferir habitatges dignes a la població més desfavorida. Comencen a plantejar-se els blocs de pisos com a solució a l'alta densitat necessària per ubicar tota la població. A

.....
n.12 Henry Mayhew. 'Bethnal Green: Building and Social Conditions from 1837 to 1875'. 'A History of the County of Middlesex: Volume 11: Stepney, Bethnal Green'. 1998. pp.120–126. Retrieved November 14, 2006. *'... roads were unmade, often mere alleys, houses small and without foundations, subdivided and often around unpaved courts. An almost total lack of drainage and sewerage was made worse by the ponds formed by the excavation of brickearth. Pigs and cows in back yards, noxious trades like boiling tripe, melting tallow, or preparing cat's meat, and slaughter houses, dustheaps, and "lakes of putrefying night soil" added to the filth.'*

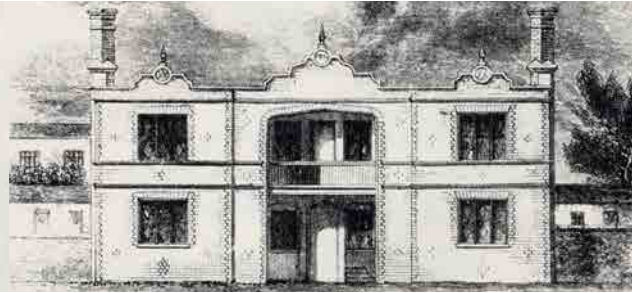
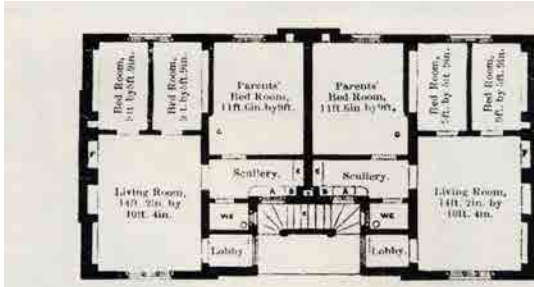
n.13 Dickens, Charles. 'Oliver Twist' Chapter 8 (1837-39)

(...) A dirtier or more wretched place he had never seen. The street was very narrow and muddy, and the air was impregnated with filthy odours. (...) Covered ways and yards, which here and there diverged from the main street, disclosed little knots of houses, where drunken men and women were positively wallowing in the filth; and from several of the doorways great ill-looking fellows were cautiously emerging...

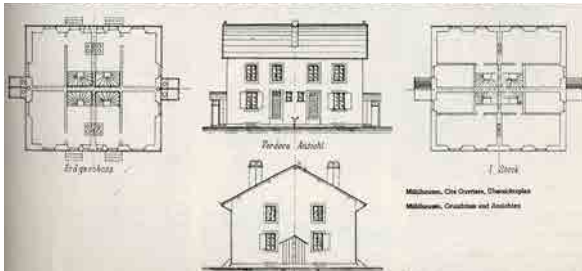
1. Habitatge social

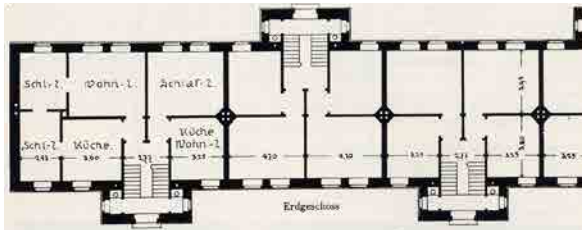
i.04

i.05

i.06

i.07

Primeres propostes per resoldre l'allotjament col·lectiu.

[i.04] Complex Fuggerei en Augsburg, 1516. Distribució dels tipus de planta baixa i primera amb accessos independents dels del carrer + Fotografia de l'estat actual.

[i.05] Proposta del príncep Albert per a l'Exposició Universal de Londres de 1851. Planta i alçat del volum on es distribueixen quatre habitatges, dos en planta baixa i dos en planta primera amb un únic punt d'accés comú.

[i.06] Mulhouse, 1854. Planta i alçat del tipus d'agrupació de quatre cases en dúplex amb accessos independents + Volumetria general de la proposta.

[i.07] Colònia industrial de Cronenberg, 1873. Planta de distribució dels habitatges amb nuclis de comunicació vertical comunitaris + Vista d'un dels edificis en alçada.

1.1. Definició

l'exposició Universal de Londres de 1851 el príncep Albert presentà una proposta d'edifici de dues plantes amb dos habitatges per planta que suposa una tímida aproximació als d'habitatges col·lectiu en substitució de les cabanyes o les cases unifamiliars. [i.05]

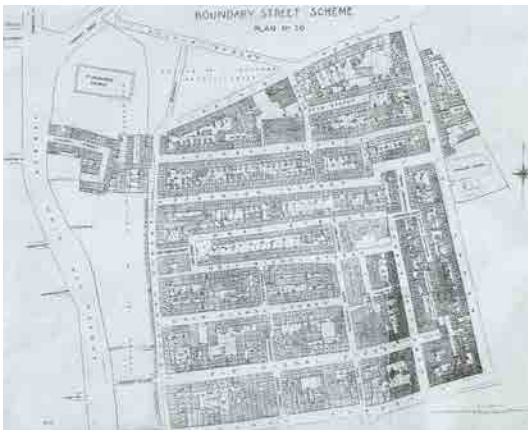
Però no podem considerar aquesta proposta com el primer exemple d'edifici d'habitatge col·lectiu destinats a la classe obrera ja que existia certa tradició anterior. Els edificis del barri Fuggerei a Augsburg (1516) són considerats per alguns com els primers habitatges socials de la història on ja es construeixen blocs amb diferents habitatges encara que conservant un accés particular per a cadascú d'ells des del carrer. Es tracta d'un conjunt residencial promogut per la família Fugger, industrials tèxtils i comerciants, de manera filantròpica. Era un recinte tancat on podien residir els habitants d'Augsburg que compliren certs requisits de bona conducta i moralitat. A les nits es tancaven les portes d'accés de forma que els seus habitants romanien controlats. [i.04]

Al mateix període en que el Príncep Albert feia la seva proposa per a l'Exposició Universal de 1851, a França Napoleon III intentava resoldre el problema de l'habitatge obrer a les petites ciutats. En aquest sentit el projecte més important és el de la Cité ouvrière a Mulhouse (1854). En aquest cas es plantegen dos tipus d'agrupacions: un tipus consisteix en edificis quadrats amb un habitatge dúplex en cada cantonada, l'altre en fileres de cases amb una paret comuna donant-se l'esquena. Cada casa té el seu jardí i hi ha edificis de serveis comunitaris com escola, llar per a gent gran, bombers, ajuntament... L'agrupació consisteix en posar habitatges unifamiliars un al costat de l'altre sense cap element comú que els relacione. [i.06]

A partir d'aquells anys, a la segona meitat del segle XIX proliferen les colònies industrials vinculades a les fàbriques on s'allotjava als treballadors en blocs amb els habitatges distribuïts en diferents plantes. Es produeix un salt en la tipologia de l'habitatge amb l'aparició dels edificis col·lectius per treballadors que seran els precedent immediat dels edificis col·lectius d'habitatge social. A Alemanya existeix aquesta actitud "paternalista" per resoldre el problema de l'habitatge de la classe obrera i es comencen a construir habitatges en alçada, com és el cas de la colònia d'habitatges per a obrers a Cronenberg al 1873. [i.07]

En 1885 el govern anglès és el primer en adoptar mesures per solucionar el problema de l'habitatge a les grans ciutats. S'enderroquen els habitatges de les zones més problemàtiques i s'estimula la població a millorar les condicions dels seus propis habitatges. Al 1890 es comença a construir el primer projecte d'habitatge social en el barri londinenc l'Old Nichol. [i.08]

1. Habitatge social

i.08

i.09

Primeres actuacions d'habitatge social a les grans ciutats.

[i.08] Old Nichol, Londres 1890. Fotografia d'un dels carrers d'habitatges + Planta del barri.

[i.09] Amsterdam Zuid, 1917. Fotografia d'un dels carrers d'habitatges + Planta d'ordenació del conjunt.

1.1. Definició

El reforçament dels exercits abans de l'esclat de la primera guerra mundial suposa un impuls inesperat de l'habitatge social. Alguns governs, com l'anglès o l'alemany, s'adonen de les males condicions físiques dels soldats reclutats en els barris més desfavorits i promouen programes per la construcció d'habitatges per als soldats i les seves famílies. De l'estructura organitzativa d'aquestes casernes militars es derivarà després les Mietskaserne que ocuparan gran part de la ciutat de Berlín.

Tot i que els primers passos en matèria de polítiques d'habitatge social es fan a Anglaterra, el problema de les condicions de vida a les grans ciutats es va generalitzar ràpidament per tots els països industrialitzats. Serà a Holanda on es desenvolupa per primer cop una política decididament compromesa amb el desenvolupament d'habitatges dignes per tothom.

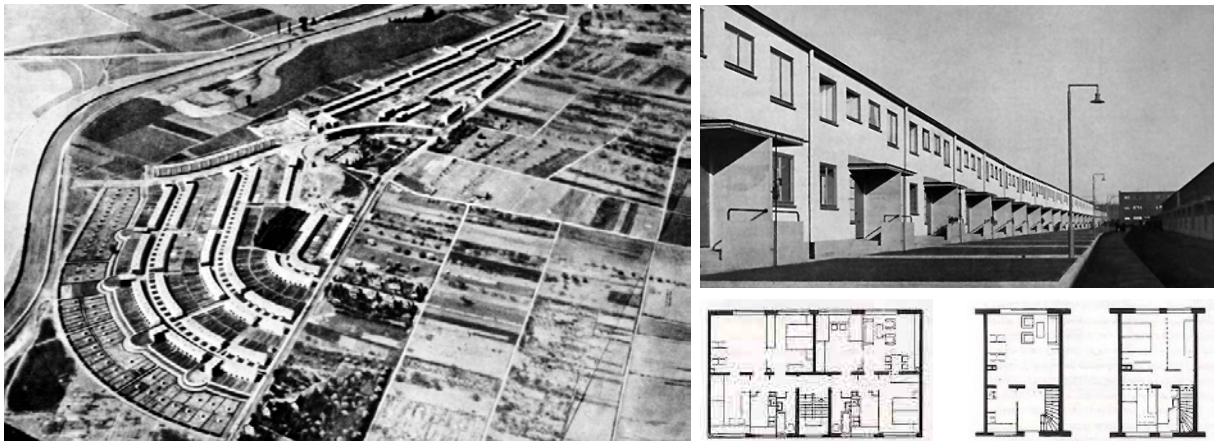
Les males condicions de dels habitatges durant el segle XIX originen una important corrent crítica en la societat holandesa que acaba concretant-se en la primera llei de l'habitatge al 1901. En aquesta llei es vincula la producció d'habitatge amb el planejament, es defineixen unes condicions mínimes que han de complir els habitatges i es regula una ajuda financera per als habitatges construïts sense ànim de lucre. Aquesta llei condicionarà l'habitatge holandès des d'aleshores fins l'actualitat, un habitatge caracteritzat per la seva relació amb l'espai urbà que genera, per la seva vinculació directa amb els equipaments i per l'aparició de societats cooperatives que construeixen i gestionen els conjunts residencials. [n.14]

En aquest context Berlage desenvolupa el pla Zuid d'Amsterdam (1917) on l'habitatge configura els espais urbans. Grans edificis unitaris ocupen la totalitat de les illes senceres. Els blocs d'habitatge col·lectiu es desenvolupen per tot el perímetre dels solars deixant els interiors com a espais

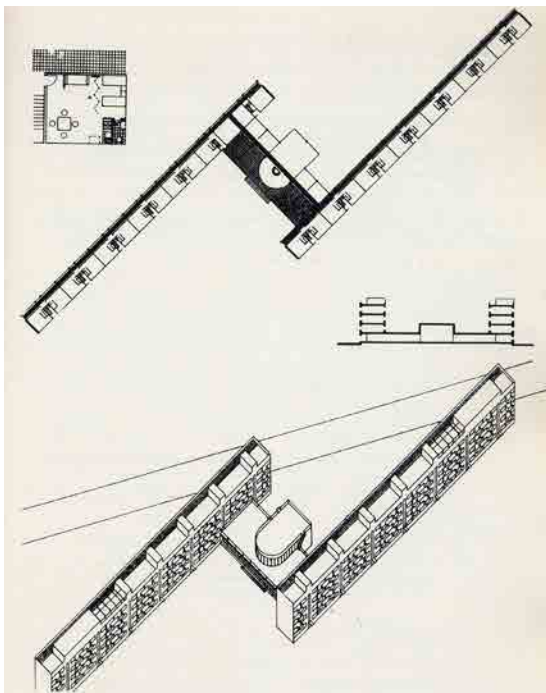
.....
n.14 Woningwet. La Llei de l'habitatge a Holanda (1901) comptava 10 seccions :

1. Requisits per la demanda de les llars / 2. Declaració sobre el nombre de residents / 3. Millora de l'habitatge i prevenció d'amuntegament / 4. Declaració d'inhabitabilitat , evacuació , tancament i demolició d'habitatges /
5. L'expropiació d'habitatges per els interessos de l'habitatge públic / 6. Adopció d'un pla d'expansió /
7. Suport econòmic del municipi per a l'habitatge / 8. Suport econòmic de l'imperi per a l'habitatge /
9. Sancions / 10. Disposicions finals

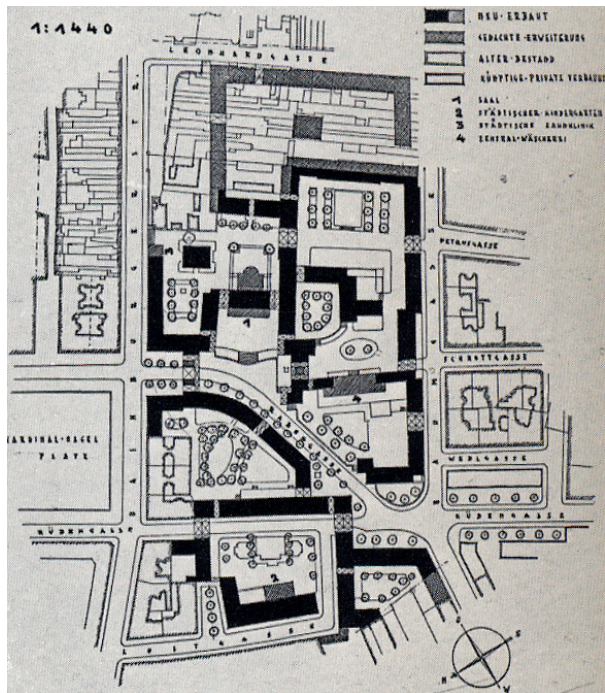
1. Habitatge social

i.10

i.11

i.12

Diferents maneres d'afrentar l'habitatge després de la primera guerra mundial.

[i.10] Siedlung in Römerstadt, Frankfurt 1927-29. Ernst May. Vista general de tot el conjunt + Imatge s'un dels carrers + Plantes de dues tipologies d'"existenzminimum".

[i.11] Dom-Kommuna. Proposta de Casa comuna del comitè per l'edificació econòmica, 1927-29. Mosei Ginzburg. Cèl·lula d'habitatge + Planta del conjunt + Secció per la part central amb els serveis comuns + Axonometria del conjunt.

[i.12] Rabenhof, Viena 1927. Heinrich Schmid i Hermann Aichinger. Planta d'ordenació general amb les diferents fases d'intervenció.

1.1. Definició

enjardinats. [i.09]

Després de la primera guerra mundial, amb un escenari de reconstrucció de les ciutats europees castigades, es produeix un intens debat amb propostes arquitectòniques envers l'habitatge social. És quan, al 1922, Le Corbuseir fa la primera proposta d'Immuebles-villas, on agrupa habitatges unifamiliars amb jardí particular en un doble bloc amb patí comunitari al centre. Posteriorment, al 1925, construeix el Pavelló de l'Espirit Nouveau a l'Exposició de les Arts Decoratives a París reproduint els espais de l'habitatge tipus d'una segona proposta dels Immuebles-villas.

Paral·lelament a Alemanya es plantegen les colònies residencials, les 'Siedlungen' amb el desenvolupament de l'Existenzminimum que pretén l'aprofitament màxim de la superfície construïda garantint unes condicions dignes d'habitabilitat [i.10]. A l'antiga U.R.S.S. s'experimenta amb la casa comuna, la 'Dom-kommuna' oferint serveis comuns compartits pels habitants que permeten reduir les funcions i, per tant, els espais dintre de l'habitatge [i.11]. A Viena en canvi, s'utilitza l'habitatge com a principal element de regeneració urbana ubicant-lo en trames ja consolidades per tal d'aprofitar les infraestructures. [i.12]

Aquestes actuacions, i el debat que s'estableix al voltant de l'habitatge, s'aturen després de la crisi econòmica de 1929. A partir d'aleshores, l'accés a l'habitatge de les classes més desfavorides esdevé de nou un dels principals problemes de les àrees metropolitanes. Amb l'esclat de la segona guerra mundial es produeix de nou la destrucció massiva de les grans ciutats europees i, per tant, dels seus edificis d'habitatges. En aquest cas la desaparició de l'habitatge és molt més pronunciada que després de la primera guerra mundial. Al final de l'episodi bèl·lic l'escenari de ciutats completament devastades agreuja extraordinàriament el problema de l'accés a l'habitatge. [n.15]

.....

n.15 Peter Handke 'Lied von Kindsein'. Fragment del poema que inspira la pel·lícula 'Cel sobre Berlín' ambientada en la ciutat devastada i separada per la guerra:

(...) Cuando el niño era niño, / se despertó una vez en una cama extraña, / y así es cada día, / muchas personas le eran bellas / y ahora sólo cuando hay suerte, / veía claro un paraíso / y ahora, como mucho, lo presente, / no podía imaginar la nada / y hoy tiembla ante ella (...)

1. Habitatge social

i.13

i.14

i.15

Tres tipus de propostes d'habitatge massiu a Alemanya després de la segona guerra mundial.

[i.13] Wohnhochhäuser Grindelberg, Hamburg 1948-56. Imatge aèria dels grans blocs orientats segons els ideals més ortodoxos del Moviment Modern.

[i.14] Stalin Allee, Berlín 1952-60. Reconstrucció de la trama urbana original amb grans illes obertes configurant espais urbans de gran escala.

[i.15] Hansaviertel, Berlín 1957. Creació d'un nou barri en una zona destruïda per la guerra interpretant els principis del moviment modern barrejant usos i tipologies evitant l'homogeneïtat del conjunt.

1.1. Definició

Després de la guerra, Europa canvia radicalment: les empreses canvien de mida, apareixen les multinacionals que produeixen grans concentracions de capital, es transformen els sistemes productius i tecnològics. Aquesta situació provoca grans moviments migratoris, la demanda d'habitatge creix paral·lelament a la mida de les empreses i les actuacions residencials per donar resposta a aquesta demanda creixent augmenten de mida espectacularment canviant dràsticament l'escala de les intervencions. Es llavors quan es comencen a construir barris sencers així com nous nuclis urbans complets.

El concepte d'habitatge social s'adapta a les noves condicions de demanda generant el que anomenaríem habitatge massiu. Es produeix la promoció de barris d'habitatge social cada cop més grans, amb edificació més alta i amb més densitat d'ocupació. S'esvaeix la idea de comunitat, ara el ciutadà anònim viu en conjunts residencials a escala urbana.

Alemanya és el país que més sofreix la destrucció de les seves ciutats i, per tant, on la necessitat de nous assentaments residencials és més acusada. Un espectacular creixement industrial durant la postguerra i un extraordinari creixement econòmic als anys 1950 permet al país afrontar la reconstrucció de les grans ciutats.

Un dels primers exemples d'habitatge massiu és el 'Wohnhochhäuser Grindelberg' d'Hamburg (1948-56). Recolzat en la ideologia capitalista del bloc occidental, el projecte fa desaparèixer els carrers per construir una gran superfície enjardinada on s'ubiquen els blocs orientats racionalment. [i.13]

Un altre exemple d'habitatge massiu en aquells mateixos anys amb els mateixos condicionants però amb un resultat completament diferent, és la reconstrucció de la Stalin Alle al Berlín oriental. En aquest cas es reconstrueixen els perímetres de les illes originals amb blocs més alts, mantenint la trama de carrers, però buidant l'interior de les illes per generar igualment grans espais oberts que perden l'escala comunitària donant pas a la gran escala de l'habitatge massiu. Aquesta actuació respon als canons urbanístics comunistes que generen grans espais urbans. [i.14]

Al Berlín occidental es planteja un intent d'establir un debat ideològic al voltant de les actuacions d'habitatge massiu com a resposta a l'urbanisme comunista representat a la Stalin Alle. Al 1957 se celebra la Interbau, Exposició Internacional de Berlín, amb el tema de la reconstrucció del barri de Hansa. S'organitza per l'ocasió un concurs internacional on gran part dels millors arquitectes del

1. Habitatge social

i.16

i.17

i.18

Exemples de ciutats d'urgència dels anys 60 a França.

[i.16] Le Bois-L'Abbé, a les afores de Paris. Projecte de 2600 habitatges.

[i.17] Le Val Fourré, a Mantes-la-Jolie. Projecte de 8300 habitatges.

[i.18] Beauval, La Pierre Collinet, Meaux. Projecte de 8300 habitatges.

1.1. Definició

moviment modern més darrerenc aporten les seves idees per la reconstrucció del barri. La proposta d'un nou barri en el nucli urbà de Berlín junt al Tiergarten, el parc més gran de la ciutat, planteja una sèrie d'edificis sobre la superfície enjardinada. Però a diferència del que es proposava en Gindenberg a Hamburg, aquí cada edifici respon a una tipologia, un programa i a una solució formal independent evitant així la monotonia de l'actuació i reduint l'escala de la intervenció. La diversitat de les agrupacions fa que hi apareguin torres, blocs longitudinals en diferents orientació, cases unifamiliars i equipaments conformat un urbanisme obert planificat. El tret característic és que els habitatges incorporen l'ambient exterior, el paisatge com a part del seu atractiu. [i.15]

També a França el desenvolupament econòmic fa que molta població es desplaça a les ciutats després de la guerra i, com a conseqüència de la massificació, es produeixen moltes protestes derivades de la manca d'habitatge. Finalment el govern adopta un programa per construir ciutats d'urgència destinades a acollir famílies i desemparats que viuen al carrer en condicions d'infra-habitatge. Al 1957 es planteja una llei per la urbanització completa de noves zones residencials en les que a més d'habitatges es fan totes les infraestructures necessàries, a més de les dotacions i serveis que es puguin requerir, amb l'objectiu de construir 300.000 habitatges cada any que seran dels poders públics i es lliuraran en règim de lloguer als seus ocupants. [i.16] [i.17] [i.18]

En aquestes noves ciutats o barris perifèrics a les grans ciutats franceses s'aplica un urbanisme i una arquitectura caracteritzada per l'ús de blocs i torres aïllats de grans dimensions ubicats en mig de terreny natural pràcticament sense urbanitzar, sense espais públics definits. Això fa aparèixer una marcada zonificació amb grans extensions de terreny dedicades exclusivament a l'habitatge.

Les barriades d'habitatge massiu van aconseguir acabar amb els infra-habitatges auto-construïts de les grans ciutats, però amb el temps moltes s'han anat convertint en guetos socialment conflictius.

Paral·lelament a aquesta política d'habitatge social, a França, igual que a Alemanya també hi aparegué un programa per recuperar els centres històrics consistent en la demolició i la reconstrucció fidedigna amb les mateixes característiques dels edificis originals, creant nous edificis amb aspecte antic.

Al marge de consideracions d'altre tipus, aquest tipus d'actuacions han aconseguit densificar i fer atractius els centres urbans que havien sofert un important deteriorament després de la guerra.

A partir dels anys 80 la promoció d'habitatge social a Europa va disminuir gradualment, però malgrat això l'habitatge social de lloguer continua sent important en la majoria de països europeus representant

1. Habitatge social

al voltant del 20% del conjunt d'habitatges, encara que amb un repartiment molt desigual per països.

Malgrat que les regulacions de l'habitatge social continuen sent majoritàriament estatals, les competències en la gestió de l'habitatge social han anat passant dels estats als municipis.

En les últimes dècades, la reducció pressupostaria en matèria d'habitatge social ha provocat el traspàs de la propietat d'una part important del parc d'habitatges socials als particulars i la contractació a empreses o associacions sense ànim de lucre de la gestió de les promocions. La reducció de les subvencions públiques per la construcció i gestió de l'habitatge social ha obligat a les associacions gestores a actuar sota els criteris del mercat i, per tant, s'ha anat disminuint la diferència entre les rendes de lloguer del parc social i les del mercat privat.

Els països amb grans parcs d'habitatge social han tendit a incentivar la compra de l'habitatge entre els habitants de classe mitjana i treballadora. Això ha provocat que l'habitatge social hagi quedat destinat exclusivament als col·lectius més vulnerables de la societat. Aquesta situació ha generat una excessiva concentració d'aquesta població en el parc d'habitatge social, accentuant la condició de guetos urbans de difícil integració amb la resta de la ciutat.

En els països amb mancança d'habitatge social, com Espanya, s'han anat construint promocions amb estàndards de qualitat molt superiors a les promocions dels anys 70. S'ha generat una segmentació de l'habitatge social: Les promocions més antigues d'habitatges social, tant si formen part d'un parc d'habitatges municipal com si han passat a mans de particulars, estan ocupades pels col·lectius amb rendes més baixes. Mentre les noves promocions les ocupen les classes mitjanes o treballadores amb més capacitat econòmica.

Davant aquesta alarmant segregació urbana, s'estan incentivant polítiques de barreja social. Es reclama una distribució equitativa de les classes socials a l'espai urbà mitjançant una política decidida respecte a l'habitatge.

1.1. Definició

1.1.2. Dret social

El marc normatiu referent a l'habitatge social en la majoria de països europeus es desenvolupa sobretot després de la segona guerra mundial. Al 1948, a la 'Declaració Universal dels Drets Humans', ja es recull el dret de qualsevol persona a un habitatge digne.

Després de la segona guerra mundial, els estats eren els únics que tenien capacitat econòmica per promoure les actuacions massives d'habitatge necessàries, circumstància que els permet generar un marc normatiu i controlar la manera de fer habitatge. A Alemanya entre 1949 i 1960 l'estat va construir una mitjana de 500.000 habitatges per any mitjançant cooperatives sindicals. A França fins a 1970, 350.000 habitatges per any en règim de lloguer social.

La preocupació per construir el major nombre d'habitatges el més ràpidament possible es va transformar als anys seixanta en la voluntat de consolidar importants parcs residencials públics.

A Espanya, amb un nivell de desenvolupament econòmic més dèbil, l'estat centra els esforços en la construcció massiva d'habitatge en propietat. Aquesta intenció ja s'expressa fins i tot abans del final de la guerra civil al 'Fuero del Trabajo', una de les vuit lleis fonamentals del franquisme redactada al 1938, [n.16]. D'aquesta manera bona part de la despesa destinada a la construcció d'habitatges recau

.....
n.16 Fuero del Trabajo, 1938. Apartat -XII-

'1.- El Estado reconoce y ampara la propiedad privada como medio natural para el cumplimiento de las funciones individuales, familiares y sociales. Todas las formas de propiedad quedan subordinadas al interés supremo de la Nación, cuyo intérprete es el Estado.

2.- El Estado asume la tarea de multiplicar y hacer asequibles a todos los españoles las formas de propiedad ligadas vitalmente a la persona humana: el hogar familiar, la heredad de tierra y los instrumentos o bienes de trabajo para uso cotidiano.

3.- Reconoce a la familia como célula primaria natural y fundamento de la sociedad, y al mismo tiempo como institución moral dotada de derecho inalienable y superior a toda ley positiva. Para mayor garantía de su conservación y continuidad, se reconocerá el patrimonio familiar inembargable.'

1. Habitatge social

sobre l'usuari final i l'Estat evita despeses de manteniment dels conjunts residencials. Per contra, l'estat perd l'oportunitat de tenir estocs importants d'habitatges públics. S'estableix una política de subvencions per facilitar que la iniciativa privada faci promocions d'habitatge social.

En general, a tota Europa, la crisi energètica, iniciada als anys setanta i que dura fins a principis dels vuitanta, suposa una retracció de les polítiques d'habitatge socials dels estats. Disminueix la demanda d'habitatge i els esforços dels governs europeus se centren en el manteniment i reposició dels parcs d'habitatges.

En aquest període, els canvis en el model econòmic, cada cop més liberal i amb menys voluntat d'intervenció dels estats, i la situació econòmica global generen un context amb les necessitats d'habitatge quasi cobertes i amb els governs suportant unes despeses de gestió dels grans parcs d'habitatge social de lloguer difícilment assumibles. A més en molts casos els habitants d'aquests habitatges subvencionats gaudeixen d'una capacitat econòmica suficient com per poder afrontar un lloguer en el mercat lliure.

Exemples d'aquesta evolució es donen al Regne Unit, on el govern neo-liberal de Margaret Thatcher opta per desfer-se del patrimoni municipal d'habitatge en règim de lloguer venent-lo a baix preu, [n.17]; i a Holanda, on a partir de 1990 es reconeix l'objectiu de privatitzar l'habitatge social.

En general, les polítiques d'ajuda en matèria d'accés a l'habitatge tendeixen a focalitzar-se en els individus més que en la construcció, facilitant als més necessitats l'accés al mercat lliure d'habitatges. En canvi, en alguns països del nord d'Europa aquesta tendència es veu frenada per un fort moviment veïnal que reivindica el dret a l'allotjament digne per tothom. Demanen la implicació dels governs en

n.17 Michael Heseltine, ministre de medi ambient del govern de Margaret Thatcher. Publicat a "Housing Bill - Provisions and Enactment" in Keesing's Contemporary Archives v. 27, January, 1981 p. 30644

'There is in this country a deeply ingrained desire for home ownership. The Government believe that this spirit should be fostered. It reflects the wishes of the people, ensures the wide spread of wealth through society, encourages a personal desire to improve and modernize one's own home, enables parents to accrue wealth for their children and stimulates the attitudes of independence and self-reliance that are the bedrock of a free society.'

1.1. Definició

els processos de construcció i gestió d'un parc d'habitatge social per tal de garantir el control d'uns estàndards mínims de qualitat exigibles als habitatges destinats a les classes amb menys capacitat econòmica.

Així es produeix un contrast en la despesa pública que els diferents estats destinen a l'habitatge social: al 1990 Dinamarca destina un 3,5% del PIB, Holanda un 2,8%, mentre en altres països el percentatge es redueix; a França amb un 1,86% o Alemanya amb un 1,5%. A Espanya la inversió estatal es manté a nivells molt per sota de la dels països més desenvolupats amb un 0,6% del PIB. [n.18]

A partir dels anys 90 la liberalització de l'economia i l'abandonament de polítiques en matèria d'habitatge social que exercien cert control sobre el mercat lliure d'habitatges, provoca una espiral en la que l'habitatge augmenta de preu i es converteix en un bé d'inversió. Les entitats financeres faciliten l'accés al crèdit que permet la compra i, conseqüentment, augmenta el preu de l'habitatge. Aquesta situació provoca unes plusvàlues molt ràpides dels habitatges que aprofiten molts inversors per especular, afavorint encara més l'augment del preu.

En aquest context apareix de nou la dificultat d'accés a l'habitatge de forma creixent, sobretot per als joves i per a les classes més desafavorides. Amb una situació ja complicada respecte l'accés a l'habitatge, al 2007 esclata la crisi financera que frenarà de sobte l'accés al crèdit per poder afrontar el pagament d'uns preus inflats per la 'bombolla immobiliària'. La crisi global fa perdre poder adquisitiu a la majoria de la població i, com a resultat, moltes famílies no són capaces d'afrontar els pagaments del deute hipotecari que havien contractat per poder pagar l'habitatge produint-se nombrosos casos de desnonaments.

n.18 Dades extretes de:

Luis Moya y Grupo de investigación 'Vivienda Social: visión crítica y propuestas'. 'Vivienda social en Europa. Alemania, Francia y Países Bajos desde 1945'. E.T.S.A.M., 2008. Madrid

1. Habitatge social

Actualment, després de l'esclat de la bombolla immobiliària, la tendència en les polítiques d'habitatge social se centra en l'aportació de terreny, en el recolzament financer, en el tractament fiscal i en el marc normatiu. En general als països europeus més desenvolupats es tendeix a promoure polítiques per la compra d'habitatge, mantenint una proporció respecte als habitatges en lloguer al voltant del 50%. A Espanya en canvi, amb una proporció de l'11,4% d'habitatge de lloguer, molt per sota de la mitjana europea, sembla aconsellable fer polítiques que afavoreixen aquest tipus front al de compra per poder gaudir d'un mercat divers i equilibrat.

L'estoc d'habitatge social en règim de lloguer és a països com Holanda d'un 35%, a França d'un 17%, mentre que a Espanya es situa en el 2%. Aquestes dades fan pensar que a Espanya, junt a les polítiques que afavoreixin el mercat lliure de lloguer, es necessària una inversió important en la construcció d'habitatges socials en règim de lloguer. Així queda reflectit en l'anàlisi de la situació actual que fa l'Ajuntament de Barcelona per l'elaboració d'un nou 'Pla de l'Habitatge 2014-2020'. [n.19]

D'altra banda, les polítiques públiques en matèria d'habitatge social ja no se centren exclusivament en proporcionar habitatges dignes, donat que l'experiència ha constatat la necessitat d'introduir factors de cohesió social en entorns urbans saludables.

El reconeixement de l'habitatge com a dret social passaria per considerar-lo com una necessitat bàsica i imprescindible per viure amb dignitat i seguretat, i per desenvolupar lliurement la personalitat pròpia de l'individu. Les administracions públiques haurien de garantir un habitatge digne per tota la població oferint els mecanismes necessaris per que tothom, independentment del nivell d'ingressos, del lloc de naixement o de la classe social, pugui gaudir de les condicions d'habitabilitat que permetin el seu

.....
n.19 El Consell de l'Habitatge Social de Barcelona ha definit les directrius del nou Pla d'habitatge 2014-2020. [El pla encara no s'ha posat en marxa, ja que està pendent de concreció pressupostària].

'Segons informes presentats al Parlament europeu del parc d'habitatge de lloguer social, Espanya disposa de 3 habitatges de lloguer social per cada 1000 habitants, mentre que d'altres països com Holanda, Dinamarca i Àustria en tenen més de 100. És cert que Catalunya està una mica per sobre de la mitjana espanyola, i Barcelona també en un punt moderadament més alt que la resta de Catalunya.'

1.1. Definició

desenvolupament individual dintre de la societat.

Les lleis del mercat s'han manifestat incapaces de garantir aquest dret en diverses situacions com ho demostra la dificultat de la joventut per accedir a l'habitatge, el nombre creixent de desnonaments, el retorn d'unitats familiars a casa dels progenitors, l'aparició de noves formes d'exclusió residencial com compartir habitatges de lloguer entre diverses unitats familiars, el sub-arrendament d'habitacions en l'habitatge habitual, etc... És evident que, per donar resposta a la Declaració Universal dels Drets Humans, es fa necessària una política decidida per garantir un habitatge digne a tothom.

1. Habitatge social

1.2. Evolució de l'habitatge social a Catalunya

1.2.1. Contextualització

A l'Estat espanyol la història de l'habitatge social arrenca, com a la resta d'Europa, amb l'arribada massiva de població a les grans ciutats, entre finals del segle XIX i principis del XX. Després d'un període d'anàlisi de la situació i de comparació amb la resta d'Europa, i recollint les diferents normatives ja aparegudes en altres països, al 1911 es promulga la primera 'Ley de Casas Baratas' que afrontava el problema de l'habitatge donant ajuts oficials o préstecs a baix interès dirigits a la classe obrera amb menys ingressos. [n.20]

Les actuacions es situaven en terrenys poc urbanitzats a les afores de les ciutats que resultaven més econòmics, però que podien aprofitar les infraestructures ja existents. Es tractava de grups d'habitatges unifamiliars d'una o dues plantes, formant conjunts de baixa densitat i dedicats exclusivament a la residència. Aquests habitatges els podia gestionar directament l'administració pública o mitjançant societats cooperatives creades especialment per aquest efecte.

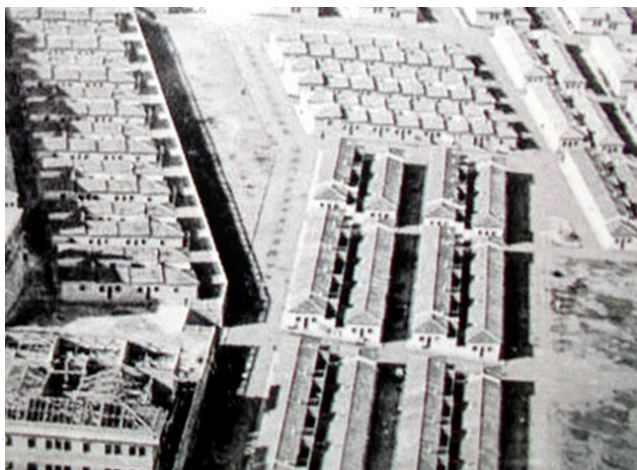
Un exemple del funcionament d'aquest règim de gestió cooperativa són les cases barates de Tarragona, promogudes al 1927 per la cooperativa 'La Colectiva' i que encara es mantenen avui en dia amb el mateix règim de gestió. El conjunt es troba actualment afectat pel Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de 2007.

Contemporàniament a l'àrea metropolitana de Barcelona, al 1929, es van realitzar altres actuacions

.....

n.20 Preparación de las bases para un proyecto de ley de casas baratas - Instituto de Reformas Sociales. 1907
(...) *Tercera parte: Razonamiento de las Bases para un proyecto de ley de casas para obreros - casas baratas*
I. Las habitaciones baratas y la intervención del Estado en España
(...) *lo que puede hacer concretamente el Estado para fomentar la habitación barata, habida cuenta que la iniciativa privada no basta: 1- para ofrecer al mercado en buenas condiciones las habitaciones higiénicas y baratas suficientes; 2- para reformar las habitaciones insalubres; 3- para estirpar los barrios o aglomeraciones antihigiénicas y peligrosas para la salud. (...)*

1. Habitatge social

i.19

i.20

i.21

Exemples d'actuacions de 'Cases Barates' a Barcelona, 1929.

[i.19] Conjunt Can Peguera al turó de la Peira.

[i.20] Conjunt Eduard Aunós a la Zona Franca.

[i.21] Conjunt Bon Pastor a la ribera del riu Besòs.

1.2. Evolució de l'habitatge social a Catalunya

d'habitatges destinats a la classe treballadora amb menys capacitat econòmica. Es tracta de les intervencions de cases barates del conjunt Can Peguera [i.19], el de d'Eduard Aunós a la Zona Franca [i.20]; les del turó de la Peira, encara en peu i gestionades pel Patronat Municipal de l'Habitatge; i dos més a la riba del riu Besòs: les de Baró de Viver i les de Bon Pastor [i.21], actualment en procés de transformació.

A partir de 1929, com a la resta d'Europa, la crisi econòmica fa disminuir la immigració cap a les grans ciutats i per tant la necessitat d'habitatge, alhora que dificulta el finançament de la construcció. L'actuació administrativa es fa menys necessària i més difícil per la situació de les finances públiques. Als anys 30, durant la segona república, se suspelen les tramitacions d'ajudes oficials estatals per les cases barates. En canvi a Catalunya, el G.A.T.P.A.C. i el govern de la Generalitat van fer possible la promoció de la Casa Bloc com a projecte insígnia del que havia de ser la política social per acabar amb l'infra-habitatge de la ciutat de Barcelona. La construcció de l'edifici es va aturar amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola.

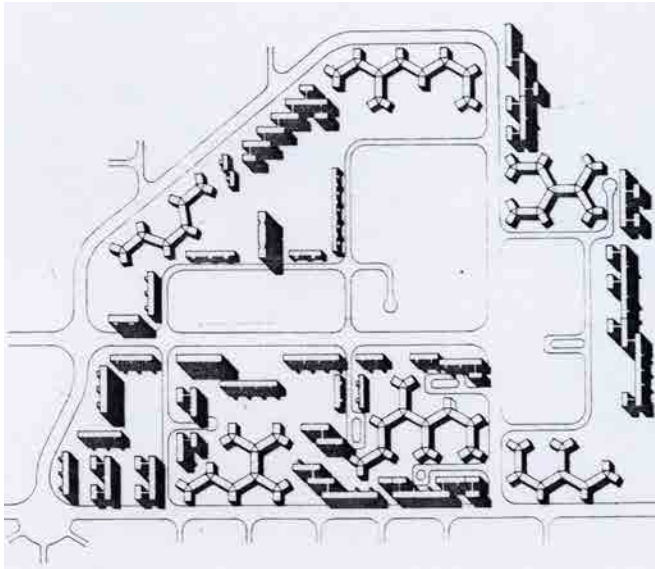
Les polítiques en matèria d'habitatge social no es reprenen fins després de la Guerra Civil i d'un primer període de dura postguerra. Als anys 50-60, alhora que els països europeus inicien la reconstrucció de les ciutats bombardejades durant la segona Guerra Mundial amb l'habitatge massiu, es construeixen a Espanya els polígons d'habitatges. Aquestes actuacions hauran d'allotjar a la població obrera immigrada a les grans ciutats que havia consolidat una manera de viure sense cap infraestructura higiènica ocupat grans zones amb auto-construccions fent créixer el fenomen del barraquisme aparegut durant les primeres immigracions dels anys 1920 i 1930.

Les actuacions d'habitatge social a l'àrea metropolitana de Barcelona des d'aquest anys es poden agrupar en tres períodes que representen tres maneres diferents d'afrontar el problema: les dels anys 1950-60-70, amb grans polígons d'habitatge massiu, les dels anys 80-90, que s'aprofiten per regenerar algunes zones degradades als nuclis urbans i les que es fan a partir del 2000, més destinades a afectats per actuacions urbanístiques i col·lectius específics com joves o gent gran.

1.2.2. Emplaçament

Un dels problemes de les grans actuacions d'habitatge social realitzades durant els anys 50-60 ha estat la creació de guetos urbans. Aquesta situació és conseqüència de la pròpia filosofia d'actuació, formalitzada amb polígons residencials d'habitatge massiu: es construeixen barris sencers

1. Habitatge social

i.22

i.23

i.24

Evolució de l'emplaçament a les actuacions d'habitatge social de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

[i.22] Exemple anys 1950-60: Can Badia (Ricardo Piqueras, 1954-55).

[i.23] Exemple anys 1980: Sant Agustí Vell (Jordi Bellmut / Gemma Tarragó, 1984-87).

[i.24] Exemple anys 2000: Carrer Marina 343-345 (Roser Amadó / Lluís Domènec, 2003-04).

1.2. Evolució de l'habitatge social a Catalunya

amb projectes de centenars i fins i tot milers d'habitatges. Es fan actuacions a gran escala en contextos poc urbanitzats i per això, ens trobem amb situacions com que edificis que allotgen 700 o més habitatges s'ubiquen en entorns urbans on els edificis existents són d'habitatges unifamiliars (en molts casos auto-construïts).

També es van fer nous polígons residencials en terrenys no urbans de les afores de les ciutats amb grans actuacions homogènies on tots els blocs són iguals i formen part d'un únic projecte diferenciat de la resta de la ciutat. Aquests plantejaments, independentment de si els projectes es resolien millor o pitjor, i tenint en compte que són habitatges destinats a les classes socials més desfavorides amb pocs recursos econòmics, generen unes zones diferenciades i perfectament delimitades del seu entorn que esdevenen potencialment guetos urbans. [i.22]

A partir dels anys 80 es tendeix a deixar de pensar en grans actuacions d'habitatge massiu i a fer actuacions de menys de 200 habitatges aportant solucions que no pateixen els problemes esmentats anteriorment. S'intenten integrar els projectes en barris existents de les ciutats en lloc de crear nous. S'aprofiten les actuacions per consolidar urbanísticament zones de la ciutat amb mancances.

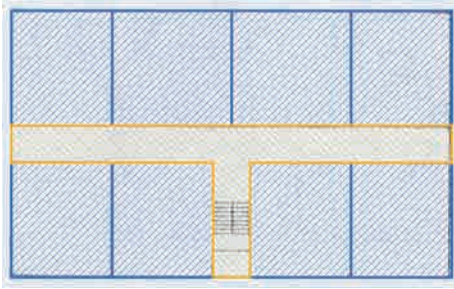
D'altra banda, a diferència de l'etapa anterior, amb aquest plantejament els projectes havien de tractar molt bé els espais urbans que generen i els que modifiquen, que seran els elements que lligaran la nova intervenció amb el teixit urbà existent. En canvi, veiem com als projectes d'aquesta època continuen centrant-se els esforços en l'edifici construït, més que en els espais de relació que es generen. En algun cas s'aprofiten projectes d'edificis d'habitatge social per fer renovacions integrals de barris sencers, però la diferència amb els projectes anteriors als anys 80 és que ara es tracta de renovació i que es fan a partir de diferents projectes, no d'un projecte únic uniforme. [i.23]

En els projectes més recents, els executats a partir del 2000 veiem com s'evoluciona cap a la integració en nuclis existents i inclús comencen a aparèixer projectes de rehabilitació o restauració d'edificis, però es continuen plantejant projectes centrats més en resoldre la tipologia de l'habitatge que en els espais de relació que generen, normalment condicionats pel planejament general. [i.24]

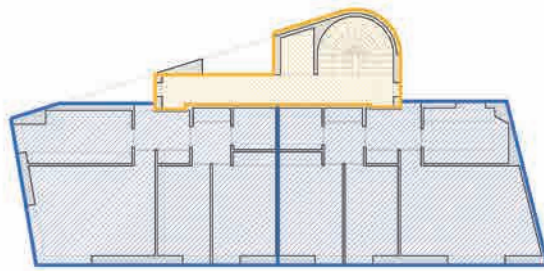
1.2.3. Agrupació

A les actuacions dels anys 50-60 es tendeix a la reducció de la superfície construïda per habitatge. Els esforços se centren en economitzar la superfície per tal d'aconseguir un aprofitament màxim dels

1. Habitatge social

i.25

i.26

i.27

Evolució dels sistemes d'agrupació a les actuacions d'habitatge social de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

[i.25] Exemple anys 1950-60: Trinitat Nova (Obra Sindical del Hogar, 1954-55).

[i.26] Exemple anys 1980: Serra Xic (Rafael de Càceres, 1984-87).

[i.27] Exemple anys 2000: Santa Caterina (Enric Miralles / Benedetta Tagliabue, 2003-06).

1.2. Evolució de l'habitatge social a Catalunya

metres construïts. Els sistemes d'agrupació tendeixen a ser de nucli de comunicació vertical constituït per una escala, en la majoria de casos sense ascensor, amb vestíbuls en cada planta que distribueixen quatre habitatges. D'aquesta manera els tipus s'han de resoldre amb una sola façana. En alguns casos apareixen patis interiors que permeten la doble ventilació.

També es fan algunes agrupacions amb una escala per a varis habitatges als quals s'accedeix a través de corredors interiors sense il·luminació natural i amb poca ventilació, obligant de la mateixa manera a resoldre els tipus amb una única façana. [i.25]

Als projectes dels anys 80-90 els habitatges tendeixen a tenir doble façana, encara que no es renuncia a reduir al mínim els nuclis de comunicació, per això apareixen les agrupacions en doble bloc amb els nuclis ocupant l'espai intersticial i donant a quatre habitatges, o el nucli formant part d'un gran pati interior. Però el sistema d'agrupació més habitual és el de nucli de comunicació vertical constituït per escala i ascensor per a dos habitatges, permetent la ventilació creuada als tipus.

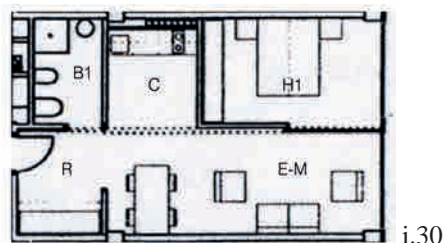
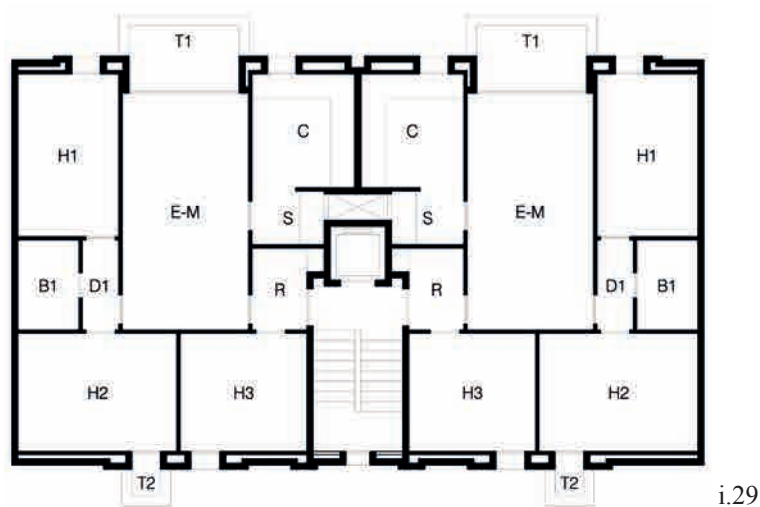
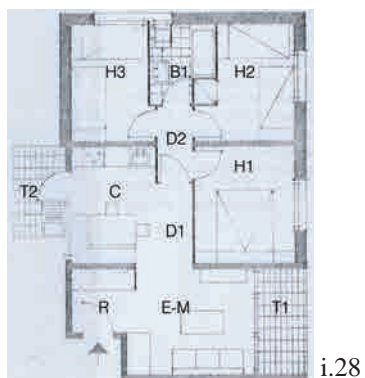
En els casos en que les intervencions es construeixen sobre solars irregulars existents als nuclis urbans, és habitual que els nuclis de comunicació i els espais comuns ocupin les zones més irregulars on és més difícil solucionar la planta dels habitatges amb claredat. [i.26]

Als projectes a partir del 2000 fins l'actualitat hem de distingir dos tipus d'agrupacions diferents: als habitatges destinats al re-allotjament d'afectats urbanístics es tendeix a utilitzar un nucli per a dos habitatges o el doble bloc per permetre sempre la doble façana als tipus. En canvi, als habitatges per a joves o per a gent gran, com es tracta de tipus de molt poca superfície, s'utilitza el sistema d'agrupació amb un nucli de comunicació per a molts habitatges, generalment es proposen corredors interiors amb la tendència de buscar una bona ventilació i il·luminació natural tractant-los com a espais de relació més que com a espais únicament de circulació. [i.27]

1.2.4. Tipus i estances

Als habitatges socials promoguts per l'Obra Sindical del Hogar dels anys 50-60-70 els tipus són majoritàriament de tres habitacions, encara que també n'hi ha de dos i de quatre. Els tipus es caracteritzen per la reducció al mínim de la superfície i, en molts casos, aquest mínim és insuficient per a viure en condicions de comoditat, salubritat i higiene adequades.

1. Habitatge social

Evolució del programa i distribució dels tipus a les actuacions d'habitatge social de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

[i.28] Exemple anys 1950-60: La Pau (Obra Sindical del Hogar, 1963-66).

[i.29] Exemple anys 1980: Can Clos (David Ferrer, 1984-87).

[i.30] Exemple anys 2000: Gran Via 120-126 (Jordi Ros / Jordi Sutrias, 2003-06).

1.2. Evolució de l'habitatge social a Catalunya

Les estances destinades a cuina tenen capacitat per a la cuina i una pica que serveix tant per a rentar roba com per a rentar plats. La nevera habitualment se situa en l'àmbit de la sala-menjador perquè no s'ha preveït l'espai a la cuina. Hi ha tipus on la cuina forma part de la sala-menjador sense tenir un recinte propi.

El bany complet consta de dutxa, lavabo i vàter i ocupa una superfície insuficient per a l'ús d'aquests aparells amb comoditat. Les habitacions de matrimoni tenen una amplada de 2.20 m deixant espai per al llit i un pas de 40 cm amb una superfície en torn als 7 m². La resta d'habitacions són d'uns 3 x 2 m. Sovint les habitacions es garfien com a dobles malgrat no tenir la possibilitat d'incorporar armari. El safareig apareix a les actuacions més evolucionades vinculat a espais exteriors. A les sales s'ha de triar entre moblar-les com a menjadors o com a sales. [i.28]

Als habitatges construïts durant els anys 80-90 tornem a trobar que el tipus predominant és el de tres habitacions. Es nota una clara evolució cap a l'augment de superfície construïda dels habitatges. Les cuines són més generoses, incorporen espai per la nevera i una bancada que permet treballar amb més comoditat. A més, en molts casos, tenen una zona d'office per a menjar.

Es comença a generalitzar l'espai de safareig. Els banys complets consten de vàter, lavabo, banyera i bidet. A més, als tipus de 4 habitacions sol aparèixer un servei complementari. Les habitacions també són més grans, sempre es garfien amb armari i, normalment, a banda de la principal n'hi ha com a mínim, una altra doble. Les sales-menjadors admeten un espai de sala ben equipat i un altre per a menjar. [i.29]

A les actuacions que es realitzen a partir de 2000 destinades a re-allotjament d'afectats urbanístics se segueixen els mateixos criteris amb la peculiaritat que es coneixen directament els futurs usuaris i se'ls fa partícips del procés de projecte.

En canvi a les actuacions destinades a la gent gran o als joves veiem l'aparició d'una nova tipologia. Es torna a reduir la superfície de l'habitatge, però es redueix també el nombre d'estances. Es tracta d'habitatges d'una única habitació i amb una cuina mínima en molts casos vinculada a la sala-menjador. En aquest cas la reducció de la cuina es justifica, perquè són habitatges destinats a 1 o 2 ocupants. Desapareix el safareig, però els edificis gaudeixen d'un espai comunitari destinat a bugaderia. El bany complet consta de vàter, lavabo, bidet i dutxa, més còmoda per a joves i per a gent gran.

L'única habitació és generosa i en molts casos té la possibilitat d'obrir-se a la sala mitjançant portes corredisses o envans mòbils. Les sales són reduïdes, però tenen un espai destinat a estança i un altre a menjar més vinculat als aparells de cuina. [i.30]

1.2.5. Evolució dels espais col·lectius

Si ens fixem en l'evolució de la idea de col·lectivitat en els tres àmbits analitzats: emplaçament, agrupació i tipus veiem que hi ha una tímida tendència cap a la millora de les condicions.

Els emplaçaments han evolucionat des d'una visió massificada, uniforme i poc curosa en la connexió amb la realitat urbana existent prèviament, fins una altra on les actuacions es produeixen en zones urbanes consolidades o en àrees de creixement ben lligades a la resta de la ciutat. Però encara, en molts pocs casos, l'espai exterior col·lectiu juga un paper important alhora de relacionar els edificis d'habitatges amb el seu entorn urbà immediat.

Els sistemes d'agrupació s'han concebut estrictament des d'un punt de vista pràctic, per tal de solucionar l'accés de cada habitant al seu habitatge amb poca preocupació per l'habitabilitat dels espais comuns generats. Sense perdre aquesta idea de sistema d'agrupació, s'ha anat evolucionant en el sentit de millorar les condicions espacials. En les actuacions més recents destinades a joves o a gent gran, en canvi, s'ha produït cert canvi de mentalitat. En alguns casos s'han començat a considerar aquest espai en sí mateixos com a espais de relació, a més de seguir complint la funció d'estructurar el conjunt de l'edifici. En tot cas, s'han interpretat com a espais de relació entre els habitants que pertanyen a algun col·lectiu concret - joves o gent gran -, però no com a espais de relació amb el context social on s'ubiquen els edificis.

Les tipologies d'habitatges han anat millorant considerablement les condicions d'habitabilitat, però la seva relació amb els espais comuns continua reduint-se a una porta d'accés que separa un àmbit de l'altre. En algunes de les propostes tipològiques destinades a gent gran i a joves dels últims anys s'han tret part dels espais, tradicionalment interiors de l'habitatge, als espais comuns. En aquests casos, les funcions de bugaderia o de magatzematge es solucionen en recintes independents als que s'accedeix des dels espais comuns.

1.3. Habitatge social i ciutat

L'habitatge promogut i regulat per les administracions públiques respon a la necessitat de crear les condicions que permetin al conjunt de la societat accedir a un habitatge digne.

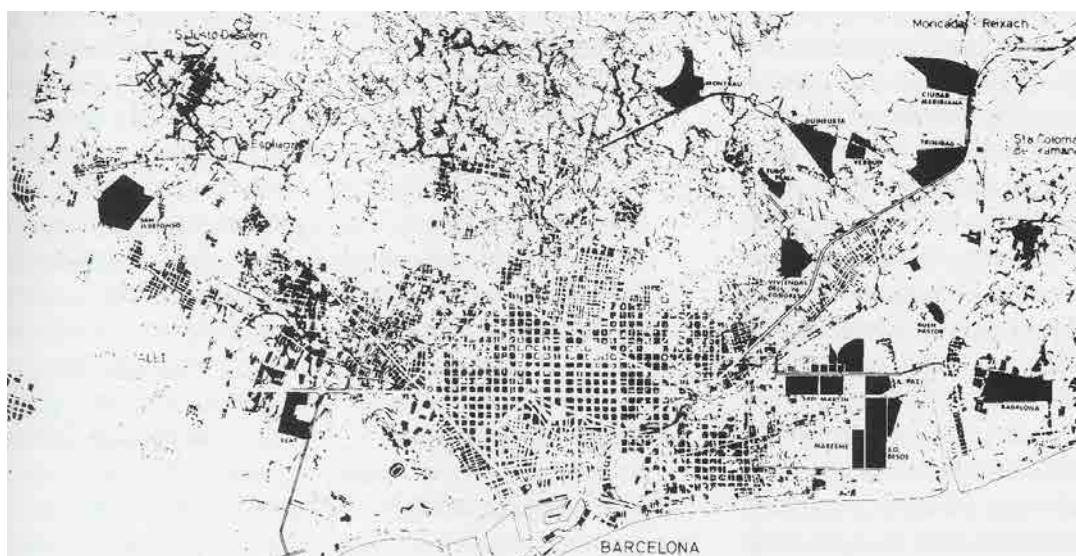
En major o menor quantitat i dirigit a un o altre sector de la població, l'ens públic regula sempre l'accés a l'habitatge de la població amb actuacions directes o indirectes. Les actuacions directes es donen quan l'administració assumeix les despeses generades per la construcció d'habitatges i se'ls queda en propietat, bé per llogar-los o bé per vendre'ls, amb unes condicions especials, als sectors més necessitats. En canvi, les actuacions indirectes consisteixen en donar facilitats a empreses promotores o a entitats sense ànim de lucre per a la construcció d'habitatges mitjançant préstecs amb interessos baixos, cedint sol urbà... A canvi l'empresa garanteix unes bones condicions dels habitatges i uns preus accessibles per als sectors socials demandants.

L'administració estableix uns criteris mínims en la definició dels habitatges protegits: Recolzant-se en les normatives vigents que defineixen les característiques constructives i d'habitabilitat exigibles (on s'especifica dimensions mínimes de les estances), dóna unes dimensions màximes de l'habitatge que es consideren suficients per a un funcionament òptim. També permet orientar la tipologia de l'habitatge a les circumstàncies socials dels sectors a qui van dirigides les actuacions. [n.21]

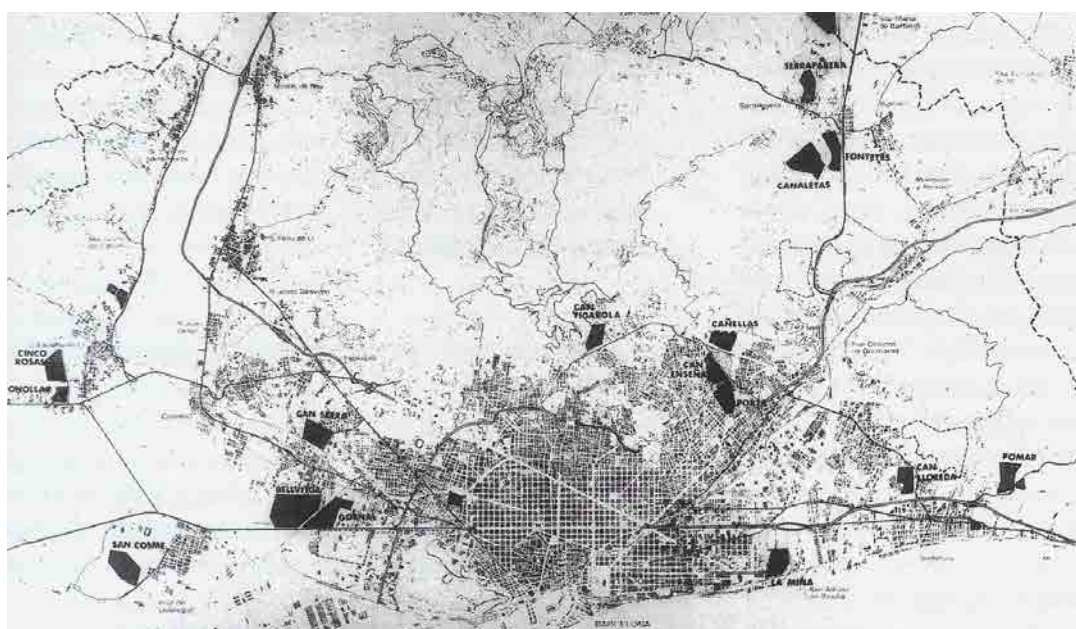
Així, els projectes d'habitatges gestionats pels organismes públics, a més de les millores en les condicions dels propis habitatges, també es converteixen en una eina que permet controlar el desenvolupament urbà del territori. De la mateixa manera que els planejaments preveuen sol destinat a equipaments col·lectius que possibilitaran el creixement de cada zona urbanitzada i que es poden utilitzar com a referents urbans, també l'habitatge públic s'utilitza per estructurar el creixement urbà o l'ocupació del territori.

A Catalunya, amb els moviments migratoris de la primera meitat del s.XX, principalment a l'àrea metropolitana de Barcelona, es desenvolupen nuclis d'infra-habitatges. El barraquisme s'estén al ritme de l'arribada dels nous habitants i per tal de sanejar aquesta situació es plantegen grans actuacions urbanes: es desenvolupen els polígons d'habitatges. Es tractava de generar un parc immobiliari amb habitatges que compliren unes condicions de salubritat i higiene acceptables que permeteren allotjar l'allau migratori que arribava principalment d'altres punts de la península. [i.31] [i.32]

1. Habitatge social

i.31

i.32

Els polígons d'habitatges de la perifèria de Barcelona.

[i.31] Període 1955-1964 sobre la cartografia urbana de 1960.

[i.32] Període 1965-75 sobre la cartografia de la Corporació Metropolitana de Barcelona 1970.

[Font: Ferrer i Aixalà, Amador. Els polígons de Barcelona. L'habitatge massiu i la formació de l'àrea metropolitana. Ed. UPC. Barcelona. Abril 1996].

1.3. Habitatge social i ciutat

Sense entrar en analitzar els encerts o els fracassos de cada actuació, el que sembla evident és que a més de pretendre solucionar el problema de l'habitatge aquestes grans actuacions es convertiren en generadores de creixement urbà al territori.

La importància que pot arribar a tenir l'habitatge social promocionat directa o indirectament per les administracions públiques queda reflectida al Pla de l'Habitatge de Barcelona 2004-2010 on es pretenia que el parc d'habitatges de protecció a Barcelona pogués arribar al 25 % del total d'habitatges. [n.22]

Al 2008 la situació de crisi econòmica i el nou entorn social va motivar la redacció d'un nou Pla d'Habitatge 2008-2016 amb la voluntat de donar un pas endavant respecte del Pla d'Habitatge 2004-2010. Es pretenia augmentar el sòl destinat a l'habitatge assequible, incrementar i diversificar l'oferta d'habitatge protegit i assequible, millorar les condicions del parc d'habitatge construït, fomentar el lloguer, intervenir en les disfuncions del mercat immobiliari, innovar en la construcció, promoure la sostenibilitat i fomentar la proximitat i atenció al ciutadà.

A l'abril de 2014, l'ajuntament de la ciutat de Barcelona considera que les noves circumstàncies socials derivades de la crisi econòmica obliguen a revisar el Pla de l'Habitatge 2008-2016 i es proposa aprovar durant el 2015 un nou Pla d'Habitatge 2014-2020. En aquest nou projecte s'estableixen com

.....
n.21 DOGC.(10.11.2005). DECRET 244/2005, de 8 de novembre, d'actualització del Pla per al dret a l'habitatge 2004-2007.

Article 7.

Requisits dels habitatges amb protecció oficial. Els habitatges amb protecció oficial han de complir els requisits següents:

- a) Han de tenir una superfície útil màxima de 90 metres quadrats. En el supòsit dels habitatges adaptats a persones amb discapacitat, amb mobilitat reduïda permanent, es podrà incrementar la superfície útil fins a 108 metres quadrats, i podrà arribar a un màxim de 120 metres quadrats quan es destinin a famílies nombroses. (...)*
- b) Han de tenir els paràmetres d'ecoeficiència i sostenibilitat obligatoris segons la normativa vigent.*
- c) En qualsevol promoció d'habitatges amb protecció oficial, s'haurà d'adaptar i reservar pera persones amb discapacitat un 3% del nombre total d'habitatges qualificats. Aquests habitatges s'hauran de mantenir reservats per un període màxim de sis mesos des de la qualificació definitiva, a partir del qual, si no s'han trobat adquirents o llogaters que compleixin aquestes condicions, podran ser adjudicats, venuts o llogats a persones no discapacitades.*

1. Habitatge social

i.33

[i.33] Plànol de la ciutat de Barcelona on es representa en vermell una superfície d'ocupació aproximada del 17%.

La intenció del “Pla d’Habitatges de Barcelona 1004-2010” era arribar a un 25% d’habitatges de protecció respecte al parc d’habitatges total. Si aquestes actuacions es coordinen amb la resta d’equipament públic gestionat per l’administració es pot considerar un volum d’edificació capaç de exercir control en el creixement de la ciutat o en l’ocupació del territori.

1.3. Habitatge social i ciutat

a objectius destacats entre d'altres: la consolidació de la política de sòl basada en la no venda del mateix, ampliar el parc de lloguer assequible, impulsar la rehabilitació, garantir el compliment de les obligacions envers l'ús de l'habitatge.

Si ens abstraïem de la situació concreta dels habitatges i situem aquests percentatges en punts estratègics per al desenvolupament urbà que ha tingut la ciutat i la seva àrea metropolitana, podem veure la capacitat de pre-jecte urbà dels edificis d'habitatges projectats des de l'administració, i per tant l'eina urbanística que pot significar la gestió conscient de l'habitatge públic. [i.33]

Fins ara, a Catalunya, la gran majoria de les actuacions públiques destinades a habitatges social han estat dirigides a la construcció d'edificis que s'han venut a preus assequibles. En l'actualitat en canvi, la tendència és la de construir edificis que l'administració es queda en propietat generant-se així un parc d'habitatges de lloguer assequible.

Aquesta tendència permet i obliga a l'administració pública a regular el procés i, per tant, a exercir el control en la gestió i bon funcionament dels edificis i dels espais que generen. Augmenta per tant la capacitat de les actuacions d'habitatge social de generar ciutat: a més de poder generar un entorn urbà concret amb cada edifici, el control sobre la gestió permet adaptar a les circumstàncies canviants de la vida urbana.

n.22 Extret del "Pla d'Habitatge de Barcelona 2004-2010", Maig 2004:

(...) 3. 3. *ARTICULACIÓ DEL PLA D'HABITATGE DE BARCELONA 2004 -2010*

(...) 2) *POLÍTICA DE SÒL*

- *Proposar la modificació de la llei estatal sobre valoració del sòl:*
 - *flexibilitzant el procés d'obtenció de sòl*
 - *valorant els preus de qualificació urbanística actual (no futura) per promoció d'interès públic*
 - *Impuls del planejament amb reserva de sòl per habitatge protegit: mínim 25%*
 - *Requerir la disposició de sòls en desús de titularitat dels governs supra-municipals (Estat i Generalitat): gestió delegada municipal*
 - *Gestió integ5ral del patrimoni de sòl municipal, al servei del foment de la promoció d'habitatge assequible:*
Patrimoni Municipal de Sòl
 - *Promoure fórmules per fer intervenció directa municipal en cas de solars privats que no es desenvolupen d'acord amb els calendaris del planejament aprovat*

1. Habitatge social

Els projectes d'habitatge social estableixen uns requisits mínims regulats per les administracions públiques que, d'aquesta manera assegurin unes condicions dignes per als habitants. Però, com hem vist, a més l'habitatge social pot ser una eina per dirigir i controlar el creixement urbà, tant amb la construcció d'edificis per al desenvolupament de noves zones o per a regenerar algunes altres com, també, rehabilitant edificis desocupats i reactivant l'activitat urbana allí on pugui ser necessari.

2. Anàlisi d'exemples històrics

2.1. Propòsit de l'anàlisi

Amb l'anàlisi dels exemples històrics es pretén explorar algunes de les intervencions residencials que han desenvolupat solucions on s'exploten especialment els espais comuns com a espais de relació. S'han triat exemples amb certa perspectiva històrica per tal de poder analitzar com han anat evolucionant els plantejaments inicials dels projectes i com s'ha assentat en l'actualitat.

Quan es fa una selecció d'exemples construïts per ser analitzats és inevitable deixar de banda algunes actuacions que de ben segur podrien aportar arguments a l'estudi que s'està realitzant. S'ha pretès fer un repàs històric d'actuacions que han desenvolupat especialment els espais comuns en diferents contextos i de diferents maneres. Aquesta heterogeneïtat permet diversificar la forma d'observar l'objecte d'estudi i establir una àmplia gama d'interpretacions de l'espai comú als edificis col·lectius d'habitatges. D'aquesta forma els exemples que hagin pogut quedar fora de l'anàlisi es podrien interpretar amb alguna de les mirades amb les que s'han analitzat els exemples seleccionats.

En la selecció dels projectes s'ha evitat, en la mesura del que és possible, la inclusió de projectes icònics que, per la seva condició especial - des de la seva generació fins a la seva utilització - han perdut la qualitat de 'normals'. En l'apartat dedicat als exemples europeus, seria el cas, per exemple, del 'Hansa Viertel' de Berlín, generat pels arquitectes amb més prestigi de l'època i que es presenta, encara avui, com un oasi puntual en el conjunt de propostes residencials. [n.23]

n.23

Veure capítol: 1 Habitatge Social, 1.1 Definició, 1.1.1 Contextualització històrica

Veure imatge [i.15]

2. Anàlisi d'exemples històrics

En el procés d'anàlisi es segueix la mateixa estructura que s'ha seguit en la descripció de l'evolució històrica de l'habitatge social al capítol anterior: Primer es fa una anàlisi d'exemples globals en l'àmbit europeu i després, s'analitzen alguns exemples concrets propers, en aquest cas de l'àrea metropolitana de Barcelona.

Els projectes europeus permeten una anàlisi general de ideologies o maneres de plantejar els espais comuns en actuacions d'edificis col·lectius d'habitatges i de la seva relació amb els context urbà on s'ubiquen. En canvi, els projectes més propers de l'àrea metropolitana de Barcelona permeten una anàlisi més concreta d'alguns espais específics, amb la visita i observació directa dels espais generats i de la seva activitat.

Igual que passa amb la selecció d'actuacions europees, en la tria dels exemples de l'àrea metropolitana de Barcelona, s'ha intentat seleccionar projectes heterogenis que puguin representar un ampli ventall de solucions on l'espai comú dels edificis d'habitatges esdevé un espai de relació per als veïns i de vinculació amb l'espai urbà adjacent. En aquest cas es tracta de projectes aïllats que no responen a corrents ideològiques o a maneres generals d'interpretar els edificis col·lectius d'habitatge social ni dels seus espais comuns.

També en el cas dels exemples de l'àrea metropolitana de Barcelona s'ha procurat evitar projectes que per la seva condició d'ícones perden la condició de 'normals' i per tant, d'extrapolables.

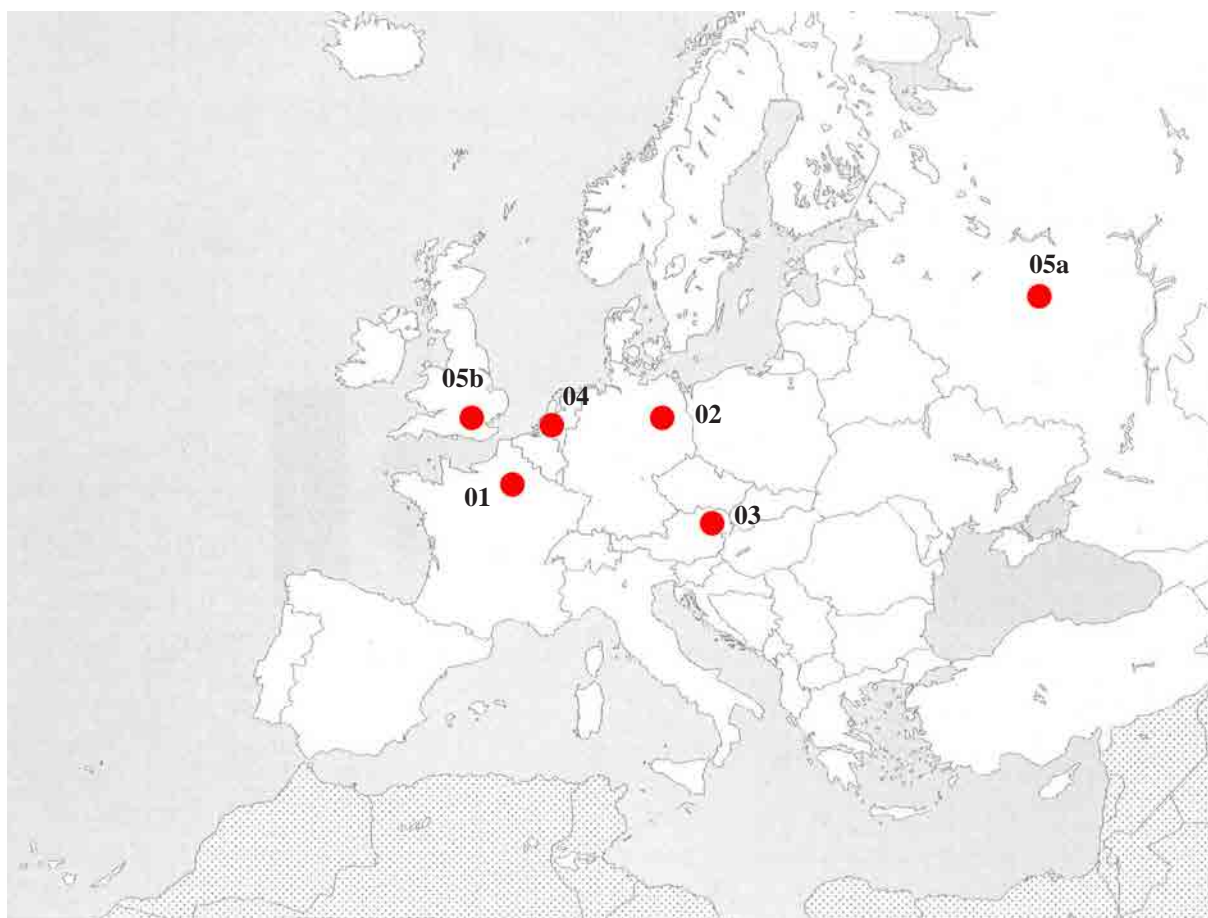
Tant el projecte de la Casa Bloc com el del Walden 7, probablement els més paradigmàtics en el desenvolupament dels espais comuns a Catalunya, s'han omès d'aquesta part de l'anàlisi per la seva condició d'especials. En canvi, al capítol dedicat a l'anàlisi de l'ús que es fa d'aquests espais, aquests dos exemples sí que s'analitzen perquè permeten interpretar la utilització d'uns espais comunitaris especialment pensats com a tals i, per tant, com a espais de relació.

Per acabar la selecció de projectes analitzats s'han triat dues actuacions recents a Barcelona per poder establir una relació directa entre el treball de recerca que es presenta i la situació real actual dels edificis col·lectius d'habitatge social. Els dos exemples desenvolupen, de manera diferent, uns espais comuns que caracteritzen el conjunt de les actuacions. Amb aquests exemples es pretén comprovar la possibilitat real de millorar les condicions de vida dels usuaris dels edificis d'habitatges i de la seva integració social mitjançant l'explotació de les potencialitats dels espais comuns que es poden arribar a plantejar.

2.1. Propòsit de l'anàlisi

Per finalitzar aquest capítol s'incorporen fitxes resum de les característiques dels projectes seleccionats per l'estudi en cadascun dels seus apartats. A més s'afegeix una fitxa d'una illa de l'Eixample de Barcelona per poder comparar els exemples amb una situació estàndard, on no s'han desenvolupat uns espais comuns que caracteritzin els conjunts residencials. Per la realització de les fitxes s'ha utilitzat un grafisme comú que ajuda a poder comparar unes propostes amb altres.

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.34

[i.34] Situació dels exemples d'agrupacions col·lectives europees analitzades

01. Paternalistes - Familisteri de Godin. Guise, França.

02. Mietkasernen berlineses, Alemanya.

03. Viena Roja. Àustria

04. Holanda 1a. meitat del s.XX - Rotterdam.

05a. La URSS 1a. meitat del s.XX - Moscou.

05b. Les experiències després del moviment modern. Londres, Regne Unit.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

2.2.1. Exemples analitzats [i.34]

Per proximitat geogràfica i per afinitat cultural els exemples analitzats són de diferents llocs del continent europeu. Històricament la preocupació per les comunitats d'habitants i per tant pels espais comunitaris d'ús col·lectiu té un punt d'inflexió en les reflexions dels paternalistes de principis del segle XIX. Eren apostes de convivència social basada en principis de col·lectivització reduint al mínim els espais privats. En realitat es plantejaven com alternatives a l'estructura familiar proposant unes estructures socials de vida en comú dels habitants de l'edifici. Són reflexions teòriques amb pocs exemples construïts. [n.24].

L'edifici construït que millor representa aquestes idees és el Familisteri de Godin, a Guise, França. Avui es una icona identificada amb aquella època i aquelles idees i per tant l'anàlisi que es pugui fer hauria de fer-se amb la consciència d'estar observant un edifici especialment cuidat per ser observat al que li manca la quotidianitat dels edificis 'anònims' habitats.

A Berlín la revolució industrial arriba més tard que a altres ciutats europees com Paris o Londres. En un primer moment l'augment de la població no es produeix per la implantació de fàbriques i teixit industrial sinó que és degut al reclutament de tropes després de la guerra napoleònica. Es construeixen habitatges destinats a allotjar a militars i les seves famílies amb una tipologia derivada de les casernes de l'exèrcit. El gran creixement urbà de la segona meitat del segle XIX es produeix a partir d'un planejament redactat pel cap de policia - Pla Hobrecht - en el qual es prioritzen qüestions

.....
n.24 Algunes cites d'autors paternalistes:

- Robert Owen: *'Només d'una manera l'home pot posseir tota la felicitat que la seva natura pot posseir, mitjançant la unió i la cooperació de tots en benefici de cadascú.'*

- Charles Fourier: *'S'hauria, doncs, com a primer problema d'Economia Política, estudiar la manera de transformar en propietaris, cointeressats o associats a tots els jornalers.'*

2. Anàlisi d'exemples històrics

de seguretat ciutadana front a qualsevol altre aspecte urbanístic. La circulació de carros de combat determina l'ample dels carrers, la voluntat de control de les masses de ciutadans en possibles revoltes fa que es plantegen volums construïts molt grans. Les illes resultants són de tals dimensions que impossibiliten la construcció d'habitatges donant exclusivament cap a l'exterior. Això genera uns recorreguts dintre de les illes que funcionen com a espais de relació per als habitants dels edificis. [n.25]

Després de la Primera Guerra Mundial Viena passa de ser la capital de l'Imperi Austro-Húngar a ser la d'un petit estat, mantenint autonomia política respecte a Àustria. Mentre el país està dirigit per un govern de dretes a la capital les eleccions les guanyen els socialdemòcrates. Davant la crisi econòmica en que està immers el país i la ciutat, l'ajuntament aposta per oferir molts equipaments que compensin les baixades de salaris que patien els treballadors. Viena es converteix en un aparador per mostrar una política social fonamentada en la construcció d'habitatges accessibles per a les classes obreres. Es plantegen edificis d'habitatges en alçada construïts dintre de la trama urbana amb la finalitat d'aprofitar al màxim les infraestructures existents. La poca superfície dels tipus d'habitatge es compensava amb la ubicació de serveis col·lectius (bugaderia, banys...). A més l'entorn dels edificis es millora creant zones urbanes proveïdes de serveis socials. [n.26]

La situació a Holanda respecte a l'habitatge és molt particular. Les grans concentracions urbanes del

n.25 Posener, Julius. "Das steinerne Berli - das grüne Berlin" a *Arch* + n.63-64. Juliol 1982.

'... Comparem-lo (el pla Hobrecht) amb la retícula d'exemples urbans que tingueren lloc al segle XVIII: les illes d'Hobrecht són de tres a quatre vegades més grans. (...) Fins a quin punt es va preveure i es va prendre en consideració una determinada forma de fer urbanisme és avui, als seus detalls, difícil de determinar.'

n.26 Gravagnuolo, Benedetto. *La progettazione urbana in Europa, 1750 - 1960*. Ed. Gius. Laterza e Figli. Roma. 1991.

'... El Hof termina así por representar una versión actualizada del mítico Falansterio de la fraternidad obrera y, al mismo tiempo, un tipo edilicio profundamente enraizado en la historia urbana de Viena. Baste pensar en los conjuntos conventuales que - sobre todo a partir del siglos XVIII - aclaran con sus grandes patios-plaza el tejido edilicio de la ciudad.'

2.2. Agrupacions col·lectives europees

país es desenvolupen guanyant terreny al mar. La inversió pública que aquesta circumstància requereix dificulta la destinació de recursos per equipaments amb gran presència urbana que puguin ser referents en la morfologia de la ciutat. Això fa que el creixement de les ciutats des de principis del segle XX - Pla Berlage a Amsterdam - es faci amb els edificis d'habitatges entesos no només com a generadors de la trama urbana sinó també convertint-se en algun cas en ítems urbans a escala de ciutat. Els projectes d'habitatges es financen mitjançant cooperatives socials, els equipaments es vinculen estretament als habitatges i cada número determinat d'habitatges es construeix amb els seus equipaments docents, sanitaris... [n.27]

Durant el Moviment Modern els projectes d'habitatge es varen convertir en un dels temes principals dintre de la disciplina de l'arquitectura. És un període on el tipus evoluciona cap a l'optimització de l'espai (distribució funcional) i la millora de les condicions higièniques (ventilació, assolellada...). Els arquitectes soviètics de la primera etapa del comunisme es plantegen la comunitat d'habitants com una part essencial dintre de l'estructura social. Plantegen el tractament dels llocs comuns como a espais de relació dotant-los dels serveis necessaris i incorporant equipaments comunitaris. Però el fracàs de les primeres propostes, la deriva classicista de les autoritats comunistes i la voluntat a recuperar les arquitectures del passat ja consolidades talla en sec el procés de desenvolupament d'aquests espais. [n.28]

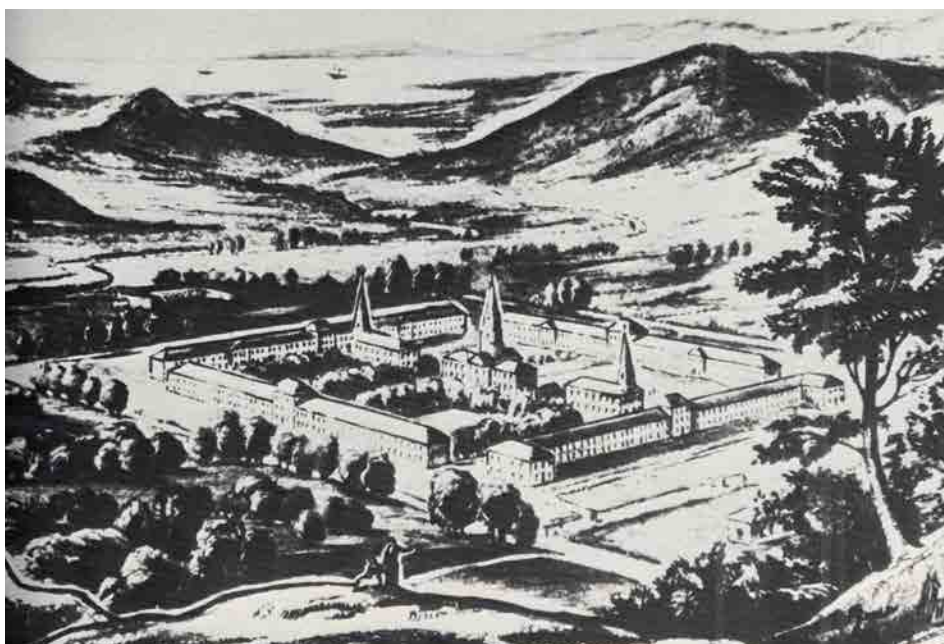
n.27 Helinga, Helma. "Het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam" a *Het Nieuwe Bouwen, Amsterdam 1920 - 1960*. Stedelijk Museum-Delft University Press, 1983.

'... Las cooperativas de viviendas (en Amsterdam), y desde aproximadamente 1915 también los servicios municipales de vivienda, fueron los primeros que se aventuraron en el campo de la planificación urbana en su intento de tratar los problemas de la vivienda masificada. La construcción de viviendas a escala masiva (posibilitada por la Ley de la Vivienda) urgía la conceptualización del ordenamiento urbano y su desarrollo.'

n.28 Sica, Paolo. *Storia dell'urbanistica. Il Novecento*. Gius. Laterza e Figli. Roma, 1978.

'... , los miembros de la OSA elaboran el principio de la 'casa-comuna' [dom-komuna] (...), con calles interiores o recorridos en galería al servicio de varias plantas, y equipamientos colectivos englobados en el interior del edificio, a l búsqueda de un nuevo equilibrio entre las superficies reducidas al mínimo de las células familiares y la amplia dotación de servicios generales, que favorece los intercambios sociales y la liberación de la mujer respecto a sus obligaciones domésticas.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.35

i.36

- Propostes de comunitats filantròpiques.

[i.35] Colònia industrial. Robert Owen, 1817.

[i.36] Comunitat de New Harmony, Indiana. Robert Owen, 1825.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

Després del Moviment Modern es produeix una re-humanització de l'arquitectura. La següent generació d'arquitectes recupera la besant més social de la disciplina. Les experiències en la segona meitat del segle XX entenen l'agregació d'habitatges com a sistemes on es desenvolupen relacions socials entre els habitants. Es recupera el valor dels espais urbans tradicionals (carrer, plaça...) i s'intenta re-interpretar-los adequant-los als nous temps. L'evolució de la mobilitat en les ciutats havia fet que a l'espai urbà es prioritzés la circulació de vehicles, per tant alguns d'aquests espais tradicionals es traslladen a l'àmbit dels edificis. En aquest moment es recuperen algunes de les idees desenvolupades en la primera etapa comunista.

2.2.2 Paternalistes (Familiari)

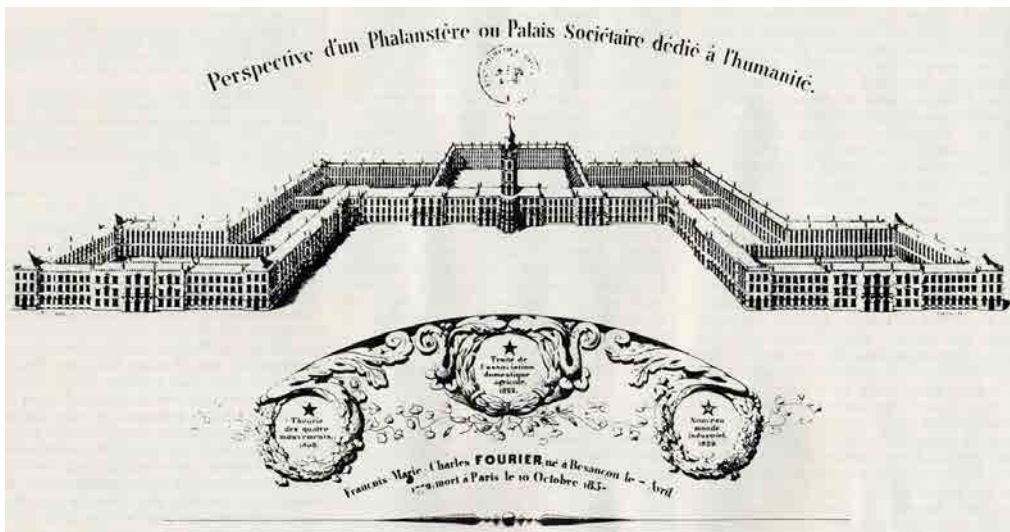
2.2.2.1. Context

La revolució industrial suposa la migració de milers de treballadors del camp a la ciutat. Es tracta d'una població de classe baixa que s'aglutina a les grans ciutats amb unes condicions d'higiene precàries. A principis del segle XIX les condicions de vida dels treballadors comencen a preocupar i deixen de pertànyer a la 'classe pobre' per convertir-se en la 'classe treballadora'. A Anglaterra, en aquest període, industrials com Robert Owen es replantegen la situació dels obrers fent propostes per a millorar les seves condicions de vida. Les ciutats angleses havien experimentat un creixement molt important sense cap tipus de planejament urbà. Aparegueren fàbriques envoltades de carrers insalubres on s'instal·laven els treballadors, guetos de misèria on les malalties s'estenien ràpidament, es vivia en situació extrema de pobresa i la criminalitat era molt alta. Fins aleshores, les autoritats no havien prestat massa atenció a aquesta situació, perquè la marxa del país es mesurava amb la rendibilitat de les fàbriques i els propietaris, sense tindre en compte als treballadors. [n.29]

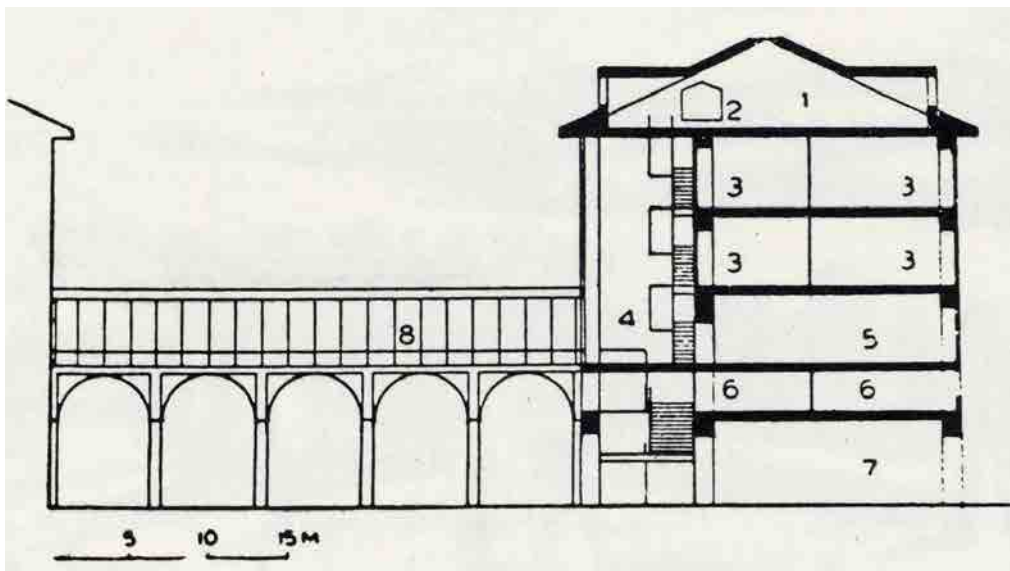
n.29 Owen, Robert. *A New View of Society, Or, Essays on the Principle of the Formation of the Human Character, and the Application of the Principle to Practice*. 1816

'Pues el poder que gobierna y envuelve el universo, evidentemente, ha formado así al hombre, y éste debe progresivamente pasar de un estado de ignorancia al de inteligencia, cuyos límites no corresponde al propio hombre definir; y en ese progreso descubrir que su felicidad individual puede ser incrementada y extendida sólo en la medida que se esfuerce activamente para incrementar y extender la felicidad de todos los que lo rodean. El principio no admite ni exclusión ni limitación; y esto aparece tan evidente que la opinión pública ahora comprenderá y apreciará este principio como el más precioso regalo que jamás se le había permitido alcanzar.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.37

i.38

[i.37] Vista general d'un Falansteri.

[i.38] Secció d'un Falansteri:

- 1- Golfes amb les cambres per convidats.
- 2- Tanc d'aigua.
- 3- Habitatges.
- 4- Galeria - corredor.
- 5- Sala d'actes.
- 6- Altell amb habitatges per nens.
- 7- Planta baixa.
- 8- Galeria - corredors en planta primera de connexió entre els volums.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

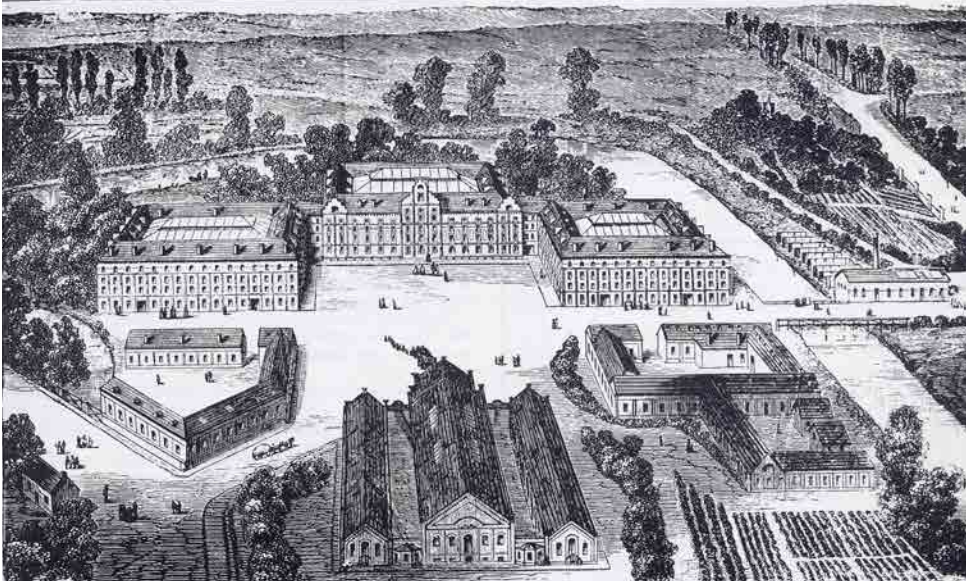
Apareix un corrent de pensament filantròpic entre alguns propietaris de fàbriques i els intel·lectuals que es preocupen per la situació d'aquesta classe treballadora. Robert Owen proposa al 1817 la creació d'una comissió municipal per estudiar la situació. Es creen algunes comunitats filantròpiques al voltant d'algunes fàbriques com la de New Harmony, però realment pensades, proposades, construïdes i inclús habitades essencialment per intel·lectuals més que pels propis treballadors. Aquests moviments, el que si que aconseguiren fou elevar als treballadors a la condició de classe social reconeguda. [i.35] [i.36]

Igual que Robert Owen, Charles Fourier (1772-1837) es disposà a estudiar i solucionar els problemes socials que la Revolució Francesa realment no havia solucionat. Era francès i va viure a la seva pròpia pell la Revolució del 1789 (amb 17 anys). Adopta un punt de vista diferent al d'Owen: no es tracta de construir espais 'idíl·lics' on els treballadors simplement puguen viure, va més enllà buscant les veritables causes dels guetos obrers a les grans ciutats. Fourier pretén fer el treball atractiu, que el treballador siga feliç, que vulga treballar en lloc de fer-ho per necessitat. Entén que és la causa que li obliga a suportar les condicions miserables a les que s'havia arribat. Per aconseguir aquest objectiu arriba a proposar un sistema de treball rotatiu per tal d'evitar la monotonia. També proposa la reducció de la jornada laboral per tal de permetre el desenvolupament artístic i intel·lectual dels treballadors. [n.30]

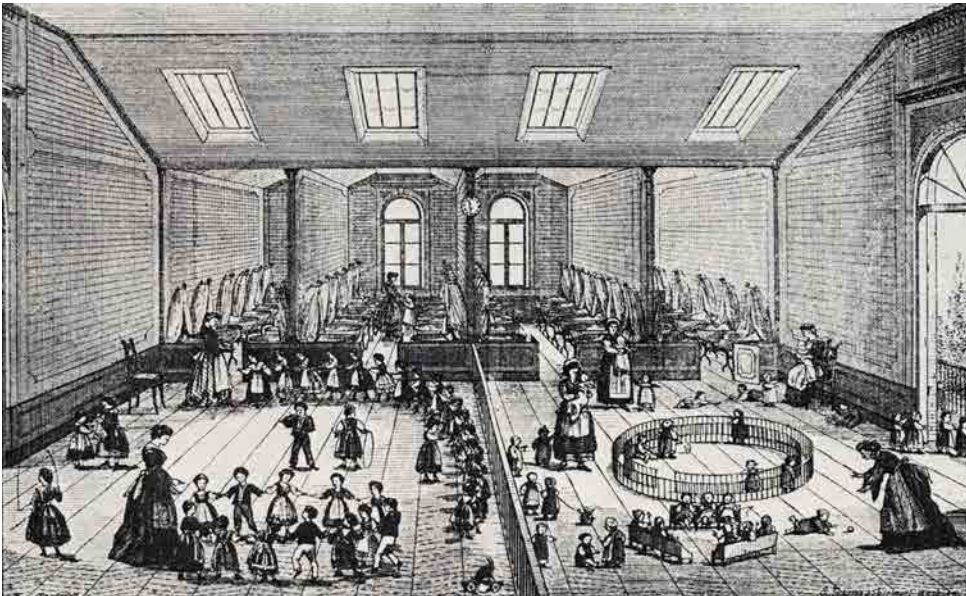
Tant les propostes d'Owen com les de Fourier es desenvolupen en ambients naturals, fugint de l'entorn urbà al qual associen els guetos de misèria existents. Per tal de poder desenvolupar totes les seves intencions socials, Fourier proposa la creació d'unes comunitats obreres que es desenvoluparien en palaus projectats per acollir una nova manera de viure. Per tal de rendibilitzar al màxim l'activitat s'establirien serveis comuns com un gran rebost o una cuina comunitària que allibera d'espai i activitat l'espai privat de l'habitatge. Les comunitats tindrien capacitat per a 2000 persones.

n.30 Fourier, Charles. *Tratado de la asociación agrícola doméstica o Teoría de la unidad universal*. 1822
'El secreto de la unión de interés está, pues, en la Asociación. Las tres clases, una vez asociadas y unidas por el interés, olvidarán sus resentimientos tanto más cuanto que la suerte del trabajo atractivo hará desaparecer las fatigas del pueblo y el desdén de los ricos para los inferiores de cuyas funciones convertidas en redentoras, participará. Eso acabaría con la envidia del trabajador al ocioso que cosecha sin haber sembrado; no existirían ociosos y pobres, cesando las antipatías sociales con las causas que las producen.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.39

i.40

[i.39] Conjunt del Familisteri de Godin, 1859-70. L'eix de circulació central que comunica amb el conjunt fabril travessant el riu mitjançant un pont, separa el conjunt de tres volums on s'ubiquen els habitatges dels equipaments situats a l'altra banda.

[i.40] Vista d'un dels espais comunitaris dedicat a l'lar d'infants.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

La forma d'associació seria voluntària, els drets de l'home i la dona els mateixos... En realitat està proposant un nou sistema d'organització social on el nucli fonamental ja no és la família, sinó la comunitat, el palau que ell anomena Falansteri.

L'organització espacial i social no es redueix a un territori concret (com feia Owen), al contrari Fourier proposa la creació d'un nombre de Falansteris al voltant d'una ciutat i que al centre de varies ciutats rodejades dels seus Falansteris aparegui una capital de districte, després una capital territorial i per últim, una capital del mon.

2.2.2.2. Projecte

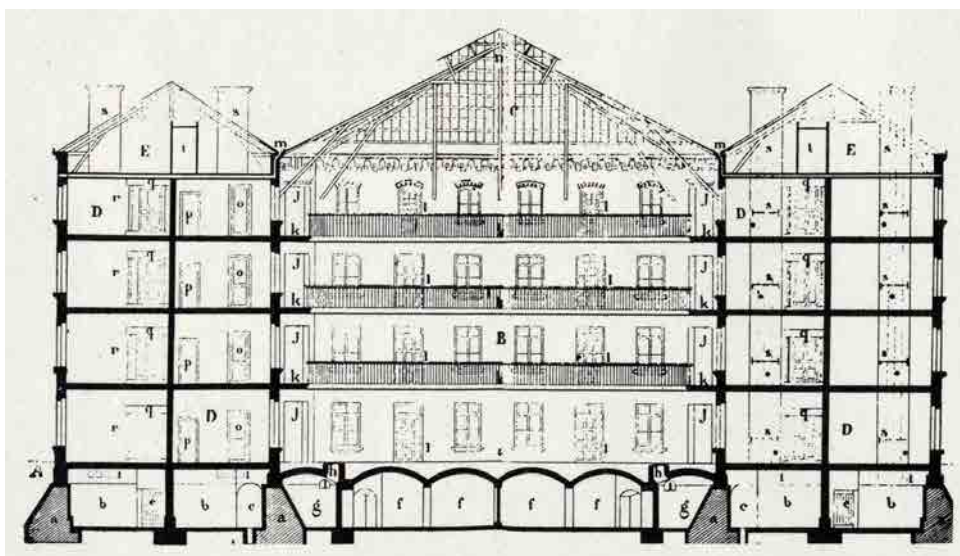
El Falansteri de Fourier es caracteritza pel seu esperit de vida comunitària, és un palau obrer on els homes viuen i treballen plegats. L'edifici s'estructura com un palau, tal com ho feia Versalles: un cos central envoltant el pati principal i dues ales laterals que poden incorporar també patis. Els dos volums laterals s'avancen creant un espai exterior que serveix d'accés al palau. Els habitatges més grans s'aboquen al pati principal, mentre que a les ales laterals se situa la gent amb menys possibilitats econòmiques. Aquesta jerarquització també es produeix a les sales comunitàries: les més grans i importants estan al pati central, mentre que les de servei es disposen a les ales laterals, com la sala per als nadons o els tallers (més sorolloses). [i.37]

A la planta baixa i l'altell apareixen estances comunitàries obertes que permeten una circulació al voltant dels patis. Sobre aquestes hi ha tres plantes d'habitatges i un àtic on es distribueixen les cambres per als visitants. L'escala principal condueix al primer dels tres nivells d'habitatges accedint-se a una gran galeria de tres alçades des d'on es distribueixen, mitjançant altres escales, la resta d'habitatges abocats a aquesta galeria. [i.38]

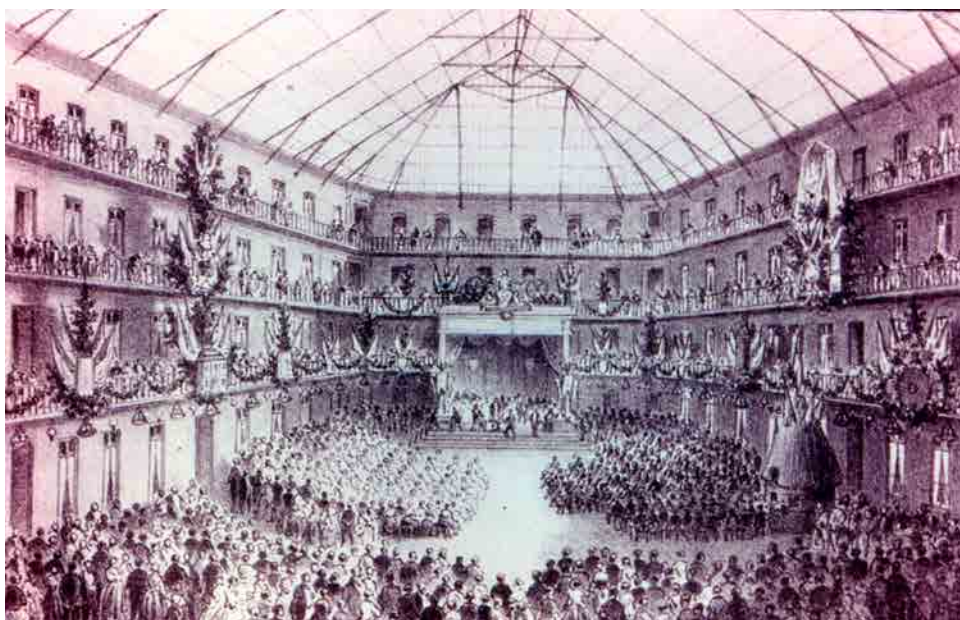
Sorprenen els avenços tècnics amb que es planteja la galeria: la façana és tota envidrada, plantejament pioner al segle XIX del que seria l'arquitectura de cristall d'anys posteriors (Christal Palace, B. Taut...). A més Fourier pretenia aclimatar aquest espai amb calefacció central mitjançant un sistema que permetés refredar a l'estiu, cercant nivells de confort propis de l'evolució que es produeix a l'habitatge durant el Moviment Modern cent anys després.

La galeria té una amplada de 11m. No es tracta simplement d'un espai de circulació, sinó d'un espai de relació on es desenvolupa la vida en comú dels habitants, convertint-se en el cor de tota la seva

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.41

i.42

- Familisteri de Godin, 1859-70:

[i.41] Secció per un dels patis amb coberta de vidre.

[i.42] Dibuix que representa un dels actes multitudinaris celebrat a un dels patis.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

proposta de societat en comunitat.

Els palaus es plantegen com unitats tancades en una idea d'anti-ciutat: no estan inserits en cap context urbà i, per tant, la seva activitat comunitària es desenvolupa exclusivament per als seus habitants i per a possibles visitants. Són societats de 2000 habitants, xifra molt baixa en comparació als habitants que puga tenir una ciutat.

No existeix cap palau construït amb les idees de Fourier, però podem trobar molts paral·lelismes al Familisteri de Godin, propietari d'una fàbrica, per als seus treballadors a Guise (1859-70). El nom que li dóna al palau obrer ja indica una important diferència respecte als Falansteris. Godin sosté que la vida en comú pregonada per Fourier es pot fer compatible amb l'estructura familiar, no cal re-estructurar l'organització social fent desaparèixer la família com a primer nucli d'agrupació social.

També hi ha diferència en les intencions de les propostes. Al Familisteri, el propietari d'una fàbrica pretén millorar les condicions de vida dels seus treballadors, pensant no només en els propis treballadors, sinó també en la millora de la productivitat de la fàbrica. En aquest sentit se sembla més a les propostes de colònies industrials d'Owen. El fet de vincular l'edifici residencial a centres de producció industrial permet als propietaris controlar les activitats dels treballadors i les seves despeses amb la finalitat de millorar la seva productivitat més que pensant, exclusivament, en la seva felicitat.

El conjunt s'organitza en el punt de partida de l'eix de circulació que connecta amb el pont que travessa el riu i que permet accedir als edificis industrials productius [i.39]. A una banda d'aquest eix se situen els edificis de serveis: escoles, tallers, teatre, quadres, restaurant, cafeteria, forn de pa, carnisseria... [i.40]. A l'altra el conjunt destinat a residència amb el desenvolupament de grans espais comunitaris de relació entre els veïns. [i.41]

Tant els volums d'una banda de l'eix de circulació com els de l'altra s'organitzen reculant la part central de forma que es genera un gran espai exterior on s'aboca tot el conjunt edificat. En el cas dels serveis els volums construïts es fragmenten configurant tres cossos independents. En canvi, en la part residencial, els tres volums s'unifiquen en un sol configurant un continu edificat.

Igual que els Falansteris de Fourier, l'edifici residencial de Godin s'estructura com un palau obrer. Tres cossos edificats se situen amb el centrat endarrerit generant un espai exterior d'accés emmarcat pels volums construïts. A cadascun d'aquests volums les circulacions es produeixen al voltant d'un pati

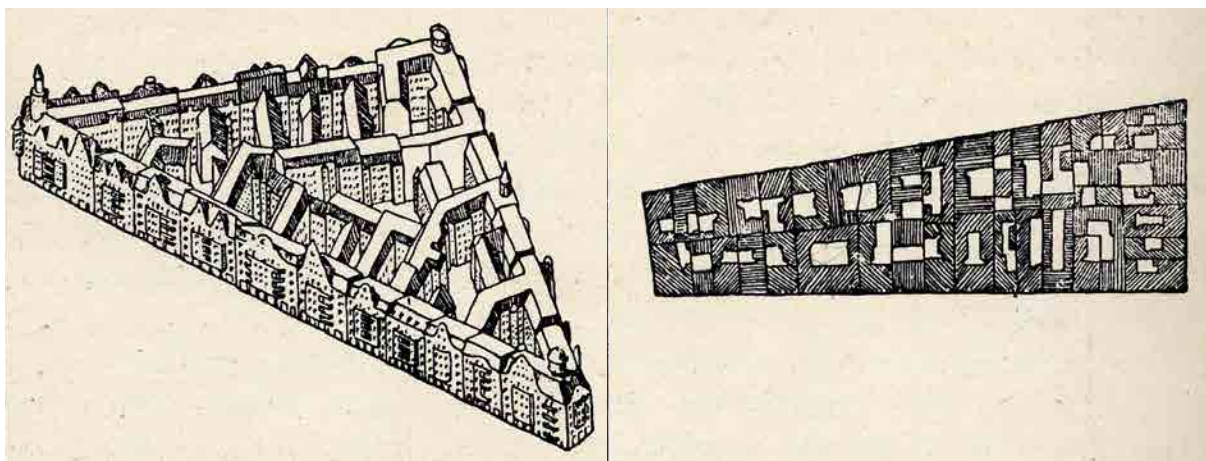
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.43

i.44

i.45

- Comparació a la mateixa escala de la ciutat de Berlín al 1800 amb el planejament de 1862.

[i.43] Plànol de la ciutat de Berlín 1800.

[i.44] Plano del cap de la policia 1862. Mietkasernen per a 4 milions de persones.

[i.45] Bloc residencial segon el reglament de policia berlinesa de 1887. Vista axonomètrica i planta. Dibuix de l'assessor d'edificació.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

cobert per una estructura de vidre. Tots els corredors s'unifiquen en un únic sistema de circulacions que recorre, en cada planta els tres patis coberts. En lloc de la galeria dels Falansteris, tenim uns grans espais coberts que s'aprofiten com a grans sales comunitàries. [i.42]

2.2.3. Mietkasernen berlineses

2.2.3.1. Context

A Berlín la Revolució Industrial arribà després que a països com França, Bèlgica o Anglaterra. La implantació de fàbriques es produeix cap al 1835-40. El creixement de la ciutat, com a la resta d'Europa es produeix alhora que la revolució industrial, però no només a causa d'aquesta. Des de la guerra napoleònica (acabada al 1813) Berlín experimenta un creixement de la població degut al reclutament de tropes que s'accentuarà amb l'arribada de les fàbriques.

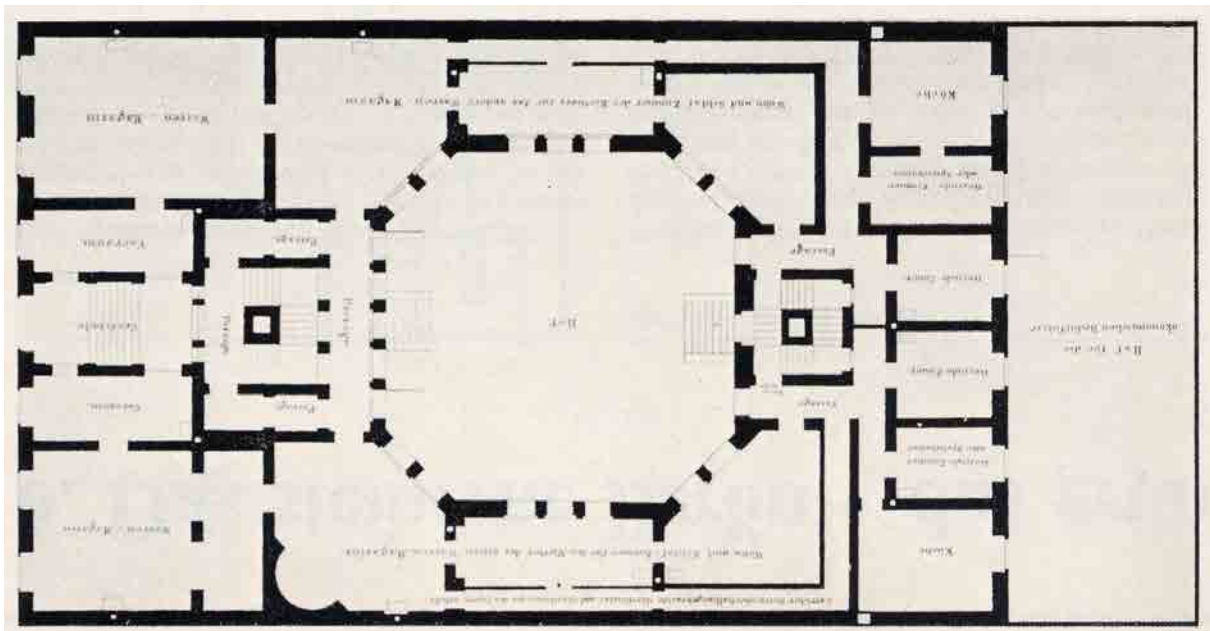
Frederic II el Gran amb la voluntat de crear un gran exercit i per a reclutar soldats plantejà a Berlín la construcció d'un bon nombre de Kasernen per a soldats, però no pensades per a joves soldats, sinó per a soldats amb les seves famílies. Aquests edificis seran l'embrió del que posteriorment s'anomenaran Mietkasernen destinades a la població civil que es trasllada del camp a la ciutat.

L'empitjorament de les condicions de vida al camp fa que augmente la població a la ciutat. Per a aquesta nova població es plantegen habitatges amb lloguers baixos accessibles per a la classe obrera. L'alt preu del terreny i un sistema de tràfic que no estava preparat per a grans desplaçaments impedeix que els nous habitatges es desenvolupen amb cases unifamiliars com podia fer-se a altres ciutats europees com Londres.

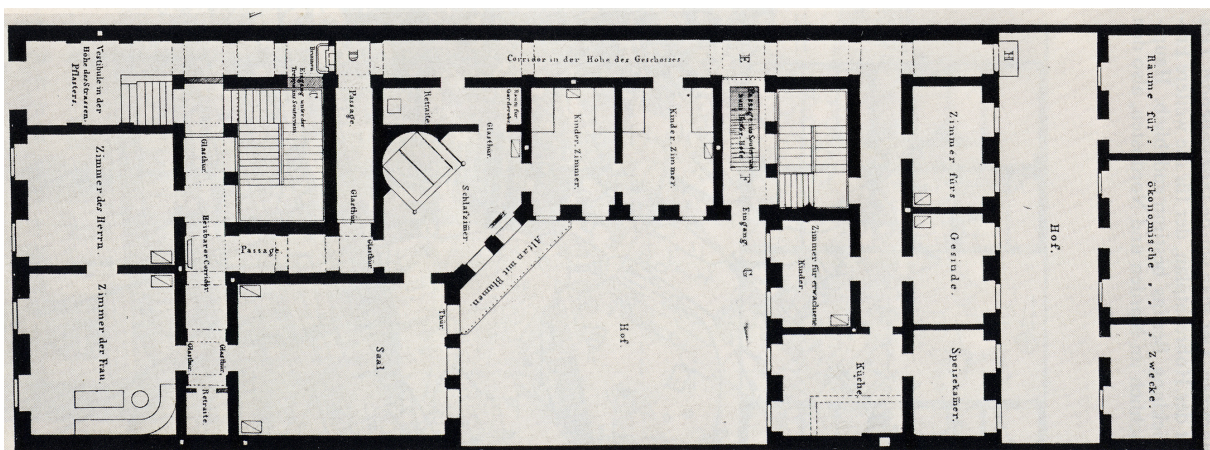
La ciutat va créixer molt al segle XIX, però més com una ciutat de funcionaris i comerciants que com una ciutat obrera. Moltes indústries, sobretot tèxtils, funcionaven amb treballadors des de casa. Eren empreses més de manufactura que industrials. Temps després és quan s'instal·laren les indústries químiques i electròniques, cap al 1900. [i.43] [i.44]

Berlín tenia 450.000 habitants quan el cap de policia Hobrecht presentà un pla de creixement de la ciutat (1862). Aquest pla ve precedit d'un de Peter Josef Lenné (arquitecte paisatgista) que plantejava un gran anell verd al voltant de tota la ciutat (1843). El pla d'Hobrecht ocupa enormes extensions de zones verdes amb casernes de lloguer organitzades en grans illes urbanes fins a quatre cops més grans

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.46

i.47

[i.46] Edifici d'habitatges amb pati central octogonal i pati al darrere. K.F. Schinkel, 1826.

[i.47] Miethause on el pati del darrer es destina a habitacions per llogar. K.F. Schinkel, 1826.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

que les dels planejaments del segle XVIII. Els carrers es plantegen amb l'ample suficient per a la circulació i maniobrabilitat dels vehicles de combat. Els blocs es fan amples per tal que puguin allotjar a molta gent i d'aquesta manera poder controlar bé a la població en cas de revoltes... En definitiva el pla d'ocupació del territori respon més a qüestions policiaques i militars que a qüestions urbanes o socials.

Aquest planejament i una ordre municipal anterior (del 1853) que permet fer patis interiors de 5,3 x 5,3 m (mínima distància necessària per a que una mànega de bombers pogués donar la volta) junt a la necessitat de crear lloguers barats per als nous habitants de la ciutat són les circumstàncies que condicionen la implantació tipològica de les Mietkasernen a la ciutat de Berlín. [i.45]

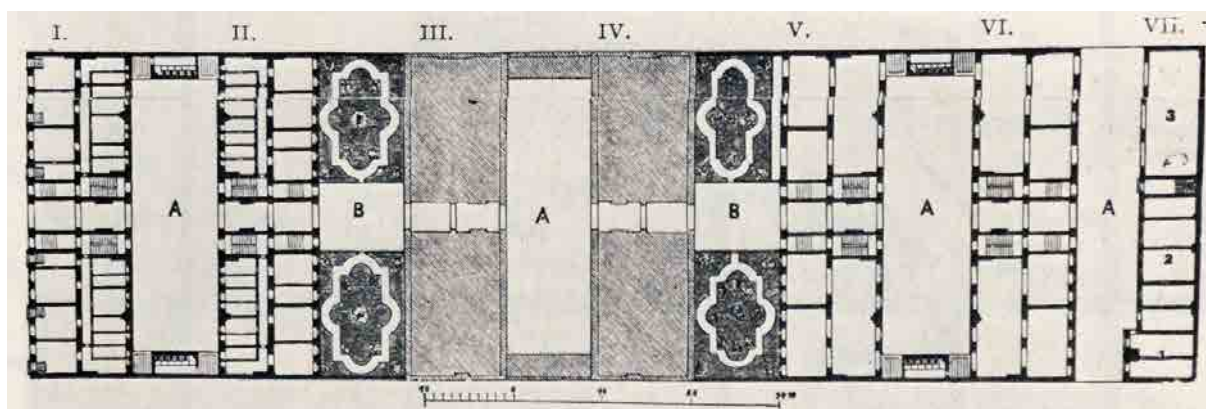
En l'aspecte social al pla d'Hobrecht sí que existeix certa intenció en el sentit de mantenir una estructura social semblant a la de les Miethäuser de principis del segle XIX que permetien la convivència de diferents classes socials en un mateix edifici afavorint la barreja social per tal de no crear guetos de misèria com en algunes ciutats angleses. Les classes socials s'estratificaven en alçada: als semi-soterranis s'allotjava la classe obrera, a les plantes baixes i principals se situaven els habitatges més grans i més cars, i a mesura que es pujava en alçada la superfície s'anava reduint i el nombre d'estances anava augmentant sent més barats i destinats a gent en menor poder adquisitiu. [n.31]

Durant el període de prosperitat de la revolució industrial s'ocupa la totalitat de les illes amb habitatges o amb espais productius d'activitat industrial. D'aquesta manera es configuren illes ocupades en la seva totalitat mitjançant patis mínims i, per tant, amb unes condicions de salubritat (asseïllament, ventilació i il·luminació) molt precàries. En canvi, amb la crisi de la postguerra es

n.31 Posener, Julius. "Das steinerne Berli - das grüne Berlin" a *Arch* + n.63-64. Juliol 1982.

'... Ell (Hobrecht al pla per Berlín) va tenir en compte que a Londres els 'barris de cottages' havien portat al ràpid aïllament de determinades classes socials, que les cases en filera s'havien construït precisament per donar resposta a les necessitats d'un determinat grup social. Segons la seva opinió això creava en una gran ciutat un ambient insalubre. Per això, per a Hobrecht, el concepte de casa de lloguer - Miethaus -, oferia una possibilitat de vida urbana saludable'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.48

i.49

- Tipologia de mietkaserne.

[i.48] Meyers Hof. Akerstraße 132/133, Berlín. 1874.

A- Pati.

B- Jardí.

I/VI- Habitatges.

VII- Edifici de manteniment.

[i.49] Vista aèria de la Meyers Hof.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

construïren illes amb grans patis oberts interiors que garantien llum, sol i ventilació a totes les cambres sense el perill de ser ocupats per cases o fàbriques. Es generen així uns espais exteriors definits pels volums residencials edificats - tant pels perimètrics de les illes com pels interiors - que s'utilitzen com a espais d'esbarjo i de relació social entre els veïns.

2.2.3.2. Projectes

La proliferació d'edificis d'habitatges en alçada a la ciutat en lloc d'habitatges unifamiliars obliga a utilitzar tècniques de construcció avançades i materials de bona qualitat. La complexitat constructiva d'un edifici de cinc plantes requereix més capacitat tècnica que un edifici d'una o dues plantes.

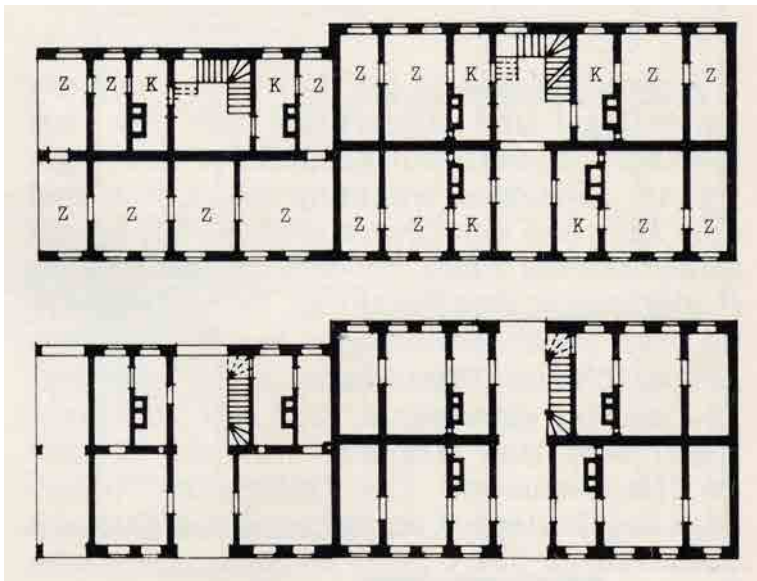
El fet que els propietaris dels edificis depengueren del cobrament dels lloguers als inquilins per tal de poder pagar les hipoteques, també afavoria que les construccions es feren amb cura per a evitar problemes que poguessin derivar en el rebuig per part dels possibles inquilins.

L'antecedent funcional de les Mietkasernen el troben a les cases de lloguer - les Miethäuser - burgeses on les famílies de classe mitjana tenien la seva residència i, a més, una sèrie de cambres que llogaven a altres inquilins. Shinkel construï algunes d'aquestes cases amb la possibilitat d'aïllar les cambres per a llogar de la resta de la casa per tal de no barrejar circulacions. Les escales se situen a les cantonades per a aconseguir que totes les estances gaudeixen de bona il·luminació i ventilació donant directament a l'exterior o a patis interiors generosos. [i.46] [i.47]

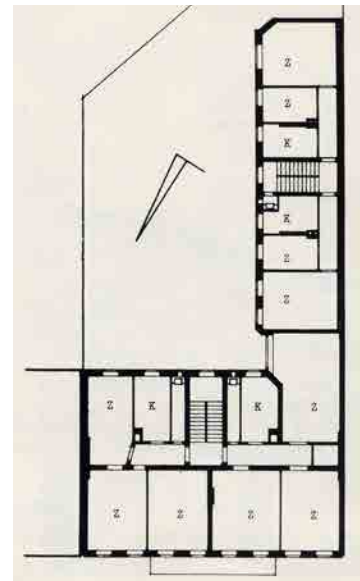
El precedent tipològic el trobem a les casernes militars (Frederic II el Gran) que es configuraven a partir d'un corredor central distribuït a un costat cambres i a l'altre, més cambres i cuines. Aquest sistema d'organització el veiem al projecte de la Meyers Hof a l'Akerstraße 132/133 (1874) on l'edifici, sense condicionants formals del solar ni d'edificis veïns, desenvolupa una estructura molt clara on apareixen una sèrie de patis, jardins i cossos construïts organitzats amb les escales a la part central de cada bloc, amb corredors a dreta i esquerra que donen accés per una banda a la cruïxa noble amb cambres que s'aboquen al carrer o a jardins, i per altra a unes cambres més petites i a les cuines que s'aboquen als patis interiors. [i.48] [i.49]

El desenvolupament de tots aquests espais i la concepció de l'edifici com a una comunitat de veïns obliga a cert manteniment i, per això, en el cas de la Meyers Hof, el conjunt afegeix un cos dedicat a l'administració de l'edifici (locals de servei, instal·lacions, habitatge de l'encarregat del

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.50

i.51

i.52

- Tipologia de mietkaserne.

[i.50] Stromstraße 4/5, Berlín. Planta tipus i planta baixa amb pas cap a l'interior de l'illa. 1853.

Z- Cambra.

K- Cuina.

[i.51] Stefanstraße 59, Berlín. Planta tipus.

[i.52] Bandelstraße 45, Berlín. Façana i detall de la finestra principal. La composició de la façana és independent de la distribució interior.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

manteniment...).

Aquest tipus clarament estructurat es va deformant fins al desenvolupament de projectes de Mietkasernen que intentaven ocupar al màxim la superfície de la que disposaven. Es generen així edificis amb corredors llargs i foscos, habitacions mal il·luminades, circulacions travessant de les cambres... Amb l'ordre de 1853 que permetia fer patis de 5,3 x 5,3 m es dona el tret de sortida a la proliferació d'aquest tipus d'habitatges a Berlín.

Del mateix any de l'aplicació d'aquesta ordre municipal trobem l'exemple de la Mietkaserne a la Stromstraße 4-5 on les cambres i les cuines se succeeixen convertides en zones de pas. La planta baixa s'ocupa amb estances, igual que les plantes superiors. Dos passos permeten travessar l'edifici per accedir als patis interiors i donen accés a les escales. A la planta tipus el desenvolupament de les escales configura l'únic espai comunitari. L'escala del bloc més petit genera al seu voltant un recorregut circular a través de les cambres i les cuines. L'altre bloc en canvi, amplia la zona comunitària de façana a façana i genera quatre nuclis independents de cuina i dues cambres. Són edificis sense cap servei sanitari i amb mancances higièniques importants. [i.50]

Aquest sistema d'agrupació evoluciona incorporant, en la majoria de projectes, el corredor central que allibera les cambres i les cuines de la servitud de pas. A més, una ordre municipal obliga a incloure lavabos als edificis d'habitatges, millorant així les condicions de salubritat i higiene.

A l'Stefanstraße 59 la mateixa estructura funcional incorpora uns lavabos tan llargs com les cambres per tal de ventilar per façana. El bloc que dona a façana s'organitza de forma que la successió de cambres, cuines i lavabos es podrien agrupar configurant dos habitatges independents a banda i banda de l'escala. Cadascú d'aquests dos habitatges tindria tres cambres, una cuina i un lavabo. El bloc que es desenvolupa al pati interior s'organitza igualment amb dos nuclis independents a partir de l'escala central amb una cuina i dos cambres per banda. En aquest cas l'únic lavabo que s'incorpora és comunitari i es troba al replà de l'escala. [i.51]

La imatge que presenten aquests edificis a la ciutat, a l'espai urbà, es converteix en l'element de reclam que els propietaris mostren per tal de llogar a bon preu les cambres dels seus edificis. Per això les façanes es presenta com elements autònoms respecte a la distribució interior, són composicions que busquen agradar als possibles inquilins. Apareixen balcons, miradors i tot d'elements exclusivament formals.

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.53

i.54

- Habitatge i propaganda.

[i.53] Anunci a la revista Der Kuckuck: “De cada 1000 nens moren a la Viena Roja només 75 gràcies als habitatges saludables i a l’assistència social”.

[i.54] Façana d’accés a l’interior de la Winaskyhof amb la inscripció: “Construït per l’Ajuntament de Viena als anys 1924 i 1925”.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

A l'edifici de la Bandelstraße 45 la façana és una interpretació manierista del gust pel barroc emfatitzada i exagerada on la finestra central de la composició s'adorna amb columnes jòniques, arc de mig punt, pilastres, sota-relleus... Darrere d'aquesta finestra hi ha a una petita cambra de lloguer igual que les que hi ha darrere de la resta de finestres de l'edifici. [i.52]

2.2.4. Viena Roja

2.2.4.1. Context

El final de la Primera Guerra Mundial suposà un estancament del creixement de la ciutat Viena. Havia passat d'ésser una metròpolis d'un imperi de 50 milions d'habitants (l'Austro-Húngar) a ser la capital d'un petit estat. Després de 20 anys amb un govern municipal social-cristià, al 1919 els socialdemòcrates obtingueren una gran majoria en les primeres eleccions amb sufragi universal per a homes i dones.

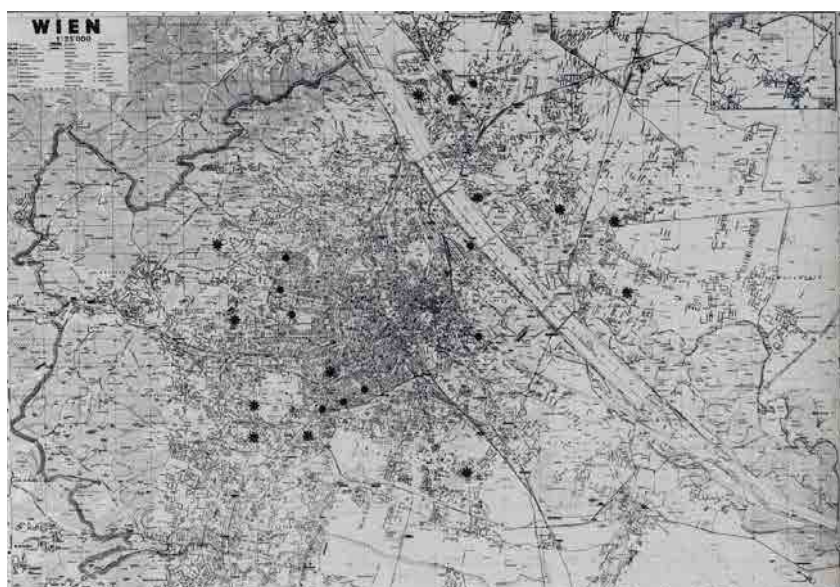
Era una època de postguerra en un territori que havia perdut la guerra, per tant amb una crisi econòmica i social que calia afrontar. Amb l'arribada del govern socialdemòcrata a l'ajuntament de Viena, la ciutat es converteix en una mena d'aparador que mostra una política social diferent a la de la resta de l'estat. [i.53] [i.54]

L'enfrontament Viena – estat representava la lluita pel poder entre proletariat i burgesia. A la ciutat se li reconeix l'estatus autònom creant-se unes condicions polítiques que permeten realitzar una gestió municipal independent. La política socialdemòcrata acceptà el model econòmic capitalista amb la idea que només podria ser superat posteriorment, no en una època de crisi econòmica i amb els dèficits pressupostaris com la que la ciutat afrontava al 1919.

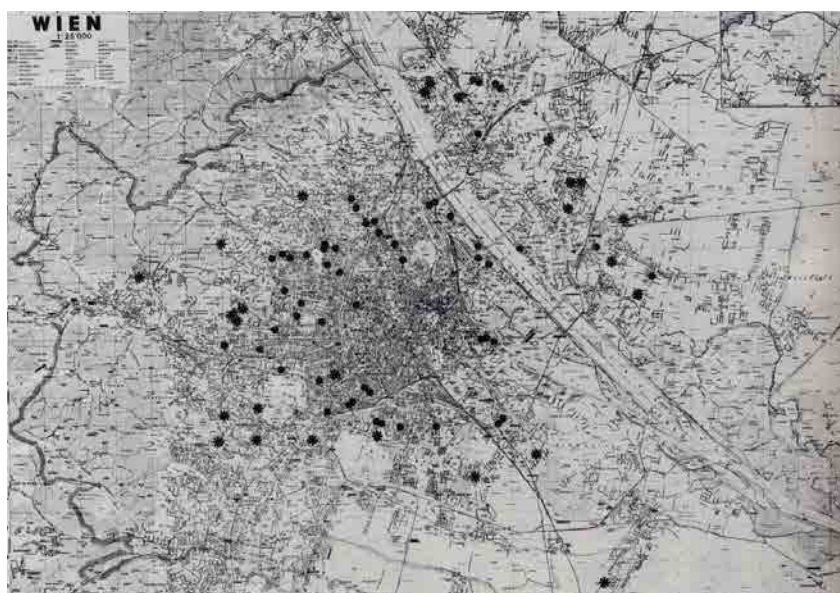
Per tal de potenciar l'activitat industrial i la competitivitat de la indústria austríaca l'abaratiment dels costos salarials es planteja com a motor del re-activament econòmic. Això, unit al baix nivell de vida dels primers anys de postguerra, exigia esforços socials i polítics per part del municipi que garantiren a la classe obrera unes condicions de vida dignes. Un augment dels serveis oferts per la ciutat era el mitjà més adequat per a compensar els baixos sous dels treballadors.

El sanejament de l'economia municipal s'assoleix amb un nou sistema fiscal basat en la càrrega

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.55

i.56

- Habitatge a la Viena Roja.

[i.55] Intervencions en habitatge de l'Ajuntament de Viena al període 1918-1922.

[i.56] Intervencions en habitatge de l'Ajuntament de Viena al període 1922-1924.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

d'impostos als articles de luxe, tràfic, empresa, sobre el sol urbà i sobre els beneficis dels lloguers (als propietaris). En definitiva es reconduïen les càrregues fiscals cap a les classes més adinerades, afavorint a la majoria de la població. A més, Viena rebia ingressos dels fons de compensació de l'Estat (un 30% dels ingressos totals).

Fins al 1933, les tres quartes parts de les inversions municipals es destinaren a la construcció d'habitatges. El compromís municipal a favor de la construcció produïa efectes beneficiosos tant en l'àmbit social com en l'econòmic: creava llocs de treball i reactivava l'economia. A banda, aquesta política urbanística era un instrument molt eficaç de propaganda per als ideals socialdemòcrates.

L'activitat privada al sector de la construcció havia quedat paralitzada durant la guerra i no havia aconseguit recuperar-se després, durant els primers anys de postguerra. La manca de capital inversor i el poc poder adquisitiu dels habitants feia difícil una recuperació de l'activitat sense la intervenció municipal.

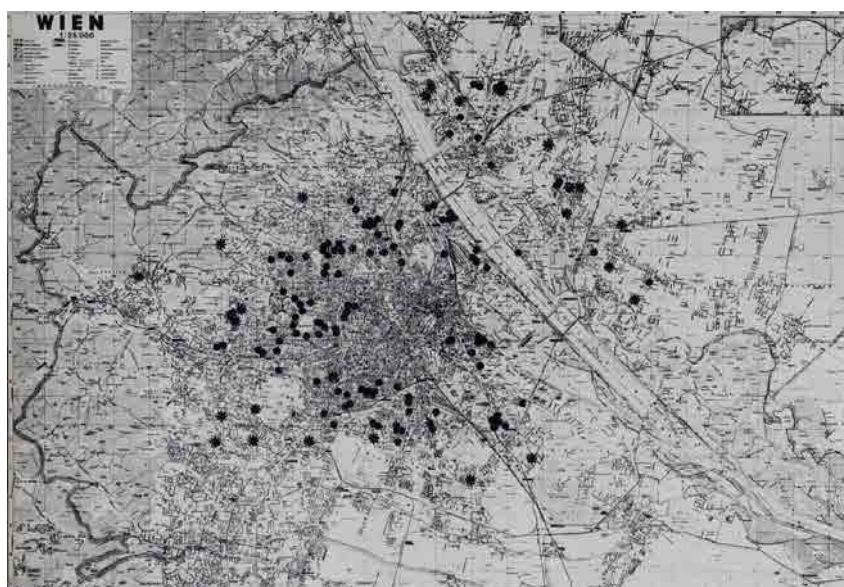
Es corria el risc que la demanda d'habitatges fes pujar dramàticament els preus dels lloguers, però una reglamentació fonamentada en la protecció a l'inquilí que regulava els preus que els propietaris podien demanar pels lloguers ho va impedir. La política de construcció d'habitatges per als treballadors i per a la classe mitjana va esdevenir una resposta eficaç a la manca d'habitatges que patia la ciutat. [i.55] [i.56] [i.57] [i.58]

La forma de finançar la construcció dels 64000 habitatges que construí l'ajuntament fins al 1933 consistí en destinar el capital necessari a fons perdut, de forma que el valor dels lloguers no guardava relació directa amb el cost de la construcció, i gravar als inquilins amb un impost que ajudava a fer front als interessos dels crèdits a la construcció. Aquesta política permeté el re-activament de les empreses constructores i de l'activitat al sector.

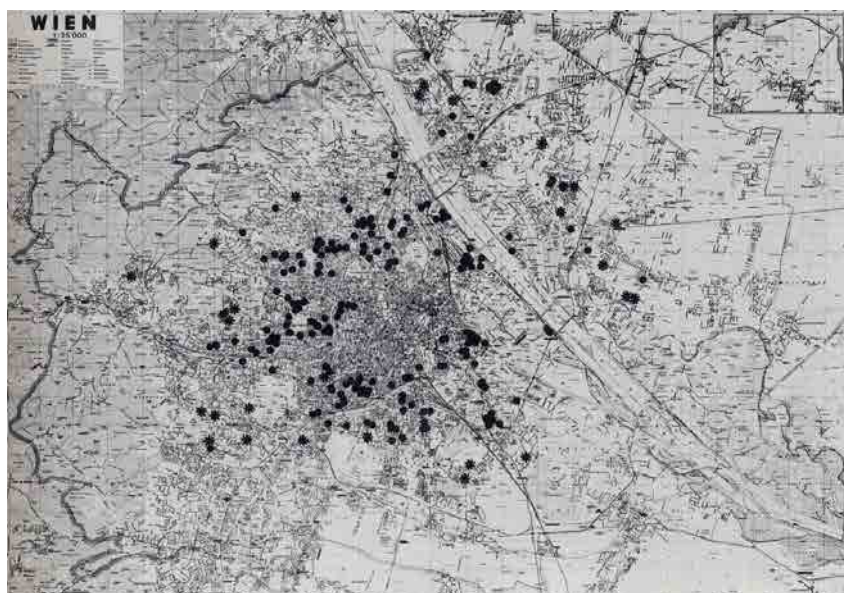
Casi tot el que es construí foren pisos per llogar en edificis amb alçada alineats als carrers delimitats per edificacions existents, en zones ja dotades d'infraestructures. D'aquesta manera s'amortitzaven els alts costos de les infraestructures molt millor que amb habitatges horitzontals d'una o dues plantes o que amb actuacions en zones perifèriques de la ciutat sense un context urbà consolidat.

La mida dels habitatges era petita: durant la primera campanya eren de 38m² i només tenien una cambra, cuina, vàter i vestíbul. Després de 1927 es feren habitatges una mica més grans, encara que

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.57

i.58

- Habitatge a la Viena Roja.

[i.57] Intervencions en habitatge de l'Ajuntament de Viena al període 1924-1926.

[i.58] Intervencions en habitatge de l'Ajuntament de Viena al període 1926-1928.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

la gran majoria continuaven tenint només una o dues habitacions. L'estudi sobre l'evolució tipològica de l'habitatge que s'estava produint durant el moviment modern a Europa, no es reflecteix en les tipologies plantejades en la Viena socialdemòcrata. Els esforços projectuals als edificis d'habitatges se centren més en el conjunt de l'edifici, en els espais exteriors que genera i en la relació amb el context urbà existent. [n.32]

La limitada superfície dels habitatges (sense bany) quedava compensada per la creació d'instal·lacions col·lectives (bugaderies, banys...). A més es millorava l'entorn urbà vinculat als habitatges, creant zones amb poca superfície edificada, proveïdes de serveis socials, àrees de descans i zones verdes.

La baixa quantia dels lloguers, possibilitats per la renúncia a la rendibilitat, feren possible l'assignació dels habitatges amb criteris de necessitat social. La classe obrera, malgrat els baixos salaris, podien accedir a habitatges amb bones condicions higièniques i de salubritat, vinculats a entorns urbans saludables. [n.33]

Malgrat que aquesta política aconseguí millorar el nivell de vida de la gran majoria de la població, sempre estigué enfrontada amb els interessos de la burgesia més liberal. Aquesta rivalitat es va anar accentuant i radicalitzant amb violents enfrontaments entre els socialdemòcrates (austro-marxistes), que governaven la ciutat de Viena, i els socialcristians (austro-feixistes) que governaven l'estat

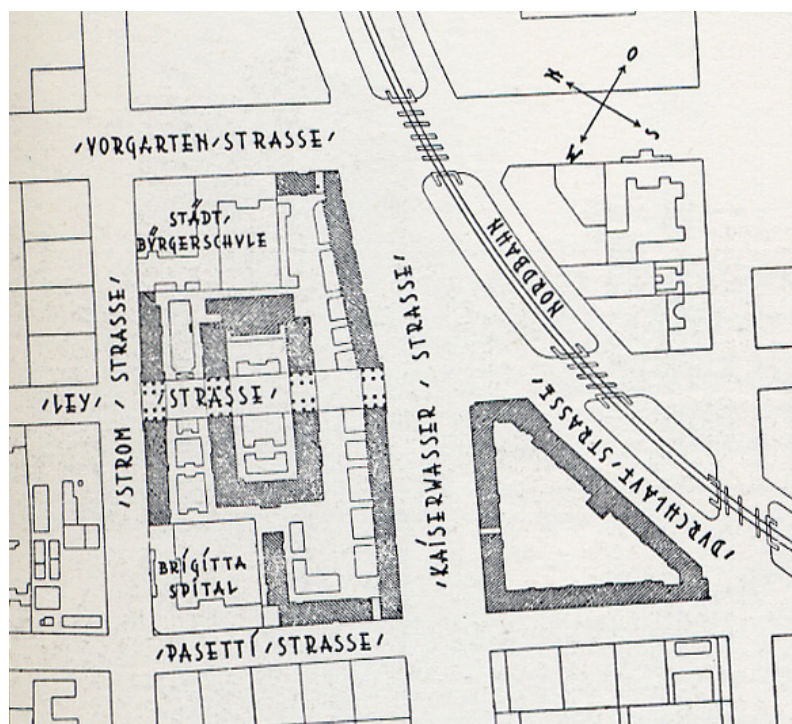
n.32 Gravagnuolo, Benedetto. *La progettazione urbana in Europa, 1750 - 1960*. Ed. Gius, Laterza e Figli. Roma. 1991.

'... Por el contrario, (en Viena) el paradigma de los Höfe - que a partir de 1923 será elegido como tipología privilegiada de intervención (frente a los Siedlungen) - exalta los valores de la colectividad en su propia conformación arquitectónica de gran bloque que encierra en el interior de su propio patio 'protegido' los servicios comunitarios básicos. desde asilos, cocinas, salas de lectura y de reunión, hasta los espacios verdes para el juego y el esparcimiento.'

n.33 Sica, Paolo. *Storia dell'urbanistica. Il Novecento*. Gius. Laterza e Figli. Roma, 1978.

'Los importantes resultados del a política socialdemócrata - en el 33, en el momento de la caída del partido y de su política, la administración municipal posee y administra 66.000 viviendas populares y un gran número de servicios públicos e incluso de tiendas - dejan poco espacio a otras intervenciones urbanas, incluso en el mismo sector de los equipamientos colectivos.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.59

i.60

- Winarskyhof. Josef Hoffmann, Peter Behrens, Oskar Strand, Josef Frank, Oskar Wlacht. 1924.

[i.59] Emplaçament.

[i.60] Vista d'un dels patis interiors travessar per un carrer.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

Austríac, fins que es proclamà a Àustria l'Ständestaat (regiment austro-feixista) al 1934, estretament vinculat al Tercer Reich alemany.

2.2.4.2. Projectes

L'acció municipal per la construcció massiva d'habitatges planteja dues formes d'intervenció: La primera consistia en la creació de ciutats satèl·lits (Siedlungen) en terrenys de les afores de la ciutat no urbanitzats i amb edificació de densitat mitjana. L'altra forma d'intervenció consistia en la construcció de grans blocs equipats als entramats urbans existents ja consolidats. La ciutat aposta per la segona opció que permet l'aprofitament de les infraestructures existents augmentant la seva rendibilitat econòmica.

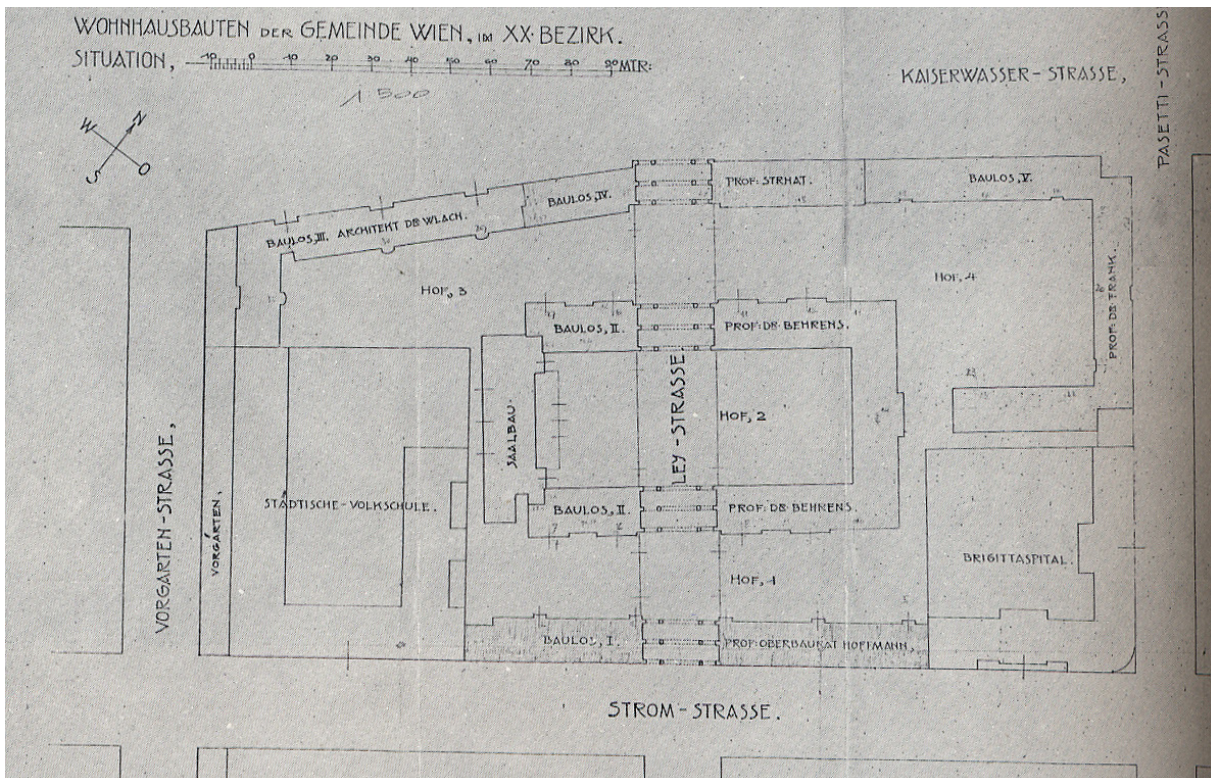
El context polític i la voluntat propagandística del govern municipal utilitza aquesta implantació massiva d'edificis d'habitatges en el nucli urbà de la ciutat de Viena com a reclam de la seva política social. Els nous blocs d'habitatges socials destinats a les classes amb menys recursos econòmics es converteixen en monuments socialistes que representen la nova forma de viure.

Són edificis amb unes tipologies d'habitatge de mides reduïdes. La manca d'espai privat en l'habitatge es complementa amb espais que incorporen serveis comunitaris, generant edificis amb un alt grau d'autosuficiència. Els espais interiors generats s'assimilen a places o a parcs urbans - és la ciutat dintre de la ciutat. Aquesta autonomia contribueix a interpretar els Höfe com a elements que pertanyen a una comunitat dintre del teixit urbà existent. Es formen unitats veïnals diferenciades en contraposició a l'individualisme de la ciutat capitalista.

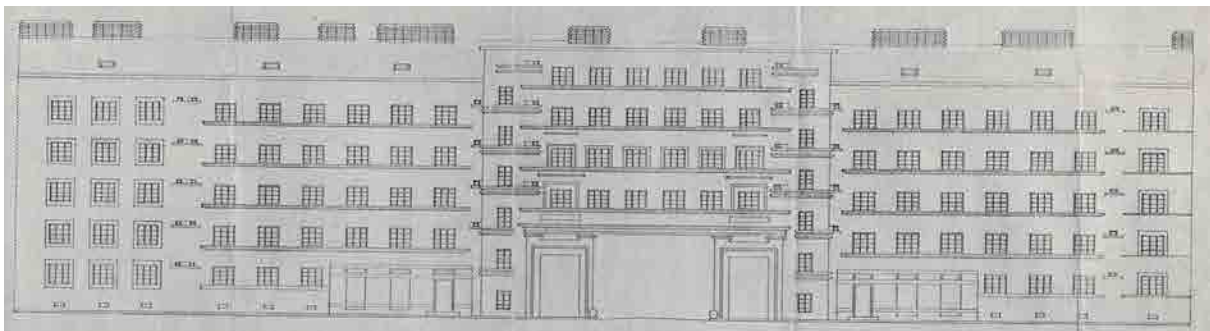
A les primeres actuacions es construeixen edificis que desenvolupen una reducció de la casa burgesa austera i repetitiva, sense que els projectes es presenten com a grans blocs-monuments que generen ciutat sinó més bé com a agrupacions de petites unitats d'habitatges.

Però la voluntat del govern de crear construccions que mostren la grandària de la classe obrera fa que s'evolucione cap a solucions on els volums construïts es tracten formalment a l'escala de l'edifici. Els conjunts desenvolupen una austera ornamentació que incideix en la percepció global i en la seva imatge urbana. Apareixent elements ornamentals com bay-windows, agrupacions de balcons, cornises corregudes... que ajuden a articular la composició del bloc com un tot.

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.61

i.62

- Winarskyhof. Josef Hoffmann, Peter Behrens, Oskar Strand, Josef Frank, Oskar Wlacht. 1924.

[i.61] Planta general.

[i.62] Alçat principal a la Kaiserwasser-strasse.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

Es produeix un debat entre l'austeritat formal del discurs d'Adolf Loos i la voluntat de forma de Peter Behrens, que entenia l'art com l'expressió del grup dominant al poder en qualsevol època donada. En el cas del govern socialdemòcrata de la ciutat de Viena es tractava de buscar les formes que expressaren la força del treballador. [n.34] [n.35]

Al 1924 es construeix la Winarskyhof amb la col·laboració de Peter Behrens. El projecte es desenvolupa a partir de dues preexistències en dues parcel·les de la retícula urbana. La intervenció agrupa tot el conjunt en un únic organisme perforat a la planta baixa on el carrer central existent es converteix en la circulació vertebradora dels patis i els edificis generats. [i.59]

El conjunt es configura amb dos anells concèntrics. L'anell interior està format íntegrament per edificació nova. En canvi l'anell exterior es configura a partir de l'edificació existent completant-lo amb nous cossos construïts. Els dos anells generen quatre patis tancats, però alhora permeables a la ciutat. Al pati central els habitatges es distribueixen formant d'u per sobre de l'eix de circulació que travessa la intervenció. El rectangle central es complementa amb una edificació de dues plantes on s'allotgen els serveis comuns. Els edificis preexistents allotgen una escola pública i una infermeria per a lactants. [i.61]

La imatge de l'edifici caracteritza per la seva austeritat compositiva: la regularitat de les finestres es

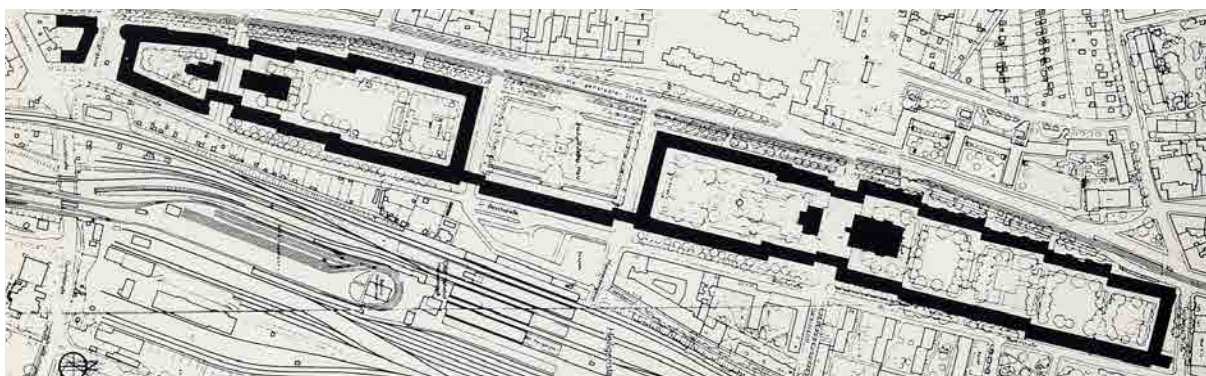
n.34 Loos, Adolf. *Ornament und Verbrechen* 1908

'El ornamento no es sólo es símbolo de un tiempo ya pasado. Es un signo de degeneración estética y moral..'
'Lo que constituye la grandeza de nuestra época es que es incapaz de realizar un ornamento nuevo. Hemos vencido al ornamento. Nos hemos dominado hasta el punto de que ya no hay ornamentos. Ved, está cercano el tiempo en que las calles de las ciudades brillarán como muros blancos. Como Sión, la ciudad santa, la capital del cielo. Entonces lo habremos conseguido.'

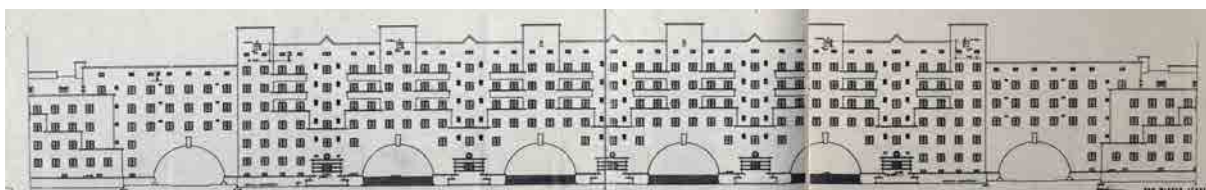
n.35 Behrens, Peter. *Feste des Lebens und der Kunst* 1900

'Cada arte participa sólo parcialmente en el estilo. Ya que el estilo es el símbolo de la sensibilidad general, de un concepto de vida total y se muestra únicamente en el universo de todas las artes.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.63

i.64

i.65

- Karl Marx Hof. Karl Ehn. 1927.

[i.63] Planta general del conjunt.

[i.64] Alçat principal a la Boschstrasse.

[i.65] Vista d'un dels espais comunitaris a l'interior de l'illa construïda.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

recolza en un joc de relleus en façana que les organitza en bandes horitzontals definint una composició global de l'edifici on s'emfatitzen els elements de pas. [i.62]

La façana sobre la Kaiserwasserstrasse es remarca emfatitzant el joc de relleus i s'utilitza com a suport de propaganda de la política municipal indicant amb grans lletres que la propietat de l'edifici pertany a la comunitat de Viena. Per tal d'expressar el nou esperit social comú Behrens afirmava que 'el super-bloc parla a través de les seves dimensions i de l'homogeneïtat de les seves parts'.

L'edifici més emblemàtic de la política d'habitatge de la Viena Roja seria la Karl Marx Hof. Després de rebutjar un projecte de Clemens Holzmeister, el municipi encarrega a Karl Ehn el repte de construir aquest super-bloc de més d'1km de llargada en forma de ciutadella per a 5000 habitants. [n.36]

El projecte es desenvolupa al llarg de l'eix principal del terreny entre les vies del tren a un costat i una colina a l'altre. S'articula amb tres grans patis: dos tancats i el central obert a la ciutat creant una plaça de 10480 m² que es constitueix en l'espai principal de la relació amb l'entorn, vinculat directament amb la posició de l'estació de tren existent. [i.63]

Tot el conjunt es presenta molt permeable a la planta baixa de forma que els patis són accessibles des de l'espai urbà. El bloc central s'estructura amb quatre torres sobre quatre grans arcs d'accés a

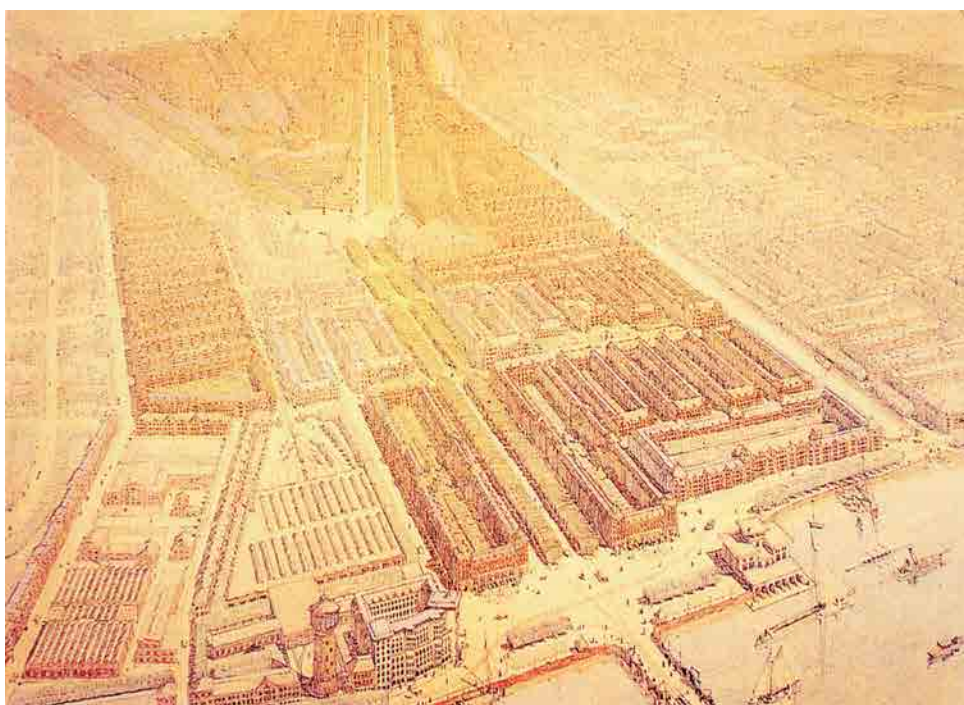
n.36 D. Brooke. *The Karl Marx - Hof, Viena* a 'Journal of the RIBA' agost 1931

'... Pero el complejo con que idealmente se identifica la 'Viena Roja' es el Karl Marx - Hof, proyectado por Karl Ehn en 1927 en el extremo norte de la ciudad, junto al Danubio, a lo largo de la Hiligenstadterstrasse. De una área total de poco más de 15 hectáreas y media, los bloques residenciales ocupan una superficie de 28.750 metros cuadrados, es decir, poco más del 18 por 100 de la extensión total disponible, con sus 1382 viviendas para más de 5000 personas. Los bloques cerrados, alargados y desviados telescópicamente envuelven a dos grupos escolares y de equipamientos, alineados con la Halteraugasse y con la Strasse-zum-Sportplatz, que se prolongan como travesías del complejo para la circulación rodada. En posición logeramente asimétrica con respecto al baricentro del Hof, puesto que se sitúa en el mismo eje de la Heiligenstadt Bahnhof, se abre una plazam la Karl Max Platz, donde el tema compositivo adopta una fortísima caracterización expresiva y plástica, con los grandes arcos rebajados de las plantas bajas y las torres subrayadas por la presencia de galerías o logias que resaltan marcadamente en la planta superior de las fachadas: un 'Foro' en el que el énfasis del 'epos' proletario llega a su punto álgido, contraponiéndose a la plenitud colonial de los patios interiores equipados y arbolados.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.66

i.67

- Pla Amsterdam Sud (segona versió). Hendrik Petrus Berlage. 1915-17.

[i.66] Zona d'intervenció amb l'estructura territorial prèvia del polder.

[i.67] Vista aèria des de l'est de la intervenció.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

la planta baixa i que comuniquen, mitjançant el pati obert, els dos carrers paral·lels que delimiten la proposta longitudinalment. [i.64]

El sistema d'espais verds s'utilitza com a element unificador dels patis interiors i com a filtre de l'espai urbà exterior. En els punts on els vials urbans travessen els volums edificats a la planta baixa és on es construeixen els edificis d'equipaments com a volums independents dintre dels espais verds de l'interior dels patis. [i.65]

La façana principal es construeix en dos plànols: un neutre de fons i un altre per davant en el qual es desenvolupa el basament de dues plantes amb els arcs d'accés i les torres que es disgreguen en les plantes superiors en braços horitzontals formalitzats amb balcons correguts. Aquestes formes es van repetint al llarg de tot l'edifici en els punts d'articulació del volum, en els passos a l'interior dels patis, en els punts d'accés als vestíbuls comuns dels habitatges... però sempre a menor escala i sense restar protagonisme al cos principal.

Tot el conjunt és de quatre plantes, excepte els edificis que delimiten la plaça central que tenen cinc. Els cossos d'escala distribueixen dos, tres o cinc habitatges per planta. Els tipus van des dels d'una única cambra d'uns 21 m² fins als de tres cambres de 57-60 m². Les reduïdes dimensions dels habitatges es compensen amb la dotació de serveis comuns: 2 bugaderies, 2 piscines cobertes amb locals de servei i dutxes, 2 llars d'infants, un ambulatori, una consultoria, una biblioteca, un centre social, una unitat de primers auxilis, una farmàcia, una oficina postal i 25 locals comercials.

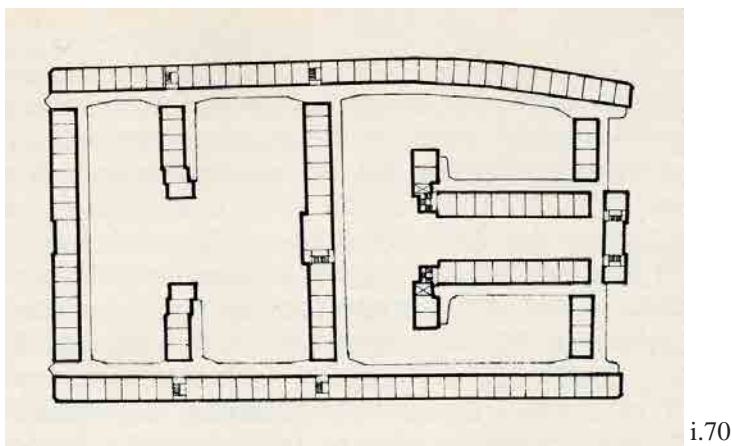
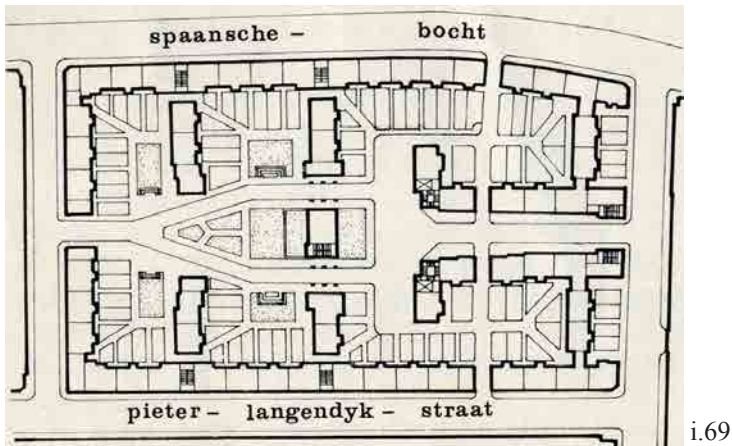
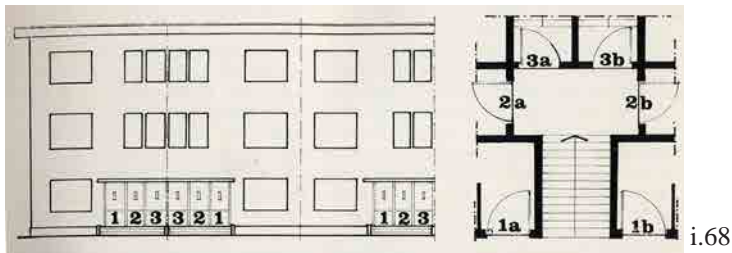
La preocupació de les propostes desenvolupades en Viena durant aquest període va dirigida principalment a la implantació urbana, a la solució formal i a la representació simbòlica dels edificis. En canvi manca una investigació tipològica dels habitatges, obviant les investigacions que s'estaven fent sobre l'existenzminimum per part dels arquitectes del moviment modern.

2.2.5. Holanda 1a. meitat del s.XX

2.2.5.1. Context

El fet de tractar-se d'un país pla en gran part amb terrenys per sota del nivell del mar, ha obligat als Països Baixos a construir grans infraestructures per poder contenir les aigües del mar (canals, dies, polders...). Qüestions com l'organització del territori, l'estalviament d'espai, l'aprofitament racional

2. Anàlisi d'exemples històrics

[i.68] Sistemes d'agrupació d'habitatges sense espai comú.

- habitatges individuals (alçat): 1. accés a habitatges de planta baixa.

2. accés a l'escala dels habitatges de planta primera.

3. accés a l'escala dels habitatges de planta segona.

- habitatges de lloguer (planta): 1a i 1b. accessos als habitatges de planta baixa.

2a i 2b. accessos als habitatges de planta primera.

3a i 3b. accessos a les escales dels habitatges de planta segona.

[i.69] Bloc d'habitatges al Barri d'Spangen, Rotterdam. Michel Brinkman. 1919-20. Planta baixa.

[i.70] Bloc d'habitatges al Barri d'Spangen, Rotterdam. Michel Brinkman. 1919-20. Planta primera.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

de les superfícies i dels edificis estan arrelades en la pròpia raó de ser dels holandesos des de molt abans que aquests problemes entraren en el món de l'arquitectura - i de l'habitatge en particular - de la mà del moviment modern, el racionalisme i amb els treballs sobre l'optimització de les cèl·lules d'habitatges de l'existenzminimum.

Les grans inversions holandeses s'aboquen principalment a infraestructures i no tant a equipaments urbans com en altres països. No hi han grans catedrals, ni castells, ni fortificacions, ni mercats... Els protagonistes de la urbanitat són els edificis d'habitatges que s'interpreten com a part d'un conjunt més ampli que construeix la col·lectivitat urbana. Aquesta condició fa que a Holanda es desenvolupen molt prompte plans urbans de creixement de les ciutats - el primer és el pla per a l'expansió d'Amsterdam al 1648 d'Ed Taverne.

Al 1901 sota un govern socialdemòcrata s'aprova una llei que obliga a tota ciutat amb més de 10000 habitants a realitzar un pla general d'ampliació. Introdueix la distinció entre pla regulador general i pla de detall; aquest últim regula l'expropiació dels terrenys i la construcció d'edificis. Les administracions locals rebran préstecs amb els interessos a càrrec de l'estat pel valor dels terrenys i de les construccions que faran possible el desenvolupament dels plans. Els ajuntaments tenen la facultat de concedir terreny i subvencions a les entitats constructores d'habitatges socials. Aquestes mesures ajudaran, posteriorment, a solucionar la manca d'habitatge, la falta de treball i l'estancament de l'activitat constructiva després de la primera guerra mundial.

El pla de H.P. Berlage per a Amsterdam Sud (1915-17) es treballa amb la voluntat de configuració d'urbanitat mitjançant la construcció d'edificis d'habitatges. Es planteja una definició tridimensional dels blocs d'edificis i de l'espai urbà públic que generen establint així una coherència formal al voltant de la qual cada edifici pugui desenvolupar lliurement un projecte arquitectònic propi. El planejament s'interpreta com un procés continu i dinàmic de negociació amb els agents que intervenen en la construcció del re-ordenament de l'espai físic ambiental. [i.66] [i.67]

Els edificis d'habitatges es realitzaven mitjançant corporacions privades o semi-privades.

L'heterogeneïtat social holandesa, amb comunitats protestants, catòliques i liberals, és reflecteix en les cooperatives que defineixen l'espai urbà: edificis amb formes comunals tancades (catòlics), estructures racionals més obertes (liberals) o híbrids que combinen formes urbanes amb rurals (protestants).

El paper del govern i del planejament és de connector d'aquests grups socials i d'aquestes formes urbanes. [n.37]

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.71

i.72

- Bloc d'habitatges al Barri d'Spangen, Rotterdam. Michel Brinkman. 1919-20.

[i.71] Vista de la façana exterior amb les finestres dels habitatges i els grans accessos a l'espai interior de la proposta.

[i.72] Vista des d'un dels accessos a l'interior amb el volum central de serveis.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

L'heterogeneïtat social i les diferents corrents que conviuen a Holanda fan que la diversitat en els projectes sigui un tret característic, així trobem blocs on no existeix l'espai comú i els accessos a cada habitatge són recorreguts independents per on només circulen els habitants de l'habitatge. D'aquesta manera, apareixent a la planta baixa tantes escales com habitatges tingui el bloc. En altres casos l'únic tram comú de l'escala és el primer que parteix des del carrer i a partir de planta primera cada habitatge té el seu tram d'escala independent. [i.68]

Però també hi ha projectes que desenvolupen sistemes d'espais comuns que complementen l'espai privat de l'habitatge fent de filtre entre aquest i l'espai urbà, com és el cas del bloc que construeix Michel Brinkman al barri d'Spangen de Rotterdam (1919-20). [i.69] [i.70]

A principis del segle XX troben una arquitectura holandesa influenciada per diferents corrents i postures, no tan sols de l'àmbit de l'arquitectura, sinó del món artístic en general. El discurs teòric de H.P. Berlage permet entendre tot el món cultural com un conjunt coherent. Per a ell l'Edat Mitjana era a l'art el que als segles precedents havia estat la religió, és a dir l'element espiritual comú a la col·lectivitat que possibilita l'arquitectura com a cultura.

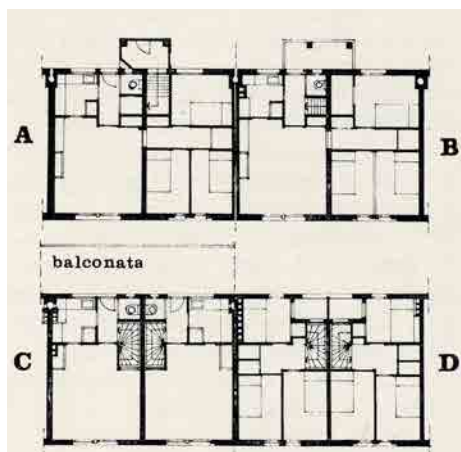
Holanda tenia molta relació amb Anglaterra i per tant el moviment d'Arts & Crafts influeix en la realitat artística i cultural. Sobretot en la concepció de l'art com a problema social i moral, i en l'interès de l'artista en intervenir en tots els camps de disseny.

F.L.L. Wright tindrà una gran influència en l'arquitectura europea en general i en l'holandesa en particular. Igual que Berlage, Wright admirava a Violet le Duc i, a través d'ell l'arquitectura

n.37 Grassi, Giorgio. (text sobre la Amstellaan del pla Sud d'Amsterdam de Berlage). Estret de: Frampton, Kenneth. *Modern Architecture: A Critical History*. Thames and Hudson. Londres 1980.

'... el punto donde se encuentra con mayor claridad el concepto de la vida en colectividad, donde el valor cívico de cada parte se funde en una visión unificada que, al estar menos preocupada por las moradas óptimas de ciertos experimentos racionalistas... en su concepto nuclear de vivienda ha expresado debidamente los valores de la ciudad. Y no sólo ha reconocido la necesidad física de los habitantes en cuanto a recreo y comunidades, sino también el impulso para formar comunidades y para asumir en ello un símbolo de vida.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.73

i.74

i.75

- Bloc d'habitatges al Barri d'Spangen, Rotterdam. Michel Brinkman. 1919-20.

[i.73] Tipologies.

[i.74] Vista del corredor-carrer de planta primera.

[i.75] Vista dels dos nivells d'espais comunitaris, el de planta baixa i el de planta primera amb un dels accessos des de l'espai urbà.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

medieval, entenen la correspondència entre arquitectura i vida en comunitat. Les seves solucions arquitectòniques, igual que les dels arquitectes de l'anomenada "escola d'Amsterdam" combinen components racionals amb fantasies expressionistes. Tant Wright com els holandesos afronten el problema de la casa a la ciutat, busquen alternatives a la dualitat ciutat jardí – ciutat compacta. També tenen en comú el fet d'utilitzar combinacions de materials moderns (formigó, vidre..) amb materials tradicionals (fusta, ceràmica...) així com l'expansió dels espais interiors cap a l'exterior mitjançant la descomposició dels volums en plànols, amb el grup De Stijl com a màxim representant d'aquesta tendència.

La coexistència de diferents tendències enriqueix el conjunt de l'arquitectura holandesa amb les relacions i influències que unes puguen tenir sobre altres, fins al punt de complementar-se per crear una cultura arquitectònica comuna que engloba des de les idees de Berlage, les de l'escola d'Amsterdam i el moviment de Stijl fins al racionalisme.

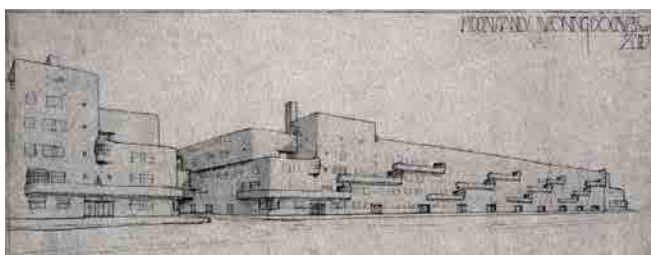
2.2.5.2. Projectes

Després de proclamar-se la llei sobre l'habitatge de 1901 es creen una sèrie de comissions artístiques encarregades de donar el vist i plau als projectes. Les actuacions urbanístiques ocupen grans extensions de terreny de manera que es controla el creixement per tal d'evitar el caos a les ciutats. En molts casos els arquitectes només projecten façanes, mentre que les distribucions interiors les imposen les promotores amb estàndards que els funcionen bé. Però també es produeix un desenvolupament de la tipologia en la recerca de l'habitatge mínim, incorporant la tradició popular a les solucions oferides per la cultura arquitectònica, i en la investigació per aplicar els avanços tecnològics (nous materials, prefabricació...).

El bloc que construeix Michel Brinkman al barri d'Spangen de Rotterdam (1919-20) és un conjunt d'habitatges que pretenen incloure l'arquitectura domèstica en la trama urbana amb una configuració interna pròpia de recorreguts i edificació que incorpora serveis comunitaris. Al projecte es produeix un diàleg entre l'habitatge privat i els espais comuns: La planta baixa s'enjardina com a espai exterior comú del conjunt, des d'ací s'accedeix a través de parcel·les privades als habitatges de planta baixa i, mitjançant una escala, als de planta primera. [i.71] [i.72]

Els nuclis de comunicació condueixen a la planta segona on apareix un corredor comú continu que agrupa tota la proposta amb certa voluntat d'espai urbà. Es tracta d'un element de circulació elevat que

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.76

i.77

i.78

- Bloc d'habitatges a Churchill-laan, Amsterdam Sud. Michel de Klerk. 1920-22.

[i.76] Volumetria de la façana exterior.

[i.77] Vista de la façana exterior.

[i.78] Vista de la façana interior.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

recorre tots els edificis del conjunt, tant els d'habitatges com els de servei, en l'espai exterior generat a l'interior de l'illa. La seva amplada permet l'ús per part dels veïns com a espai exterior d'esbarjo on es poden treure cadires, tauletes... És, per tant, un espai de relació social comú a tots els veïns. Des d'aquests corredors s'accedeix als dúplex que conformen les dues últimes plantes de l'edifici. [i.73] [i.74] [i.75]

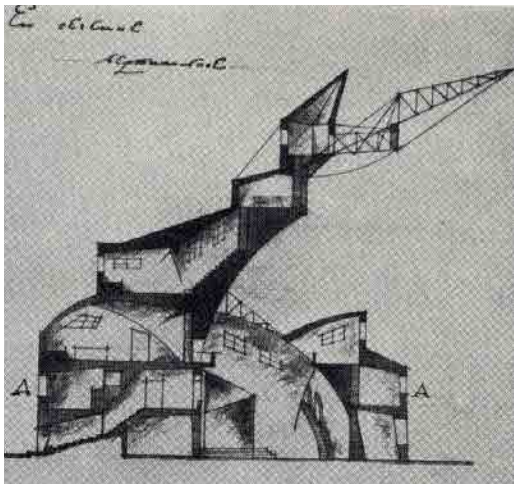
Les façanes del conjunt que donen a l'espai urbà són austeres: un plànol de maó vist amb petits jocs de relleus verticals incorpora una sèrie de finestres interrompudes només per les grans obertures de dues alçades que indiquen els accessos a l'interior de l'illa. En canvi les façanes que s'obren a l'espai interior desenvolupen jocs volumètrics amb els accessos a planta baixa, el corredor de planta segona, els balcons de planta tercera... El canvi d'escala formal de l'interior de l'illa - més domèstic - respecte al carrer urbà, reforça la seva condició de comunitària. L'edifici central del pati interior, que es destina als serveis comunitaris, contribueix a la comprensió d'aquest interior de l'illa com a espai social comú per a tots els habitants de l'edifici.

Tot el conjunt es resol amb un mòdul estructural que permet distribuir tant la zona de nit amb tres cambres dobles com la zona de dia amb la sala – menjador, la cuina i un petit inodor. Així els habitatges agrupen el mòdul diari al costat del nocturn o, en el cas dels dúplex, el mòdul diari sota el nocturn.

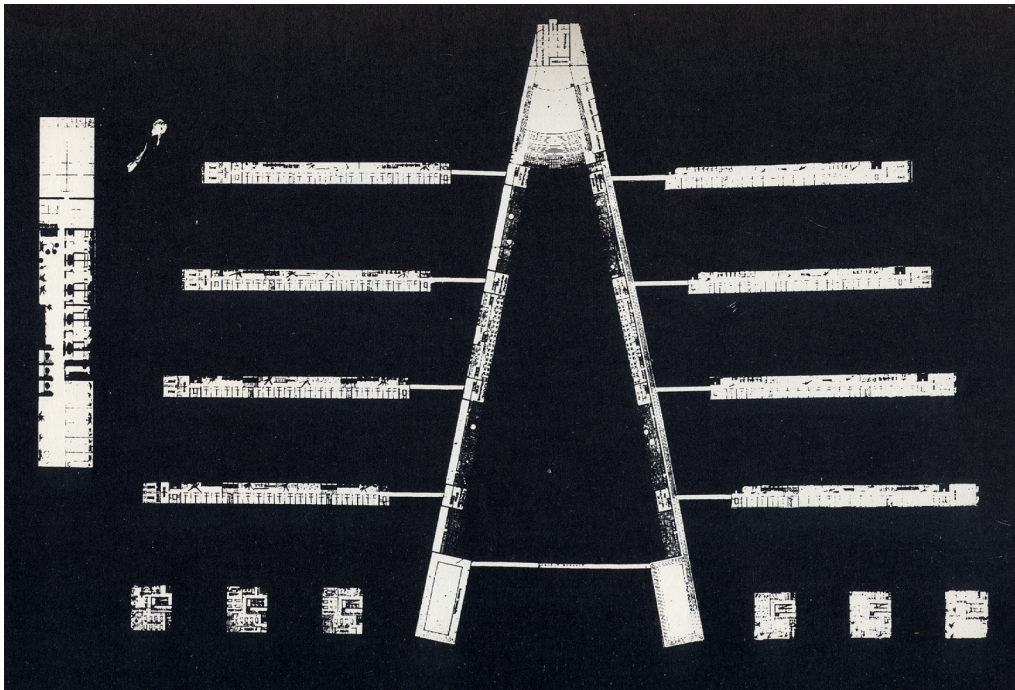
Les actuacions a Amsterdam Sud es fan amb un gran control del conjunt i de les relacions entre els diferents projectes gràcies a una política del sol basada en el control de l'administració. D'aquesta manera es construeix un townscape donant-li molta importància als espais urbans generats. En molts casos l'arquitecte dedica només a la implantació i a la resolució volumètrica de l'edifici, incorporant els esquemes tipològics que els promotors volen.

Als blocs d'habitatges de la Amstellaan de Michel de Klerk (1921-23) treballa amb quatre promotors diferents cadascú amb el seu programa d'habitatges. L'esforç de l'arquitecte es concentra en donar continuïtat al bloc i en resoldre els espais urbans que genera. La façana es dinamitza amb uns balcons correguts corbats que agrupen varies finestres i que es desplacen en cada planta. La solució de cantonada a banda i banda del carrer permet entendre que la forma del bloc està abraçant l'espai urbà i fent-lo propi. La disminució del volum en aquest punt canvia l'escala fent-la més propera al vianant. [i.76]

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.79

i.80

- Propostes soviètiques a la primera meitat del s. XX.

[i.79] Secció del projecte de casa comuna, N.A. Ladovskij. 1920. L'arquitectura interpretada com a supra-estructura artística.

[i.80] Concurs per una ciutat-comuna de 2000 habitants a Leningrad, P.Zukovskij (LOVOPRA), 1930. Organisme urbà complex que incorpora habitatges, serveis, equipaments i circulacions que lliguen tot el conjunt.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

En canvi, a l'interior del bloc, el mateix edifici perd aquesta funció d'urbanitat i es desenvolupa una façana més domèstica amb la repetició de galeries pertanyents a cada habitatge. És una façana més oberta (Sud), els espais interiors dels habitatges s'aboquen a l'interior d'illa, entès com a espai exterior comú protegit de l'entorn urbà. Com passa als habitatges del barri d'Spangen a Rotterdam de Brinkman, es produeix un canvi d'escala en el tractament de les façanes. Mentre les que donen al carrer s'interpreten des de l'escala urbana, les que s'aboquen a l'interior de l'illa desenvolupen una proposta formal més domèstica accentuant la condició de comunitària. [i.77] [i.78]

2.2.6. L'U.R.S.S. 1a. meitat del s.XX i les experiències després del Moviment Modern

2.2.6.1. Context

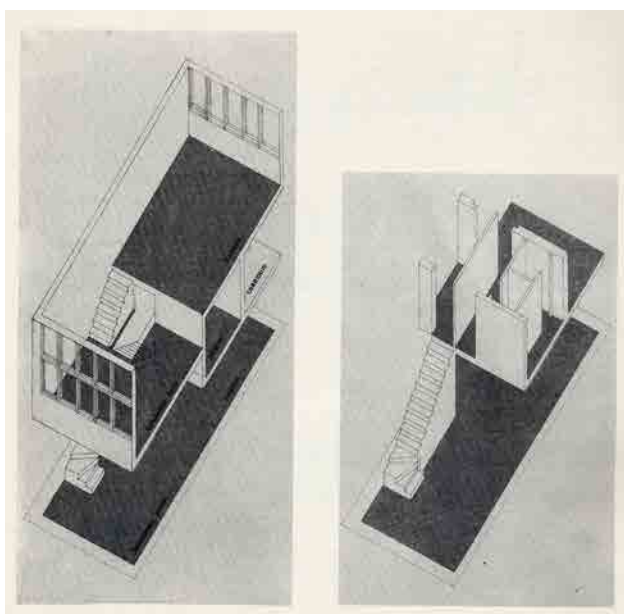
Després de la primera guerra mundial a Rússia totes les disciplines en general i l'arquitectura en particular s'interpreten de dues maneres diferents: per un costat atenent als aspectes estructurals que tenen relació amb la construcció política general, amb una visió pràctica, i per altre als aspectes supra-estructurals referits a l'esfera artística. Per aquest motiu tota l'experimentació formal dels arquitectes russos de principis de segle costa molt de veure-la reflectida en la realitat construïda. El discurs purament formal es considera autònom respecte de la realitat construïda o construïble. La forma en sí mateix permet el desenvolupament de la basant supra-estructural de l'arquitectura. [i.79]

En l'esfera estructural, pel que respecta a la disciplina arquitectònica, es va establir un debat en torn a l'habitatge col·lectiu que va proporcionar un important patrimoni teòric als arquitectes russos. La dom-komnuna o casa-comuna es converteix en l'eix central de la investigació sobre la residència. S'arriben a plantejar organismes a escala urbana que agrupen les dom-komnuna en unes macro-estructures que incorporen, a més, edificis d'equipaments, seran les ciutats-comunes. [i.80]

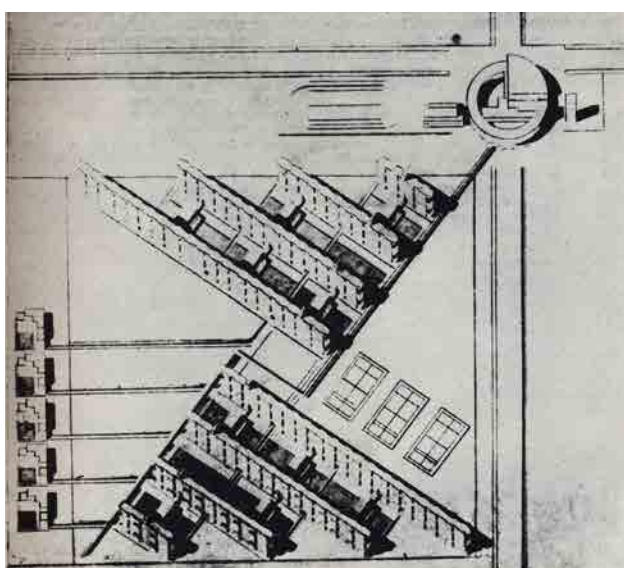
En un primer moment la discussió teòrica se centra en buscar espais habitables per a una nova societat que s'organitza trencant amb l'esquema familiar tradicional. Es tracta d'interpretar la nova societat emergent que es construeix a partir de la col·lectivitat tal com pretén la ideologia comunista. Aquestes propostes es descarten per inviables, la societat no està disposada a trencar ni amb l'estructura i ni amb els vincles familiars. S'acaba abandonant la idea interpretant-la com una hipòtesi utòpica no realitzable.

En 1928 l'Stoikom (el Comitè per la Construcció Estatal) forma una secció d'estudis i investigacions

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.81

i.82

- Propostes soviètiques a la primera meitat del s. XX.

[i.81] Esquema de la cèl·lula tipus F i K, M. Ja. Ginzburg. 1929. Proposta que incorpora una zona de tres nivells on hi han els serveis, els dormitoris i la circulació comú en una façana i les estances principals, més àmplies, en dos nivells en l'altra.

[i.82] Concurs per una ciutat-comuna de Avtostroy, 1930. Una de les cases-comunes.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

dirigida per Guinzburg que desenvolupa noves propostes de la casa col·lectiva. És conscient de l'error del plantejament dels primers projectes d'unitats d'habitació comunitàries per la seva radicalitat en la proposta d'estructura social, però les veu com un primer pas per continuar investigant. [n.38]

Paral·lelament, a la resta d'Europa, s'estudia una cèl·lula mínima d'habitatge que permeti la seva agrupació en blocs residencials. Amb aquest mateix propòsit, l'Stoikom posa a punt al 1929 un tipus d'habitatge mínim de 27-30m² (la cèl·lula F) per muntar en blocs d'habitatges amb serveis col·lectius (dom-Kommuna). Es tracta d'un tipus d'habitatges que es desenvolupa en una secció dividida en dos: una part de servei amb tres alçades que inclou al nivell intermedi el corredor comunitari, i una altra per a les estances amb dos nivells, on es situen els espais principals gaudint de més alçada lliure. [i.81]

Les cases col·lectives concebudes són unes estructures noves que transformen visualment l'organisme urbà i serveixen com a nous elements aptes per a la repetició. Són estructures complexes on un nombre donat d'habitants s'associa a un conjunt de serveis. Alguns projectes formen conjunts urbanístics de mida prefixada (uns 1500 habitatges) i exigeixen un procés de muntatge a escala superior per poder produir ciutats completament noves. [i.82]

Front a aquests grans conjunts residencials que construeixen àrees urbanes autònomes per sí mateixes, també es proposen unitats més petites que generaran la ciutat a base d'una agregació infinita d'elements separats situats en un espai obert. Un exemple d'aquesta altra corrent és el Narkomfin (per al Comissariat del poble per les finances) construït per Ginzburg i Milinis a Moscou.

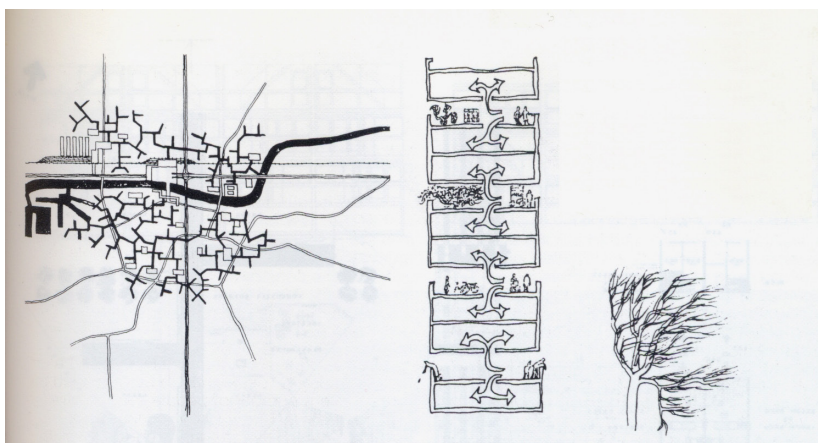
La voluntat de les autoritats russes per presentar els seus ideals amb una revisió clàssica de l'arquitectura va fer que tot aquest patrimoni cultural es dispersés i s'oblidés. Segons la idea que la

n.38 Koop, A. *Arquitectura y urbanismo soviéticos de los años veinte*. Ed. Lumen. Barcelona, 1974.

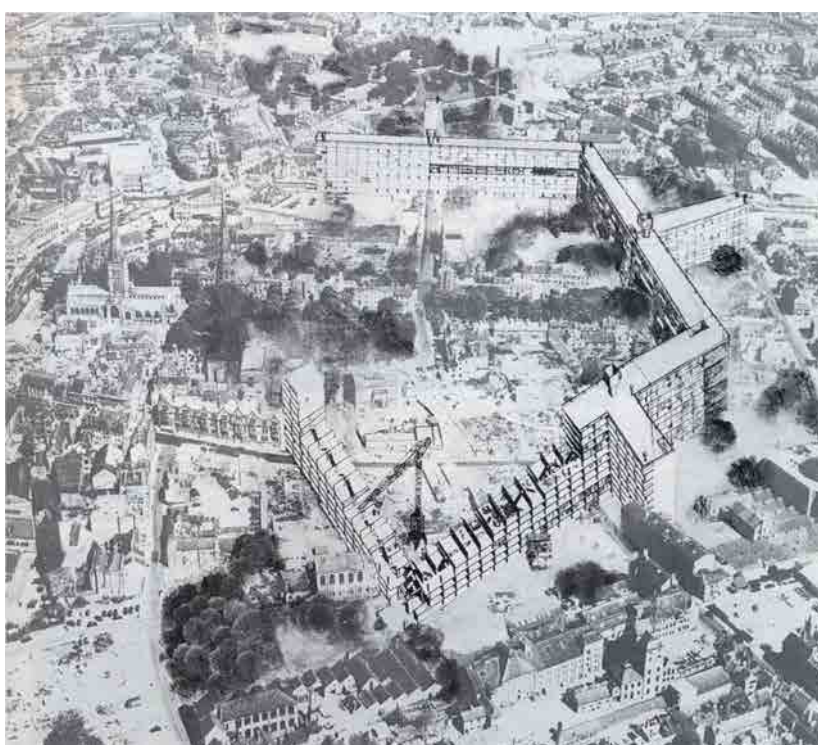
Cita de M. Ginzgurg, 1928:

'Nuestros trabajos deben basarse en un estudio profundo y escrupuloso del programa, visto a la luz de nuestras condiciones políticas y sociales. Su finalidad debe ser la definición de los Condensadores Sociales de nuestra época. Es necesario llevar más lejos y profundizar los estudios para la creación de un nuevo tipo de residencia, enfrentarse con el estudio de los tipos de edificios que necesitamos hoy día, entre los principales servicios públicos, y hacer frente a la planificación de las nuevas ciudades, hasta ahora estudiada sólo superficialmente. Es preciso llamar la atención de la opinión pública sobre estos problemas, relacionando estrechamente nuestro trabajo con el de los compañeros que definen nuestras relaciones entre los hombres y las formas de producción.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.83

i.84

- Concurs d'habitatges Golden Lane, Londres. Alison & Peter Smithson. 1952.

[i.83] Proposta de creixement urbà. Desenvolupa la idea d'organisme complex lligant mitjançant circulacions públiques blocs edificats que contenen habitatges, serveis i equipaments. Les circulacions els produeixen en espais ventilats i il·luminats naturalment que permeten accedir als habitatges dels nivells superior i inferior, recollint i desenvolupant així les propostes soviètiques d'abans de la guerra.

[i.84] Fotomuntatge del desenvolupament al teixit urbà de Coventry.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

solidesa històrica de les formes del passat s'enfronta a la fragilitat de les noves formes - que tenen com a argument principal el de la novetat - el règim soviètic opta radicalment per oblidar-se de tota avantguarda formal i teòrica de l'arquitectura. Així es talla d'arrel l'evolució teòrica en l'àmbit dels blocs d'habitatges amb espais i serveis comuns, de les dom-kommuna.

Durant el Moviment Modern, a la resta d'Europa, el debat sobre l'habitatge se centra més en el desenvolupament de la cèl·lula habitable que en els sistemes d'agregació o en la inclusió de serveis comuns. En la dècada dels 70 es posa en crisi el model internacional i es recupera l'interès per les cultures arquitectòniques locals que havien estat oblidades.

A les últimes reunions dels CIAM els arquitectes més joves qüestionen els principis bàsics del Moviment Modern i comencen a valorar la caracterització regional de l'arquitectura. L'evolució d'aquest corrent de pensament desemboca en la desaparició dels congressos i en una creixent preocupació pels contextos locals. Aquesta nova generació d'arquitectes recupera el llegat cultural sobre l'habitatge de la Rússia d'abans de la segona guerra mundial re-interpretant-lo i adaptant-lo al nou context.

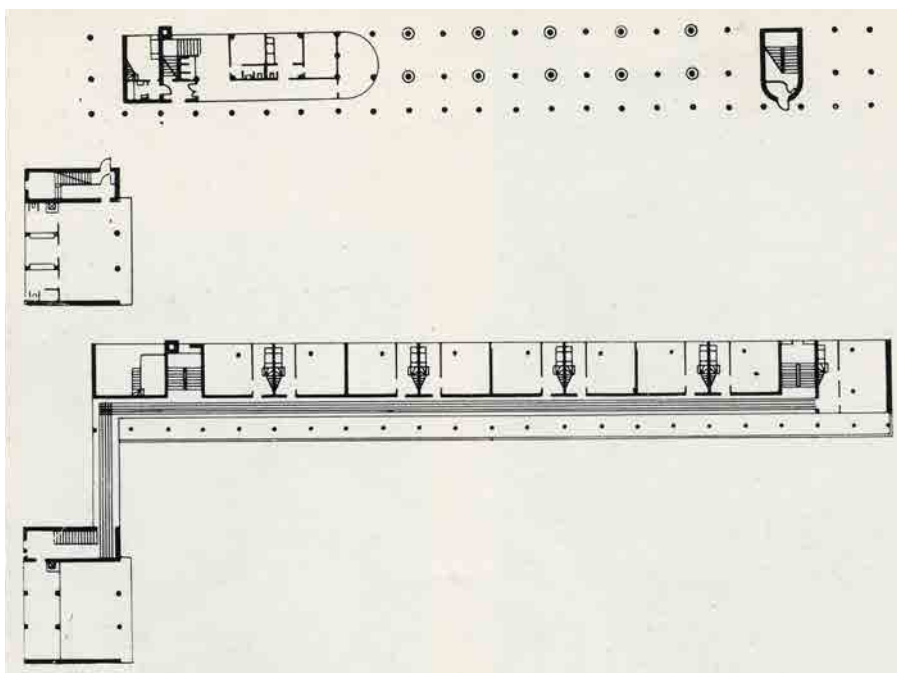
Arquitectes vinculats al Team X a com Alison i Peter Smithson es replantegen el valor dels espais comuns que permeten l'agregació dels conjunts d'habitatges. En els seus estudis sobre l'estructuració urbana recuperen nocions de l'urbanisme de la ciutat tradicional com ara la de 'carrer' que havia estat ocupat pel trànsit rodat i havia perdut la seu caràcter d'espai d'activitat i de relació social. [n.39]

La casa-comuna soviètica es re-interpreta a través dels sistemes d'associació que configuren el

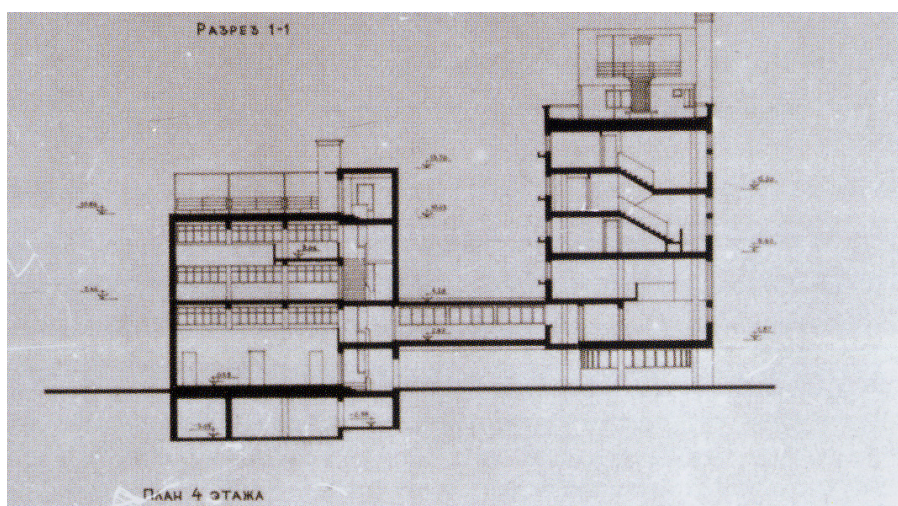
n.39 Benevolo, Leonardo. *Historia de la arquitectura moderna*. Ed. Gustavo Gili. Barcelona, 1974.

'Esta investigación (la realizada por los arquitectos soviéticos sobre la casa colectiva en la primera mitad del siglo veinte) llega mucho más allá de cualquier otra búsqueda mundial sobre el tema de la residencia y no puede utilizar la comparación con otras experiencias. Sólo después de 1945 Le Corbusier, Bakema, Candilis y los Smithson empiezan a ocuparse de los mismos problemas.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.85

i.86

- Casa comuna Narcomfin, Moscou. M. Ja. Ginzburg i I. Milinis. 1928-29.

[i.85] Planta baixa i planta primera.

[i.86] Secció transversal per la connexió entre la circulació dels habitatges i el volum de serveis.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

creixement urbà. La ciutat es desenvolupa a diferents escales: casa, carrer, barri, ciutat. I cada un d'aquests elements està dotat d'una identitat pròpia dintre del conjunt.

El carrer és una extensió de la casa, on els nens fan el seu primer contacte amb l'exterior. Més enllà del carrer els habitants entren en contacte amb un altre tipus d'activitats que s'identifiquen - donen identitat - amb el barri o amb el districte. Els 'carrers' es desenvolupen en un continu que lliga uns districtes amb altres i que configura la ciutat, amb activitats a una altra escala diferent.

A nivell urbà entenen que els patrons de creixement han d'estar recolzats en principis que els caracteritzen però que alhora permetin certa flexibilitat per tal d'adaptar-se als contextos espacials, temporals i socials. Alison & Peter Smithson proposen els 'clusters' (carroll, carràs) com a imatge formal d'aquest tipus de creixement. Es tracta d'una forma alhora lliure i sistematitzada, identificable i flexible. La mobilitat serà l'eina que fa possible la cohesió en la complexitat de les associacions d'una comunitat. En certa mesura es tracta d'una evolució de la idea de ciutat-comuna dels arquitectes soviètics de la primera meitat de segle. [i.83] [i.84]

2.2.6.2. Projectes

El Narkomfin de Guinzburg (1929) es un edifici que s'emmarca dintre de la recerca científica d'una casa-comuna que intenta donar resposta a les necessitats d'habitatge i permetre el desenvolupament de la nova societat soviètica. El projecte preveia la construcció d'un volum d'habitatges per a unes 50 famílies, un complex amb serveis socials, una llar d'infants i una construcció auxiliar per a serveis (bugaderia, taller, ...). Finalment només es va construir el volum residencial i el complex social.

Guinzburg escriu sobre l'edifici: 'Plantegem construir una estructura comú individual connectada, mitjançant un corredor aclimatat, amb els habitatges. L'edifici comú tindrà gimnàs, cuina comuna, menjador, espais per esbarjo i un menjador d'estiu a la coberta. També, en un edifici a part, llar d'infants i àrea de serveis (bugaderia, assecadora i altres serveis)'.

La construcció auxiliar que havia d'haver allotjat la llar d'infants, el taller i alguns altres serveis finalment no es van construir. Al volum destinat als espais socials les estructures comuns es construeixen d'acord amb el projecte però les funcions canvien parcialment. La cuina comuna funciona bé, però l'espai de menjador no tant. La major part dels habitants utilitzen la cuina però es porten el menjar als seus apartaments. Tots els espais d'esbarjo els ocupa la llar d'infants que finalment

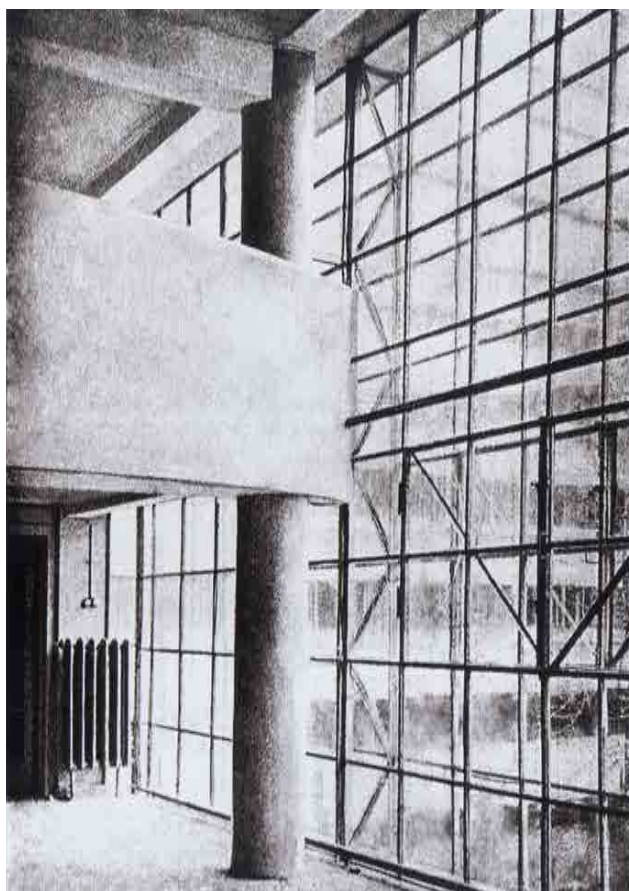
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.87

i.88

i.89

- Casa comuna Narcomfin, Moscou. M. Ja. Ginzburg. 1928-29.

[i.87] Vista de l'escala del volum de serveis comuns.

[i.88] Vista interior del corredor de planta primera.

[i.89] Vista interior del volum de serveis.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

s'implanta en aquest volum. El serveu comú de bugaderia funciona bé.

L'edifici es situa en un gran solar on es preveu la ubicació d'un parc. La planta baixa del bloc d'habitatges està parcialment buida: un bosc de pilotis permet elevar la resta del volum construït sobre el terreny. Al nivell del carrer només apareix el cos d'accés principal, que incorpora un magatzem soterrat, i un altre, a l'altra banda del bloc, que serveix d'accés a una segona escala exempta. Des de la planta baixa també es pot accedir al volum de serveis comuns mitjançant un accés independent dels que donen als nuclis de comunicació vertical dels habitatges. [i.85]

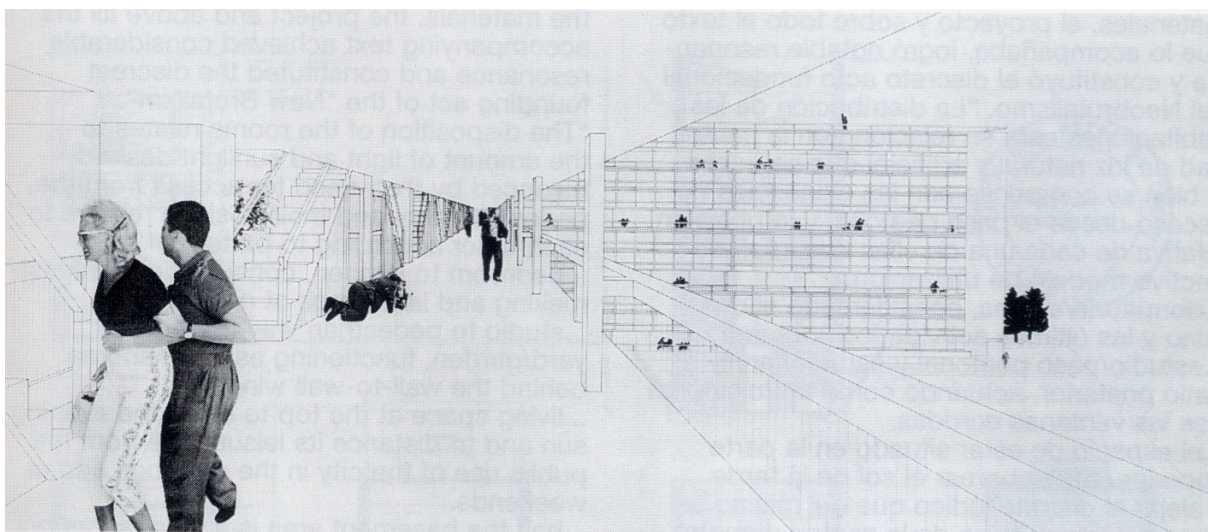
El volum destinat al complex social es construeix diferenciat del volum residencial però lligat mitjançant el sistema de circulacions a la planta primera. Es desenvolupa en dos nivells de doble alçada, generant espais amplis d'us comunitari i amb una coberta accessible també aprofitada com a espai comú. [i.86]

La part residencial és un bloc de 5 plantes amb el carrer-corredor de la planta primera que, a més de conduir fins al volum social, dona accés als habitatges tipus K. Aquests es desenvolupen com a dúplex en les dues primeres plantes de l'edifici. A la planta quarta, un altre carrer-corredor dona accés a als habitatges tipus F que es desenvolupen també en dues plantes, però ara per sobre i per sota de la circulació comunitària. Als extrems del bloc les cèl·lules es deformen constituint uns apartaments tipus F-II que permeten adoptar solucions formals especials.

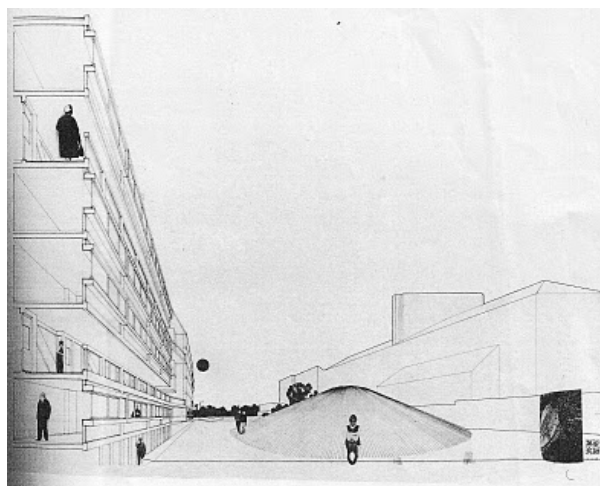
El Narkomfin no és una casa-comuna, es a dir un contenidor social que allotgi a una nova estructura social que s'ha després del nucli familiar con a epicentre. Es tracta més bé d'una casa col·lectiva, és a dir un bloc d'habitatges amb una sèrie de serveis comunitaris. Les cèl·lules habitables són capaces d'allotjar a les famílies amb tots els serveis necessaris, sense que calgui fer ús dels serveis comuns. Aquests són uns elements afegits que doten al conjunt d'identitat i de funció col·lectiva.

Els espais comuns es plantegen cobrint totes les necessitats de confort per poder ser utilitzats com a tals. El corredor principal de planta primera es desdobra en dos: un exterior i un altre interior que incorpora dobles finestres, radiadors i un amplada de pas generosa definida per la línia de pilars i pels accessos als habitatges. Les grans sales del bloc de serveis comuns permeten la concurrència d'un gran nombre de persones i s'obren completament a l'espai exterior amb un doble mur de vidre que protegeix de les dures condicions de l'hivern a la ciutat. [i.87] [i.88] [i.89]

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.90

i.91

i.92

[i.90] Fotomuntatge d'una plataforma - corredor del concurs d'habitatges Golden Lane, Londres, Gran Bretanya. 1952

- Edifici d'habitatges Robin Hood Gardens, Londres. Alison & Peter Smithson. 1966-72.

[i.91] Primera proposta a Manistry street, 1962-1964. Perspectiva dels corredors comunitaris d'un bloc amb l'aprofitament de la terra excavada per generar la topografia d'un espai vinculat als habitatges.

[i.92] Vista d'un dels dos blocs des de l'espai urbà, amb els corredors - carrers abocats a l'eix de circulació.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

En propostes posteriors al Narkomfin es planteja el canvi d'escala i els carrer-corredor sobrepassa l'edifici arribant a connectar els volums de serveis amb diversos blocs residencials generant complexos edificats que configuren barris-comuns més que cases-comunes (P. Zukovskij. Concurs per a conjunt d'habitatges per 2000 habitants a Leningrad. 1930). [i.80]

Lligant amb aquesta idea de super-estructura urbana, anys després, Alison & Peter Smithson plantegen al 1952 una proposta per al concurs d'habitatges Golden Lane a Londres on es desenvolupen carrers elevats en tres nivells a l'aire lliure. Aquests corredors-carrers elevats els anomenen 'plataformes' reforçant la idea que no són espais exclusivament de circulació, sinó que a més, són espais d'activitat, de relació entre els habitants dels edificis. En cadascuna d'aquestes plataformes o carrers es preveia que habitaren un nombre suficient de persones - 90 famílies - per poder-los considerar com a entitats socials. [n.40] [i.84]

Als encreuaments entre aquestes plataformes es preveuen amplies zones de triple alçada que inviten a aturar-se i que concentren l'activitat social. Si la plataforma de circulació la podem assimilar al concepte de carrer en la ciutat tradicional, aquests espais els podríem assimilar també a places urbanes.

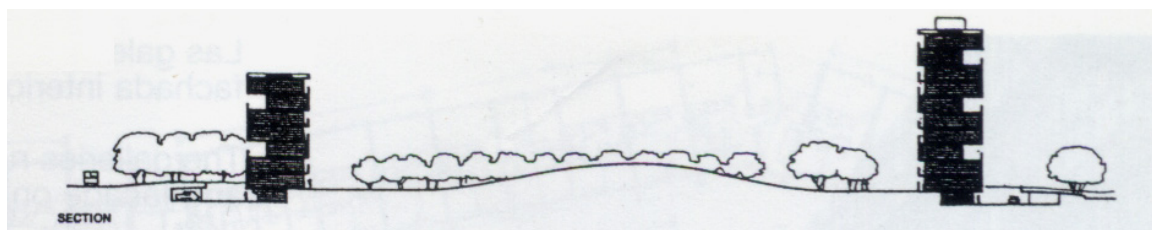
Igual que passava al Narkomfin a cada habitatge s'accedeix des d'aquests carrers-corredors i les estances es desenvolupen en els nivells superior o inferior. S'afegeixen espais exteriors a les cèl·lules d'habitatge que s'obren als carrers-corredors evitant així l'efecte de mur tancat que produeix la paret on es desenvolupen els accessos. [i.90]

A l'edifici d'habitatges Robin Hood Gardens de Londres Alison i Peter Smithson realitzen algunes de les idees desenvolupades en el concurs de Golden Lane. Les condicions específiques del solar fan que

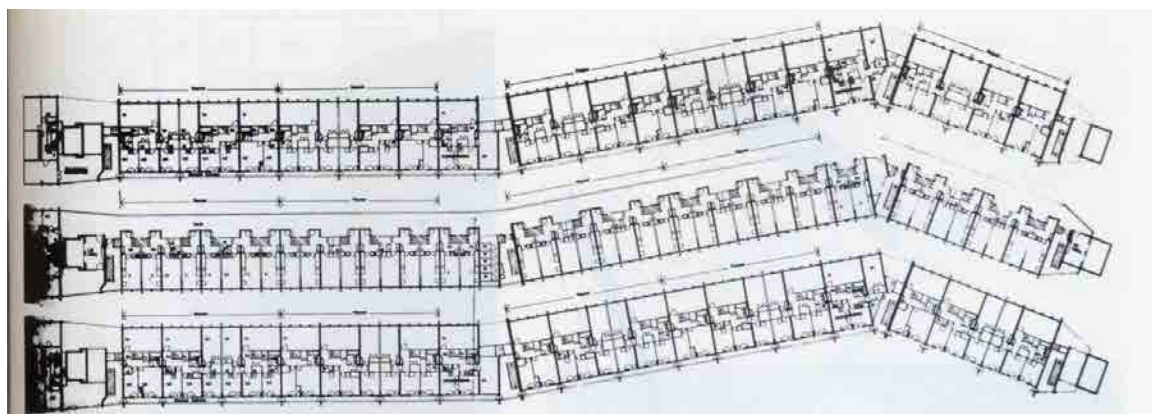
n.40 Smithson, Peter. Pròleg de: *Alison + Peter Smithson. Obras y proyectos*. Edición en castellà per Gustavo Gili. Barcelona, 1997.

'Visto en perspectiva, el objetivo que perseguía el primer período de nuestra obra - el período del TEAM X, desde el manifiesto Doorn de 1953 a la última reunión celebrada en la casa de Georges Candilis, cerca de Bonnieux, en 1977 - se condensa en el aforismo según el cual el primer deber del edificio es para con el tejido del que forma parte. Nuestro objetivo fue tornar la arquitectura hacia la particularidad; hacer que su forma resultara de la atención prestada a personas y lugares.'

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.93

i.94

i.95

- Edifici d'habitatges Robin Hood Gardens, Londres. Alison & Peter Smithson. 1966-72.

[i.93] Secció transversal del conjunt. Al projecte la terra excavada genera la topografia de l'espai comunitari entre els dos blocs.

[i.94] Plantes generals d'un dels dos blocs.

[i.95] Vista d'un dels corredors comunitaris.

2.2. Agrupacions col·lectives europees

es busque una organització espacial que protegeixi del trànsit perimètric (en tres dels seus costats) i genere un espai interior propi on no circulen vehicles i on s'aboquen tots els habitatges. [i.91]

Les sales dels habitatges donen a l'exterior, als carrers urbans existents, mentre que els dormitoris i les cuines-menjador donen a l'espai interior protegit. Els corredors-carrers exteriors, plantejats cada tres plantes, en una primera proposta es plantejaven abocats també a l'espai interior protegit, però finalment es construeixen en la façana exterior, paral·lels a la circulació urbana. En aquest cas, a diferència del que passava al Narconfim, les sales i els espais comunitaris de circulació comparteixen la mateixa cruïxa. Ja no estan, com a l'exemple de la 'cèl·lula F' en la part dels serveis amb una alçada lliure inferior a la dels espais principals dels habitatges, sinó que en totes les alçades, el corredor comunitari es considerat com a espai principal. [i.92] [i.93]

Excepte els habitatges de planta baixa destinats a gent gran, els altres es desenvolupen en dues plantes configurant dúplex amb accés des dels nivells dels carrers-corredor. Els dormitoris es van situant alternativament al nivell inferior o superior utilitzant el mateix esquema de la secció de Golden Lane. Les balconeres de les habitacions que donen al jardí central s'obren a una galeria de sortida d'emergència que pot funcionar també com a balcó exterior. Les tipologies van alternant el nombre de mòduls que ocupen, de forma que es genera una diversitat de tipus d'habitatges - de dues, tres o quatre habitacions - repartides al llarg de tot el volum. [i.94]

Igual que en la proposta per al Golden Lane, els accessos als habitatges es retiren de la línia de circulació dels corredors-carrers generant uns espais exteriors que fan de filtre entre l'espai comunitari i l'espai privat de l'habitatge. [i.95]

2.3. Actuacions a l'àrea metropolitana de Barcelona

2.3.1. Contextualització

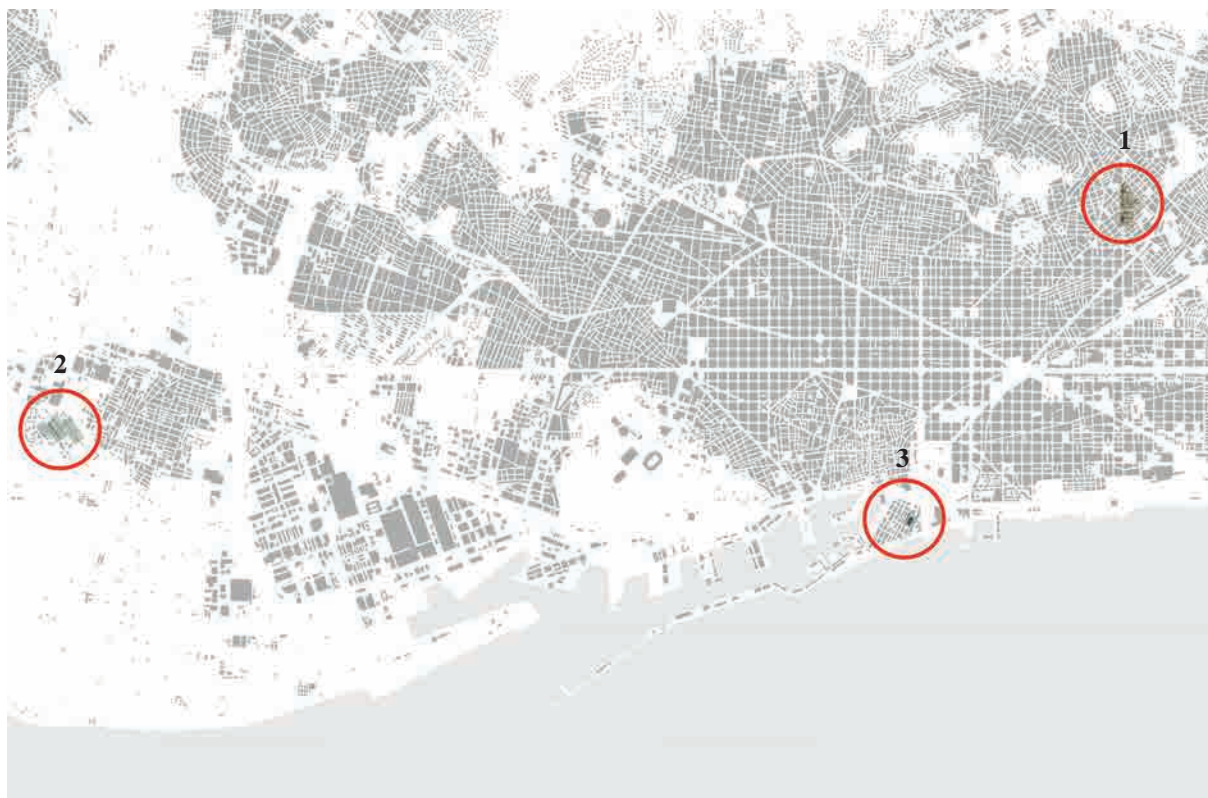
Les grans actuacions dels polígons d'habitatges realitzades durant les dècades de 1950 i 1960 ens mostren, en la majoria dels casos, nuclis amb certa organització interna però amb pocs indicis de lligam amb la trama urbana existent o amb un possible creixement de la ciutat. Es construeixen barris sencers amb centenars, i fins i tot milers d'habitatges on la gran escala i l'elevada densitat de les actuacions conviu, en molts casos, amb uns voltants de baixa densitat edificatòria on els edificis existents són d'habitatges unifamiliars auto-construïts. Es generen uns espais diferenciats i perfectament delimitats del seu entorn urbà que avui en dia han esdevingut zones urbanes amb una relació difícil amb la resta de la ciutat que els envolta.

Els projectes d'aquests polígons d'habitatge se centren en resoldre el problema d'oferir el gran nombre d'habitatges necessaris per absorbir l'allau migratori a les grans ciutats com Barcelona. L'objectiu és el d'aprofitar la màxim la superfície construïda i per aquest motiu els tipus residencials es redueixen al mínim. De la mateixa manera, els espais comuns es plantegen com els estrictament necessaris pel funcionament dels edificis: una escala servint al major nombre d'habitatges possible, en molts casos donant accés a quatre portes, de manera que impossibilita la ventilació creuada dels tipus. En altres s'aprofita l'escala per a més habitatges mitjançant corredors interiors sense ventilació ni il·luminació natural amb habitatges a banda i banda.

A Catalunya és difícil trobar actuacions d'habitatge social col·lectiu on s'hagi establert una estratègia comuna per al tractament dels espais comunitaris, tal com hem pogut veure en alguns exemples europeus. Però sí que s'han construït projectes puntuals que plantegen solucions que desenvolupen aquests llocs comuns amb intenció de crear zones on es puguin produir relacions socials derivades de la convivència entre els veïns.

En alguns casos la incorporació d'espais comuns vinculats a l'edifici es fa des de l'espai públic. L'espai col·lectiu és un espai públic però relacionat estretament amb l'edifici en qüestió i, per tant, amb els seus habitants. En altres casos passa a l'inrevés: l'edifici està situat dintre d'un recinte on es desenvolupen espais exteriors comunitaris però no hi ha cap tancament que els delimiti, sent accessibles per a qualsevol vianant convertint-se en aquest cas en un espai d'ús públic.

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.96

[i.96] Emplaçament dels tres exemples de l'àrea metropolitana utilitzats per fer l'estudi dels seus espais comunitaris.

1. Barri del Congrés.
2. Barri de Sant Cosme.
3. La Maquinista.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

L'ambigua frontera, que en alguns casos es pot donar entre el que és comunitari i el que és públic pot dificultar la comprensió dels espais que són objecte del treball. Es consideraran espais comuns tots aquells que estiguin estretament vinculats a l'edifici col·lectiu d'habitatges, que no puguin percebre's sense l'edifici i que formen part del mateix projecte arquitectònic. Seran llocs on la comunitat d'habitants de l'edifici pot desenvolupar certes activitats de convivència independentment de si són exclusius per als seus habitants o són accessibles per a la resta de ciutadans.

Igual que en la tria dels exemples europeus, en el cas dels exemples de l'àrea metropolitana de Barcelona s'han buscat actuacions amb característiques diferents per tal d'ampliar el ventall d'espais comuns analitzats.

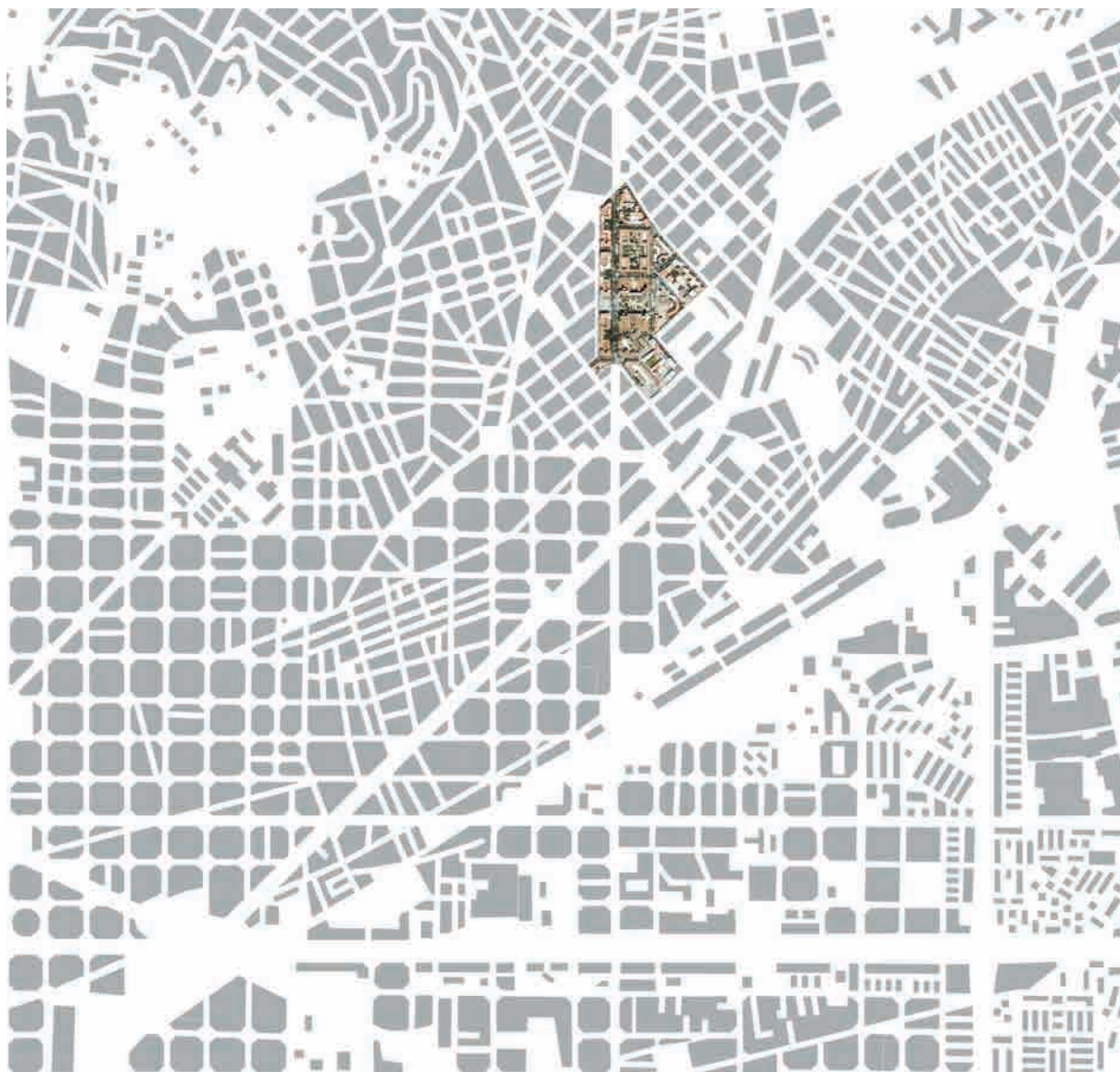
La política d'habitatge social que, tradicionalment a Catalunya ha anat destinada a vendre els habitatges als usuaris, ha fet que l'administració perdi el paper de propietària del conjunts edificats i, per tant, la gestió dels espais comuns s'ha convertit en una obligació exclusiva dels seus habitants.

Si afegim que, com a beneficiaris d'habitatges socials, els propietaris no gaudeixen d'una situació econòmica òptima per fer front a grans despeses comunitàries i que, a més, els espais exteriors comuns, en molts casos, són accessibles per a tots els ciutadans, es comprensible que en els exemples seleccionats, aquests espais exteriors comuns s'hagin gestionat com a espais urbans.

Per l'anàlisi s'han seleccionat tres projectes de tres èpoques diferents, dels anys cinquanta, dels setanta i dels vuitanta. En el primer cas, el del barri del Congrés, es plantegen diferents tipus d'edificis d'habitatge col·lectiu en torn a un eix de circulació principal que connect amb la trama urbana. Els espais comuns exteriors que es generen són molt heterogenis donant resposta a diferents situacions en la urbanització del conjunt.

En el cas del barri de Sant Cosme, la proposta desenvolupa un tipus d'edifici que incorpora espais comuns a petita escala que es reproduïxen en tota la superfície del barri generant una xarxa d'espais comuns que es barreja amb la xarxa urbana.

Per últim, els habitatges de La Maquinista, a la Barceloneta, agrupen els habitatges en edificis que generen uns espais comuns assimilables a espais urbans de les ciutats tradicionals com són el carrer i la plaça, alliberats del transit rodat i amb habitatges a les plantes baixes. [i.96]

i.97

[i.97] Plànol d'implantació del Barri del Congrés.

L'eix vertebrador de la proposta coincideix amb un dels eixos de l'Eixample de la ciutat de Barcelona. El barri es desenvolupa a banda i banda d'aquest eix garantint la relació amb l'entorn urbà malgrat que la morfologia de l'actuació es desenvolupa generant un conjunt autònom.

2.3.2. Exemples

2.3.2.1. Barri del Congrés [n.41]

Amb motiu de la celebració del Congrés Eucarística Barcelona al 1952, el bisbe de la ciutat va demanar fons per a construir un barri d'habitatge social per allotjar a part del gran nombre d'immigrants que acudien a la ciutat procedents d'altres punts de la península.

L'estat i les caixes d'estalvis van habilitar fons hipotecaris amb condicions avantatjoses que van permetre la construcció del barri. A més dels 2719 habitatges, el barri es va dotar amb altres usos: es varen preveure equipaments i comerços: 306 botigues amb habitatge, 2 parvularis per a 500 nens, 2 escoles, una policlínica, una residència per a joves obreres, un camp de futbol, zones de joc i, al centre de la intervenció, una església parroquial.

En aquest exemple la major part dels espais comuns que genera l'actuació no són espais comunitaris pròpiament dits, es tracta d'espais gestionats com a espais públics. Però la relació que mantenen amb els volums construïts permet la adscripció d'aquests espais a grups d'habitatges concrets. La vinculació que s'estableix entre l'espai comú exterior i l'espai privat de l'habitatge el transforma en un espai veïnal independentment del tipus de gestió.

Es pren com a eix vertebrador de la proposta el carrer de Felip II que és la prolongació d'un dels eixos verticals de la retícula de l'Eixample paral·lels al riu Besòs. En aquest projecte, a diferència d'altres polígons d'habitatges del mateix període, existeix una clara voluntat de lligar l'actuació amb la ciutat

n.41 Barri del Congrés 1953-1961. 2719 habitatges.

Autors: Carles Marquès / Antoni Pineda i Gualba / Josep Soteras i Mauri

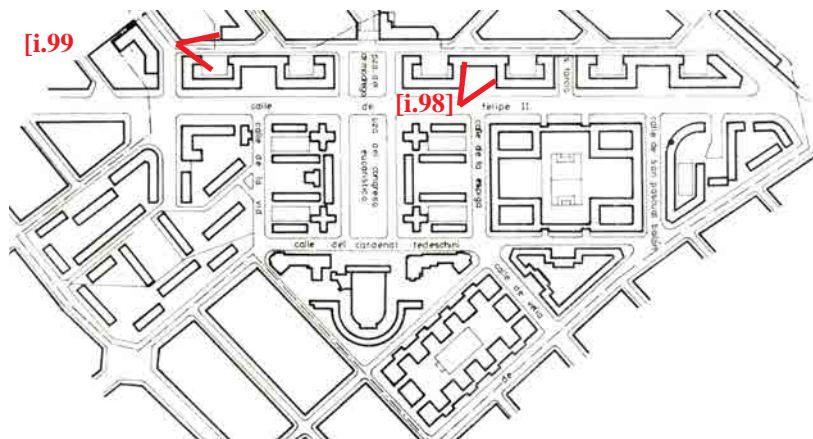
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.98

i.99

Plànol general extret de:
MACKAY, DAVID 'Viviendas
del Congreso' a Cuadernos de
Arquitectura y Urbanismo 1965,
3r. trimestre. COAC. Barcelona.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

existent: amb l'eix principal de la proposta tot el conjunt queda lligat a la trama de creixement urbà. Aquest carrer permet arribar des del barri fins a la platja travessant tres vies estructurals de la ciutat: l'avinguda Meridiana, la Gran Via i l'avinguda Diagonal. [i.97]

A partir d'aquest eix es distribueixen a una banda tres blocs en forma de greca que ofereixen espais oberts al carrer Felip II i a l'altra la resta del barri amb un espai obert central perpendicular que té com a fons de perspectiva el centre parroquial. A aquesta banda es construeixen illes tancades, illes amb espai accessible des de la trama urbana, illes semi-obertes i blocs lineals. La varietat tipològica de les agrupacions d'habitatges també és un tret característic que diferencia aquesta actuació dels polígons d'habitatges de la mateixa època.

Els blocs en forma de greca ofereixen, a ambdós costats dels edificis, uns espais exteriors amb caràcters ben diferents: A la Avinguda Felip II l'espai exterior apareix en planta baixa i es converteix així en una mena d'annex urbà del carrer, es tracta com un espai públic amb enjardinament i mobiliari urbà. El fet que els accessos als nuclis de comunicació vertical de l'edifici es produeixin des d'aquest espai el converteix en lloc obligat de pas per als veïns i per tant en un lloc on es poden desenvolupar relacions socials entre els habitants de l'edifici.

El pla d'accés als habitatges està dos graons per sobre del pla de la vorera urbana. Aquesta mica de cota guanyada sobre el carrer dona certa privacitat i permet delimitar clarament l'espai d'accés al bloc del carrer mitjançant un muret de contenció que delimita la zona verda elevada. A més, la plantació d'arbrat de grans dimensions contribueix a separar aquest lloc de la via urbana pública i a entendre'l vinculat als habitatges. Aquest caràcter de l'espai exterior permet l'establiment de certs comerços o equipaments específics o veïnals per la seva obertura a la vorera i pel pas obligat dels veïns, però no seria el més adient per a locals destinats a qualsevol vianant, on mostrar-se des del local cap al carrer pugui ser més important, degut al filtre que s'estableix. [i.98]

En canvi, a la part de darrere, l'espai no construït de la forma grecada s'ocupa en planta baixa i primera amb locals destinats a petita indústria. En aquest cas la zona oberta se separa funcionalment del carrer, encara que es manté un relació visual. El nivell de terra de l'espai comunitari s'aixeca esdevenint la coberta dels locals de la planta baixa. Des d'aquesta alçada els usuaris podrien establir una relació amb l'entorn com a espectadors de l'activitat i l'espai urbà adjacent. [i.99]

El carrer que dona accés a aquests locals que ocupen els espais lliures de les greques està tractat com

2. Anàlisi d'exemples històrics

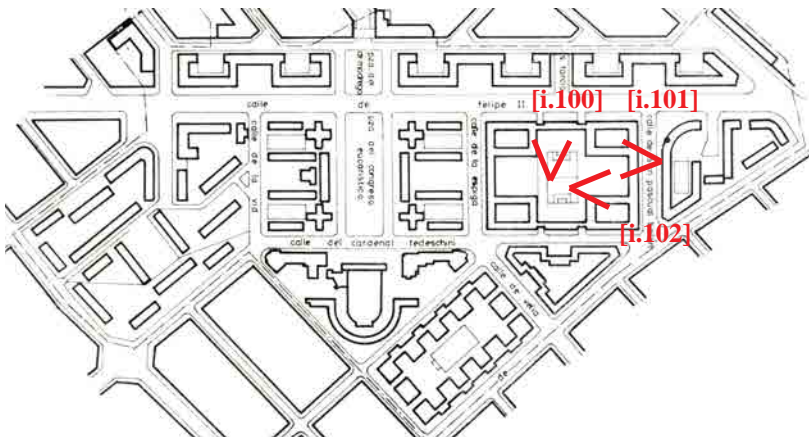
i.100

i.101

i.102

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

un espai de servei sense cap intenció d'urbanitat en el sentit social del terme. Un mur en planta baixa amb les obertures d'accés als locals i un parament cec a la planta primera defineixen una façana urbana poc atractiva per al desenvolupament d'activitat comunitària.

Les estances dels habitatges que s'obren a aquests espais gaudeixen d'un exterior folgat - més que el que oferiria un carrer - però el paisatge que veuen és la coberta dels locals industrial i el carrer de servei.

Un altre exemple d'espai exterior vinculat a la comunitat d'habitants d'un edifici d'habitatges en el mateix Barri del Congrés el trobem en l'illa tancada que es projecta entre els carrers de Felip II, San Pasqual Bailón, de l'Espiga i del Cardenal Tedeschini. Es tracta d'una gran illa rectangular edificada en tot el seu perímetre i que genera un gran espai lliure a l'interior ocupat, parcialment, a les quatre cantonades. Els volums edificats a l'interior defineixen quatre patis més petits també tancats, però en aquest cas no accessibles des de l'espai urbà. Aquesta distribució dels volums edificats on es desenvolupen els habitatges genera un gran espai interior d'illa en forma de creu accessible des de l'espai urbà per sota dels volums construïts.

Els quatre patis interiors de les cantonades són tancats i no tenen accés des de la via pública. El pati central, en canvi, malgrat ser tancat és permeable des de l'espai urbà. Això el converteix en zona d'estança i esbarjo protegida de l'entorn urbà, no només per als habitants de l'edifici, sinó també per a qualsevol vianant.

A l'eix més curt de la creu que forma el pati la permeabilitat és quasi total. A cadascú dels seus accessos tota una façana porticada permet accedir a l'interior: des de l'Avinguda Felip II - eix vertebrador de tota la intervenció - i des de el carrer del cardenal Tedeschini. La situació de doble circulació: la del carrer i la de l'accés al pati, crea un espai de confluència que permet el desenvolupament d'activitat social o comunitària. En aquest cas les terrasses d'alguns bars aprofiten i potencien aquesta situació privilegiada. L'espai porticat de transició entre el carrer i l'interior de l'illa està ocupat parcialment per accessos a l'edifici, fet que caracteritza encara més el lloc comú. [i.100]

Els altres dos punts d'accés a l'interior des del carrer, situats a l'eix més llarg de la creu del pati, tenen un caràcter completament diferent. Són una mena de passatges que, malgrat que comuniquen el carrer amb l'interior de l'illa, mantenen els dos espais clarament independitzats. [i.101] [i.102]

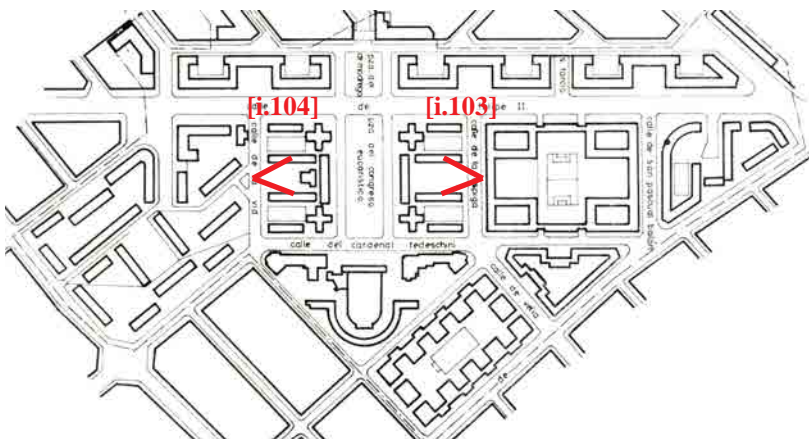
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.103

i.104

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

L'espai interior es caracteritza per l'eix principal de circulació definit per les zones porticades al braç curt de la creu. Originàriament es construï un camp de futbol en la direcció d'aquest eix, però actualment és un passeig que recorre tot el pati. A banda i banda es generen dos espais independents en els dos extrems del braç llarg de la creu. Des d'aquests espais la comunicació amb l'exterior es dona a través dels passatges abans esmentats.

El fet de construir a les cantonada interiors de la gran illa obliga a que alguns accessos als nuclis de comunicació es donen des del pati interior, de forma que part de la comunitat de veïns utilitza aquest espai com a recorregut d'accés als habitatges, reforçant l'ús de l'espai com a lloc de relació veïnal.

La proposta del Barri del Congrés Eucarístic també treballa amb el bloc aïllat com a eina d'implantació urbana. A banda i banda de l'espai central de l'actuació, darrere de les torres en forma de creu i dels blocs lineals que l'emmarquen es desenvolupen quatre blocs exempts perpendiculars en forma de pinta que generen tres espais exteriors oberts. Els dos dels extrems de cada banda es construeixen en planta baixa i, per tant no són accessibles des del carrer. En canvi, els dos espais centrals en forma d'U resultants s'obren a l'espai urbà. [i.103] [i.104]

La forma en U obre l'exterior encerclat pels volums edificats a la ciutat en una de les seves cares. En la oposada dues obertures en forma de passatges permeten accedir directament a la plaça que configura l'espai principal de la proposta. Així aquests espais són com uns recintes apartats tranquils dintre del continu urbà i alhora, estan enganxats directament a l'espai urbà amb major activitat.

L'accés als habitatges es produeix per aquest lloc, convertint-se en circulació obligatòria dels habitants. Les plantes baixes estan ocupades per habitatges de forma que funcionalment l'espai exterior es podria entendre com a veïnal. Però el fet que estiga absolutament obert a l'espai urbà fa inevitable l'aparició de reixes de protecció a les finestres de planta baixa i que la major part d'elles estiguen tancades creant-se per tant una planta baixa absolutament opaca respecte l'espai exterior. Aquesta circumstància fa que es perdi la relació entre els habitatges i l'espai comú - e aquest cas públic - i que l'espai es percebi com a un lloc amb cert caràcter d'inactivitat.

En un dels casos l'ocupació es produeix actuant exclusivament sobre el plànol del terra amb una zona de jocs, vegetació i mobiliari urbà. Les circulacions principals són paral·leles a les façanes i permeten l'accés als nuclis de comunicació verticals dels edificis. A més, hi han camins perpendiculars que connecten les circulacions principals i que sectoritzen l'espai exterior.

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.105

[i.105] Plànol d'implantació del barri de Sant Cosme.

El barri es desenvolupa al Prat de Llobregat, població connectada amb Barcelona mitjançant la prolongació de la Gran Via de les Corts Catalanes. La població es desenvolupa al sud de la connexió amb Barcelona i el barri es projecta en uns terrenys allunyats del nucli original, en la zona més propera a l'aeroport. La trama de carrers gira respecte a la de la població existent a adaptant-se a la via de circulació principal on es recolza.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

En l'altre cas l'espai està ocupat amb una edificació exempta de planta baixa on es desenvolupa un equipament públic - actualment un centre de desenvolupament infantil i atenció precoç. L'equipament ocupa també part del plànol del terra amb una tanca perimètrica, generant una zona enjardinada. En aquest punt, l'espai accessible per als vianants queda reduït a dos estrets passos entre la tanca que envolta l'equipament i les façanes dels edificis d'habitatges. La forma d'ocupació de l'espai genera un element que es 'protegeix' de l'exterior, desaprofitant la possibilitat de vincular l'espai comú a l'equipament públic.

2.3.2.2. Barri de Sant Cosme [n.42]

El projecte del barri de Sant Cosme al Prat de Llobregat s'integra en el conjunt d'actuacions al voltant de Barcelona per allotjar als ocupants de les zones auto-construïdes que es pretenien eradicar de la ciutat. La primera implantació del barri, a finals dels anys 60, va originar una sèrie de blocs d'habitatges amb solucions constructives molt precàries. Veient la quantitat de patologies dels habitatges (humitats, esquerdes...), immediatament després de la primera ocupació, els veïns es van organitzar per reclamar millores al barri. Deu anys més tard, es comença la re-construcció de tot el barri substituint bloc per bloc, s'amplia i s'incorporen equipaments, en un procés que dura fins l'any 2010.

En aquest cas el barri és de nova generació a les afores del nucli urbà existent, es tracta d'una zona aïllada, sense cap connexió clara amb un entorn urbà consolidat. Comença a construir-se a l'any 1979 sobre un projecte inicial de vuit illes tancades del 1977-78. S'ubica en uns terrenys allunyats de qualsevol referent urbà, la qual cosa fa que el projecte desenvolupi un sistema autònom per crear els seus propis espais de relació interns, generant una morfologia urbana perfectament definida i

n.42 Barri de Sant Cosme 1977-78 (projecte) construït per fases 1979-2005. Primera fase (8 illes): 418 habitatges. Total: 1724 habitatges.

Autors: Francisco Calbet / Roser Elias / Francesc Gruartmoner / Carles Martí / Antonio Armesto

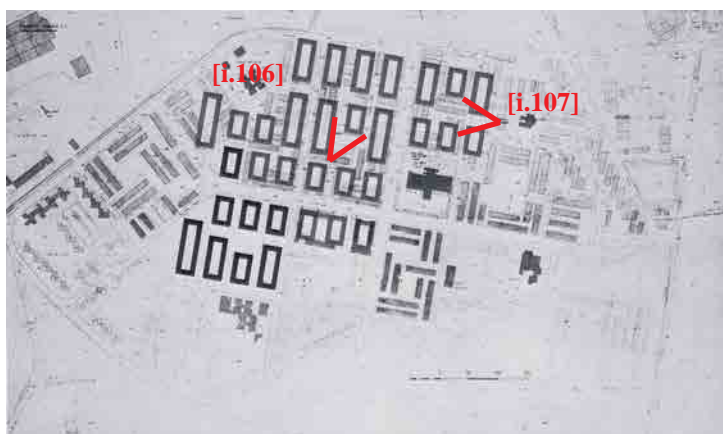
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.106

i.107

Planta general extreta de 'La Remodelación del Barri de Sant Cosme (El Prat de Llobregat)' a Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme n. 147. Octubre 1981. COAC Barcelona.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

delimitada. Al llarg dels anys el barri ha anat creixent fins a l'actualitat que ja es dona per acabat amb 33 illes de diferents mides.

Avui el nucli urbà més proper, el Prat de Llobregat també ha crescut fins a incorporar el barri de Sant Cosme al continu urbanitzat. Malgrat això, encara manté certa condició d'aïllament respecte a la resta del nucli urbà. La particular gènesi del barri fa que la connexió amb l'entorn sigui un límit clar, més que un esquema formal que permeti lligar diferents parts de la ciutat. [i.105]

La incorporació d'equipaments al llarg dels anys en que s'ha anat rehabilitant el barri, s'ha produït en el perímetre de la zona residencial. Tant els equipaments de barri com les tres escoles, la guarderia i el poliesportiu, com altres equipaments a escala urbana com són els jutjats, la comissaria de mossos d'esquadra, el parc de bombers o la Federació Catalana d'Esplai, se situen en el perímetre de la estructura reticular definida per les illes residencials.

El barri s'organitza a partir d'una illa tipus que es deforma allargant-se o acurtant-se en un dels sentits, de manera que defineix una clara direccionalitat dels edificis. La implantació regular d'aquestes illes rectangulars genera una retícula de carrers amb distàncies entre encreuaments canviant en funció de la llargada dels blocs. Els eixos nord - sud marquen un ritme constant definit per l'ample de les illes, mentre que els eixos est - oest, menys nombrosos, s'apropen o s'allunyen entre ells.

Totes es illes tancades mantenen una mateixa amplada, que correspon a un mòdul de nucli de comunicació vertical donant accés a dos habitatges en cada planta. Les llargades dels blocs són diferents, agrupant dos, tres o quatre mòduls de dos habitatges per nucli de comunicació. L'alçada dels edificis es manté constant en tota la proposta amb planta baixa i quatre plantes superiors. La major part del carrers en forma de retícula que es generen són per vianants, només dos eixos nord-sud i dos trams est-oest es reserven per a transit de vehicles.

Les plantes baixes estan ocupades en general per habitatges, només algunes situades als eixos de circulació viària s'aprofiten com a ús comercial. Per tant tot el pla del terra esdevé un gran espai comunitari de tot el barri, ja que la falta d'activitats externes i la absència de trànsit el converteix en espai d'ús exclusiu del veïns, encara que l'accés sigui lliure per a qualsevol vianant.

El continu de carrers per vianants entre les illes s'organitza a partir d'una retícula regular definida pels rectangles construïts. Les diferents llargades del volums generen esponjaments de les circulacions

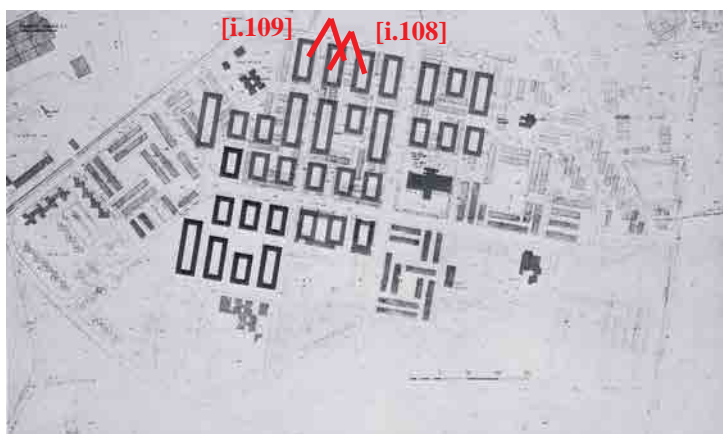
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.108

i.109

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

donant lloc a espais més amples on apareixen elements singulars com jocs infantils o espais d'estança. En aquests punts, alguna planta baixa s'aprofita per a petits equipaments com associacions de veïns o locals socials. [i.106]

Als eixos per a vianants el tractament dels espais de circulació accentua la direccionalitat dels blocs construïts generant un passeig central pavimentat amb formigó llis delimitat a ambdós costats per una filera d'arbres, mobiliari urbà i bancs mirant cap a l'eix de la circulació. Es deixen dues franges laterals fins a la façana dels edificis pavimentades amb panot com a circulació d'accés als nuclis de comunicació vertical dels habitatges. [i.107]

Dos de cada tres eixos nord-sud són per a vianants i estan ocupats per parcel·les privades dels habitatges de planta baixa als dos costats deixant un pas central per circulació de vianants. El tancament de les parcel·les és un element de protecció front a l'espai exterior. En la majoria dels casos es tracta d'una tanca vegetal que protegeix de la mirada dels vianants i no té cap possibilitat d'accés des de l'exterior. En altres es tracta directament d'una tanca opaca construïda. [i.108]

Als eixos que incorporen circulació rodada, la distància entre blocs augmenta per tal de permetre la circulació dels cotxes, aparcament en bateria a banda i banda, arbrat lateral i vorera per vianants. Aquest plantejament sectoritza molt les circulacions: Els vianants tenen la possibilitat de circular per recorreguts pacífics sense vehicles en lloc de per voreres que no condueixen a cap comerç ni establiment. I els vehicles només poden circular pels eixos habilitats a tal fi. [i.109]

La continuïtat visual i espacial dels carrers estrets per vianants al llarg de tota la proposta fa que quan es camina per ells canviï la percepció de l'escala del barri i només al creuar els carrers perpendiculars més amples destinats a la circulació viària es recupera la magnitud de tota la trama contínua de circulacions.

L'espai comú continu que es genera amb la trama de carrers per vianants d'ús exclusiu per a accés als habitatges, encara que accessible a qualsevol vianant, es complementa amb els espais interiors de les illes. La planta baixa de les illes d'habitatges es perfora per dos punts permetent la circulació al seu través, per tant els patis interiors s'incorporen al espai comú caracteritzats com a llocs protegits vinculats a cadascuna de les agrupacions d'habitatges.

Els espais interiors d'illa s'organitzen axialment en la mateixa direcció que els blocs construïts. A

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.110

i.111

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

banda i banda de l'únic nucli de comunicació vertical situat al costat curt de les illes, la planta baixa no es construeixen deixant dos passos que donen accés a l'interior. El mateix esquema es reproduceix a totes les illes generant una visual que encadena interior d'illa - pas - carrer exterior - pas - interior d'illa en un eix continu al llarg de tota la proposta. [i.110]

Els accessos als nuclis de comunicació vertical es produeixen tant des de l'exterior del bloc com des del pati interior d'illa. Són espais passants que ocupen tota l'amplada del bloc des d'una façana a l'altra. El tancament transparent de les façanes a les dues bandes estableix una relació visual i funcional entre l'interior d'illa i el carrer d'accés.

El fet de no ser necessari el pas pel pati interior de les illes per accedir als nuclis de comunicació vertical i, per tant, als habitatges, converteix aquest espai en un lloc afegit, en una mena de vestíbul urbà protegit de l'exterior per les quatre cares construïdes. Es tracta d'un espai estretament vincular als habitatges del bloc i als seus habitants, ja que la meitat de les estances d'aquests obren finestres abocades a aquests espais.

Els interiors d'illa es pavimenten amb una quadrícula de peces prefabricades plena de formigó que homogeneïtza el plànol del terra. A l'eix longitudinal central apareixen arbres col·locats seguint la modulació de l'edifici, es a dir: a les illes de dos nuclis de comunicació apareix un arbre centrat, a les de tres nuclis apareixen dos arbres i a les de quatre nuclis tres arbres.

Als primers edificis construïts l'arbrat plantat són palmeres que es protegeixen amb un element de mobiliari urbà que conforma un espai per seure al peu de l'arbre i quatre pèrgoles, una a cada orientació. A les construccions més noves s'incorporen bancs de pedra que accentuen la direccionalitat de l'espai a banda i banda de l'eix central formalitzat amb l'arbrat. [i.111]

En la proposta d'estructuració del barri, el fet de no ocupar gran part de plantes baixes amb activitat comercial ni amb equipaments converteix als carrers en espais que fan de filtre entre l'activitat urbana i els habitatges. La incorporació dels patis interiors d'illa com a espais accessibles matisa l'espai comunitari interpretant-lo amb la complexitat que genera una gradació d'escalas: des de la més urbana dels carrers adjacents al barri, passant primer pels eixos de circulació viària interns, després pels eixos plantejats per a vianants, i, finalment, pels espais interiors d'illa, fins arribar a l'escala domèstica dels habitatges.

2. Anàlisi d'exemples històrics

i.112

[i.112] Plànol d'implantació dels habitatges la Maquinista.

Els habitatges s'implanten a Barcelona en el barri de la Barceloneta, en un solar ocupat històricament per una de les fàbriques més importants del teixit industrial de la ciutat de la qual es conserva la porta d'accés a l'eix central de la proposta. Aquest eix divideix en dos les dues peces del projecte: l'illa tancada i el bloc lineal, conduint la circulació des d'un dels eixos del barri cap als equipaments situats a l'altra banda.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

2.3.2.3. La Maquinista [n.43]

Al 1976 l'Ajuntament de Barcelona recuperà els solars de l'antiga fàbrica "La Maquinista Terrestre i Marítima" al barri de la Barceloneta. En aquests terrenys, dintre d'un conjunt d'actuacions de reforma interior del barri es proposà la construcció de 250 habitatges, un centre d'educació primària i un altre de secundària.

El solar es situa en el límit est de la zona residencial del barri de la Barceloneta, més enllà es desenvolupen una sèrie de grans equipaments a escala urbana aprofitant la superfície de terreny que havien ocupat les instal·lacions industrials. L'actuació accentua el límit generant-se a partir d'un eix integrat en l'estructura del barri que separa clarament els habitatges, dintre de la morfologia urbana característica de la Barceloneta de petits blocs lineals, dels equipaments (centres docents i esportius). En aquest cas, més que un eix vertebrador, com vèiem al barri del Congrés, es tracta d'una frontera entre dues zones autònomes ben diferenciades tant morfològica com funcionalment.

El fet de separar les funcions d'habitatge per una banda i equipament públic per una altra es justifica per l'escala de l'equipament, el qual va més enllà de l'actuació concreta i es concep com a equipament de barri. Per tant, i malgrat que forma part d'una única intervenció, els terrenys ocupats pels equipaments no estan directament vinculats als edificis d'habitatges i no podem considerar que ocupin uns espais comuns vinculats als habitatges. En canvi sí que condicionen l'ordenació d'els espais comuns que es configuren en relació amb l'equipament annex.

Els volums edificats defineixen un bloc lineal que delimita la zona residencial i una illa tancada però permeable que s'insereix dintre del barri. L'actuació manté l'estructura urbana existent però canvia

n.43 Habitatges La Maquinista 1979-1989. 250 habitatges

Autors: Martorell / Bohigas / Mackay

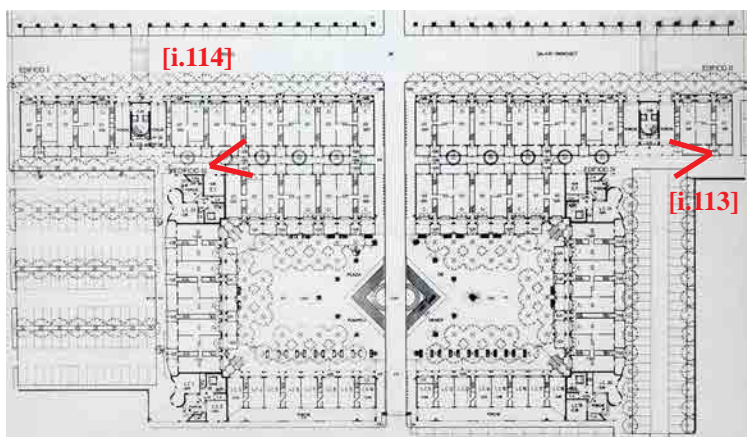
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.113

i.114

Planta general extreta de:
'Monografia Martorell Bohigas
i Mackay' a El Croquis n. 34.
Juliol 1988.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

l'escala, passant del petit bloc lineal característic del barri, a un conjunt major identificable amb els volums més grans del barri definits pels habitatges en forma d'illa tancada o oberta, com l'illa de Coderch, i els que corresponen als equipaments existents, com el mercat o la pròpia escola proposada. [i.112]

Tota la intervenció planteja habitatge en planta baixa, excepte al costat oest on es preveu la implantació de comerços donant a un dels carrers de la trama urbana existent. A nivell de carrer es plantegen dos espais exteriors comunitaris. Per una banda un 'carrer' entre el bloc lineal i l'illa tancada i per una altra, una 'plaça' a l'interior de l'illa. A més, en la planta tercera en tota la intervenció - tant a l'interior de l'illa com a l'exterior del bloc lineal - es desenvolupa una galeria contínua d'accés als habitatges amb vocació de 'carrer elevat'. En cap d'aquests espais existeix cap altre ús a banda del de circulació per accés als habitatges o del d'estança en l'espai obert exterior de la 'plaça'.

L'espai de circulació a la part interior del bloc lineal, el 'carrer', serveix de connexió entre els dos volums edificats: el propi bloc i l'illa amb pati interior. Cadascun d'aquests cossos edificats que defineixen el carrer interior s'amplia a la planta baixa amb un volum sense sostre concebut com a espai exterior de l'habitatge. La continuïtat d'aquest element comunitari de circulació es veu interrompuda per l'eix central que travessa la proposta d'oest a est i que dóna continuïtat a un dels carrers de la trama urbana existent dividint, tant el bloc lineal com l'illa i el seu pati interior, en dues meitats. És l'eix que connecta els equipaments amb la resta del barri a través dels habitatges. [i.113]

En el cas dels habitatges desenvolupats en la planta baixa els volums afegits són uns patis tancats amb tancament opac d'obra vista que el que ofereixen al carrer és un mur cec coronat amb una tanca metàl·lica. L'habitatge es protegeix de l'espai comunitari, tant de la visió com de les possibles intrusions, genera el seu propi espai exterior privat absolutament independent del comunitari i ni tan sols es dóna la possibilitat d'entrar o sortir per aquest punt.

En canvi, els habitatges de planta primera i segona, configurats en forma de dúplex, que tenen l'accés des de la planta baixa mitjançant una escala, sí que gaudeixen d'un espai exterior propi, en aquest cas amb un tancament permeable tant física com visualment a l'espai comunitari. El fet de tractar-se d'un exterior situat a una cota diferent de la que es desenvolupa l'habitatge fa que les necessitats de privacitat no siguin les mateixes que les dels habitatges de planta baixa, però també fa que més que un espai d'activitat, es converteixi en un espai exclusivament de pas o per emmagatzemar bicicletes, motos... [i.114]

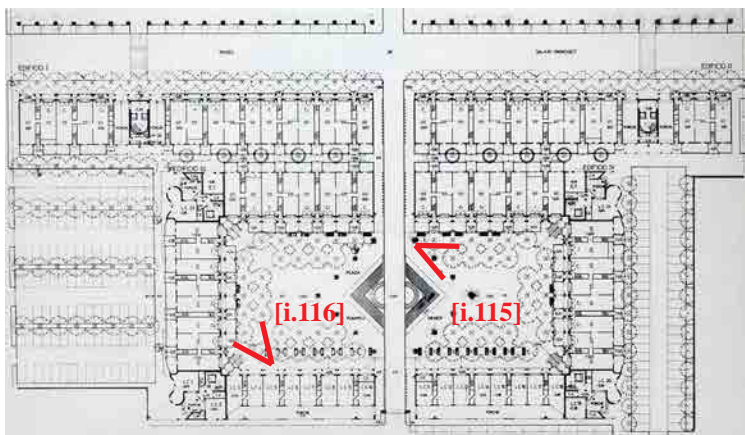
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.115

i.116

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

Amb els volums que defineixen l'espai de circulació comú com a cossos annexos a la planta baixa dels edificis canvia l'escala de l'espai, passant de la urbanitat dels volums edificats a una escala més domèstica. Aquesta sensació s'accentua per la construcció d'una pèrgola de formigó que cobreix tant els espais exteriors privats com el carrer comunitari unificant-los en un únic conjunt. La vegetació que alguns veïns planten als seus habitatges s'enfila per aquesta pèrgola aproximant l'espai privat al comunitari.

L'ús que se li dona a aquest carrer és exclusivament de pas i d'accés a la meitat dels habitatges de planta primera, perquè a l'altra meitat s'accedeix amb el mateix sistema d'escala però des de la façana oposada de cada edifici. Per tant el número d'usuaris i l'activitat veïnal que es pugui generar és potencialment reduïda.

L'altre espai comunitari a cota de carrer es desenvolupa al pati interior d'illa. Es tracta d'un rectangle partit en dues meitats violentament per l'eix central que travessa la proposta. Aquest efecte d'esclatxa es veia encara més potenciat al projecte original que proposava la construcció d'una font escultòrica al centre de l'espai també partida per l'eix de circulació en dues meitats.

La connexió amb la trama del barri mitjançant l'eix central convida a interpretar l'espai comunitari com a espai d'ús públic. La continuïtat de l'eix urbà per dintre de l'illa converteix l'interior en una zona per on podrien circular ciutadans que no resideixen a l'edifici. El fet de que al final d'aquest eix es trobi l'accés a l'equipament escolar, a l'altra banda de la proposta, condiciona els fluxos de circulació al funcionament de l'equipament: en les hores d'accés i sortida de l'escola la circulació serà intensa, però durant les hores de funcionament o les que roman tancada, aquest eix no condueix a cap altra destinació específica.

El tractament de l'interior d'illa distingeix un espai de circulació perimètric al costat de la façana de l'edifici, de l'espai central d'estança, dividit en dos per l'eix que estructura tot el conjunt, amb un acabat més tou sobre el que creixen un conjunt homogeni de pins. [i.115]

Tres dels quatre costats del rectangle estan ocupats per habitatges en la planta baixa. El costat oest, el més pròxim al barri, en canvi, està ocupat pels comerços que donen al carrer i, per tant, mostren a la plaça interior els seus darreres.

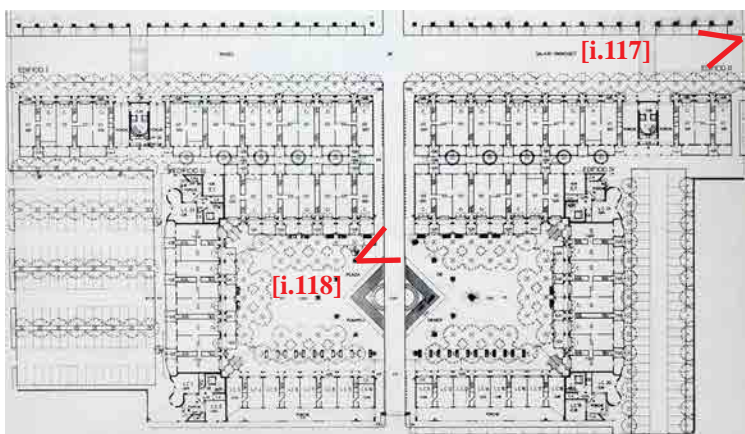
2. Anàlisi d'exemples històrics

i.117

i.118

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

Els habitatges de planta baixa gaudeixen d'un espai pavimentat diferent que els separa de la circulació comunitària, on s'inclouen els dos graons que permeten accedir al nivell d'ús elevat respecte del de l'interior d'illa. Aquests graons donen accés a un petit vestíbul des d'on es pot accedir a l'habitatge o a l'escala que condueix als que es desenvolupen en planta primera i segona (dúplex). A més dels graons, l'espai perimètric entre els habitatges i la zona comunitària està ocupat parcialment per uns cossos que sobresurten de l'àmbit de l'habitatge com si atrapessin part de l'espai comunitari per a l'ús privat interior. [i.116]

Els volums escultòrics de les escales en les quatre cantonades sobresurten de les alineacions dels blocs que defineixen l'illa amb unes escales exteriors per permetre l'accés al vestíbul de planta primera, acotant l'espai relacionat amb els habitatges de cada bloc. D'aquesta manera, més que un interior d'illa amb habitatges en planta baixa en tres dels seus costats, tenim quatre blocs en forma d'U - dos laterals i dos separats per l'eix principal - on es desenvolupen paquets diferenciats d'habitatges en planta baixa. Només en algun cas, els habitants han fet seu l'espai comunitari contigu al seu habitatge ocupant-lo amb vegetació i creant una mena de 'jardí' exterior d'accés.

Per últim, el projecte desenvolupa al llarg de tota la planta tercera una galeria comunitària que permet l'accés als dúplex que es desenvolupen en les plantes tercera i quarta. Es tracta d'un element formalment afegit al conjunt, on una estructura metàl·lica suporta una lleugera passera coberta amb vidre. El tancament lateral és completament calat, permetent la visió i la ventilació exterior convertint-la en una circulació exterior coberta. Només s'accedeix a ella puntualment des dels nuclis de comunicació: dos en el bloc lineal i els quatre de les cantonades de l'illa tancada.

Al bloc lineal la passera es desenvolupa en la façana est, és a dir mirant cap a fora de la intervenció, cap al conjunt d'equipaments, més enllà de la zona residencial del barri. En l'illa tancada, es desenvolupa en les quatre façanes interiors, abocant aquesta circulació a l'espai interior comunitari. En cap dels casos es relaciona la circulació comuna amb els carrers de la trama urbana existent, es busquen espais protegits de l'entorn urbà per a desenvolupar la circulació d'accés als habitatges. [i.117]

El nivell d'aquest corredor comunitari està dos graons per sota del dels habitatges de forma que aquests guanyen una mica de privacitat. Cada habitatge, a banda de la porta d'accés opaca, obre una finestra a aquest espai que il·lumina la sala d'estar. A més de la separació que suposa el fet de estar dos graons sobre la circulació, la barana d'aquesta finestra forma un semicercle que protegeix encara

2. Anàlisi d'exemples històrics

més l'espai privat de l'habitatge del comunitari. Malgrat tots aquests gestos formals de separació entre l'interior i l'exterior, quasi la totalitat de les finestres estan tancades i se'ls hi ha afegit una reixa per evitar intrusions. Per altra banda, encara que els habitatges es tanquen a aquest espai comunitari, en molts casos, l'espai proper als accessos es tracta com a propi, ocupant-lo amb vegetació o amb algun element decoratiu aprofitant la mitja lluna de la barana de la finestra. Inclús s'utilitzen com a espais de exteriors de l'habitatge ocupant-lo puntualment amb cadires. [i.118]

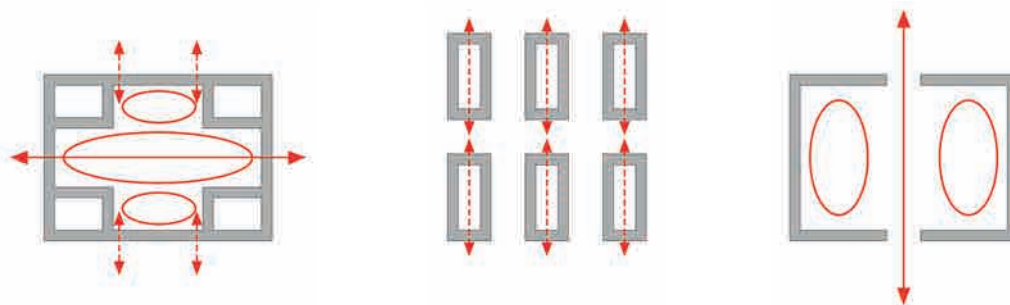
2.3.3. Conclusions

Independentment de la seva gestió comunitària o pública, en els tres exemples que s'han analitzat s'han desenvolupat uns espais comunitaris vinculats directament als habitatges. Uns espais que se situen entre l'àmbit privat i l'espai urbà.

A cadascun dels projectes s'han anat analitzant diferents tipus d'espais vinculats als edificis construïts. Als tres exemples que s'han estudiat apareixen interiors d'illa amb espais comunitaris de característiques diferents. Els patis interiors d'illes tancades que desenvolupen espais comunitaris ho poden fer amb accés exclusiu per als veïns o amb accessos oberts a tothom. En el primer cas es tractaria d'afegir uns espais exclusius per als habitants de l'edifici i per tant uns privilegis que es fan incompatibles amb la idea d'habitatge social al voltant de la qual es desenvolupa aquest treball. En el segon cas tornem a parlar d'uns espais amb accés públic vinculats a un edifici concret.

Al Barri del Congrés es desenvolupa un interior d'illa a escala urbana en forma de creu amb accés lliure on apareixen diversos espais diferenciats: jocs infantils, passeig, zones d'estança... Es tracta d'un lloc de pas amb una marcada direccionalitat on les grans obertures de la planta baixa defineixen l'eix

.....
esquema 06 Espais comuns als interiors d'illa analitzats en el Barri del Congrés, el Barri de Sant Cosme i els habitatges de La Maquinista a la Barceloneta.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

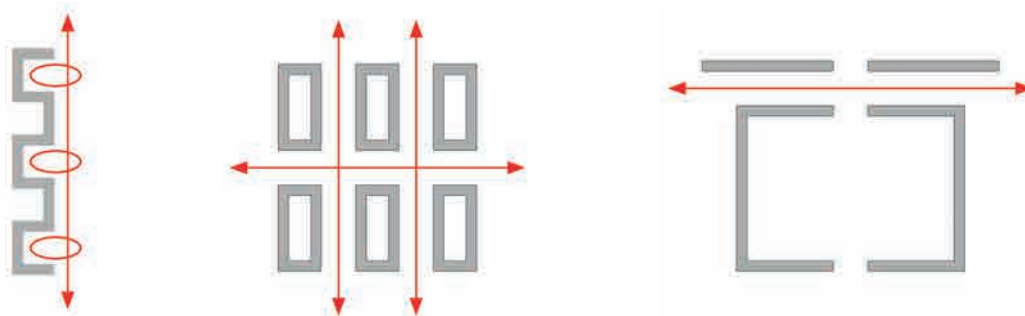
de circulació principal. Al barri de Sant Cosme els interiors d'illa són d'una escala molt domèstica, també són llocs de pas però en aquest cas s'insereixen dins una trama de circulació per vianants que fa innecessari el pas per aquests espais, són més llocs d'estança que de circulació. L'alineació i el contacte visual d'uns amb els altres permet entendre'ls com a pertanyents a un conjunt d'espais connectats entre sí dintre de la intervenció. A la Maquinista, l'interior d'illa és un espai travessat per un eix central de circulació que connecta el barri amb grans equipaments - escola i institut de secundària - i on, puntualment, en funció dels horaris de l'equipament, la circulació pot ser molt densa. [esquema 06]

Els edificis en forma de greca del Barri del Congrés generen uns eixamplaments de l'espai públic creant zones protegides pels volums construïts. Són espais que des-ofeguen els carrers de circulació generant espais exteriors d'estança a partir dels quals s'accedeix als nuclis de comunicació vertical. El fet de tractar-se de llocs delimitats en tres dels seus quatre costats per un edifici fa que els habitants d'aquest siguin usuaris privilegiats de l'espai públic. [esquema 07]

Altres tipus d'espai comunitari és el de circulació que permet l'accés als habitatges, assimilables als carrers de la ciutat pre-industrial. Alguns es desenvolupen en planta baixa. Si travessen el recinte de l'edifici es poden convertir en vies de circulació públiques, en canvi si funcionen com a cul de sacs o atzucacs la circulació serà exclusiva dels usuaris tant dels habitatges com dels equipaments que puguin desenvolupar-se. Quan aquests 'carrers' de circulació se situen en plantes altes l'accés és exclusiu per als usuaris ja que en general és necessari passar pels nuclis de comunicació vertical per accedir-hi i per tant s'ha de travessar un control d'accés. [esquema 07]

Als habitatges de la Maquinista apareixen aquest tipus de llocs comunitaris tant en cota de carrer com

.....
esquema 07 Dels espais comuns oberts als edificis en forma de greca del Barri del Congrés i dels espais comuns de circulació al Barri de Sant Cosme i als habitatges de La Maquinista a la Barceloneta.

2. Anàlisi d'exemples històrics

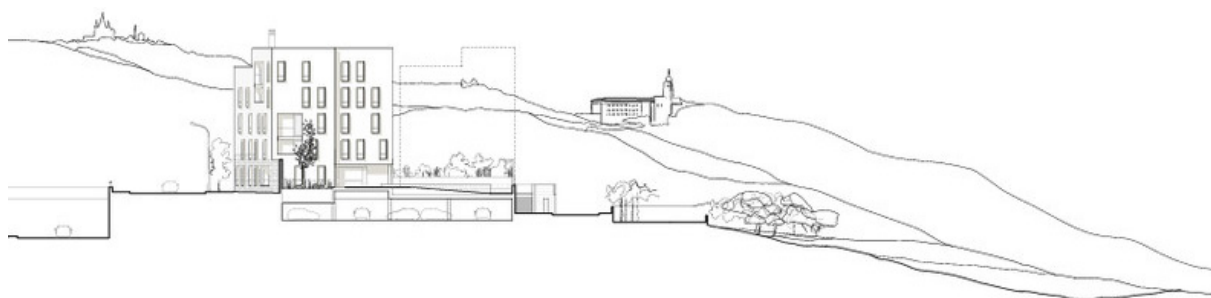
en plantes superiors. Els primers donen accés a uns habitatges en planta baixa i a d'altres en planta primera mitjançant un tram d'escala. En els dos casos l'accés a l'espai privat es produeix a través d'un espai exterior que fa de filtre entre l'espai comunitari i el privat. En quant als que es desenvolupen en planta superior es tracta de galeries exteriors d'accés als habitatges dúplex. Al Barri de Sant Cosme tota l'actuació desenvolupa un sistema de carrers per vianants alguns dels quals travessen els interiors d'illa. Com es tracta d'una actuació a gran escala la proposta d'espai comunitari es refereix a tota la comunitat del barri.

Els tres projectes que s'han analitzat són experiències concretes que mostren algunes maneres de tractament de l'espai comú. Hi han d'altres també desenvolupades en l'àrea metropolitana de Barcelona que es podien haver inclòs dintre de l'estudi com són el Walden 7 del Taller d'Arquitectura de Ricardo Bofill o la Casa Bloc de Joan Bابتista Subirana, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé. Aquests dos exemples no s'han inclòs en aquesta part del treball perquè en els dos casos el desenvolupament dels projectes s'ha produït en circumstàncies molt particulars que fan difícil extreure conclusions generalitzables. En canvi, sí que s'analitzarà després l'ús que es fa dels espais comunitaris que hi proposen.

Tant el barri del Congrés com el barri de Sant Cosme i com els habitatges La Maquinista són actuacions puntuals on la voluntat de desenvolupament d'espais de relació vinculats a l'edifici d'habitatges depèn només del criteri del projectista i/o dels agents que intervenen en el projecte. No existeix una estratègia comuna d'actuació. Els projectes són com oasis dintre d'una trama urbana on els espais comunitaris dels edificis es redueixen als mínims indispensables (accés i nucli vertical de comunicació) o són espais particulars tancats que no ofereixen la possibilitat d'accés a persones que no habitin l'edifici.

2.3. Actuacions en l'àrea metropolitana de Barcelona

2. Anàlisi d'exemples històrics

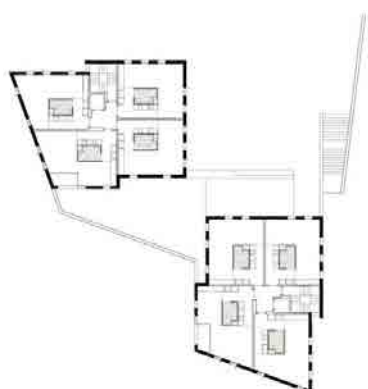
i.119

i.120

i.122

i.121

i.123

- Habitatges socials per a joves a Can Caralleu. Marta Peris i José Manuel Toral, 2008.

[i.119] Secció pel basament de l'edifici. Es proposa un espai comú consistent en una plataforma que s'aixeca sobre la cota del terreny convertint-se en mirador sobre el paisatge.

[i.120] Planta baixa. La plataforma relaciona els dos volums d'habitatges.

[i.121] Planta tipus.

[i.122] Vista des de la rampa que permet accedir als dos blocs mitjançant les cantonades buides de la planta baixa.

[i.123] Vista des de l'espai d'accés a un dels blocs.

2.4. Projectes recents a Barcelona

2.4.1. Habitatges per a joves a Can Callareu

En algunes de les actuacions més recents d'habitatge social a Barcelona es desenvolupen uns espais comuns generosos amb la voluntat de que puguin convertir-se en llocs de trobada i de relació social entre els veïns, són espais que fan la transició entre l'espai públic i el privat.

Atenent a l'anàlisi desenvolupat en aquest treball, podem observar els espais comuns que es plantegen i proposar solucions que podrien potenciar la relació que mantenen els espais comuns per una banda amb els habitatges, i per altra amb l'entorn urbà.

Al projecte per a 36 habitatges socials per a joves a Can Caralleu de Marta Peris i José Manuel Toral, finalista dels premis FAD de 2009, es planteja una gran plataforma d'accés als dos blocs d'habitatges que fa de filtre entre l'espai urbà i l'espai de l'habitatge. Es tracta d'un espai comú que permet la transició entre l'espai públic i el privat. La plataforma s'aixeca sobre el nivell del carrer i aprofita la secció del terreny per convertint-se en un fantàstic mirador sobre el paisatge. [i.119]

Si atenem a l'anàlisi fet dels espais comuns als edificis col·lectius d'habitatges a l'escala urbana, es fàcil imaginar com podria potenciar-se la capacitat integradora de la plataforma plantejada permetent un accés més directe des de l'espai urbà. Al projecte l'únic punt d'accés és una petita escala que, amés roman tancada als vianants que no són usuaris dels habitatges. [i.120]

La solució formal dels accessos als nuclis de comunicació vertical des de l'espai comú recorda a alguna de les alternatives vistes a l'anàlisi consistent en el buidat del volum de l'edifici per establir un espai de transició cobert entre l'espai comú exterior i l'espai comú d'accés al nucli de comunicació vertical - proposta d'Alvar Aalto per al Hansaviertel de Berlin. [i.122] [i.123]

A l'escala de l'edifici, i seguint el treball d'anàlisi realitzat, podem trobar la manera de potenciar aquest espai comú. Així com els vestíbuls d'accés als edificis tenen una relació directa amb l'espai comú exterior plantejat, els nuclis de comunicació queden allunyats espacial i visualment de l'espai comú principal. Mantenir la relació dels usuaris amb els espais comuns durant tot el recorregut des de l'espai urbà fins a la porta de l'habitatge ajuda a la percepció d'aquests espais com a propis. [i.121]

2. Anàlisi d'exemples històrics

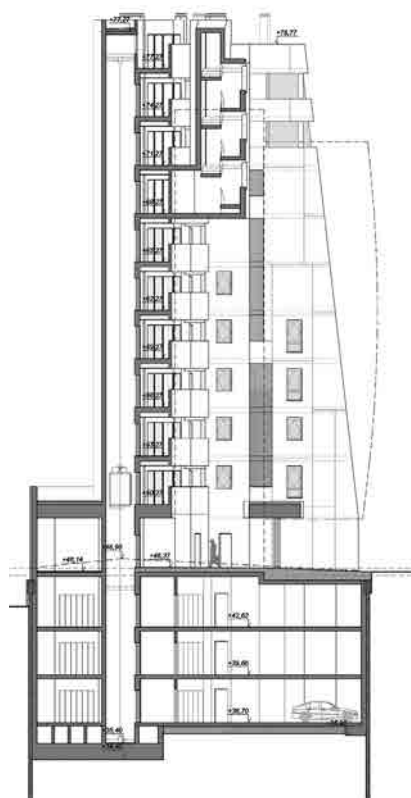
i.124

i.125

i.126

i.127

i.128

- Edifici d'habitatges socials a l'illa A de Torrebaró. Josep Miàs, 2010.

[i.124] Planta baixa. Una part de l'edifici s'obre a l'espai urbà - plaça dels eucaliptus -, mentre que l'altra desenvolupa un volum tancat que fa de frontera entre el carrer i l'espai comú.

[i.125] Planta tipus. Els espais comuns de circulació estructuraven l'edifici com a corredors exteriors al voltant de l'espai comú de la planta baixa.

[i.126] Plantes 8 i 9. A les plantes superiors desapareix un dels volums, canvia la posició de l'escala i l'espai comú s'obre al paisatge.

[i.127] Secció pels ascensors.

[i.128] Vista de l'espai comú de la planta 9.

2.4. Projectes recents a Barcelona

També a l'escala domèstica, en la relació immediata entre els espais comuns i els habitatges, l'anàlisi realitzat permet veure com a la proposta dels habitatges de Can Caralleu es podria potenciar la relació entre els punts d'accés als habitatges i els espais comuns de cada planta, a més de poder relacionar aquests, a través de les escales i/o els ascensors, amb els espais comuns exteriors.

Per últim, si analitzem la proposta des del punt de vista funcional, els espais de planta baixa directament abocats a la plataforma comuna plantejada es destinen a habitatges, establint-se una relació directa entre aquests i els espais comuns que pot derivar en conflictes de manteniment de la intimitat. Si, tal com es proposa, s'obris la possibilitat d'un accés controlat dels vianants a aquesta plataforma, seria una magnífica oportunitat per incloure a les plantes baixes petits equipaments públics o serveis per als habitatges.

2.4.2. Habitatges socials a l'illa A de Torrebaró

Un altre projecte destacat en el plantejament dels espais comuns a un edifici d'habitatge col·lectiu és el de l'illa A a Torrebaró de Josep Miàs del 2010. En aquest cas es planteja una planta baixa comuna per sota de part del volum construït en forma d'U i uns corredors exteriors en cada planta que permeten distribuir els habitatges.

L'espai comú de la planta baixa s'obre cap al nou espai urbà plantejat de la plaça dels Eucaliptus, mentre que el volum construït dels habitatges el separa del carrer de Sant Feliu, a l'altra banda. La planta baixa només es tanca parcialment per definir un espai que permet accedir a les portes dels ascensors que obren directament a l'espai exterior. [i.127]

En aquest cas, analitzant els espais comuns des de l'escala urbana, sí que s'està obrint una part de l'espai comú exterior de la planta baixa als vianants que, a més de permetre l'accés directe a l'escala comuna, permet accedir-hi als locals comercials plantejats en els espais interiors de planta baixa.

La part de l'espai comú d'accés exclusiva dels usuaris dels habitatges no perd la relació visual amb l'entorn immediat. Des d'aquest espai s'accedeix, per sota del corredor comú de la planta primera, directament a les portes dels ascensors, que se situen en un volum separat del de l'escala comuna, disgregant els elements de comunicació vertical en diferents punts dels recorreguts comuns plantejats. [i.124]

2. Anàlisi d'exemples històrics

A les plantes superiors, el sistema dels espais comuns configura un sistema centralitzat amb corredor comú al voltant de l'espai definit pels volums construïts, recordant a la proposta analitzada de Hans Scharoun per a l'edifici Juliet a Stuttgart. Però en aquest cas el volum construït casi arriba a tancar-se sobre sí mateix configurant un espai que es percep tancat, amb només una estreta escaleta que permet veure l'exterior. [i.125]

A l'escala de l'edifici, els espais comuns de circulació plantejats són de dimensions generoses, on es barreja l'espai d'espera dels ascensors i l'espai de circulació. Són espais exteriors, però envoltats pels volums que allotgen els habitatges. Només a les plantes superiors, on s'allibera part del volum construït, els corredors comuns s'obren decididament a l'exterior i al paisatge. [i.126] [i.128]

El canvi de la situació de l'escala a les plantes superiors emfatitza encara més la concepció dels corredors comuns horitzontals com a elements de connexió entre els habitatges i els diferents espais comuns de circulació - accessos, escala de les plantes inferiors i escala de les plantes superiors.

En aquest exemple, la relació a escala domèstica entre els espais comuns i els habitatges es redueix a una porta que separa directament el corredor comú exterior plantejat de l'espai interior dels habitatges. Tal com hem vist en l'anàlisi, aquests espais poden ser claus alhora d'identificar els espais comuns com a propis i entendre l'edifici com l'espai construït d'una col·lectivitat veïnal. L'establiment de mecanismes de relació i de filtre entre l'espai comú i l'espai privat, podrien potenciar les capacitats dels espais comuns plantejats.

2.5. Dades dels projectes seleccionats

En aquest apartat es presenten les fitxes dels projectes que s'han seleccionat per l'anàlisi. En cada fitxa s'aporta documentació gràfica seguint un mateix criteri per tal de poder comparar les propostes: l'espai comunitari es grafia de color gris, els punts d'accés amb triangles de color vermell i els passos cap als espais comuns amb línies també de color vermell.

A més en cada projecte s'aporta la informació referent al lloc, autor, data, nombre d'habitatges, superfície construïda, superfície d'espais comuns exteriors - on s'inclouen tant els de planta baixa com els de les plantes superiors -, superfície d'espais comuns interiors i, finalment, la superfície destinada als habitatges.

Les fitxes s'organitzen seguint el mateix ordre que en l'anàlisi precedent. A més, s'afegeixen les dels exemples seleccionats per fer l'estudi de l'ús dels espais comunitaris en el capítol 3 - La Casa Bloc i el Walden 7 -. Per últim, s'aporta una fitxa equivalent a les dels exemples seleccionats referent a una illa de l'Eixample de Barcelona, per poder comparar els projectes escollits amb una situació estàndard:

2. Anàlisi d'exemples històrics

- Paternalistes:

F1. Falansteri

F2. Familisteri

- Mietkasernen berlineses

F3. Meyers Hof

F4. Exemple de Mietkaserne

- Viena Roja:

F5. Am Fichsenfeld

F6. Winarskyhof

- Holanda 1a. meitat del s.XX

F7. Bloc d'habitatges al barri d'Spangen

- La U.R.S.S. 1a. meitat del s.XX i les experiències després del Moviment Modern

F8. Narkomfin

F9. Robin Hood Gardens

- Actuacions a l'àrea metropolitana de Barcelona

F10. Barri del Congrés

F11. Barri de Sant Cosme

F12. Habitatges La Maquinista

- Actuacions recents a Barcelona

F13. Habitatges socials per joves a Can Caralleu

F14. Habitatges socials a l'illa A de Torrebaró

- Projectes seleccionats per anàlisi de l'ús

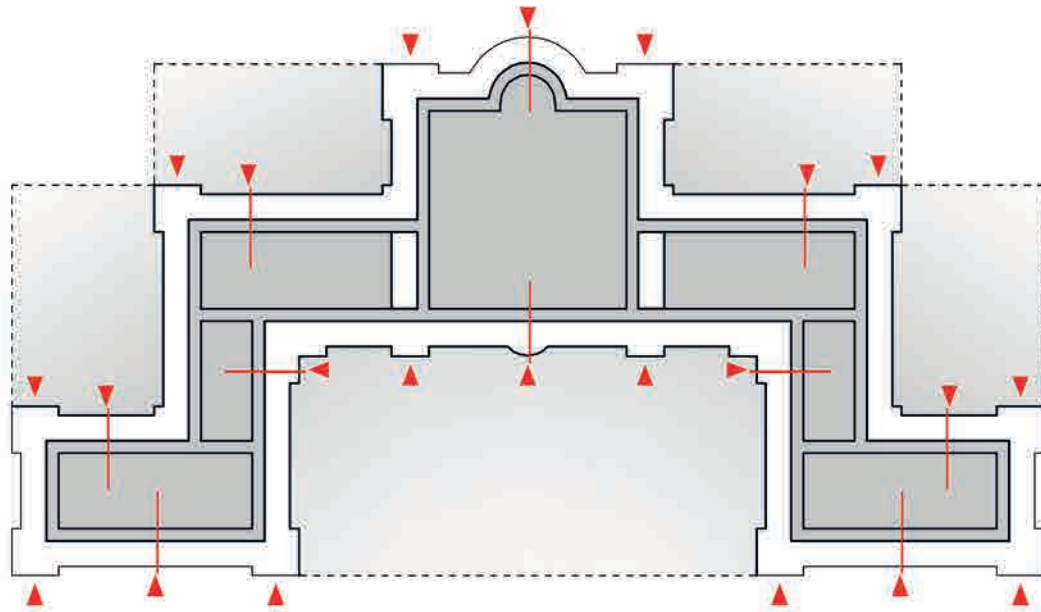
F15. Casa Bloc

F16. Walden 7

- Exemple de projecte estàndard

F17. Exemple d'illa de l'Eixample

2.5. Dades dels projectes seleccionats

F1. Projecte: Falansteri

Lloc: -

Autor: Charles Fourier

Data: 1829

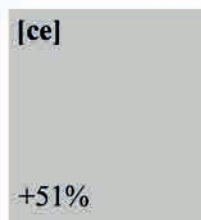
N. d'habitatges: 1.600 habitants en comunitat

Superfície construïda [sc]: 300.000 m²

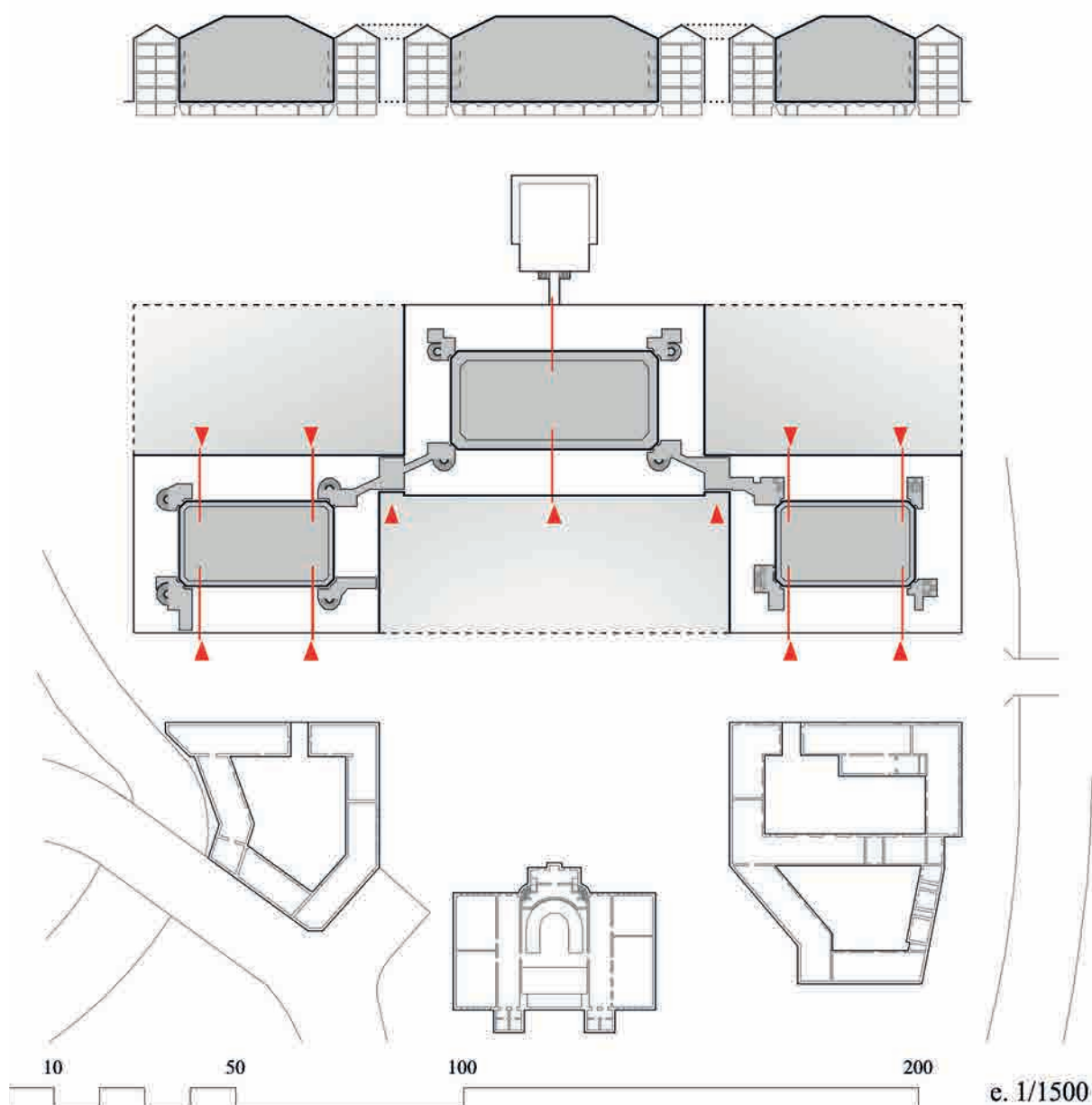
Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 151.700 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 61.000 m²

Superfície d'habitatges + treball: 239.000 m²

2. Anàlisi d'exemples històrics

F2. Projecte: Familisteri

Lloc: Guise, França

Autor: Jean Baptiste André Godin

Data: 1859-70

N. d'habitatges: 350

Superfície construïda [sc]: 22.700 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 6.150 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 5.820 m²

Superfície d'habitatges: 16.880 m²

[ce]

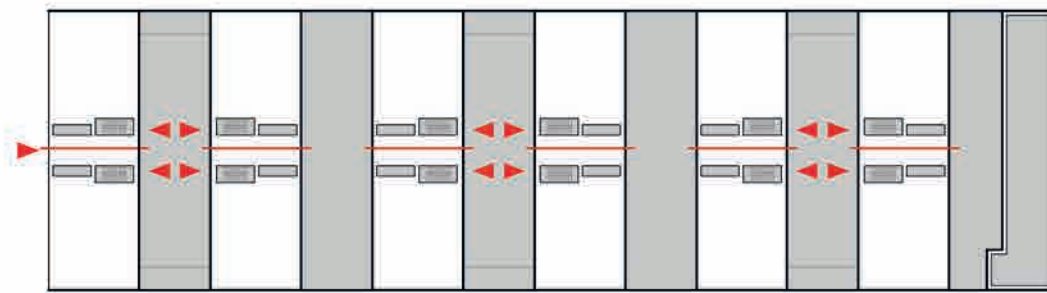
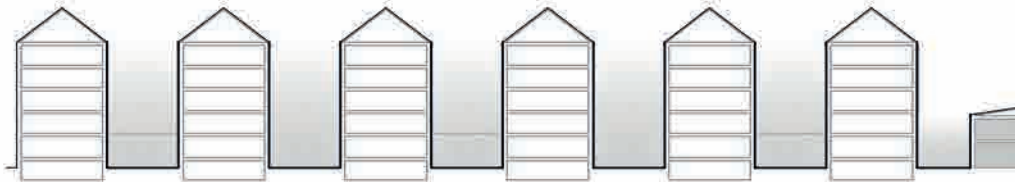
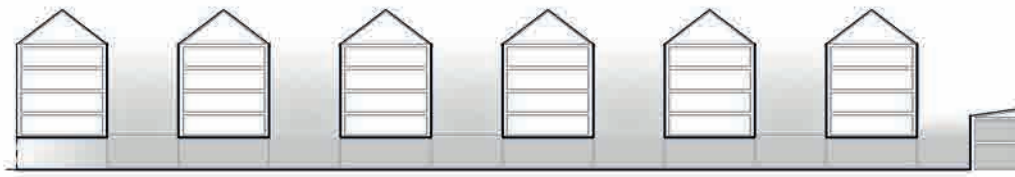
+27%

[sc]

[ci]

25%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

F3. Projecte: Meyers Hof

Lloc: Akerstraße 132/133, Berlín

Autor: Jaques Meyer (propietari)

Data: 1874

N. d'habitatges: 257 habitacions (229 amb cuina)

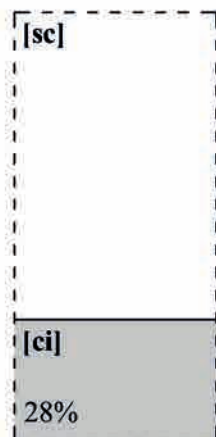
Superfície construïda [sc]: 9.400 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 1.990 m²

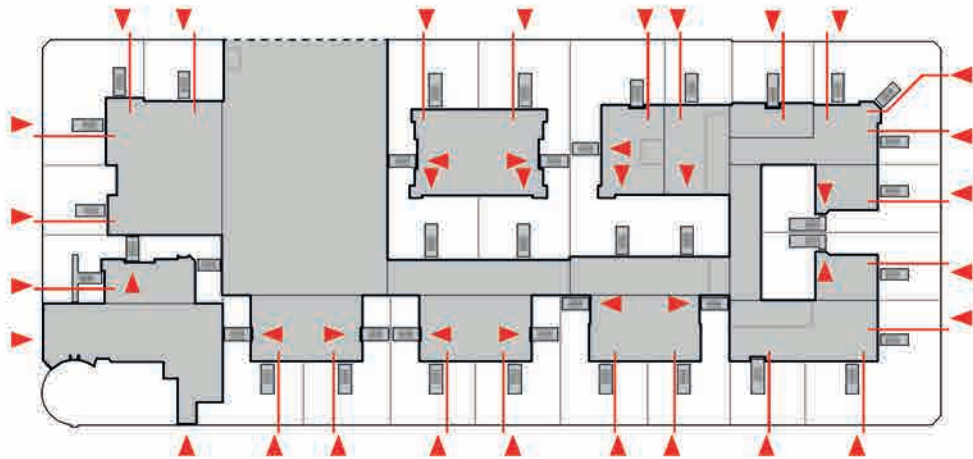
Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 2.670 m²

Superfície d'habitatges: 6.730 m²

[ce]
+21%

2. Anàlisi d'exemples històrics

F4. Projecte: Exemple de Mietkaserne

Lloc: Chamissonplatz, Berlín

Autor: -

Data: varies (posteriors al planejament de 1862)

N. d'habitatges: 320

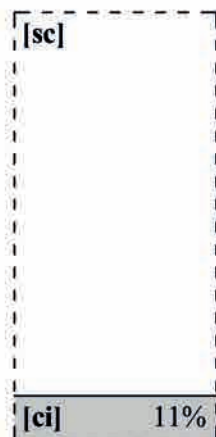
Superfície construïda [sc]: 28.000 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 6.240 m²

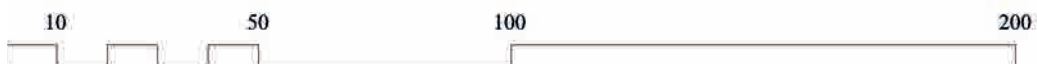
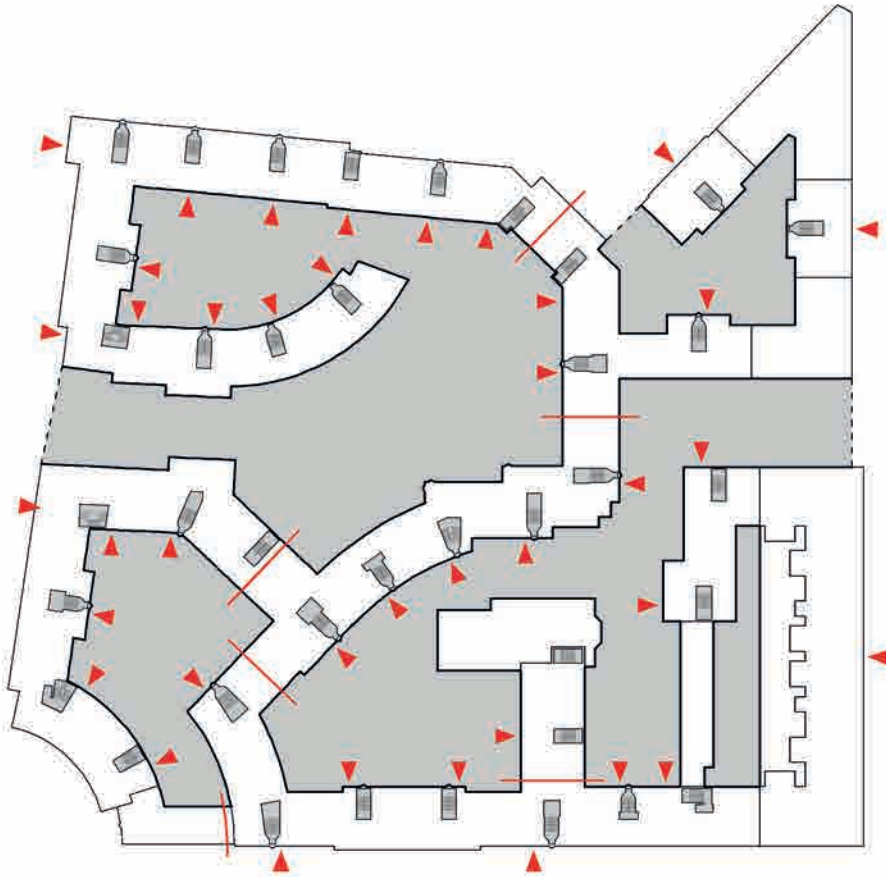
Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 3.000 m²

Superfície d'habitatges: 25.000 m²

[ce]
+22%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

e. 1/1500

F5. Projecte: Am Fuchsenfeld

Lloc: Viena

Autor: H. Schmid i H. Aichner

Data: 1924-25

N. d'habitatges: 498

Superfície construïda [sc]: 33.400 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 10.600 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 3.400 m²

Superfície d'habitatges: 30.000 m²

[ce]

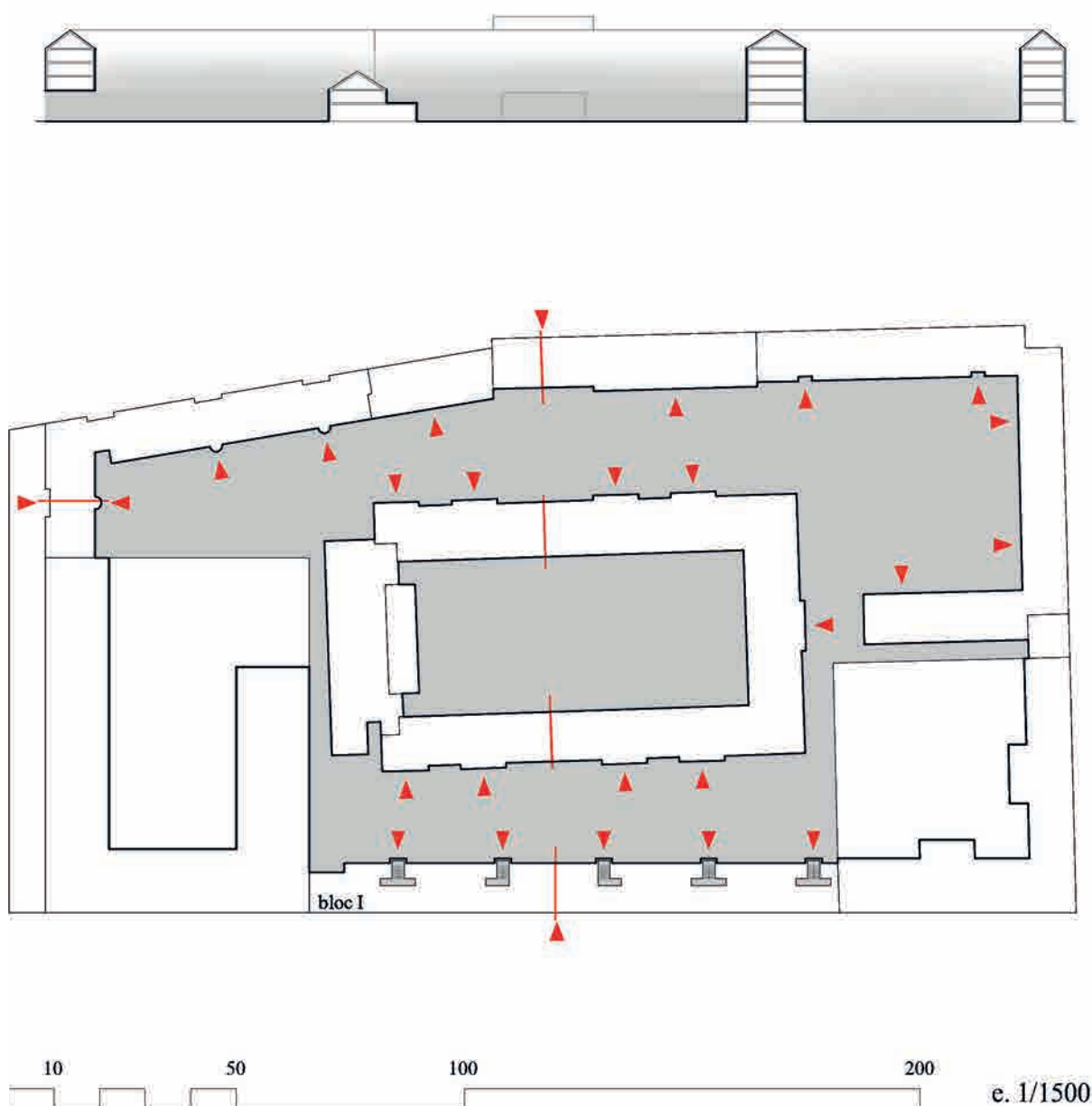
+32%

[sc]

[ci]

10%

2. Anàlisi d'exemples històrics

F6. Projecte: Winarskyhof

Lloc: Viena

Autor: J. Hoffmann, P. Behrens, O. Strand, J. Frank, O. Wlacht

Data: 1924

N. d'habitatges: 346 (dades extrapolades del bloc 1)

Superfície construïda [sc]: 30.250 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 11.700 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 4.000 m²

Superfície d'habitatges: 26.000 m²

[ce]

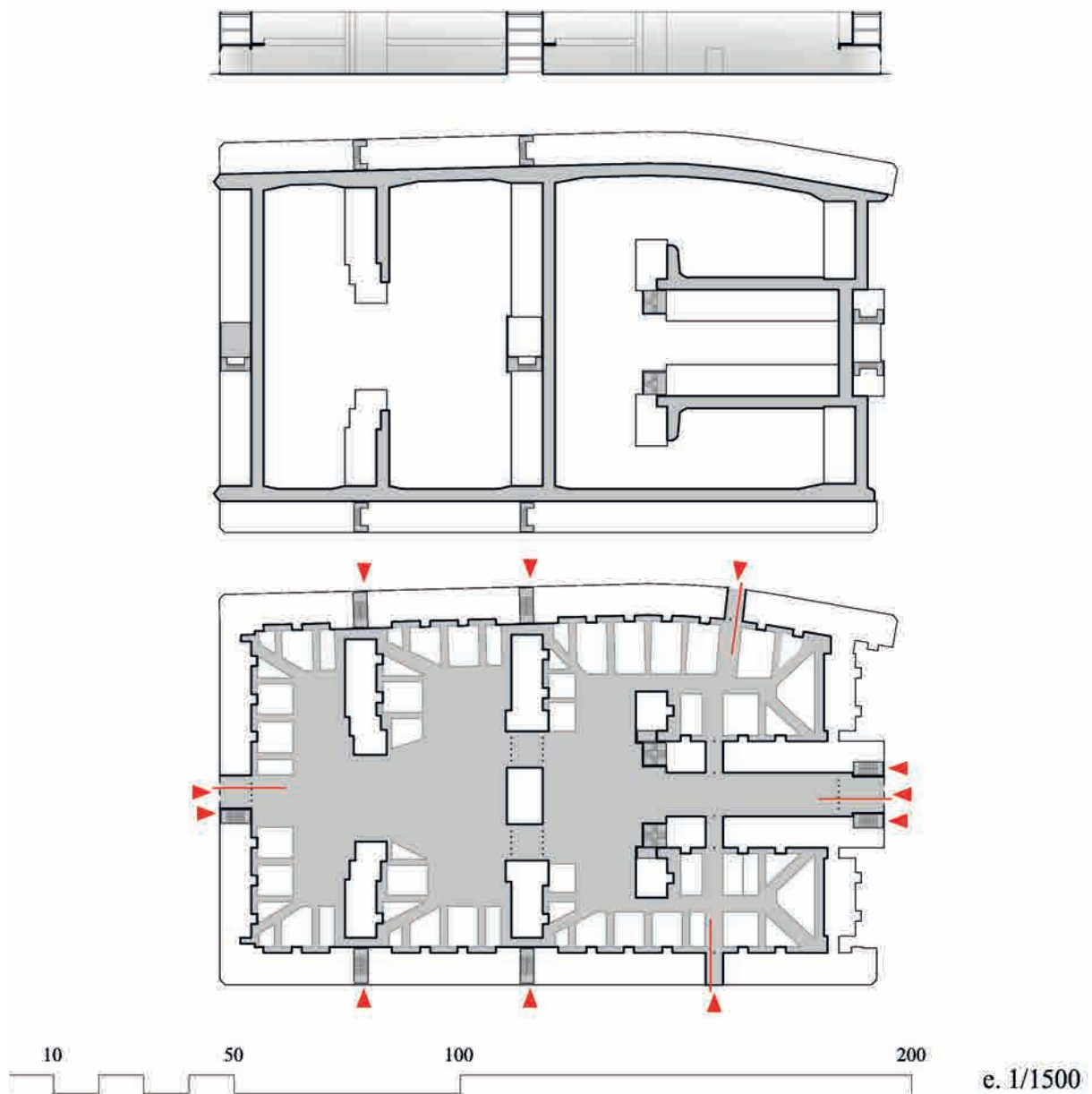
+39%

[sc]

[ci]

13%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

F7. Projecte: Bloc d'habitatges al barri d'Spangen

Lloc: Rotterdam

Autor: Michel Brinkman

Data: 1919-20

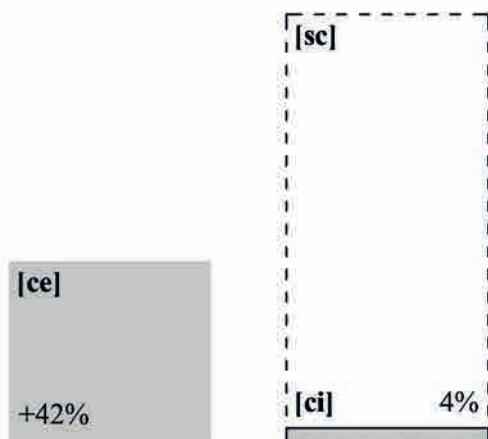
N. d'habitatges: 264

Superfície construïda [sc]: 17.660 m²

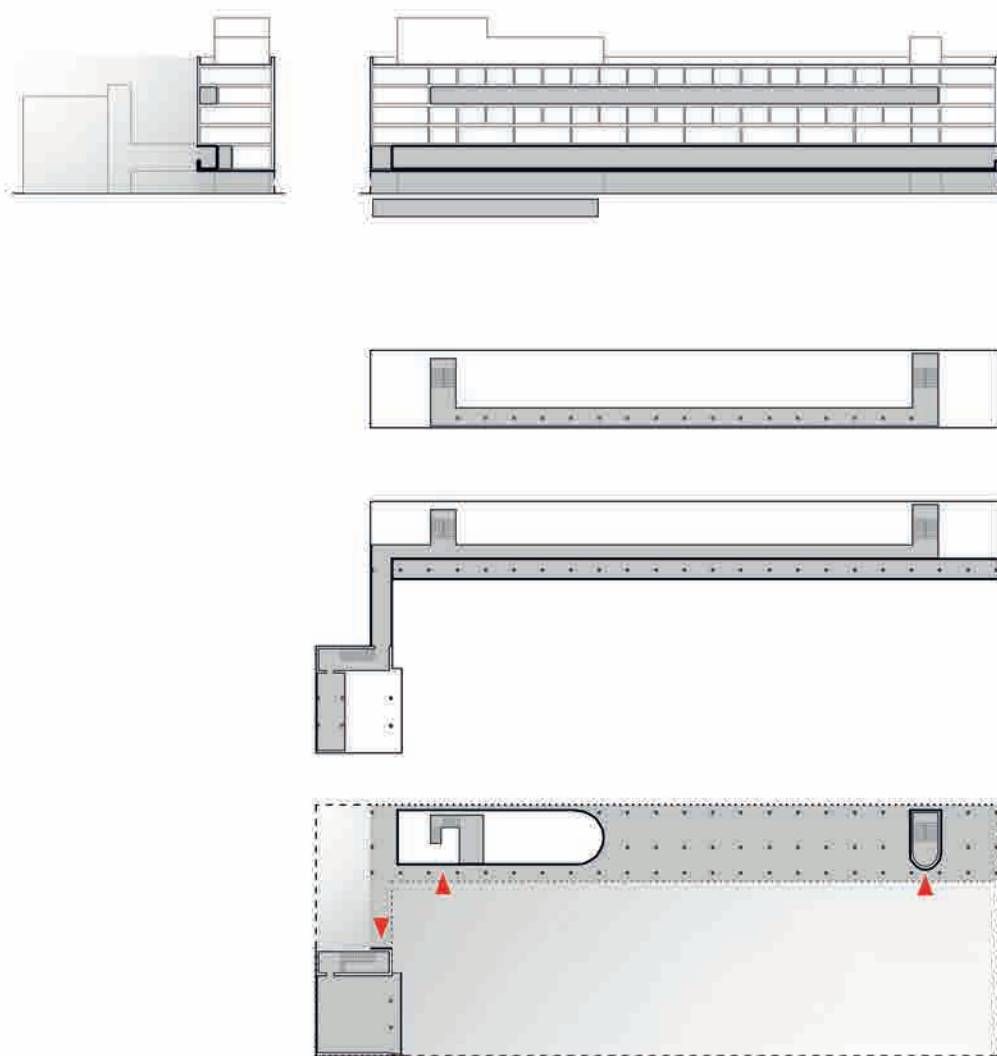
Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 7.500 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 640 m²

Superfície d'habitatges: 17.020 m²

2. Anàlisi d'exemples històrics

F8. Projecte: Narkomfin

Lloc: Moscou

Autor: Mosei Ja. Ginzburg i Ignati Milinis

Data: 1928-29

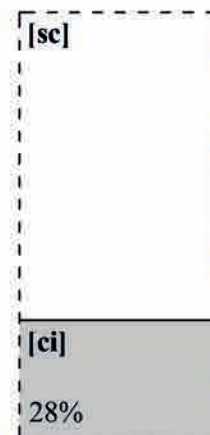
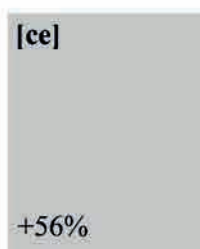
N. d'habitatges: 50

Superfície construïda [sc]: 3.900 m²

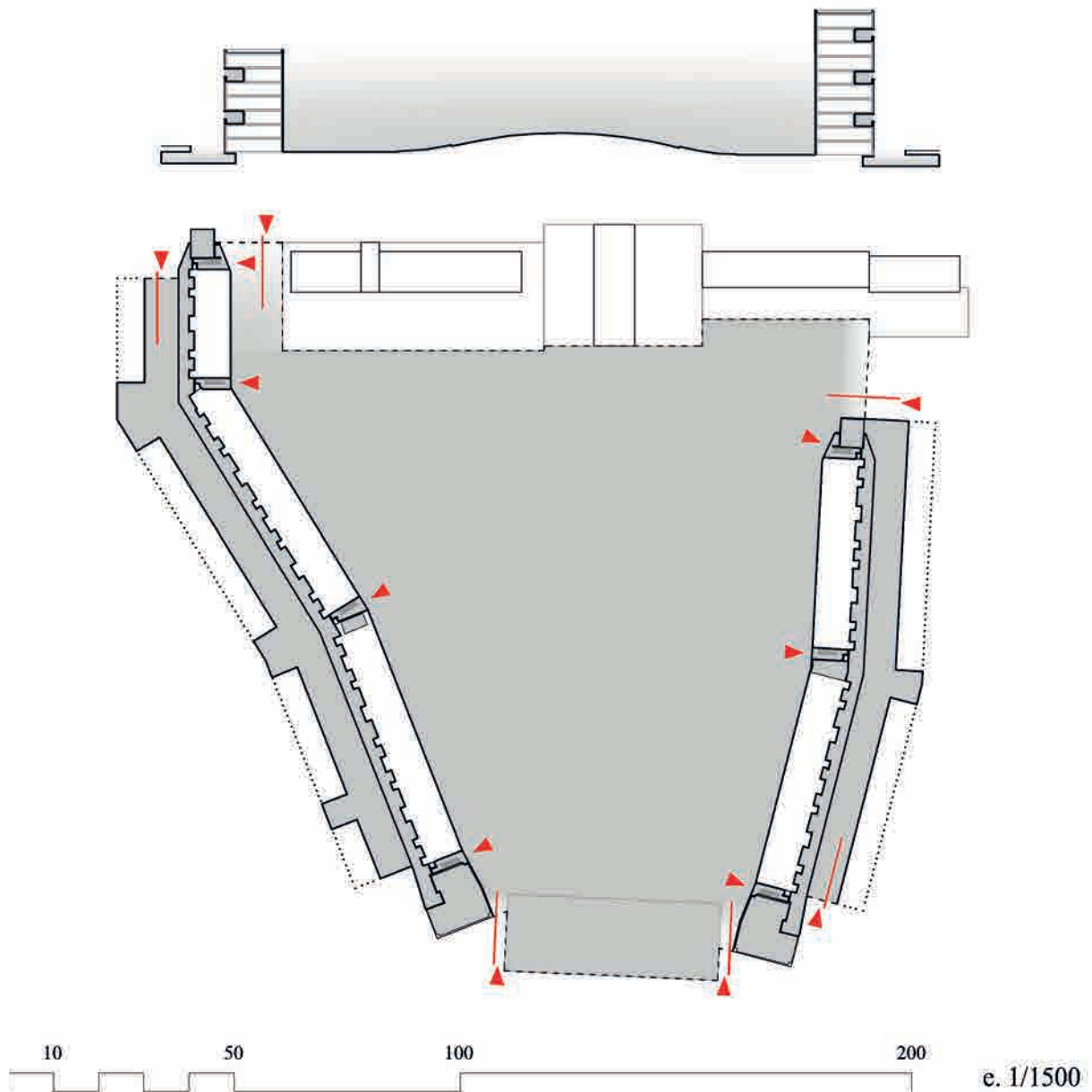
Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 2.200 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 1.100 m²

Superfície d'habitatges: 2.800 m²

2.5. Dades dels projectes seleccionats

F9. Projecte: Robin Hood Gardens

Lloc: Londres

Autor: Alison & Peter Smithson

Data: 1966-72

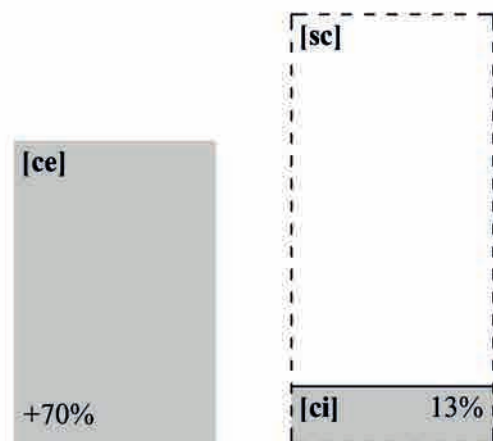
N. d'habitatges: 213

Superfície construïda [sc]: 23.800 m²

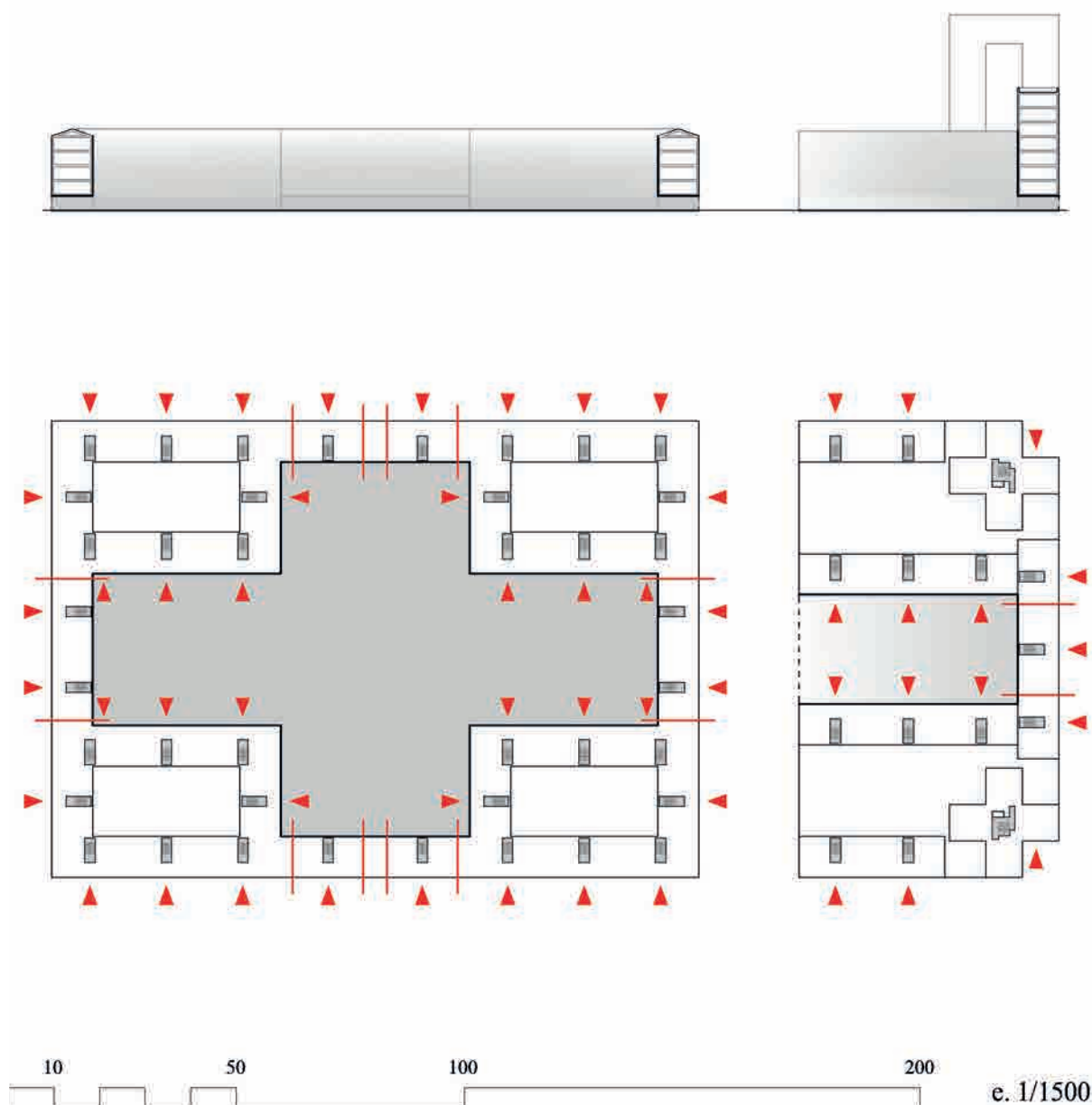
Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 16.750 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 3.200 m²

Superfície d'habitatges: 20.600 m²

2. Anàlisi d'exemples històrics

F10. Projecte: Barri del Congrés

Lloc: Barcelona

Autor: Carles Marquès, Antoni Pineda i Gualba i Josep Soteras i Mauri

Data: 1953-61

N. d'habitatges: 2.719 (644 en la zona d'estudi)

Superfície construïda [sc]: 44.500 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 7.300 m²

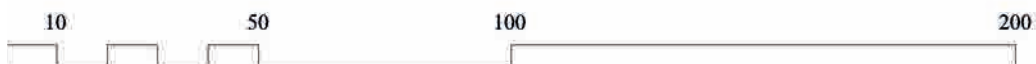
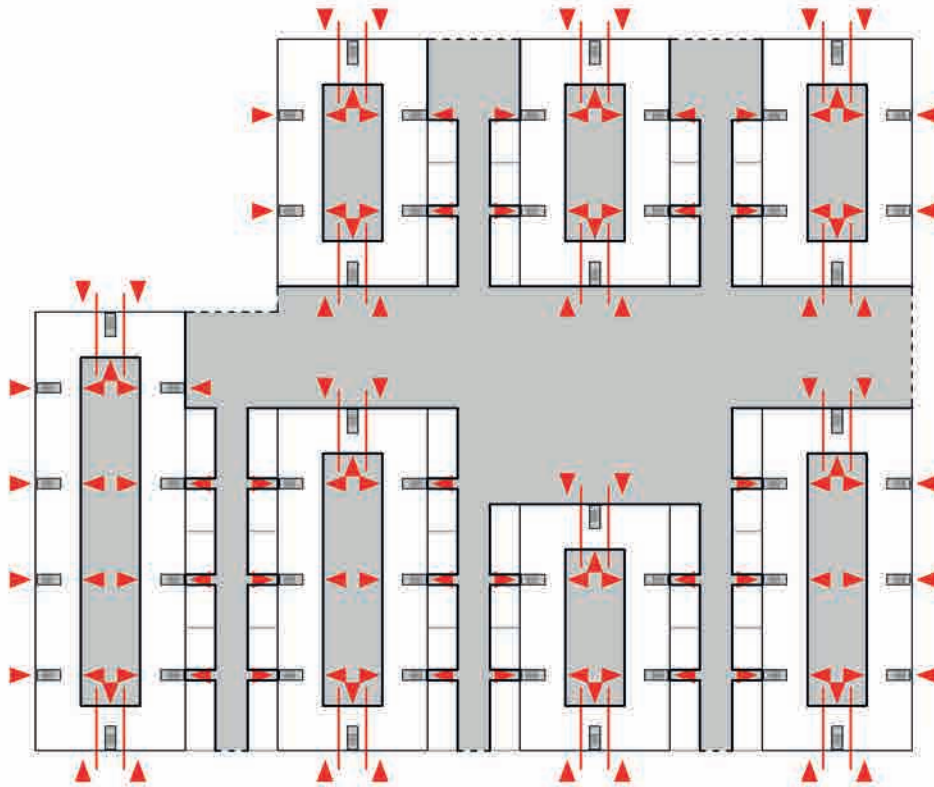
Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 3.350 m²

Superfície d'habitatges: 41.150 m²

[ce] +16%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

e. 1/1500

F11. Projecte: Barri de Sant Cosme

Lloc: El Prat de Llobregat

Autor: F. Calbet, R. Elias, F. Guarmorter, C. Martí i A. Armesto

Data: 1977-78

N. d'habitatges: 1.724 (418 en la zona d'estudi)

Superfície construïda [sc]: 33.600 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 10.100 m²

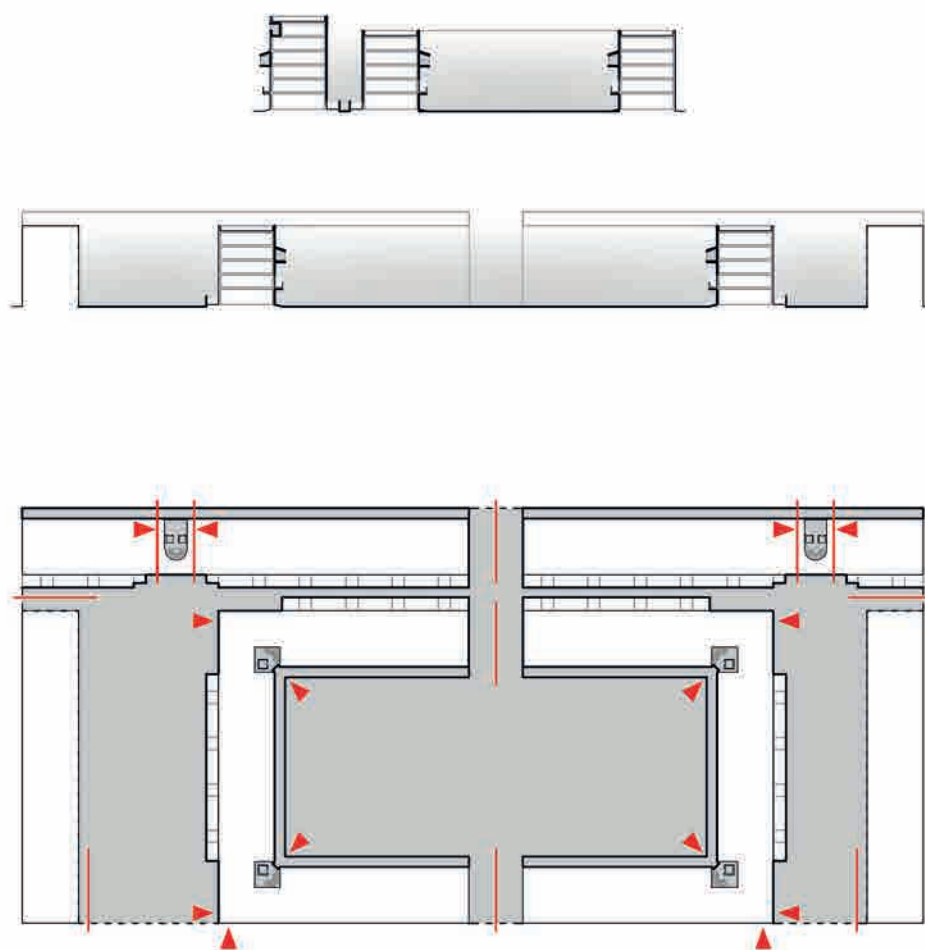
Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 1.600 m²

Superfície d'habitatges: 32.000 m²

[ce] +30%

2. Anàlisi d'exemples històrics

F12. Projecte: Habitatges La Maquinista

Lloc: La Barceloneta, Barcelona

Autor: J. Martorell, O. Bohigas, D. Mackay

Data: 1979-89

N. d'habitatges: 250

Superfície construïda [sc]: 22.900 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 8.300 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 950 m²

Superfície d'habitatges: 21.950 m²

[ce] +36%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

F13. Projecte: Habitatges socials per a joves a Can Caralleu

Lloc: Barcelona

Autor: Marta Peris i José Manuel Toral

Data: 2008

N. d'habitatges: 36

Superfície construïda [sc]: 2.100 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 670 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 200 m²

Superfície d'habitatges: 1.900 m²

[ce]

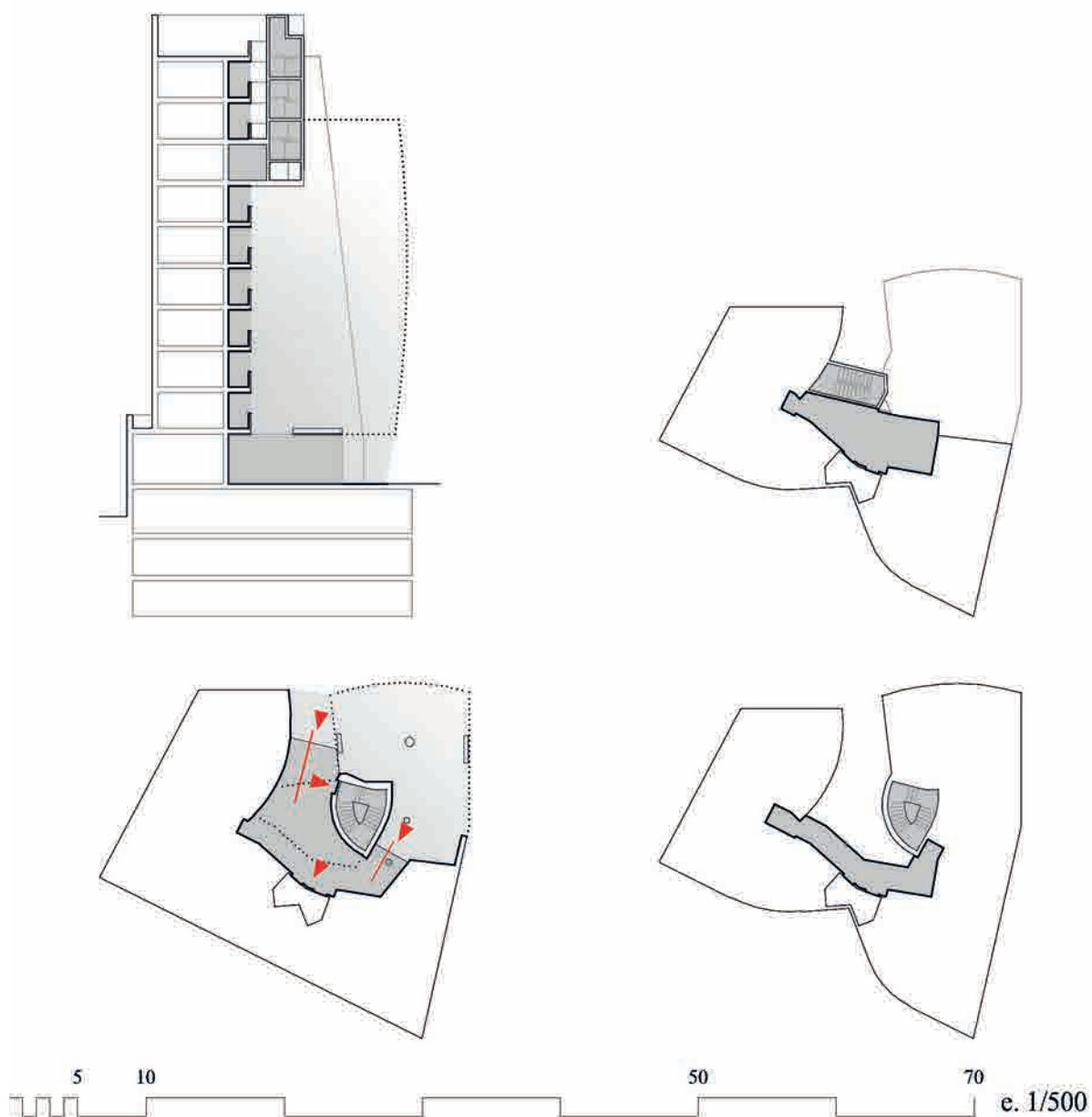
+32%

[sc]

[ci]

10%

2. Anàlisi d'exemples històrics

F14. Projecte: Habitatges socials a l'illa A de Torrebaró

Lloc: Barcelona

Autor: Josep Miàs

Data: 2010

N. d'habitatges: 32

Superfície construïda [sc]: 2.700 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 425 m²

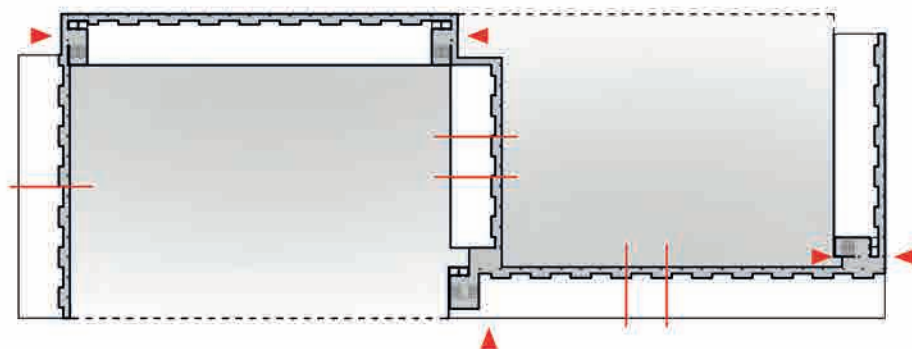
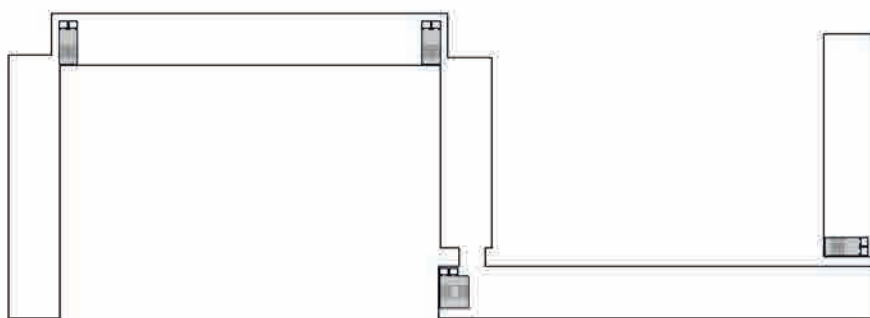
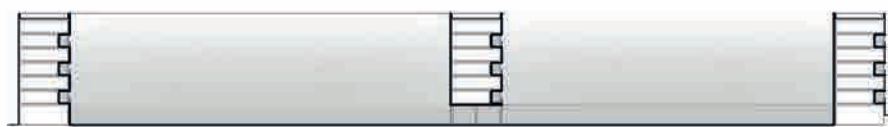
Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 120 m²

Superfície d'habitatges: 2.580 m²

[ce] +16%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

e. 1/1500

F15. Projecte: Casa Bloc

Lloc: Sant Andreu, Barcelona

Autor: J. LL. Sert, J. B. Subirana i J. Torres Clavé

Data: 1934-36

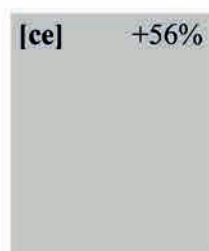
N. d'habitatges: 207

Superfície construïda [sc]: 16.300 m²

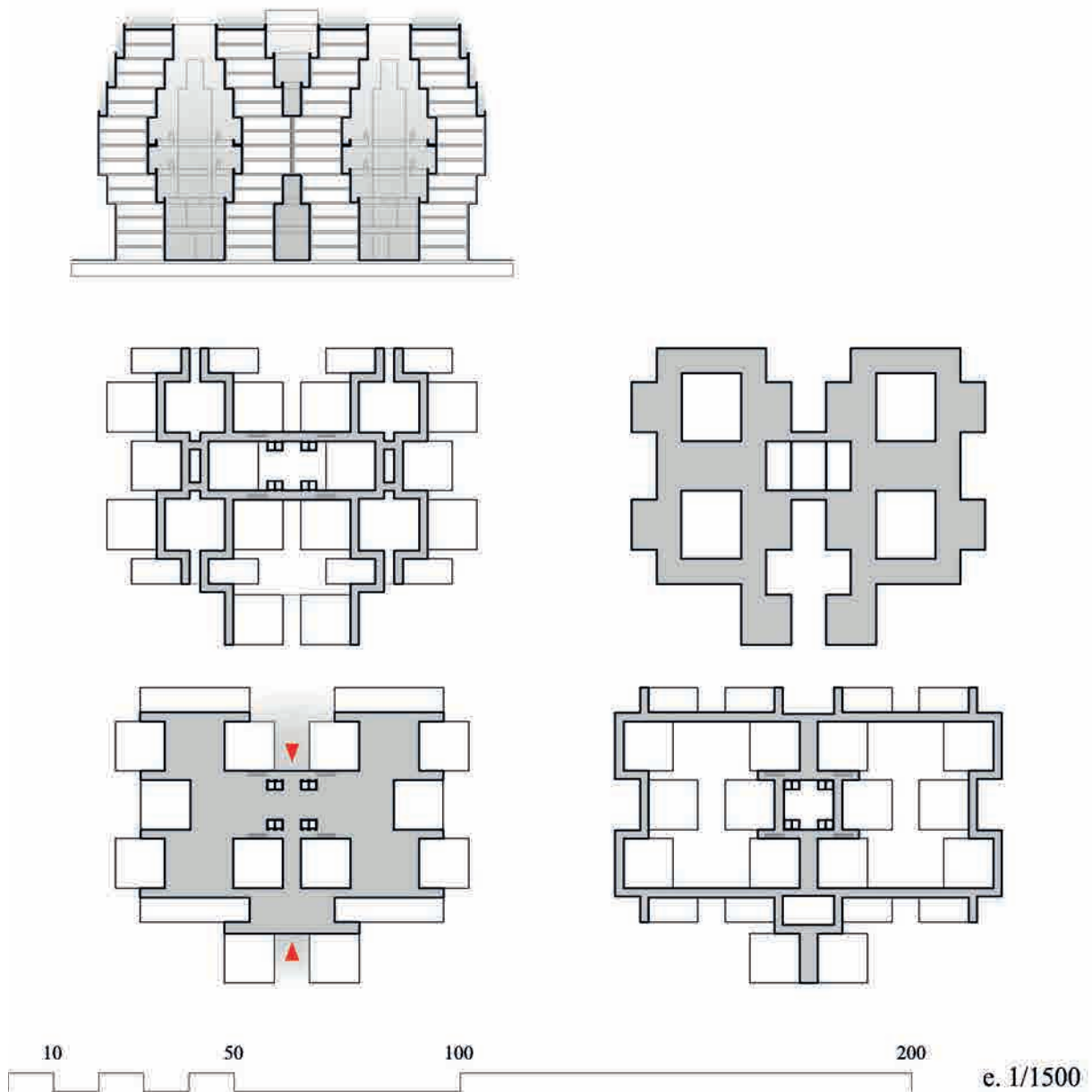
Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 9.200 m²

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 600 m²

Superfície d'habitatges: 15.700 m²

2. Anàlisi d'exemples històrics

F16. Projecte: Walden 7

Lloc: Sant Just Desvern, Barcelona

Autor: Taller d'arquitectura de Ricardo Bofill

Data: 1972

N. d'habitatges: 446

Superfície construïda [sc]: 30.000 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 10.200 m²

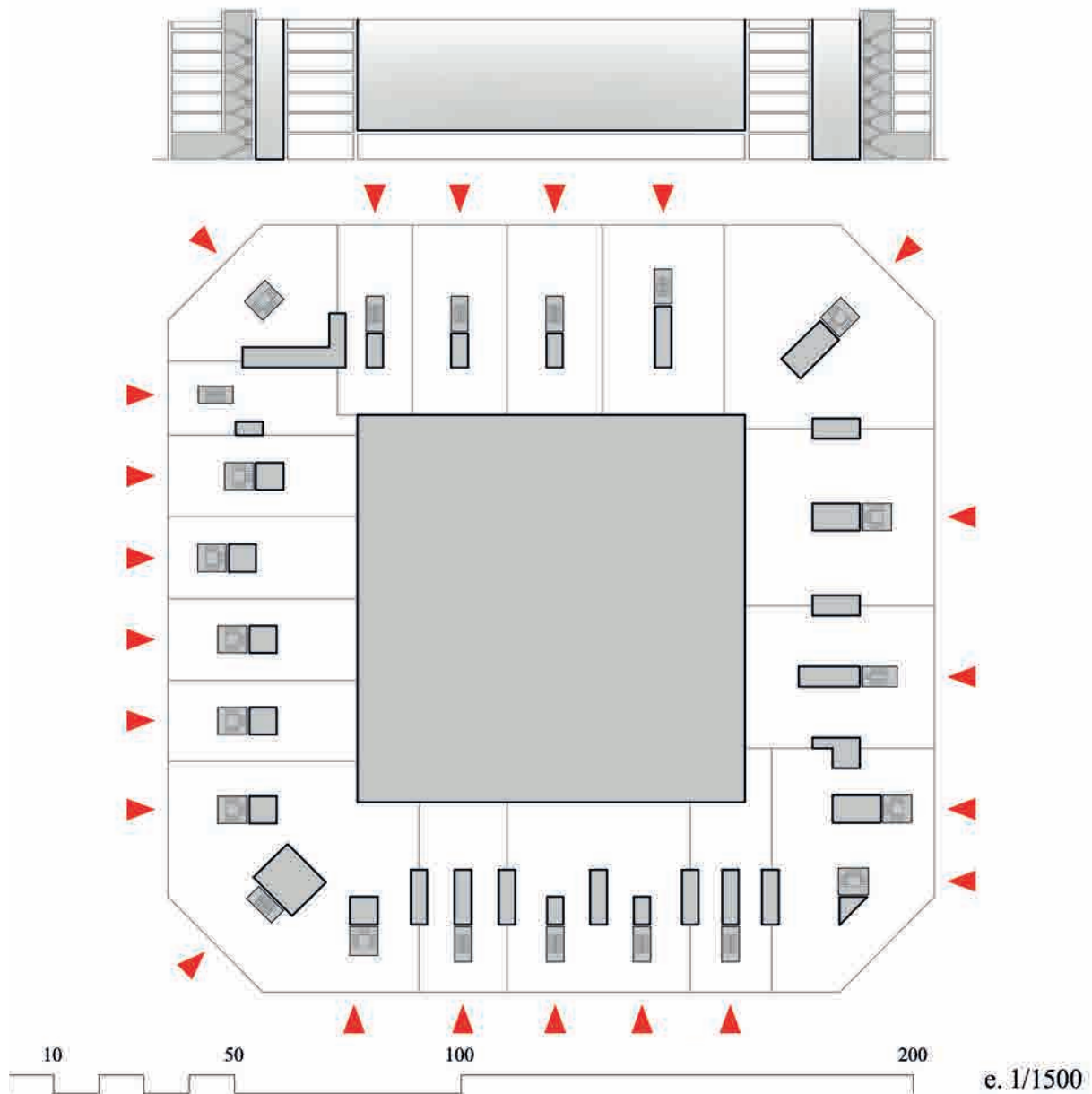
Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 0 m²

Superfície d'habitatges: 30.000 m²

[ce] +34%

2.5. Dades dels projectes seleccionats

F17. Projecte: Exemple d'illa de l'Eixample

Lloc: Barcelona

Autor: -

Data: varies (posterior a 1860)

N. d'habitatges: 400

Superfície construïda [sc]: 42.500 m²

Superfície d'espais comuns exteriors [ce]: 4.000 m² (no accessibles)

Superfície d'espais comuns interiors [ci]: 2.300 m²

Superfície d'habitatges: 40.200 m²

+22%

3. Espais comuns

3. Espais comuns

3.1. Definició de l'espai comú

Atenent a les definicions que podem extreure del Diccionari de la Llengua Catalana, l'espai comú dels edificis col·lectius d'habitatge social seria: 'el conjunt de condicions on s'estableix la relació entre les formes construïdes compartides per tots els usuaris i l'activitat que s'hi desenvolupa'. [n.44]

El projecte arquitectònic parteix d'un medi, d'unes condicions inicials, que modifica al final del procés transformant el sistema físic i la seva relació amb l'activitat humana. Un recorregut cronològic ideal de l'evolució d'un projecte arquitectònic partiria d'un ambient físic, històric, social i cultural en el qual es produiria una demanda funcional. A partir d'aquest moment començaria una transformació formal del context, des de la recerca d'un emplaçament fins a la materialització dels espais necessaris per poder satisfer la demanda funcional. Un cop construïts aquests espais, serien utilitzats, completant l'evolució del medi inicial de manera que hagués assolit l'objectiu primer.

En aquest procés la disciplina d'arquitectura permet establir els mecanismes per que la transformació del medi es produeixi eficientment. L'ús i la gestió dels espais construïts aniran adaptant les condicions a les necessitats concretes del grup social al llarg del temps.

Els espais comuns als edificis col·lectius d'habitatges són elements del projecte arquitectònic capaços de desenvolupar-se eficientment per tal de transformar, adequar o generar el medi que pugui permetre l'activitat humana. El fet de tractar-se d'espais comuns, per una banda suposa l'ampliació dels espais

.....
n.44 Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans - Enciclopèdia Catalana - Edicions 62. Segona edició. Barcelona, 2007:

- 'espai: ... 2.1. Medi on s'estableixen les relacions entre el sistema físic i l'activitat humana.'

. 'comú: ... 1. Compartit per dos o més a la vegada.'

- 'medi: ... 2.1. Conjunt de condicions en què esdevé l'existència d'un ésser viu o d'una comunitat.'

3. Espais comuns

d'aprofitament i d'ús per part dels usuaris, que aniran més enllà dels propis de l'habitatge, i per altra genera unes obligacions que permeten el bon funcionament de tot allò que és comú. [n.45]

Els usuaris d'un edifici col·lectiu d'habitatges socials són, en primera estància, els habitants dels habitatges, però atenent al seu caràcter de social, de servei al conjunt de la societat, s'obre la porta a fer accessibles els espais comuns a altres ciutadans.

De la mateixa manera, l'activitat que es desenvolupa en els espais comuns, pot anar més enllà d'activitats destinades exclusivament als habitants dels habitatges, com les de circulació o la incorporació d'alguns serveis domèstics - magatzem, bugaderia... - incorporant, a més, equipaments accessibles per a la resta de ciutadans.

3.1.1. Definició formal

L'espai es defineix formalment mitjançant volums construïts. En una agrupació d'habitatges, la definició formal de l'espai comú la determinen els volums edificats acotant els espais que no pertanyen a l'àmbit exclusiu i privat de l'habitatge, sinó que són compartits tots els usuaris de l'edifici. Els espais comuns es poden desenvolupar a diferents escales: a l'escala urbana, a escala de l'edifici i, també, a escala domèstica.

A l'escala urbana, els espais comuns són els espais que relacionen el conjunt edificat, i per tant tots els habitatges, amb la trama urbana que l'envolta. Són espais vinculats al seu entorn urbà d'una manera tangencial i que mantenen una estreta relació amb el volum construït que agrupa els habitatges. Fan de filtre entre la ciutat i l'edifici. En el cas dels habitatges socials, es lògic pensar que aquests espais

.....
n.45 Llei de la propietat horitzontal. Llei 49/1960, de 21 de juliol, sobre propietat horitzontal (BOE núm. 176, de 23 de juliol):

' Article 6.

Per regular els detalls de la convivència i la utilització adequada dels serveis i les coses comunes, i dintre dels límits establerts per la Llei i els estatuts, el conjunt de propietaris pot fixar normes de règim interior que obliguin també qualsevol titular mentre no siguin modificades en la forma prevista per a prendre acords sobre l'administració.'

3.1. Definició d'espai comú

puguin ser accessibles per a tots els vianants i això pot permetre la incorporació d'equipaments que vagin més enllà dels vinculats únicament als ocupants dels habitatges.

Els espais comuns desenvolupats a l'escala de l'edifici són els que poden ser utilitzats per tots o per un grup important d'usuaris de l'edifici: els vestíbuls d'accés, les cobertes, corredors que donen accés a un nombre important d'habitatges, nuclis de comunicació vertical... Es tracta dels espais que cohesionen les diferents parts de l'edifici i que configuren el sistema que defineix l'edifici com a unitat.

A l'escala domèstica, els espais comuns són els espais que estan directament relacionats amb l'accés als habitatges, els que es troben a l'altra banda de la porta que dona accés a l'interior d'una casa i, en general, relacionen un número petit d'aquestes. De la mateixa manera que a escala urbana, els espais comuns podien fer de filtre entre la ciutat i l'edifici, a escala domèstica, els espais comuns d'un edifici col·lectiu d'habitatges poden fer de filtre entre l'edifici i l'habitatge privat.

En general el límit entre l'espai comunitari i el privat de l'habitatge és un límit clar, perfectament definit per elements constructius i que, per motius funcionals i d'intimitat, permet aïllar un espai de l'altre. En canvi el límit entre l'espai comunitari i l'espai exterior, com hem pogut comprovar en els exemples analitzats, pot ser més poc definit, més ambigu.

Els límits dels espais comuns amb l'espai urbà poden ser de caire molt diferent. Poden ser uns límits físics, clars, estrictes, definits pels volums construïts de l'edifici o pels elements externs on es recolzen. Però també poden ser uns límits virtuals, no necessàriament construïts sinó més bé intuïts pels volums construïts de l'edifici o per elements externs. En aquest sentit a vegades és difícil establir una separació clara entre l'espai comú i l'espai urbà.

3.1.2. Identitat col·lectiva

Els elements comuns són els que doten al conjunt de l'edifici d'unitat: les façanes, la coberta, els nuclis de comunicació vertical, les circulacions horitzontals, els patis o espais exteriors propis... Mitjançant aquests elements es generen espais compartits per tots els usuaris on s'esdevé la vida en comú de les persones que hi conviuen. [n.46]

De la mateixa manera que els elements comuns, els espais comuns d'un edifici d'habitatges

3. Espais comuns

estructuren un sistema que dota al conjunt d'unitat. Permeten que un grup d'elements unitaris, en aquest cas els habitatges, interaccionin funcionant com un organisme únic. Són el lligam que uneix les diferents parts i els responsables de la concepció de l'edifici com a unitat.

Aquest sistema és l'estructura espacial que dóna sentit a l'edifici com a element col·lectiu agrupant diferents habitatges i, per tant, que aporta la identitat col·lectiva al conjunt. Els espais comuns en un edifici d'habitatges són els que configuren l'espina dorsal que permet l'agrupació i l'articulació dels diferents habitatges. A través d'ells es desenvolupa la trama d'infraestructures i de circulacions que fa possible el funcionament de l'edifici com a element unitari aglutinador de les parts que agrupa, dels espais privats de cada usuari.

La identitat col·lectiva dels edificis d'habitatges recau en els espais comuns. El tractament arquitectònic que se'ls hi doni influirà decisivament en el fet que els usuaris els puguin sentir com a propis o no i, per tant, en que puguin sentir-se part d'aquesta entitat col·lectiva definida per l'edifici dintre del marc més ampli de la ciutat. [n.47]

3.1.3. Entre-espai

Un edifici col·lectiu d'habitatges es construeix per allotjar habitatges en un entorn determinat. L'agrupació de cèl·lules d'habitatge en l'edifici optimitza els recursos, tant els estructurals, els d'instal·lacions i els d'infraestructures energètiques com, també, els de les circulacions. A més permet densificar l'ocupació del terreny on pugui haver-hi més demanda o on, en termes d'estratègia urbana, pugui ser més convenient.

n.46 Diccionari de la llengua catalana. Institut d'Estudis Catalans - Enciclopèdia Catalana - Edicions 62. Segona edició. Barcelona, 2007:

- 'identitat: ... 2.2. Conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa.'

n.47 Norberg-Schulz, Christian. *Existència, Espacio, y Arquitectura*. Ed. Blume. Barcelona, 1975.

'El hombre necesita unos alrededores urbanos que faciliten la formación de imágenes, necesita distritos que tengan un carácter particular; caminos que conduzcan a alguna parte y nodos que sean lugares señalados e inolvidables.'

3.1. Definició d'espai comú

Els habitatges són l'ús principal en aquests edificis, els espais comuns són els entre-espais que se situen entre el context urbà i cadascun dels habitatges. Són els que permeten que s'establisca la relació dels l'habitatge amb l'entorn. Però a més de permetre-la són, en bona part, responsables de la manera com es produeix aquesta relació. La seva configuració determinarà el diàleg que es pot establir entre els espais privats dels habitatges i el seu entorn immediat. [n.48]

L'entre-espai és un espai que se situa entre altres dos i, concretament en el cas dels edificis d'habitatge col·lectiu, els espais comuns se situen entre un àmbit públic, el de la ciutat, i molts àmbits privats, els dels habitatges. Per això en aquest cas relacionen el conjunt de l'edifici amb la ciutat, però també cadascun dels habitatges amb el conjunt de l'edifici.

L'espai comú en un edifici col·lectiu d'habitatges pertany al conjunt dels usuaris, a la comunitat. Conviu amb l'espai públic, amb l'exterior de l'edifici relacionant-lo amb el context urbà on s'ubica, i també conviu amb altres espais de caire privat que pertanyen exclusivament a un o més usuaris: els propis dels habitatges. Aquesta situació els converteix, a més, en l'entre-espai que relaciona uns habitatges amb els altres dintre del conjunt de l'edifici.

3.1.4. Lloc de trobada

Els edificis col·lectius d'habitatges formen unitats que van més enllà de la pura agregació d'habitatges. Tots els usuaris com a conjunt comparteixen una sèrie d'espais que són els que anomenen comuns. La capacitat d'aquests espais d'acollir, de ser agradables per als usuaris, serà determinant en la percepció que puguin tenir entenen-los com a espais propis. I en funció de la percepció que tinguin i de la potencialitat d'aquests espais s'enfortiran els lligams socials dels habitants reforçant la comuni-

n.48 Hertzberger, Herman. *Lessons for Students in Architecture*. 010 Publishers. Rotterdam, 1991.

'6. *L'entre-espai:*

... El llindar, el pas d'un lloc a un altre, proporciona el tret més característic de la transició i de la connexió entre àrees amb diferents requeriments territorials. Com a un lloc en si mateix constitueix, essencialment, les condicions espacials per a la trobada i el diàleg entre àrees de diferents configuracions.'

3. Espais comuns

tat entre veïns o , pel contrari reduint-la a la simple coexistència.

El vincle de convivència és el que caracteritza al grup potencialment usuari d'aquests espais. Si es parla d'habitatge social s'entén què es tracta d'un servei promogut i ofert amb el control de l'administració per al conjunt de la societat. Com que l'objecte que s'està oferint és un habitatge privat, finalment el gaudiran unes persones concretes triades mitjançant diferents mecanismes, però el vincle de convivència, en el cas d'habitatge social, pot anar més enllà dels usuaris concrets dels habitatges i, en la mesura en que aquests espais ho permetin, poden obrir-se a altres usuaris atenent a la seva condició de servei social.

Com que aquest treball se centra en l'habitatge social entès com a servei a la societat en el seu conjunt, no té cabuda el plantejament d'exclusió i per tant l'accés als espais comunitaris hauria de contemplar la possibilitat d'obrir-se a altres usuaris. Aquesta característica pot definir uns espais amb un accés controlat en funció d'horaris per evitar que el seu ús pugui suposar una molèstia per als usuaris dels habitatges, o en funció de les activitats que es puguin desenvolupar. Però també podem estar definint espais oberts en major o menor mesura a l'espai exterior, generant una fluïdesa espacial que acaba configurant un tot entre l'espai urbà exterior i l'espai comunitari amb límits ambigus, poc definits i inclús inexistents.

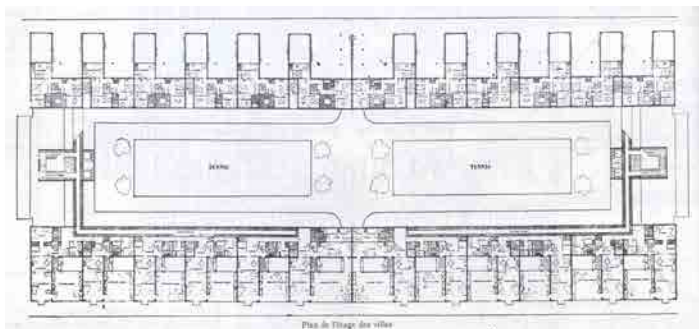
Als edificis col·lectius d'habitatge social el conjunt de condicions permeten la convivència entre veïns del l'edifici però a més poden introduir serveis específics de la comunitat de veïns o oberts a la comunitat d'habitants en general. Entès l'habitatge social com un servei per al conjunt de la societat, les zones comunes que genera poden oferir espais per al desenvolupament d'equipaments o serveis públics.

3.1. Definició d'espai comú

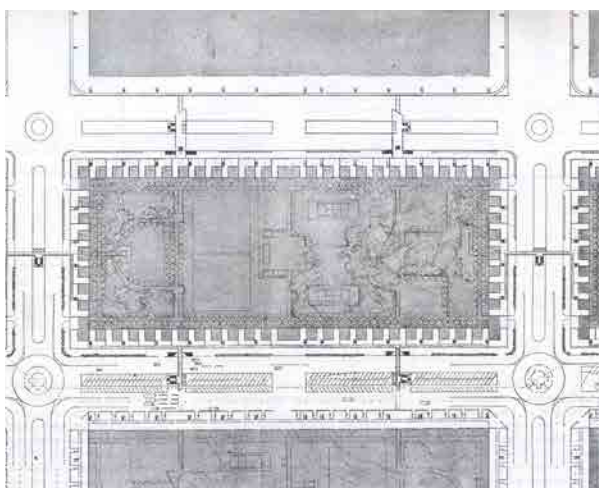
3. Espais comuns

i.129

i.130

i.131

i.132

- Propostes on el límit edificat coincideix amb el de la parcel·la.

[i.129] Exemple de Mietkaserne berlinesa. Tempelhofer Feld abans de la guerra.

[i.130] Primera proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1922.

[i.131] Segona proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier,, 1925.

[i.132] Illa d'Spangen a Rotterdam de M. Brinkman, 1919-20. Vista aèria.

3.2. Anàlisi

3.2.1. Escala urbana

3.2.1.1. Relació amb l'entorn urbà immediat

Els volums construïts d'un edifici col·lectiu d'habitatge es poden relacionar amb l'entorn urbà de diferents maneres: Poden assumir els límits de la parcel·la com a límits dels volums construïts generant amb l'edifici una clara frontera entre l'espai urbà i l'espai exterior propi de l'edifici. També poden considerar el terreny com un continu en el qual se situa l'edifici sense cap relació amb el seu perímetre, generant un espai exterior obert i barrejat amb l'espai urbà. I entre aquestes dues opcions poden haver-hi moltes situacions on la definició del perímetre construït no és total i es matisa amb diferents graus de permeabilitat.

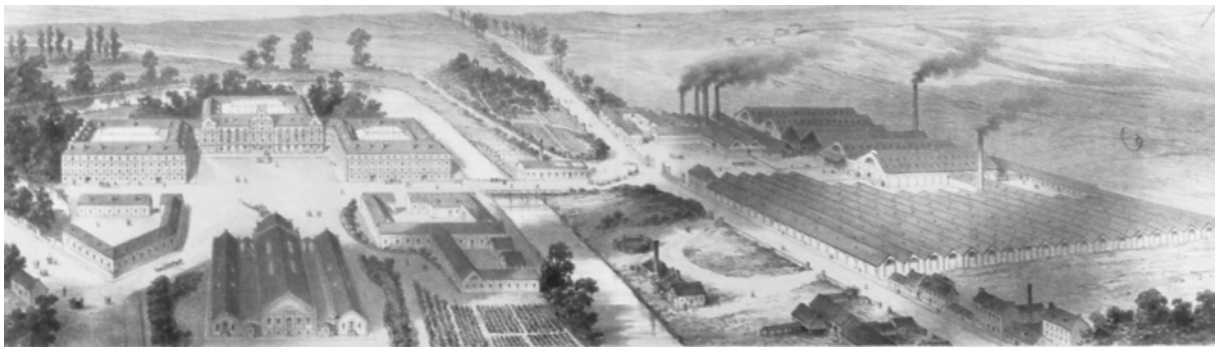
Entre les propostes que defineixen volums construïts coincidents amb el límit de la parcel·la on s'ubica l'edificació hi han diferents formes de relacionar-se amb l'entorn urbà. En el cas de les Mietkasernen berlineses, la gran profunditat edificable obliga a ocupar l'interior de les illes amb edificació que allotja habitatges. L'espai exterior encerclat per l'edificació perimètrica es fragmenta generant patis més petits forçosament accessibles des de l'exterior per tal de poder accedir als habitatges dels blocs que no tenen contacte directe amb l'espai urbà. [i.129]

En canvi en propostes com les dels Immeubles-villas (1922 i 1925) de Le Corbusier es defineix un únic gran espai central on poden aparèixer edificacions de petita escala, d'una o dues plantes, que allotgen serveis comunitaris vinculats als habitatges dintre de l'espai exterior encerclat. [i.130] [i.131]

En altres casos com el de l'illa Spangen a Rotterdam de M. Brinkman (1919-20), on també es construeix tot el perímetre de la parcel·la i s'encercla un espai exterior central, aquest s'ocupa amb edificació que, a diferència de les Mietkasernen, articula i organitza l'espai sense que perdi la condició d'unitari, generant una trama interior aïllada de l'entorn urbà. [i.132] [esquema 08. Perímetre totalment edificat]

Altres propostes, malgrat no construir la totalitat del perímetre de les parcel·les, no deixen de definir-lo

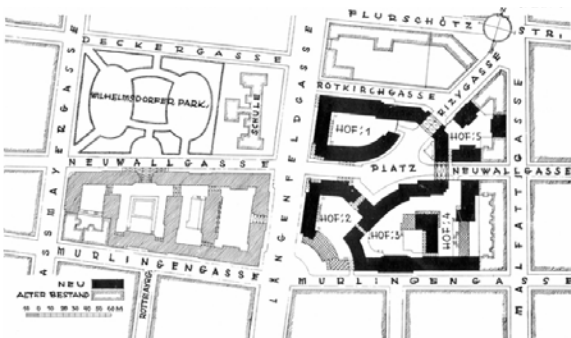
3. Espais comuns

i.133

i.134

i.135

i.136

- Propostes on el límit edificat genera expansions de l'espai exterior que l'envolta.

[i.133] Familisteri de Godin, 1859-70.

[i.134] Casa Bloc, Barcelona. Joan Babiata Subirana, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, 1934-36.

[i.135] Projecte d'habitatges a Viena am Fuchsenfeld. H. Schmid i H. Aichiner, 1924-25.

[i.136] Projecte de 306 habitatges obrers a Blijdorp, Rotterdam. J.J.P. Oud, 1931. Vista aèria.

3.2. Anàlisi

amb els volums edificats. En alguns casos es relacionen amb l'entorn enretirant l'edificació i dilatant l'espai exterior en llocs específics o comprimint-lo en altres creant diferents formes de connexió amb el context immediat. És el cas del Familisteri de Godin (1859-70) on la disposició versallesca dels volums genera un gran espai central obert a la via de circulació principal que connecta, travessant el riu adjacent, amb les fàbriques on treballen els habitants. Aquesta dilatació de l'espai de circulació s'emfatitza a l'altra banda de l'eix, on els volums construïts que allotgen els equipaments repeteixen el mateix gest enretirant el volum central i formant un gran espai connectat amb el dels habitatges. [i.133]

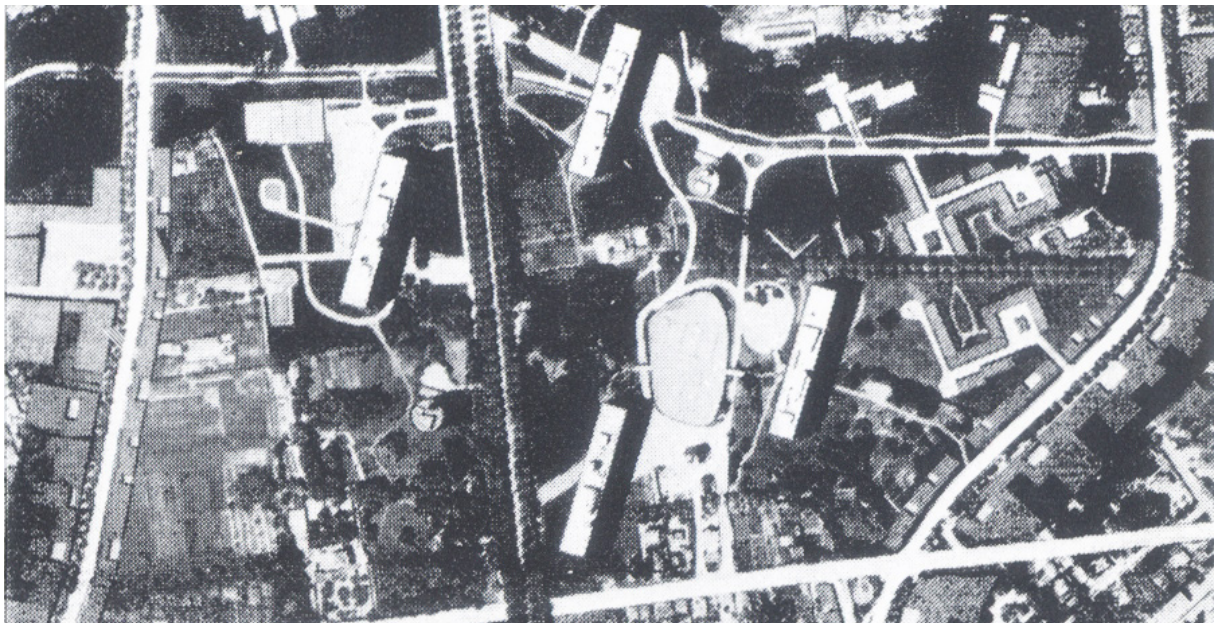
En la Casa Bloc (1934-36) s'utilitza el mateix mecanisme dilatant l'espai urbà adjacent però, en aquest cas, sense la voluntat de jerarquitzar els espais exteriors a l'edifici. La forma grecada dels volums construïts genera un espai exterior a cada costat de la parcel·la obert a l'entorn urbà amb caràcters ben diferents. En un cas l'espai s'obre una gran avinguda, un carrer a l'escala de la ciutat, i en l'altre s'integra en la trama del barri, a una escala més domèstica. Tota la façana de l'avinguda, tant la part que es dilata com la que es contrau, es buida en part de la planta baixa permetent l'accés als espais exteriors definits pels volums dels habitatges. [i.134]

Hi han altres intervencions que, sense renunciar a la construcció dels límits de la parcel·la, integren l'entorn urbà immediat als espais generats pels edificis configurant un tot orgànic difícilment divisible. Les propostes fetes a Viena durant els període socialdemòcrata de 1919 a 1933 aprofiten la infraestructura urbana ja consolidada i generen organismes edificats que es fonen amb l'espai urbà. Els espais exteriors de les noves propostes definits per l'edificació incorporen els ja existents, els re-interpreten i els re-configuren. [i.135]

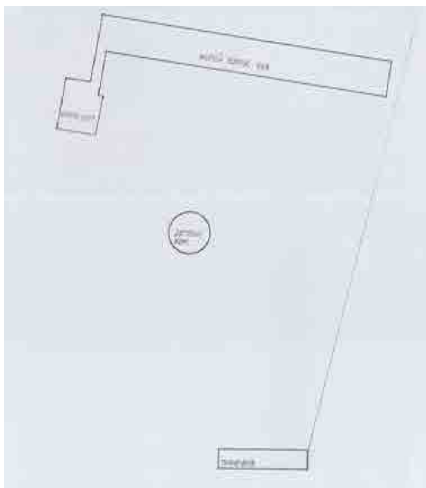
Una altra proposta que utilitza un mecanisme similar, encara que formalment molt diferent, és la de Peter Oud per als habitatges en Blijdrop (1931). En aquest cas la gran illa on s'ubica l'edificació es subdivideix en lots més petits. Es configuren espais exteriors delimitats per cadascun dels blocs edificats i eixos de circulació entre cada bloc que travessen l'illa perpendicularment. Igual que passava a les illes de la Viena Roja, l'espai urbà adjacent es confon amb els espais exteriors proposats generant-se una continuïtat espacial entre uns i altres. [i.136] [esquema 08. Perímetre parcialment edificat]

Les propostes que ignoren amb més o menys claredat el perímetre on s'ubiquen ho poden fer, també, amb diferents matisos. Algunes desenvolupen blocs exempts de manera completament aliena a

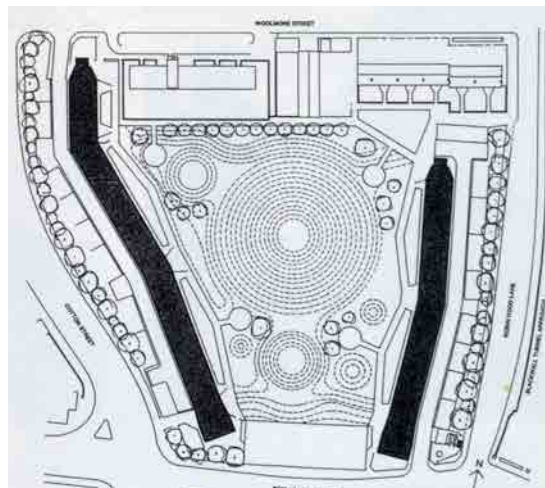
3. Espais comuns

i.137

i.138

i.139

- Propostes on el volum edificat es configura independentment dels límits del solar.

[i.137] Proposta d'implantació de quatre Unitats d'Habitació a Marsella. Le Corbusier, 1945.

[i.138] Proposta d'implantació del bloc d'habitatges i els de serveis del Narkomfin, Moscou. M. Ja. Ginzburg, 1928-30. Al centre de la parcel·la s'ubica una guarderia no construïda. A la banda oposada al bloc d'habitatges i serveis s'ubica el volum de la bugaderia mecanitzada.

[i.139] Implantació dels blocs d'habitatges dels Robin Hood Gardens, Londres. Alison i Peter Smithson, 1952.

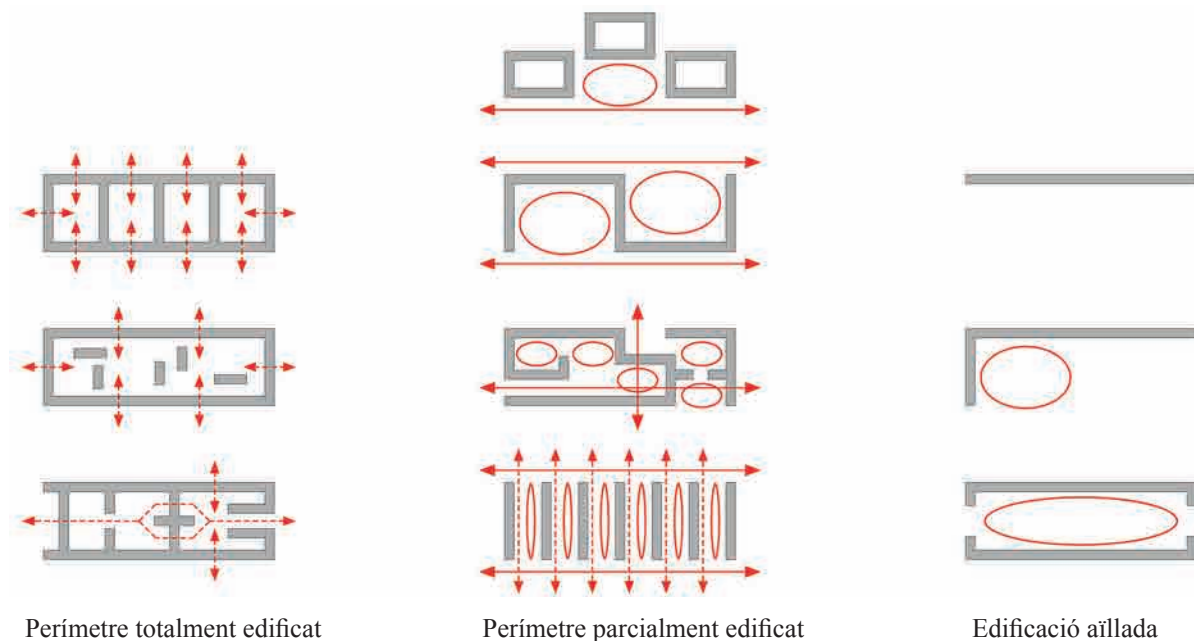
3.2. Anàlisi

la forma de la parcel·la, i per tant als seus límits. La situació dels volums edificats respon a altres factors com poden ser les millors vistes o la millor orientació dels habitatges. Aquest seria el cas de les unitats d'habitació plantejades per Le Corbusier. La primera, la de Marsella (1945), se situa radicalment orientada N-S, obliquament respecte a les traces urbanes de l'entorn. A més se separa de les edificacions del voltant garantint l'asolellament de les façanes i per tant dels habitatges. La construcció dels blocs sobre una planta baixa lliure emfatitza aquesta idea de terreny continu on es situa l'edifici. [i.137]

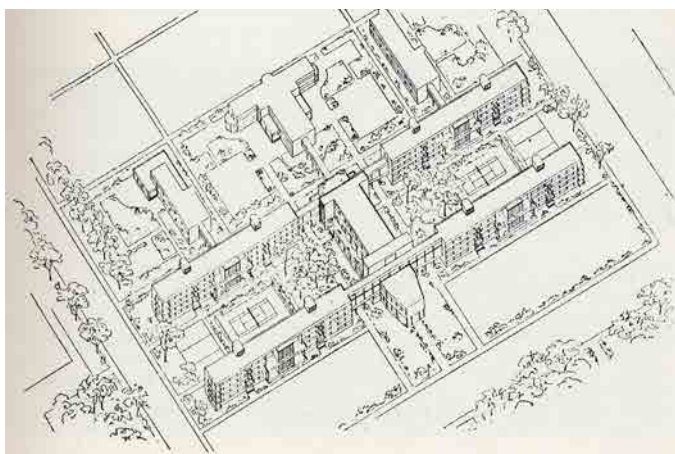
En altres propostes l'edificació exempta es recolza d'alguna manera en l'espai urbà on s'ubica. El perímetre no és determinant alhora de definir els volums construïts, però sí que serveix per recolzar-los i connectar-los amb l'entorn urbanitzat. A més es poden produir algunes operacions formals que acaben generant espais caracteritzats subtilment, com seria el cas de l'edifici Narkomfin a Moscou (1928-30) on la ubicació del volum d'equipaments, lligat al bloc d'habitatge en la planta primera, configura una volumetria general en forma d'L oberta. La planta baixa lliure permet la circulació, però els volums edificats defineixen en la cantonada convexa un espai específic, recollit, propici per la ubicació dels accessos principals tant per als habitatges com per als equipaments. [i.138]

En la proposta que fan Alison & Peter Smithson per als Robin Hood Gardens (1952) els dos blocs exempts d'habitatge sí que recorren paral·lels a dos dels costats de la parcel·la, resseguint el seu

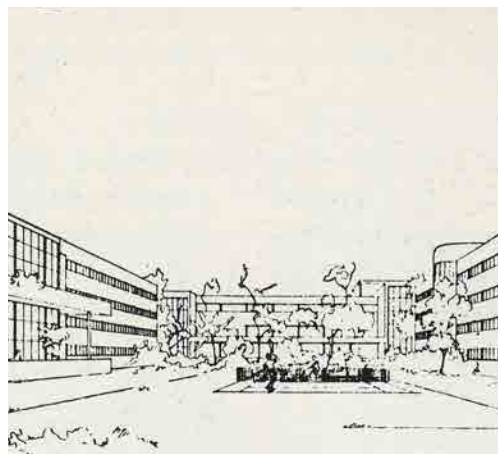
esquema 08 Relació dels espais comuns exteriors amb l'entorn urbà immediat.

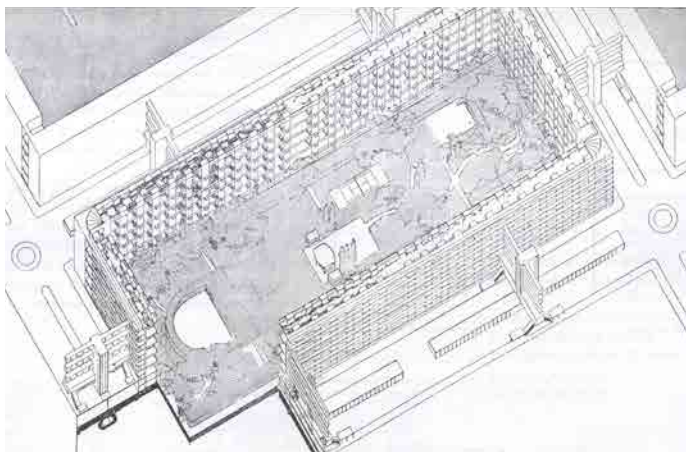
3. Espais comuns

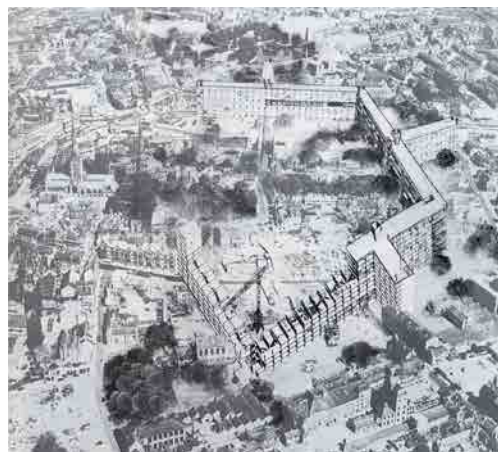
i.140

i.141

i.142

i.143

- Propostes d'edificis que configuren una trama urbana construïda global en alçada.

[i.140] Projecte per a la ciutat-comuna de Kuznesk. L. A. Vesnin, 1930. Volumetria general.

[i.141] Projecte per a la ciutat-comuna de Kuznesk. L. A. Vesnin, 1930. Vista d'un dels passos elevats.

[i.142] Segona proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1925. Volumetria general.

[i.143] Concurs d'habitatges Golden Lane, Londres. Alison i Peter Smithson, 1952.

3.2. Anàlisi

perímetre, però separant-se del seu límit. D'aquesta manera creen dos espais exteriors longitudinals en els límits de la parcel·la que serveixen de protecció respecte de l'espai urbà adjacent. Igual que passa al Narkomfin la solució formal, en aquest cas consistent en l'articulació dels blocs seguint la traça del perímetre, acaba configurant un altre espai exterior, en aquest cas central, identificable com a propi encara que obert a l'entorn urbà. A més aquest situació s'accentua amb la topografia del terreny que unifica encara més tot el conjunt. [i.139] [esquema 08. Edificació aïllada]

3.2.1.2. Relació amb la trama urbana

La relació dels espais exteriors generats pels volums dels edificis d'habitatges amb la trama urbana, amb el sistema de funcionament i de circulacions de l'entorn, caracteritza els espais comunitaris. Les propostes més contundents en aquest sentit són les de les ciutats-comunes que es varen plantejar a la Unió Soviètica després de la primera Guerra Mundial. Es tracta de sistemes globals on els blocs d'habitatges - cases-comunes - i altres edificis de serveis comunitaris o equipaments es relacionen mitjançant espais de circulació configurant una xarxa de recorreguts en alçada que acaba formant un únic volum construït global. [i.140] [i.141]

La mateixa idea la desenvolupa Le Corbusier en la segona versió dels Immeubles – villas (1925) situant els nuclis de comunicació vertical en els eixos dels carrers de la trama urbana i accedint a cada illa mitjançant corredors elevats que tenen continuïtat amb les circulacions comunes dels edificis que permeten accedir als habitatges. Es genera, igual que en les propostes soviètiques, una trama contínua en alçada que uneix tots els volums edificats. [i.142]

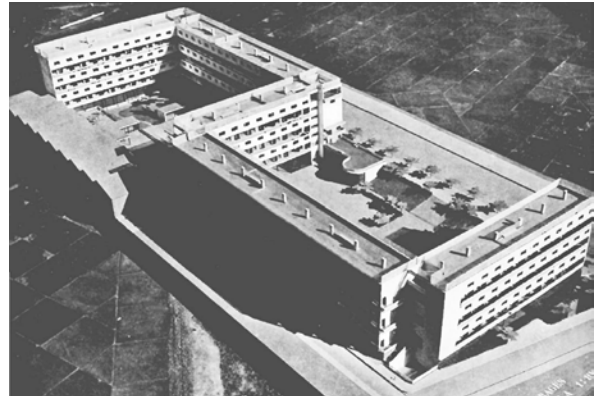
Alison & Peter Smithson, anys després, recullen aquesta idea d'edifici global per als seus plantejaments de creixement urbà mitjançant els 'clusters'. Al concurs d'habitatges 'Golden Lane' (1952) plantegen la construcció d'uns blocs d'habitatges articulats que es van configurant per sobre del teixit urbà generant la seva pròpia trama urbana global en alçada. Proposen carrers elevats cada tres nivells lliures de la circulació rodada, permetent l'ús de l'espai tal com s'havia fet als carrers fins abans de la revolució industrial, com a el lloc de torbada i d'esbarjo. Intenten recuperar així, per a la ciutat moderna, la noció de carrer en la ciutat tradicional. [i.143] [esquema 09. Trama autònoma pròpia]

Al marge d'aquestes macro-estructures de circulació, moltes propostes d'habitatges s'integren en la trama urbana existent mitjançant els espais comunitaris que generen. És el cas de les propostes de la Viena socialdemòcrata del període entre guerres, on els espais comunitaris exteriors encerclats

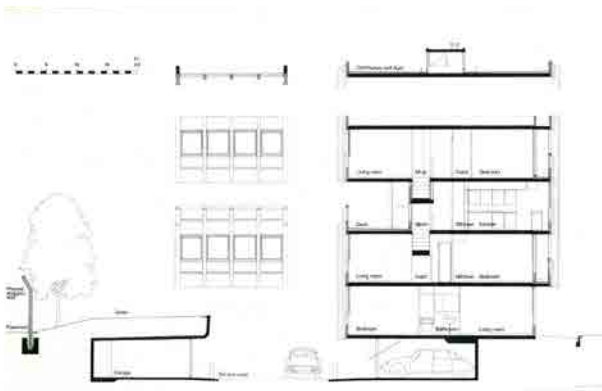
3. Espais comuns

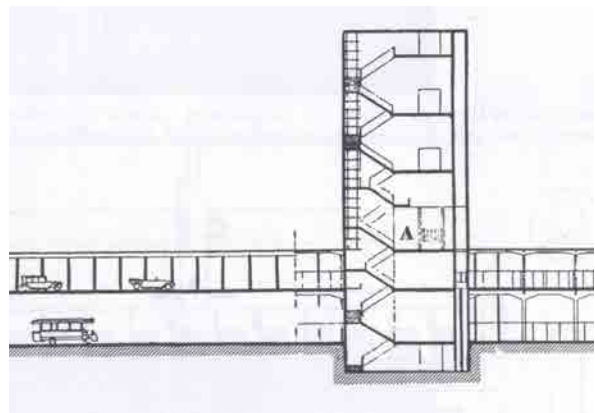
i.144

i.145

i.146

i.147

- Propostes d'edificis que s'integren en la trama urbana mitjançant espais comunitaris.

[i.144] Projecte d'habitatges a Viena am Fuchsenfeld. H. Schmid i H. Aichiner, 1924-25. Vista d'un dels accessos als espais interiors.

[i.145] Casa Bloc, Barcelona. Joan Babbita Subirana, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, 1934-36. Maqueta amb l'entorn immediat.

[i.146] Edifici d'habitatges Robin Hood Gardens, Londres. Alison i Peter Smithson, 1952. Secció d'un dels blocs.

[i.147] Segona proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1925. Secció per un dels nuclis de comunicació vertical.

3.2. Anàlisi

per l'edificació abracen i incorporen els carrers de la trama urbana, que passen a formar part del conjunt edificat. [i.144]

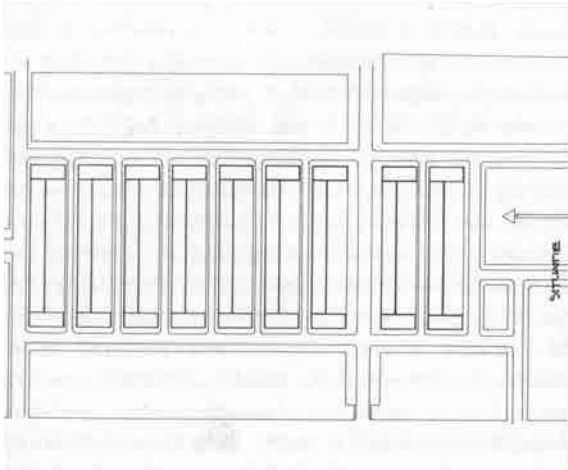
En la proposta per a la Casa Bloc a Barcelona (1934-36) els espais comunitaris també s'incorporen a la trama urbana, però en aquest cas ho fan tangencialment convertint-se en esponjaments visuals i espacials de les vies de circulació. El mateix mecanisme s'utilitza per relacionar el bloc amb una avinguda de transit intens per una banda, i a un petit carrer que donava, en el seu origen, a instal·lacions industrials per l'altra. Els espais exteriors plantejats es caracteritzen de forma diferent atenent a la seva relació amb la trama urbana. En el cas del que s'aboca a l'avinguda, en el projecte original, es plantejava una cafeteria en planta baixa en forma de L, coincidint amb la situació el bloc central de la proposta i creant un espai propi protegit de l'activitat de l'avinguda, . A l'altre espai exterior, vinculat a una trama urbana més tranquil·la, es plantegen algunes petites edificacions de una sola planta per allotjar equipaments. [i.145] [esquema 09. Espais comuns integrats en la trama urbana]

En altres actuacions la trama urbana s'interpreta com a un element amb certes característiques hostils com poden ser la contaminació sonora i ambiental, la perillositat derivada de la circulació de vehicles... Algunes propostes creen sistemes de protecció respecte a la trama urbana com és el cas dels Robin Hood Gardens d'Alison i Peter Smithson. Els blocs discorren paral·lels a les vies de circulació però separats per un mur de protecció acústica i una franja on s'ubiquen els aparcaments. Immediatament després del mur es desenvolupa una zona enjardinada que oculta els cotxes aparcats al nivell inferior i es genera una mena de pati anglès que permet l'accés dels vehicles dels veïns i separa el volum dels habitatges de la trama urbana. [i.146] [esquema 09. Protecció respecte a la trama]

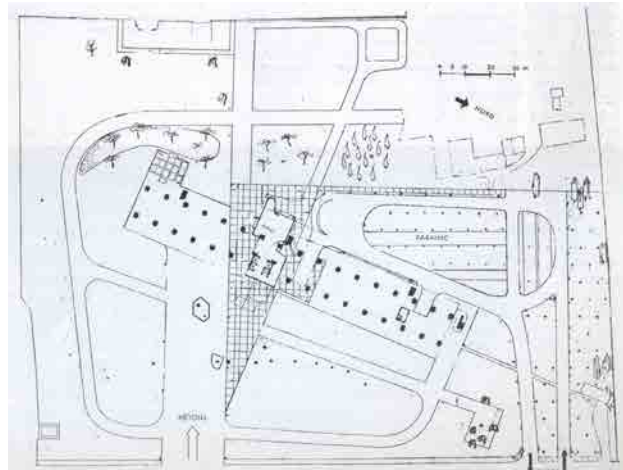
En la segona proposta d'Immeuble-villas de Le Corbusier també es genera un mecanisme de protecció respecte a la trama urbana. En aquest cas es planteja una successió de nivells de circulació en funció de la velocitat. Un primer nivell per a vehicles pesats, altre per turismes i per últim el de vianants. Des de tots els nivells de circulació urbana es pot accedir als nuclis de comunicació vertical dels edificis, però des dels blocs d'habitatges només és visible el nivell superior, el dels vianants. [i.147]

La trama urbana pot convertir-se en element de projecte dels edificis d'habitatges interpretant la existent i proposant modificacions que puguin alterar-la. És el cas de la proposta per al barri Blijbrop de J.P.P. Oud, on es subdivideix el solar multiplicant la trama existent. Entre cada bloc es genera un nou carrer relacionat amb els espais exteriors comunitaris creats. La proposta afegeix elements a la trama urbana existent a una escala més petita, es tracta de carrers que no tenen continuïtat i per tant el

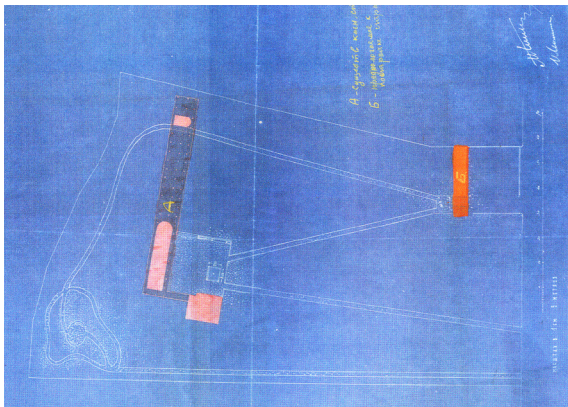
3. Espais comuns

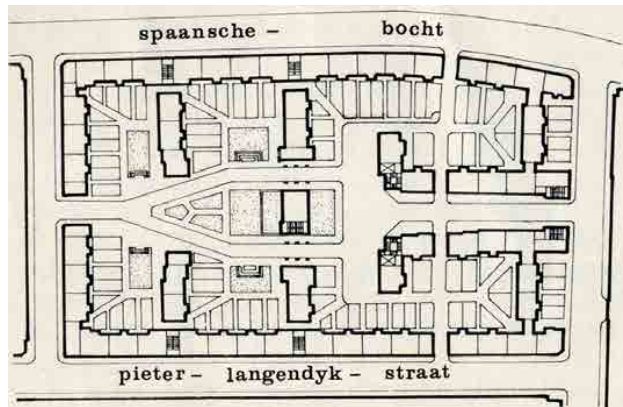
i.148

i.149

i.150

i.151

- Propostes que re-interpreten la trama urbana existent articulant-la amb una pròpia.

[i.148] Projecte de 306 habitatges obrers a Blijdorp, Rotterdam. J.J.P. Oud, 1931. Planta del conjunt

[i.149] Unité d'Habitation de Marsella. Le Corbusier, 1947-52. Ordenació de la planta baixa.

[i.150] Bloc d'habitatges i serveis del Narkomfin, Moscou. M. Ja. Ginzburg, 1928-30. Ordenació de la planta baixa.

[i.151] Illa d'Spangen a Rotterdam de M. Brinkman, 1919-20. Ordenació de la planta baixa.

3.2. Anàlisi

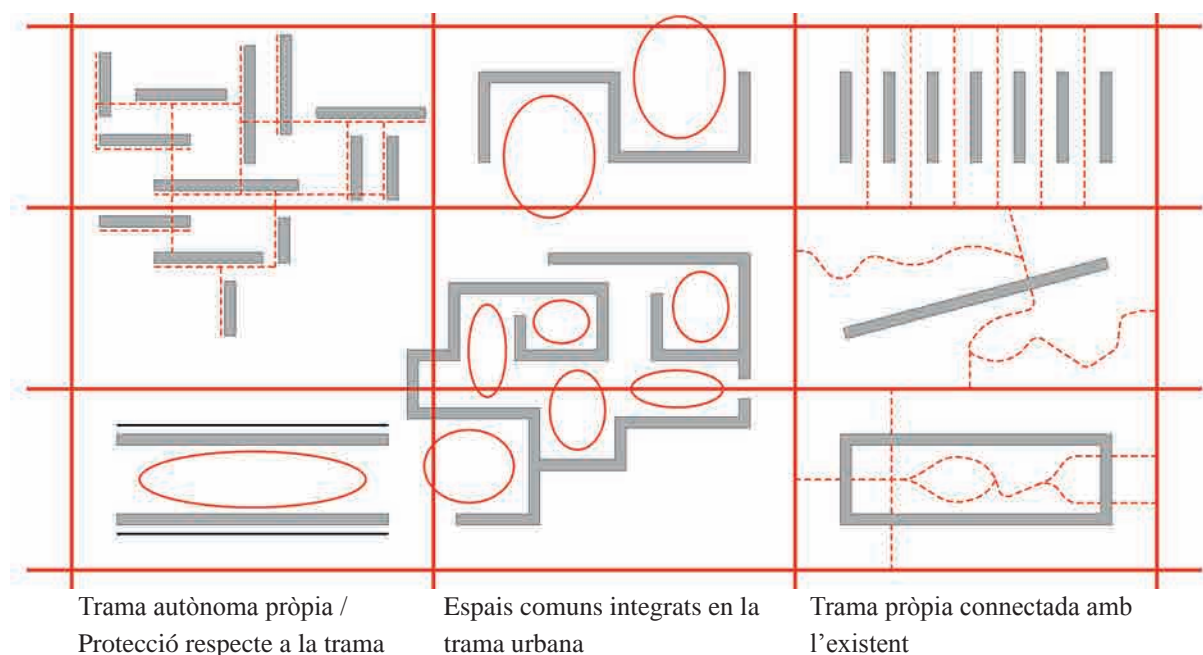
tràfic serà menys intens. [i.148]

La implantació dels edificis d'habitatges no sempre està condicionada per la trama urbana on s'ubica. En el cas de la Unité d'Habitation de Marsella, la orientació de l'edifici la determina la voluntat d'orientar els habitatges est – oest. Tampoc la situació de l'edifici en la parcel·la està condicionada per la trama urbana, se situa aproximadament al centre per tal de garantir espais lliures al voltant de l'edifici en tot el seu perímetre. En canvi, l'ordenació d'aquest espai lliure en la planta baixa, sí que es recolza en la trama existent per organitzar els accessos tant de vehicles com de vianants connectats amb el sistema de circulacions existent. [i.149]

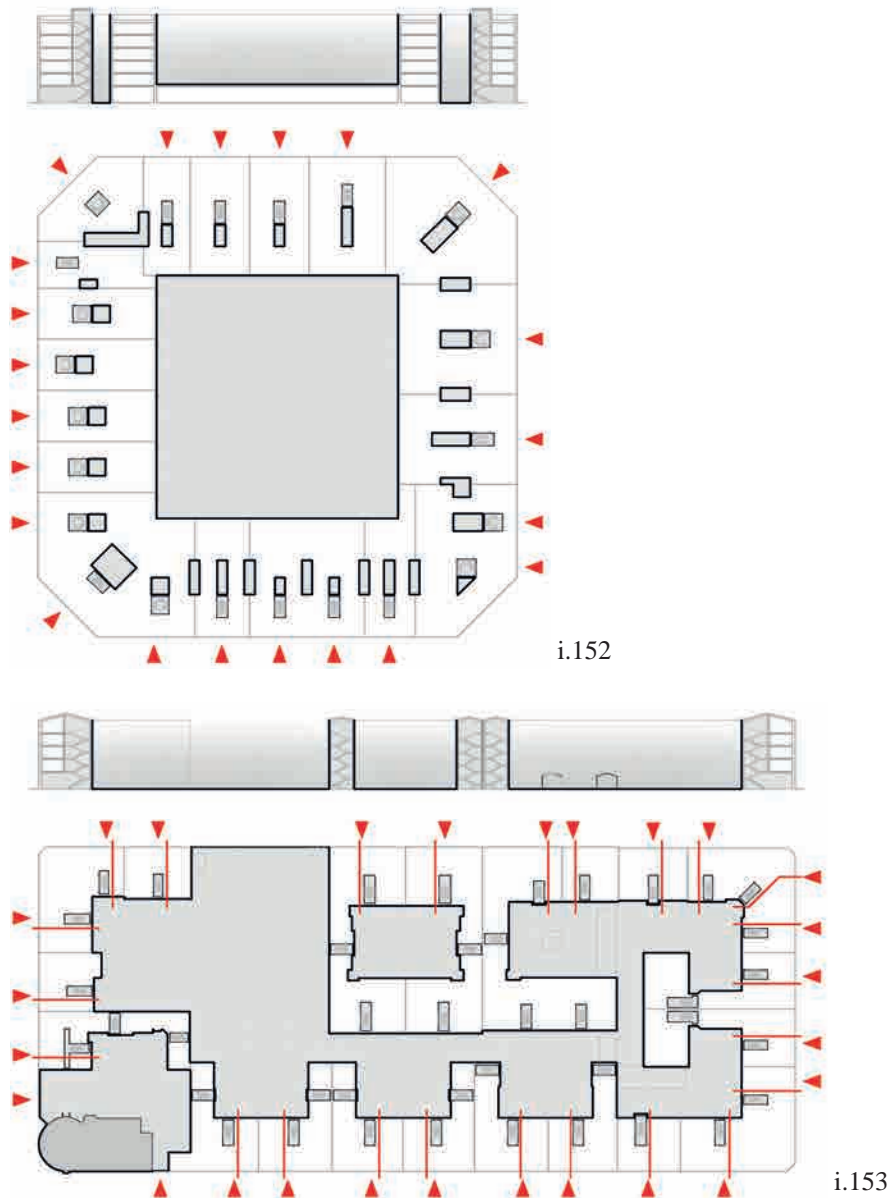
El mateix succeeix al Narkomfn de Ginzburg. En aquest cas el bloc construït se situa perpendicular al carrer principal. De la mateixa manera que ho fa l'edifici destinat a allotjar una guarderia en la primera proposta d'implantació. L'accés a la parcel·la es produeix per un carrer secundari i l'ordenació respon als recorreguts que relacionen els volums construïts i els punts d'accés a cada edifici. [i.150]

En alguns casos els conjunts residencials s'insereixen en una trama urbana existent interpretant-la com a element exterior i reduint la relació amb ella als punts d'accés als espais comuns. És el cas del barri d'Spangen on es planteja una trama pròpia en l'espai interior de la parcel·la relacionada amb la trama existent només puntualment en els punts d'accés que, en aquest cas, no coincideixen amb les

esquema 09 Relació dels espais comuns exteriors amb la trama urbana.

3. Espais comuns

- L'accés als espais comunitaris de circulació des del carrer.

[i.152] Exemple d'illa de l'Eixample de Barcelona amb accessos directes des del carrer desvinculats de l'espai interior de l'illa.

[i.153] Exemple de Mietkaserne berlinesa amb accessos directes des del carrer i amb vestíbuls passants per poder accedir als nuclis de comunicació ubicats a l'interior de l'illa.

3.2. Anàlisi

alineacions dels carrers existents sinó que es desenvolupen en funció de l'ordenació interior pròpia. [i.151] [esquema 09. Trama pròpia connectada amb l'existent]

3.2.1.3. Posició i formalització dels accessos. Seqüència d'accés

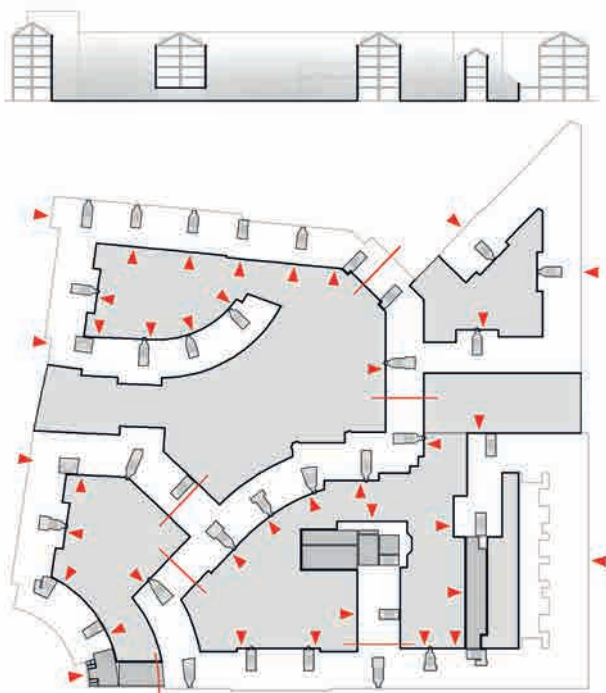
El punt de contacte entre l'exterior i l'interior de l'edifici d'habitatges condiciona la relació que aquest té amb el seu entorn. El recorregut que ha de fer una persona per accedir al vestíbul d'accés i la presència que aquest pot tenir en l'espai urbà determinaran en certa mesura el lligam dels usuaris de l'edifici amb l'espai comú i amb el context on s'ubica.

Quan els accessos als nuclis de comunicació vertical se situen directament donant a l'espai urbà es defineixen uns recorreguts dels usuaris que no travessen els espais exteriors comuns que pugui generar l'edifici: és el cas de les illes urbanes de l'Eixample de Barcelona. També a les grans illes de les Mietkasernen berlineses l'accés als vestíbuls es produeix directament des del carrer. En ambdós casos l'illa està subdividida en petites parcel·les on es desenvolupen els edificis. Cada edifici té el seu propi accés des del carrer i, per tant, els espais interiors d'illa no participen forçosament del recorregut per accedir-hi. En el cas de les Mietkasernen berlineses, la necessitat d'arribar als blocs construïts ubicats a l'interior de les illes sí que obliga a travessar alguns vestíbuls amb accés directe des del carrer per accedir als espais interiors comunitaris i així poder entrar als vestíbuls dels blocs interiors. [i.152] [i.153] [esquema 10. Accessos des de l'espai urbà]

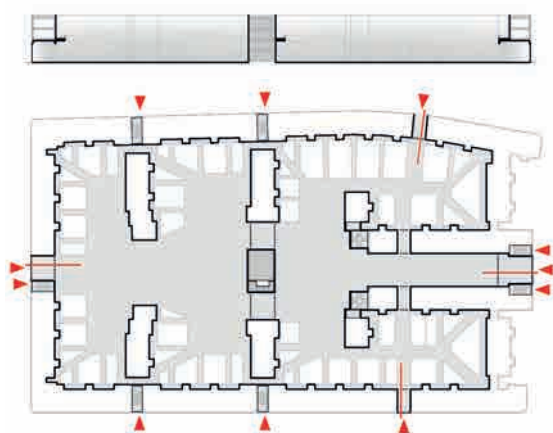
A les propostes de la Viena socialdemòcrata de principis de segle. Es proposen una sèrie d'espais a una escala intermèdia entre la urbana i la domèstica connectats uns als altres mitjançant passos oberts en les plantes baixes dels blocs i oberts en major o menor mesura a l'espai urbà. La majoria dels accessos als vestíbuls dels edificis es produeixen des d'aquests patis oberts que passen així a formar part del recorregut d'accés i de sortida dels usuaris dels habitatges. La situació és semblant a la de les Mietkasernen, però en aquest cas els patis s'obren al context urbà. Es tracta d'un recorregut que no abandona cert caràcter urbà fins arribar a la porta d'accés als vestíbuls de planta baixa, però que va matisant-lo a mesura que es travessen els volums construïts. [i.154] [esquema 10. Accessos des de patis oberts]

Al barri d'Spangen de Rotterdam també es plantegen els accessos als habitatges directament relacionats amb els espais comuns proposats i els recorreguts dels usuaris transcorren pels espais exteriors generats pels volums edificats. Però en aquest cas, a diferència del de Viena, si que hi ha

3. Espais comuns

i.154

i.155

- L'accés als espais comunitaris de circulació des del carrer.

[i.154] Projecte d'habitatges a Viena am Fuchsenfeld. H. Schmid i H. Aichiner, 1924-25. Els accessos es produeixen després d'un recorregut urbà que va disminuint l'escala dels espais.

[i.155] Illa d'Spangen a Rotterdam de M. Brinkman, 1919-20. Des del carrer es pot accedir als vestíbuls situats en la façana o, puntualment al gran espai comunitari de planta baixa i des d'aquest als nuclis de comunicació situats a l'interior.

3.2. Anàlisi

una clara diferenciació entre l'espai urbà i l'espai comunitari. Els accessos a l'interior de l'illa són puntuals i es formalitzen coma a grans portes de dues alçades a l'escala de l'edific reforçades per la configuració dels volums edificats. Un cop dintre, els usuaris fan el recorregut fins als habitatges de planta baixa i primera per l'interior de l'illa o accedeixen als nuclis de comunicació vertical per arribar fins als carrers elevats plantejats en planta segona des d'on s'accedeix als habitatges de les plantes superiors sense perdre el contacte amb el gran espai comú exterior de la proposta. [i.155] [esquema 10. Accessos puntuals]

A més de la posició dels accessos i la seva relació amb els recorreguts que fan els usuaris des de l'espai urbà fins als habitatges, la formalització d'aquests accessos condiciona la relació dels edificis amb l'entorn urbà. L'accés és un element que pertany a l'edifici i que, alhora es mostra a l'espai urbà, per tant el seu tractament formal determina en certa mesura el diàleg entre l'àmbit públic i el comunitari.

En la Unité d'Habitation de Marsella la concepció de l'entorn com a un terreny continu on s'ubica l'edifici condiciona la formalització d'un accés allunyat de la trama urbana però en un espai obert a l'entorn. Aquest accés es formalitza amb un volum que ocupa part de la planta baixa lliure de l'edifici. Un voladís de grans dimensions recull el volum d'accés i sobresurt per sota el bloc d'habitatges - sota la planta primera - indicant als vianants la posició de l'accés des de la llunyania. La gran marquesina exempta es mostra a l'escala de l'edifici i perfectament identificable des de la distància recollint els recorreguts plantejats en l'ordenació de l'espai exterior a la planta baixa i connectant-los amb el volum del vestíbul d'accés. [i.156] [esquema 10. Accés sobresortint]

De la mateixa manera, Alvar Aalto en la seva proposta per al Hansaviertel de Berlin genera un espai previ als vestíbuls d'accés a l'edifici. En aquest cas, en lloc de afegir un element que recull les circulacions exteriors, es produeix l'operació contrària: l'edifici, que es recolza directament sobre el terreny, es buida en la seva part central configurant un espai que fa de filtre entre l'exterior i l'interior. Aquest espai exterior protegit se situa lleugerament elevat respecte a la cota del carrer, gaudint així d'una posició preferent respecte a l'espai exterior que l'envolta. Per tal de poder accedir-hi s'incorporen escales i rampes adjacents que configuren el recorregut dels usuaris des de l'espai urbà fins als vestíbuls. [i.157] [esquema 10. Accés perforat]

En les propostes d'illes tancades d'Immeubles-villas de Le Corbusier es tracten formalment els accessos principals a escala urbana. En la segona versió, la de 1925, els accessos principals se situen

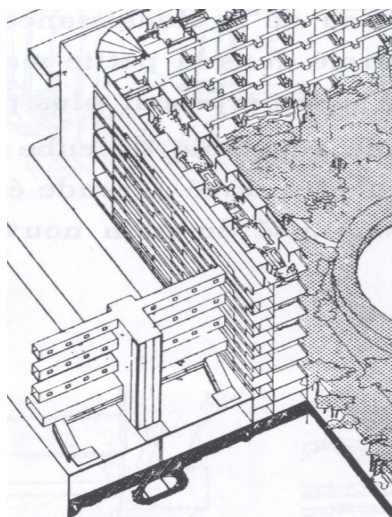
3. Espais comuns

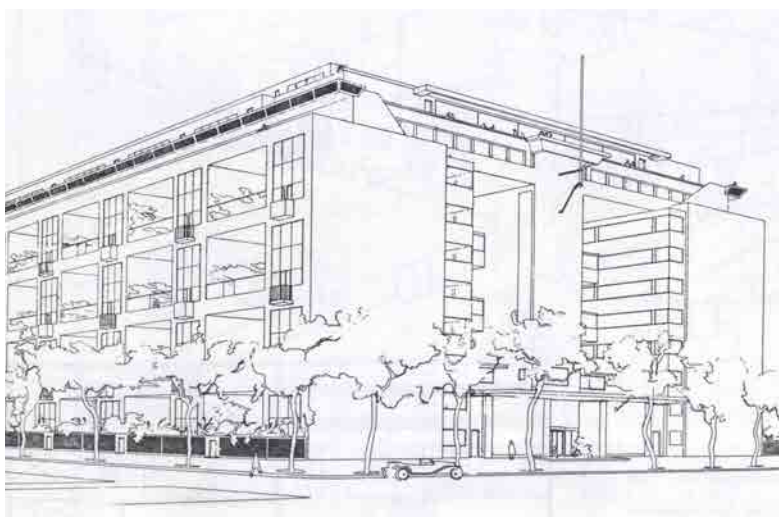
i.156

i.157

i.158

i.159

- L'accés als espais comunitaris de circulació des del carrer.

[i.156] Unité d'habitation de Marsella. La Corbusier, 1947-52. Volum d'accés independent sota l'edifici amb marquesina que sobresurt indicant el recorregut.

[i.157] Bloc d'habitatges al Hansaviertel, Berlín. Alvar Aalto, 1955-57. Es buida la part central del bloc generant un espai exterior protegit que dóna accés al vestíbul de planta baixa.

[i.158] Segona proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1925. Els accessos principals es situen en mig de les vies de circulació de la trama urbana.

[i.159] Primera proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1922. Els accessos tanquen l'illa pels seus costats curts amb una gran marquesina sobresortint a la planta baixa.

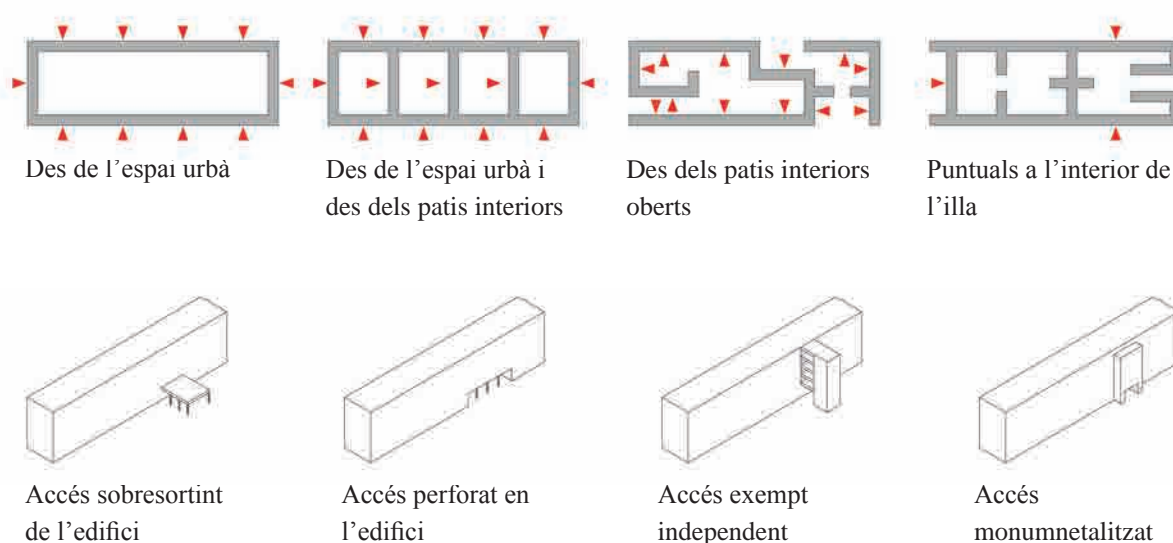
3.2. Anàlisi

en l'eix dels carrers, allunyats dels blocs d'habitatges i connectats amb ells mitjançant corredors cada dues plantes coincidint amb les circulacions comunitàries. A més d'aquests 6 accessos principals compartits de cada illa, hi han nuclis de comunicació verticals cada dues cèl·lules d'habitatges amb accés directe des dels dos nivells de carrer. [i.158] [esquema 10. Accés exempt]

En la primera proposta, la de 1922, l'accés principal es situa en l'eix llarg de l'illa definida pels dos blocs d'habitatges paral·lels. És l'element que tanca l'illa en els seus costats més curts. Igual que en l'altra versió es tracta d'un volum exempt amb els elements de comunicació vertical connectat cada dues plantes amb els corredors comunitaris que permeten accedir als habitatges. En aquest cas a la planta baixa una gran marquesina recull tot el conjunt indicant els punts d'entrada als vestíbuls principals de l'edifici que permeten accedir tant als nuclis de comunicació vertical principals com a l'espai comunitari de l'interior de l'illa.

Es repeteix el mateix esquema que en la proposta posterior d'Immeubles-villas d'afegir un altre nucli de comunicació vertical cada dos habitatges, però en aquest cas els accessos d'aquests es produeixen des de l'espai interior de l'illa desvinculant-los del carrer exterior. Els dos possibles recorreguts que han de fer els usuaris per accedir als seus habitatges passen pels espais exteriors comuns definits pels volums construïts. En un cas el vestíbul dona accés al nucli de comunicació vertical i des d'aquest als corredors comunitaris abocats a l'espai obert de l'interior de l'illa que condueixen als usuaris a

esquema 10 De situació i formalització dels accessos.

3. Espais comuns

i.160

i.161

[i.160] Familisteri de Godin, 1859-70. Els nuclis de comunicació vertical se situen en els vèrtex dels tres patis obrint-se a aquest i relacionant-los entre si.

[i.161] Bloc d'habitatges i serveis del Narkomfin, Moscou. M. Ja. Ginzburg, 1928-30. El corredor de la planta primera és el que lliga els habitatges amb el bloc de serveis. Es desdobra en dos amb una part exterior que permet relacionar-lo amb la planta baixa mitjançant la continuïtat visual dels pilars.

3.2. Anàlisi

cadascun dels habitatges. En el segon cas es travessa el vestíbul principal de planta baixa s'accedeix a l'interior de l'illa, des d'aquí als nuclis de comunicació secundaris que donen accés de nou als corredors elevats i, finalment, als habitatges. [i.159] [esquema 10. Accés monumentalitzat]

3.2.2. Escala de l'edifici

3.2.2.1. Relació entre el conjunt dels habitatges i l'espai comú

Tal com hem vist en l'anàlisi a l'escala urbana, els edificis col·lectius d'habitatge generen o poden generar uns espais exteriors comuns vinculats en diferents graus a l'espai urbà. Aquests espais estableixen, a més, una inevitable relació amb els volums construïts i, per tant, amb els espais interiors dels habitatges. La manera com es produeixi aquesta relació determinarà en gran mesura la vinculació dels usuaris de l'edifici amb els seus espais comuns.

Al Familisteri de Gogin l'accés principal es produeix des de l'espai exterior generat pels volums construïts. Des d'aquest punt s'accedeix directament al més gran dels tres patis coberts de la proposta. Totes les circulacions interiors, que permeten accedir als habitatges, es produeixen al voltant dels espais centrals encerclats pels volums construïts. En aquest cas es tracta d'uns patis coberts per un element vidriat que els transforma en espais interiors.

La relació entre els habitatges i els espais comuns principals - els patis - s'estableix mitjançant altres espais comuns: els corredors comuns que es desenvolupen al llarg de tot el perímetre dels patis coberts. Les escales se situen en les quatre cantonades de cada un dels tres volums desenvolupats al voltant dels patis. El sistema de circulació comuna interior defineix un recorregut continu que permet passar d'un pati a l'altre connectant els nuclis de comunicació verticals entre sí. En aquests, les escales estan obertes als patis coberts de forma que qualsevol desplaçament per l'edifici es produeix establint un contacte visual i espacial amb els espais centrals. [i.160]

A l'edifici Narkomfin també les circulacions comunitàries són les que estableixen la relació entre els habitatges i l'espai exterior vinculat als blocs edificats. Les circulacions transcorren igualment abocades a l'espai exterior definit per l'edifici en forma d'L. El corredor de planta primera, que connecta el volum dels habitatges amb el volum dels equipaments col·lectius, es desdobra en dos: una part és interior i dona accés tant als habitatges de la planta com als nuclis de comunicació verticals situats als extrems, l'altra part és exterior i dona directament a façana desenvolupant una circulació

3. Espais comuns

i.162

i.163

[i.162] Illa d'Spangen a Rotterdam de M. Brinkman, 1919-20. Vista de la circulació comunitària de planta segona que recorre tot el perímetre interior de la proposta. En els encreuaments i en les cantonades el corredor s'eixampla reforçant la sensació d'espai de relació.

[i.163] Edifici Walden7, Sant Just Desvern, Barcelona. Taller d'Arquitectura Ricardo Bofill, 1972. En aquest cas els corredors comunitaris es desenvolupen cada dues plantes en tota l'alçada de l'edifici, relacionant-se visualment uns amb els altres mitjançant els patis interiors.

3.2. Anàlisi

oberta abocada a l'espai exterior definit entre els habitatges i els equipaments.

La continuïtat visual entre els trams de pilars de la planta baixa i els que es veuen en l'espai de circulació de la planta primera, dintre del corredor exterior, apropa i relaciona encara més l'espai de la planta primera amb l'espai comú definit pels volums construïts en la planta baixa. [i.161]

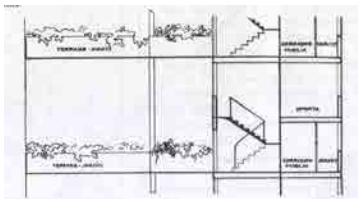
De la mateixa manera, en la proposta per al barri d'Spangen a Rotterdam, la relació entre el conjunt d'habitatges i l'espai comú es produeix a mitjançant els espais de circulació que donen accés als habitatges. En la planta baixa l'ordenació de l'espai i la definició dels recorreguts entre zones enjardinades comunes o privades estableix la relació entre els habitants i l'espai comú. En la planta primera es desenvolupa, com en els exemples anteriors, un corredor exterior abocat a l'espai central comunitari, però en aquest cas el corredor no es tracta com un espai continu uniforme, sinó que es dilata o es comprimeix generant espais més amplis d'estança en els punts de més concurrència: als encreuaments o junt als nuclis de comunicació vertical.

L'amplada generosa i aquestes dilatacions espacials fan que la circulació es pugui assimilar a la idea de carrer en la ciutat pre-industrial, sense circulació rodada, com un espai per als veïns que el fan seu ocupant-lo amb elements ornamentals o amb vegetació en els punts d'accés als habitatges i fent-lo servir com a espai de relació. [i.162]

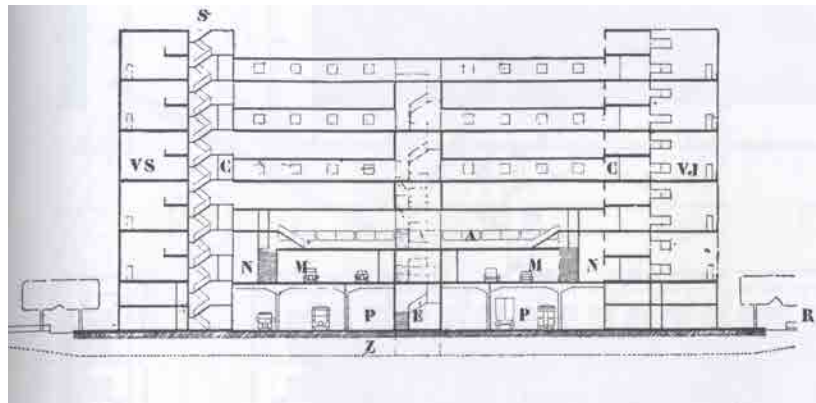
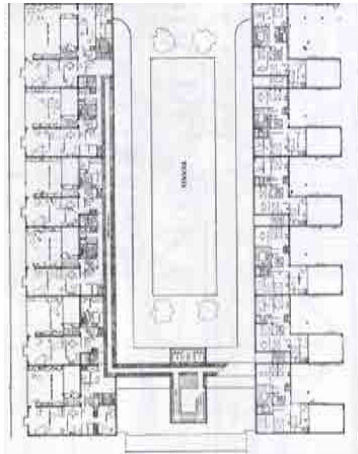
L'edifici Walden 7 a Sant Just Desvern explota formalment aquesta manera de relacionar els habitatges amb els espais comuns. En aquest cas el sistema de circulacions verticals del conjunt se situa al centre del gran espai exterior envoltat pels volums edificats que allotgen els habitatges. Aquesta posició subdivideix l'espai central en quatre patis més petits. L'alçada de l'edifici transforma l'espai exterior dels patis en espais que es perceben com interiors amb obertures; a la de la part superior s'afegeixen buits laterals en els volums construïts que permeten la connexió visual i espacial amb l'exterior.

Totes les circulacions horitzontals que comuniquen el volum central d'escals i ascensors amb els mòduls d'habitatges es desenvolupen al voltant dels patis. La inclusió de les escales dintre d'aquests recorreguts i no tangencialment, com passa per exemple al Familisteri, afegeix la tercera dimensió; en aquest cas no es tracta de corredors superposats i units per escales, sinó d'un espai continu de circulació que recorre tot el volum de l'edifici de dalt a baix. Les dilatacions puntuals de l'espai coincidint amb els accessos als habitatges fan que molts usuaris s'apropien d'aquests espais moblant-los com a espais exteriors del propi habitatges. [i.163]

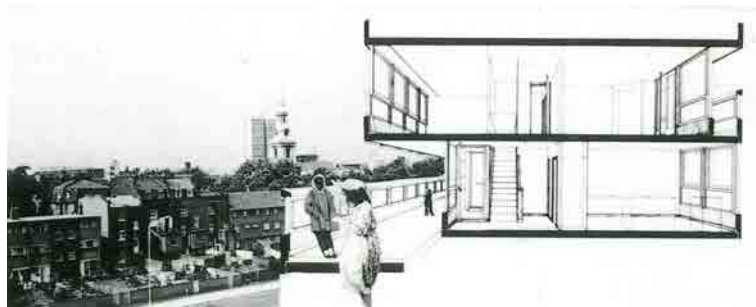
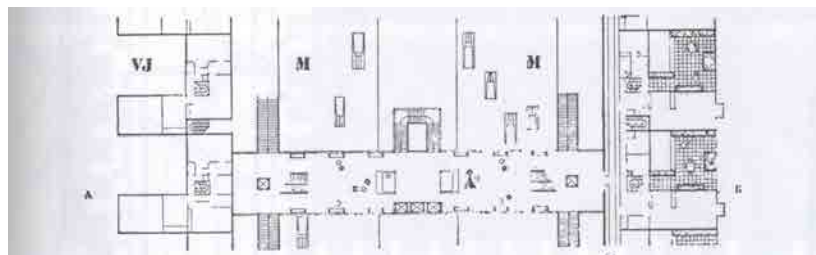
3. Espais comuns

i.164 Recorreguts comuns donant a l'espai comú

i.165 Recorreguts comuns donant a l'espai urbà

i.166

[i.164] Primera proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1922. Planta de mitja illa i secció per les terrasses d'un dels blocs. Els recorreguts comunitaris recorren en el perímetre del pati interior.

[i.165] Segona proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1925. Planta i secció d'un nucli de comunicació vertical situat a l'eix dels carrers de circulació. En aquest cas els corredors comunitaris s'obren a l'espai urbà i les sales i terrasses dels habitatges a l'interior de l'illa.

[i.166] Edifici d'habitatges Robin Hood Gardens, Londres. Alison i Peter Smithson, 1952. Secció d'un dels blocs amb els corredors comunitaris relacionats amb els carrers de circulació urbana.

3.2. Anàlisi

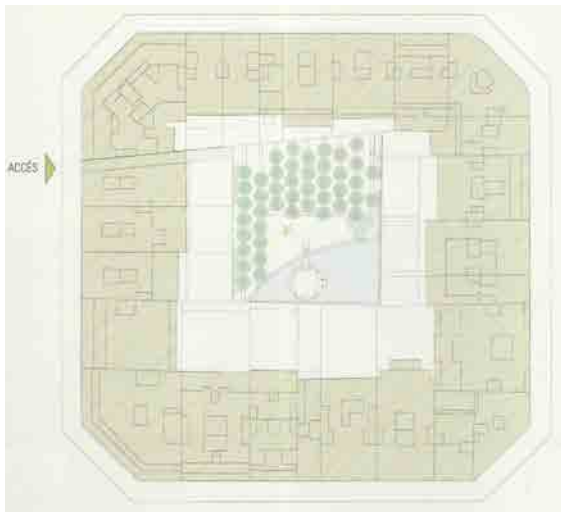
L'evolució del projecte dels Immeubles-villas de Le Corbusier des de la primera proposta de 1922 fins a la segona de 1925 suposa un canvi substancial en la relació que s'estableix entre els habitatges i l'espai comú exterior encerclat pels blocs situats al perímetre de la parcel·la. En el primer cas, la proposta de 1922, igual que passava en els exemples que hem vist fins ara la relació s'estableix mitjançant la circulació comuna, són els corredors comunitaris es que s'aboquen a l'espai comú. Es planteja, igual que al Narkomfin, un corredor dividit en dues circulacions, però en aquest cas la part que dona directament a l'exterior és de servei i l'altra, la interior, més ampla, dona als accessos als habitatges. En aquesta proposta, igual que passa en el Narkomfin, l'habitatge es desenvolupa en dues plantes i, per tant, els espais interiors dels habitatges que se situen per sobre o per sota del corredor públic - habitacions, gimnàs i sala de bany - també s'aboquen a l'espai comú central. [i.164]

En la proposta de 1925, Le Corbusier li dona la volta a la situació dels habitatges. L'espai central de la proposta és més gran i ara els espais principals dels habitatges i les terrasses de doble alçada que caracteritzen les tipologies s'orienten cap a l'espai exterior comú encerclat per l'edificació. Els corredors comuns se situen en la façana que s'aboca al carrer, relacionant-los amb els nuclis de circulació vertical que es desenvolupen com a volums exempts independents. En el recorregut d'accés als habitatges els usuaris no passen per l'espai central de la proposta. És només quan entren a casa seva i des de els espais principals d'estança: sala, menjador i terrassa, des d'on viuen l'espai exterior comú. [i.165]

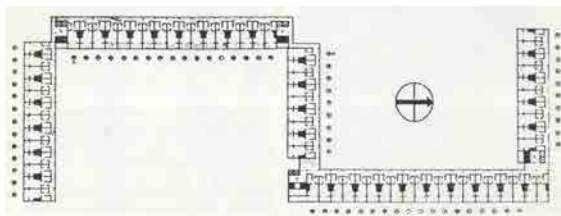
El mateix esquema de funcionament es dona en els Robin Hood Gardens d'Alison i Peter Smithson. En aquest cas les circulacions comunes es relacionen amb les circulacions urbanes, amb els carrers i amb la ciutat, deixant els espais interiors dels habitatges vinculats a l'espai exterior comú més tranquil, on s'aboquen els dormitoris. A diferència del que passa a la versió de 1925 dels Immeubles-villas, són les sales d'estança les que se situen per sobre i per sota del corredor públic obrint-se, igualment, cap al carrer exterior. Només les sales dels habitatges de la planta baixa s'aboquen a l'espai exterior comú definit pels dos blocs construïts. [i.166]

A les illes de l'Eixample de Barcelona, entenent l'espai central exterior dels patis d'illa com a un espai comú dels habitatges que configuren el volum edificat, la relació entre els habitatges i aquest espai comú és una relació directa, que es produeix exclusivament des de l'espai interior de l'habitatge. En general els nuclis de comunicació vertical se situen en patis interiors dintre dels blocs construïts i les plantes baixes estan ocupades per locals privats. L'accés als nuclis de comunicació es produeix

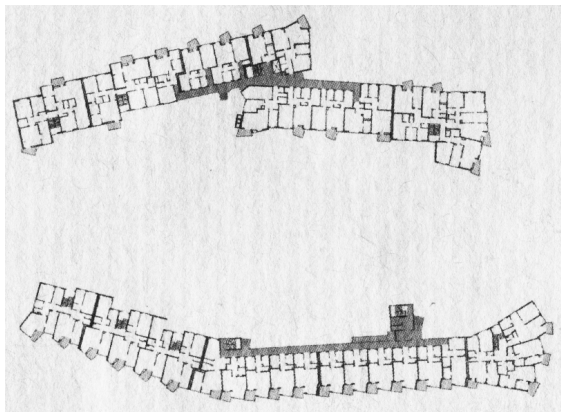
3. Espais comuns

i.167

i.168

i.169

[i.167] Torre de les Aigües, primer interior d'illa recuperat com a espai públic. Andreu Arriola i Carme Ribas, 1987. Es tracta d'espais envoltats dels habitatges que formen l'illa però amb un accés puntual independent dels accessos als habitatges. La relació es dona des de l'interior de l'habitatge només visualment.

[i.168] Casa Bloc, Barcelona. Joan Babbita Subirana, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, 1934-36. En aquest cas els corredors comunitaris alternen la seva posició respecte a l'espai comú definit pels blocs construïts.

[i.169] Habitatges al barri de Charlottenbourg, Berlín. Hans Scharoun, 1954-1961. En aquest cas es combina la posició dels recorreguts comunitaris respecte a l'espai comú en un únic bloc convertint la circulació en un espai que fa de filtre entre l'espai urbà exterior i el comú.

3.2. Anàlisi

directament des del carrer, per això el pati interior d'illa només es visible des dels interiors dels habitatges. Amb les operacions d'obertura d'alguns d'aquests patis interiors d'illa, els espais s'han fet accessibles des del carrer i s'han convertit en llocs d'ús i de trobada dels veïns. Però la relació amb els habitatges dels blocs construïts, en general, continua sent la mateixa. [i.167]

L'anàlisi de les illes de l'Eixample de Barcelona ens permet desvincular el tipus de relació entre els habitatges i els espais comuns exteriors generats pels edificis col·lectius del caràcter d'aquests espais comuns. En l'exemple ens trobem per una banda uns interiors d'illa d'accés completament privats, parcel·lats en lots que corresponen als dels edificis, i per altra interiors d'illa que s'han convertit en espais d'accés públic. En tots dos casos els patis interiors no deixen de ser comuns, ja que tots els habitatges s'aboquen a ells i comparteixen l'espai, però amb caràcters ben diferents. En canvi, la relació amb els habitatges és la mateixa, és una relació directa, des de l'interior de l'habitatge cap a l'espai exterior, sense altres espais comuns intermedis ni formant part dels recorreguts d'accés.

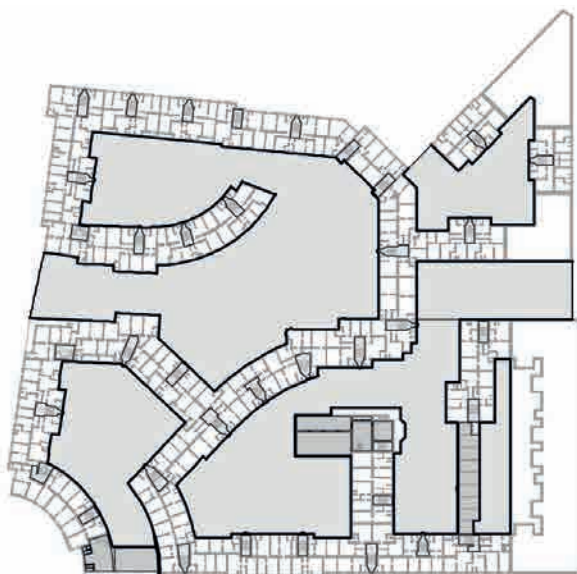
En alguns casos la relació entre els habitatges i els espais exteriors comuns no és tan estricta i varia en funció d'altres factors. En el cas de la Casa Bloc de Barcelona els cinc blocs d'habitatges que configuren el conjunt en forma de greca s'orienten estrictament buscant les millors condicions d'assolellament de les estances, orientat-les cap al sud i cap a l'est. La configuració formal de la proposta fa que en alguns blocs els espais de circulació comuns siguin els que s'aboquen a l'espai obert comunitari i en altres, en canvi, siguin les estances principals dels habitatges. Aquesta circumstància aporta dinamisme tant a les façanes que defineixen els espais exteriors com a l'activitat que s'hi genera. [i.168]

A la proposta de Sharoun per al barri de Charlottenbourg a Berlín a més de variar la posició dels espais comuns de circulació respecte dels espais exteriors generats, s'afegeix la combinació de diferents sistemes d'agrupació d'habitatges: corredors comunitaris, nuclis verticals cada dos habitatges o nuclis per a quatre habitatges en els extrems. El dinamisme formal i funcional derivat d'aquestes combinacions s'accentua en un dels blocs on, al punt central, on l'espai comunitari es fa més ampli, el mateix corredor comú passa d'estar situat en la façana abocada a l'espai exterior comú a situar-se en la façana oposada convertint-se, a més, en l'element de ròtula on el bloc canvia de direcció. Igual que a la Casa Bloc tornem a veure com la relació entre els habitatges i els espais comuns exteriors combina situacions diferents, en alguns casos els elements de circulacions comunes verticals o horitzontals són els que s'aboquen als espais exteriors, i altres on són directament les estances principals dels habitatges les que ho fan. [i.169]

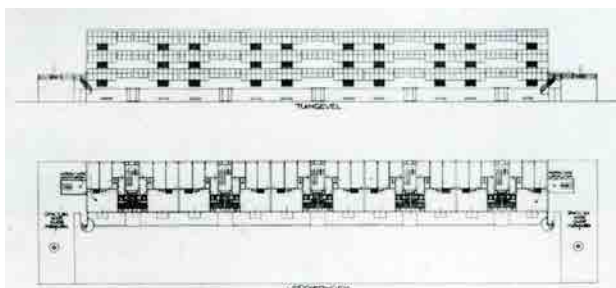
3. Espais comuns

i.170

i.171

i.172

- Sistemes d'agrupació multi-nuclears.

[i.170] Exemple de Mietkaserne berlinesa. L'evolució de la tipologia genera nuclis de comunicació vertical cada dos habitatges repartits per tot el volum construït, tant en el perímetre com a l'interior.

[i.171] Projecte d'habitatges a Viena am Fuchsenfeld. H. Schmid i H. Aichiner, 1924-25. En aquest cas el nuclis de comunicació es van repartint en tot el desenvolupament orgànic del conjunt servint a dos, tres o quatre habitatges depenent del cas.

[i.172] Projecte de 306 habitatges obrers a Blijdorp, Rotterdam. J.J.P. Oud, 1931. Els nuclis de comunicació vertical es distribueixen regularment cada dos habitatges conformant els blocs longitudinals.

3.2.2.2. Generació del sistema que configura l'edifici

Els espais comuns als edificis d'habitatge col·lectiu són els que generen el sistema que agrupa les cèl·lules d'habitatge en un organisme unitari. Configuren l'estructura formal i funcional del conjunt edificat dotant-lo d'identitat col·lectiva.

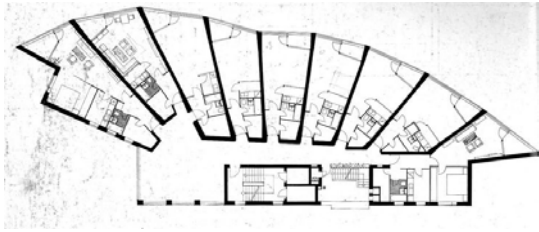
L'agrupació d'habitatges en un edifici col·lectiu es pot generar amb l'adició de nuclis de comunicació vertical independents que agrupin un número determinat d'habitatges. En aquest cas es tracta d'un sistema multi-nuclear en el qual l'adició d'agrupacions independents acaba configurant el volum general de l'edifici.

És el cas de les Mietkasernen berlineses on cada nucli de comunicació vertical té un accés independent. Des dels nuclis s'accedeix als corredors centrals que distribueixen tant les cuines i serveis com les sales i habitacions. En aquest cas, originàriament, el sistema organitzava una sèrie d'habitacions independents pensades per al lloguer i no com a habitatges complets, però la configuració espacial ha permès l'evolució de les tipologies agrupant habitacions, sales, cuines i serveis per formar habitatges independents. Així el sistema ha anat transformant-se fins ha definir les agrupacions de dos, tres o quatre habitatges per cada nucli de comunicació vertical. [i.170]

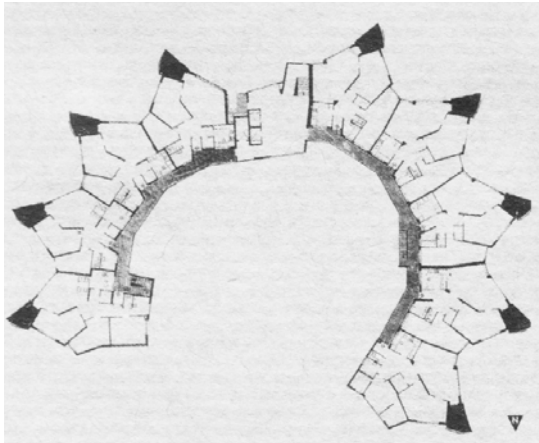
A les agrupacions de la Viena Roja socialdemòcrata de principis del s. XX els complexos volums edificats que configuren cada intervenció es generen amb el mateix sistema multi-nuclear d'agrupació. Els nuclis de comunicació vertical permeten accedir, en funció de l'amplada i la geometria dels blocs, a dos, tres o quatre habitatges per planta. El mateix sistema d'agrupació que a les illes berlineses configura formes regulars amb eixos cartesianes que defineixen tot el conjunt, en el cas de Viena permet desenvolupar uns conjunts més orgànics que es cargolen o s'expandeixen en funció de la situació urbana. [i.171]

En la proposta per a Blijdrop, a Rotterdam, de P. Oud novament un sistema multi-nuclear permet agrupar els habitatges per configurar els blocs lineals que defineixen la proposta. En aquest cas, la solució formal es veu influència pels estudis i l'evolució tipològica desenvolupada pels arquitectes del moviment modern, destinada a millorar les condicions higièniques dels habitatges i a estandarditzar la construcció. Es desenvolupa una agrupació de dos habitatges per planta de forma que es garanteix la doble façana i, per tant, la ventilació creuada en tots els habitatges. De nou veiem com el mateix

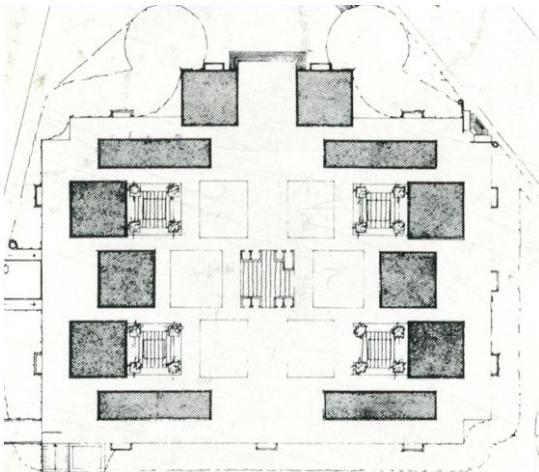
3. Espais comuns

i.173

i.174

i.175

- Sistemes d'agrupació centrals.

[i.173] Torre d'habitatges al barri Neue Vahr de Bremen. Alvar Aalto, 1961. Nucli de comunicacions situat en la convergència dels radis que generen el sistema d'agrupació dels habitatges.

[i.174] Edifici Julia del conjunt Romeo und Julia a Stuttgart. Hans Scharoun, 1954-1959. Els recorreguts comunitaris es fan en forma de circumferència i el mòdul central es ocupa per nucli de comunicació vertical.

[i.175] Edifici Walden7, Sant Just Desvern, Barcelona. Taller d'Arquitectura Ricardo Bofill, 1972. En aquest cas el nucli de comunicació vertical es situa al centre de la forma circular que configura l'edifici i que va variant de radi en alçada.

3.2. Anàlisi

sistema d'agrupació basat en l'agregació de nuclis independents permet genera formes construïdes molt diverses. [i.172]

Els espais comuns als edificis d'habitatge col·lectiu també poden definir sistemes d'agregació unitaris, es a dir amb un o varis nuclis de comunicació vertical i uns recorreguts comuns per tots o per a gran part dels habitatges que unifiquen els nuclis en un únic sistema global.

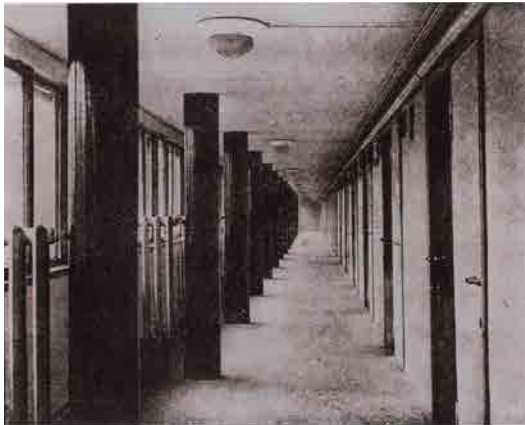
A la torre d'habitatges projectada per Alvar Aalto a Bremen el sistema d'agrupació dels habitatges es formalitza amb un únic nucli central que inclou l'escala principal, els ascensors i una escala exterior secundària. A partir d'aquest nucli es desenvolupa el volum edificat. El nucli de comunicació vertical fa de centre de distribució dels habitatges que se situen radialment en cada planta. La forma de ventall de l'edific permet per una banda dotar de façana a tot el nucli de circulacions comunitàries i per altra augmentar considerablement la superfície de façana destinada als habitatges. Tots els accessos als habitatges donen directament al vestíbul de cada planta que allotja els ascensors i les escales a més d'una sala d'estança comuna en una cantonada oberta al paisatge. [i.173]

El mateix tipus de sistema radial configura l'edifici Julia de Hans Sharoun en Stuttgart. En aquest cas es tracta d'un corredor comunitari que es cargola sobre sí mateix entorn al centre de l'espai comú exterior definit pel volum construït. L'agrupació dels habitatges es desenvolupa en forma de circumferència oberta que encercla un espai exterior propi. Al punt mig de la circumferència se situa el nucli de comunicació vertical proposat, ocupant tot l'ample de l'edific i, per tant, obert a les dues façanes. Des d'aquest punt central es desenvolupa a banda i banda el corredor que dona accés als habitatges abocat a l'espai central. Els habitatges es desenvolupen radialment multiplicant la seva façana en forma estrellada. [i.174]

A l'edifici Walden 7 del Taller d'Arquitectura de Ricardo Bofill el sistema d'agrupació també segueix un esquema centralitzat. El nucli de comunicació vertical se situa en el centre de la proposta ocupant el pati interior. El volum edificat es desenvolupa radialment allunyant-se del nucli de manera que es generen els buits dels quatre patis que l'envolten. En aquest cas la forma radial es tancada deixant el nucli de comunicacions vertical al centre del sistema de circulacions que permet accedir a tots els habitatges. [i.175]

Una altra manera de generar els sistemes d'agregació als edificis d'habitatges és mitjançant els espais de circulació comuna longitudinals, que configuren sistemes d'agrupament lineals. Quan els habitatges

3. Espais comuns

i.166

i.167

i.168

- Sistemes d'agrupació longitudinals.

[i.176] Bloc d'habitatges i serveis del Narkomfin, Moscou. M. Ja. Ginzburg, 1928-30. Vista d'un dels corredors comunitaris del bloc lineal.

[i.177] Edifici d'habitatges Robin Hood Gardens, Londres. Alison i Peter Smithson, 1952. Vista de la circulació amb els canvis de direcció del bloc.

[i.178] Casa Bloc, Barcelona. Joan Babià, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, 1934-36. Vista des d'un dels nuclis de comunicació vertical del corredor comunitari de planta primera amb altre nucli al final en el punt de gir de la greca.

3.2. Anàlisi

es desenvolupen només a una banda de la circulació comuna, aquesta gaudeix de façana i, per tant, permet il·luminar i ventilar naturalment els espais comuns, però obliga a solucionar els tipus amb una única façana o a buscar mecanismes especials per garantir la ventilació creuada. Si es tracta d'un corredor de circulació exterior els habitatges poden ventilar i il·luminar-se a través d'ell, establint els filtres necessaris per mantenir la privacitat.

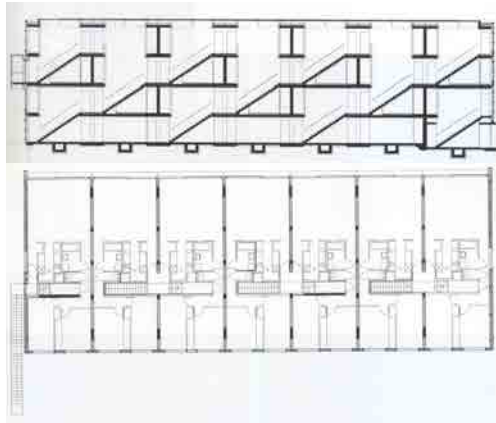
Al Narkomfin els corredors de circulació comunitaris en façana apareixen cada dues plantes i els habitatges s'agrupen només a una banda, però sense renunciar a la doble façana. Les tipologies es desenvolupen en dues plantes per sobre i per sota dels corredors comunitaris, aconseguint així la doble façana i la ventilació creuada. Els nuclis de comunicació vertical se situen ocupant un dels mòduls de la part dels habitatges de forma que el corredor comunitari és continu i el sistema d'agregació podria créixer indefinidament en forma de bloc longitudinal infinit. Però en aquest cas els extrems de l'edifici es rematen amb unes tipologies especials que ocupen tota l'amplada del bloc lineal escapçant la circulació comuna. El sistema permet deformar-se per connectar amb altres circulacions, com passa a la planta primera on el corredor comunitari enllaça amb el volum de serveis comuns de la proposta amb una circulació perpendicular a la longitudinal. [i.176]

De forma similar es configuren els dos blocs d'habitatges del projecte l'Alison i Peter Smithson per als Robin Hood Gardens: Els corredors apareixen cada tres plantes donant accés a habitatges que es desenvolupen alternativament cap a la planta superior o inferior. La posició dels nuclis de comunicació vertical s'aprofita per crear espais de triple alçada entre els corredors lineals comunitaris convertint-se en espais de referència dintre del sistema de circulacions comunes. A més, la flexibilitat formal dels nuclis de comunicació vertical permet utilitzar-los com a ròtules del conjunt generant canvis en la direcció dels blocs. [i.177]

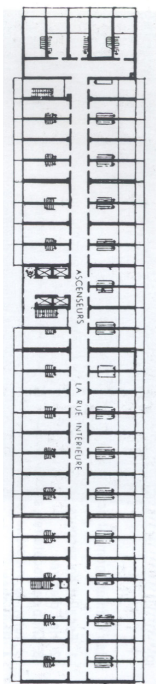
És el mateix que passa a l'edifici grecat de la Casa Bloc a Barcelona. Els nuclis de comunicació vertical es col·loquen en les cantonades i, a més de situar-se en els punts on l'edifici canvia de direcció, s'aprofiten per canviar la posició relativa dels corredors. La importància d'aquests llocs en el recorregut comú s'emfatitza amb mecanismes de buidat del volum construït, generant-se, com als Robin Hood Gardens, espais més amplis de relació per als veïns. En aquest exemple un sistema d'agrupació longitudinal acaba generant un edifici que ocupa tota una parcel·la rectangular. [i.178]

El sistema longitudinal també es pot configurar amb espais de circulació comuna situats a l'interior dels blocs construïts. En aquest cas els corredors centrals actuen com a espina dorsal de l'edifici

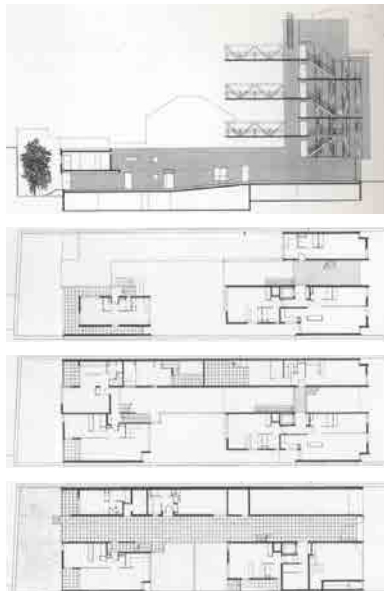
3. Espais comuns

i.180

i.179

i.181

- Sistemes d'agrupació longitudinals a l'eix de l'edifici.

[i.179] Unité d'Habitation de Marsella. La Corbusier, 1947-52. Planta tipus per un dels corredors i secció . Eix de circulació comunitària central i interior cada tres plantes amb il·luminació natural només a través del nucli de comunicació vertical.

[i.180] Edifici d'habitatges V78 a Bludenz. Baumschlager i Eberle, 1998. Planta tipus, secció i vista de la circulació comunitària. Les escales longitudinals travessen tot el volum de l'edifici donant accés als habitatges en cada nivell. S'il·lumina des de la coberta.

[i.181] 26 habitatges per carters a París. Philippe Gazeau, 1990-93. Plantes, secció i vista de la façana. En aquest cas es buida i es maximitza l'eix central de circulació convertint-lo en un espai exterior.

3.2. Anàlisi

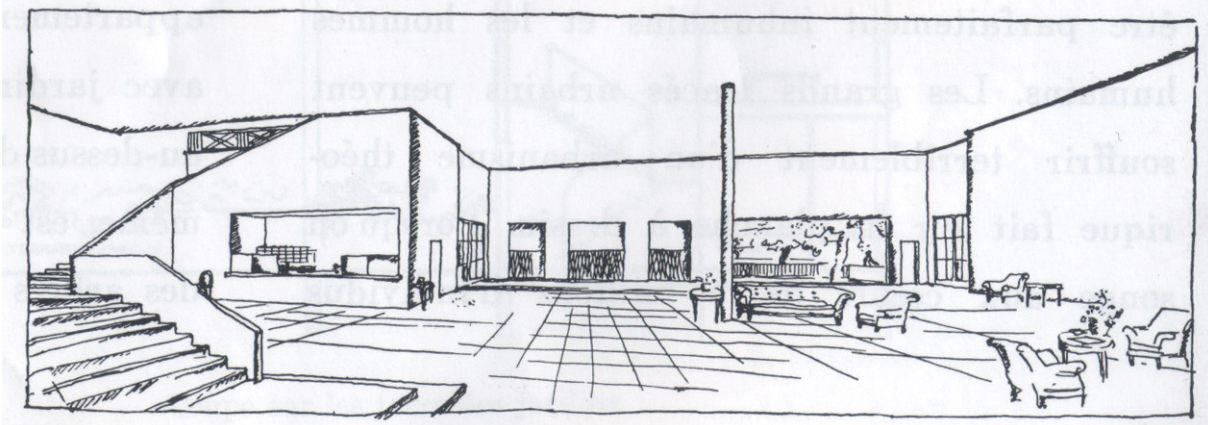
permetent l'agregació d'habitatges a banda i banda. Aquesta disposició allunya l'espai de circulació de la façana obligant a establir mecanismes de buidat del bloc si es pretén garantir la ventilació i l'entrada de llum natural.

En la Unité d'Habitation de Marsella de Le Corbusier, novament, els tipus es situen per sobre i per sota del corredor central tenint garantida la doble façana i la ventilació creuada, però en aquest cas els habitatges es desenvolupen a banda i banda del corredor comunitari. L'espai de circulació comuna es manté interior sense contacte amb les façanes laterals de l'edifici, només en el punt on hi ha el nucli de comunicació vertical s'estableix contacte visual amb l'exterior i entrada de llum natural. La disposició dels ascensors i de l'escala permeten gaudir de vistes exteriors des de l'espai comú. Aquesta disposició emfatitza la ubicació del nucli de comunicacions vertical, ja que es l'únic punt il·luminat dels recorreguts comuns longitudinals [i.179]

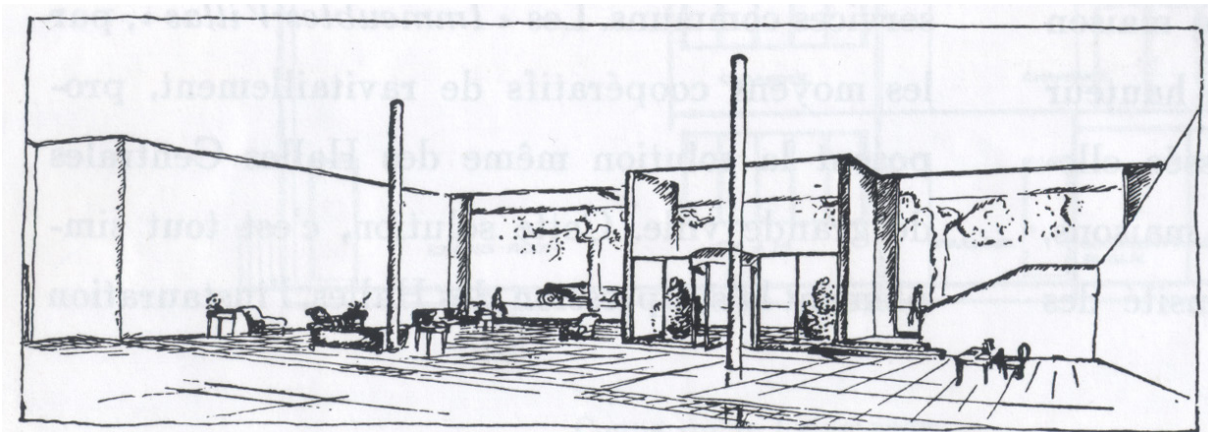
Un mecanisme per il·luminar i ventilar aquests tipus d'espais comunitaris es buscar el contacte amb l'exterior a la coberta. A l'edifici d'habitatges V78 de Baumschlager i Eberle l'eix central l'ocupa el sistema de circulacions, però en aquest cas es tracta d'escaleres longitudinals superposades que recorren tota la secció de l'edifici en diagonal fins arribar a la coberta. Es generen unes obertures en la part superior que permeten l'entrada de la llum en cadascuna de les escaleres des de la última planta fins a la planta baixa. Cada escala funciona independentment de la resta agrupant vuit habitatges al llarg de tot el seu recorregut. Dels tres trams longitudinals, els dos superiors tenen entrada de llum directa des de la coberta: l'intermedi ocupant un espai de triple alçada i el superior un altre de doble alçada que s'aboca al tram intermedi de l'escala contigua relacionant-les visual i espacialment. [i.180]

Als habitatges per a treballadors del servei postal francès de Philippe Gazeau a Paris, la circulació comuna es desenvolupa en el centre del bloc tancant-se com un gran espai obert exterior. L'eix central i de circulació de l'edifici es buida completament convertint-se en una sèrie de plataformes obertes al seu entorn, tant al carrer com a l'interior de l'illa. És una escletxa que recorre tot el volum de dalt a baix ocupada només pels forjats i per les escaleres exteriors. Les plataformes de cada planta se situen en posicions diferents i es configuren amb mides i formes diferents accentuant la idea d'escletxa contínua en tota l'alçada de l'edifici. Els trams d'escala van alternant la seva posició fent que tot l'espai s'entengui com continu. Tant les circulacions verticals com les horitzontals comparteixen la totalitat de l'espai sense la habitual separació entre els nuclis de comunicacions verticals i els corredors horitzontals. [i.181]

3. Espais comuns

i.182

i.183

- Primera proposta d'Immeubles-villa de Le Corbusier, 1922. Vistes interiors del vestíbul d'accés.

[i.182] Vista des del punt d'accés al vestíbul. En primer pla, a l'esquerra, l'accés a l'escala comunitària que es desplaça de l'eix de l'edifici a la planta baixa per deixar el pas lliure cap a la porteria, els ascensors i l'interior d'illa.

[i.183] Vista des de la porteria cap a la porta d'accés. L'espai i la façana es divideixen en tres parts, amb el cancell, un gran pas i els ascensors al mig, una zona d'estança a l'esquerra i els volums de l'escala i la porteria a la dreta.

3.2. Anàlisi

3.2.2.3. Recorregut interior.

Les circulacions interiors als edificis d'habitatge col·lectiu permeten als usuaris arribar als habitatges transcorren pels espais comuns. Si estudiem els recorreguts des de l'accés a l'edifici es pot establir una gradació en l'escala dels espais des dels més concorreguts, per on passen o poden passar tots els usuaris fins als que acaben per servir només a un nombre reduït d'habitatges. Els vestíbuls d'accés, per la seva posició i pel seu ús, són els espais per on necessàriament, passen tots els usuaris i, per tant, es converteixen en espais especialment representatius, s'identifiquen amb el conjunt de l'edifici.

La importància que Le Corbusier li dóna al punt d'accés en el primer projecte dels Immeubles-villas queda remarcada amb la volumetria general, posicionant-lo en l'eix longitudinal de la proposta. L'accés al vestíbul es formalitza amb una gran marquesina que sobresurt del volum exempt del nucli de comunicació vertical i que recull, a més, els dos accessos laterals a l'interior d'illa. [i.159]

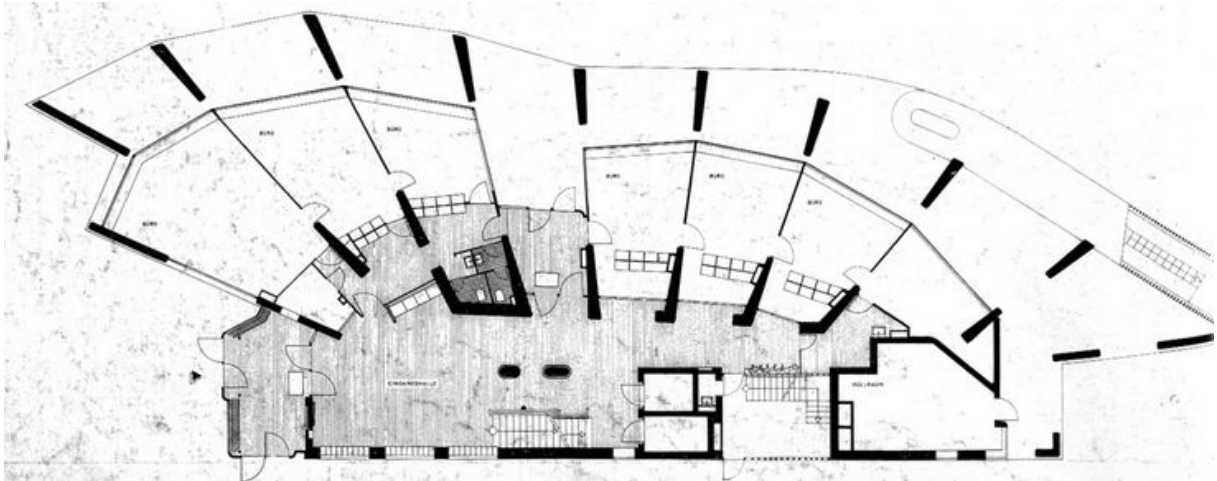
Si ens endinsem en l'espai interior del vestíbul, s'aprecia un esforç per tractar-lo a l'escala de l'edifici, com a element d'acollida per a tots els usuaris o els possibles visitants. L'escala principal que permet accedir a tots els nivells dels corredors comuns de distribució, i que a les plantes superiors se situa en l'eix de la proposta, es desplaça, en el cas del vestíbul, cap a un lateral per tal d'alliberar l'eix longitudinal de l'edifici i poder situar allí l'accés principal. Aquest gest permet poder tenir un gran vestíbul amb el pas lliure des del carrer fins als ascensors que comuniquen amb les plantes superiors.

L'espai queda configurat per tres cruïxies estructurals, en un extrem es situa l'escala i el volum de recepció, en mig la gran zona de pas fins als ascensors i en l'altra cruïxa lateral una zona d'estança oberta amb un gran finestral que dóna a l'espai exterior de l'interior d'illa. Aquesta obertura i tot el pany transparent de la façana que dóna al carrer converteixen al vestíbul en l'element de relació entre el carrer exterior i l'espai de l'interior d'illa.

Les façanes vidriades permeten, l'asolellament i el contacte visual permanent amb l'exterior. El primer tram de l'escala comuna que correspon a la planta baixa es construeix sense tancament de forma que l'escala queda oberta dintre de tot l'espai del vestíbul conduint-lo i relacionant-lo amb les plantes superiors. [i.182] [i.183]

En la torre d'habitatges que construeix Avar Aalto al barri Neue Vahr de Bremen, de nou el vestíbul d'accés es tracta com a un element principal en els recorreguts i en la configuració dels espais comuns

3. Espais comuns

i.184

i.185

i.186

- Torre d'habitatges al barri Neue Vahr de Bremen. Alvar Aalto, 1961.

[i.184] Planta baixa. En aquest cas l'accés es produeix en la zona més ampla del vestíbul, des d'on es pot accedir a l'escala principal i als ascensors. Després l'espai es comprimeix coincidint amb la segona escala exterior que permet l'entrada de llum natural.

[i.185] Vista de l'arrancada de l'escala en la zona més ampla i il·luminada del vestíbul.

[i.186] Detall de l'encontre entre l'escala, el sostre i els elements estructurals que delimiten l'espai de circulació respecte al de l'escala i els ascensors.

3.2. Anàlisi

de l'edifici. En aquest cas, la posició i la distribució general del vestíbul en planta baixa permet entendre l'organització espacial de tot l'edifici. La torre consta de dues parts ben diferenciades: una, on se situen els habitatges, en forma de ventall i l'altra, on hi han els espais comuns, recull les traces radials de les cèl·lules d'habitació en un volum longitudinal que es desenvolupa al llarg de la façana orientada a nord.

En les plantes superiors, en la cantonada nord-est del volum dels espais comuns es planteja un espai d'ús comunitari obert al paisatge, amb finestres en les dues orientacions de la cantonada. De la mateixa manera, en la planta baixa, l'accés al vestíbul principal es produeix en aquesta cantonada obrint-se a les dues orientacions amb dos punts d'accés. El cancell climàtic permet reconduir el doble accés cap a un sol punt d'entrada al vestíbul.

Un cop dintre de l'edifici ens trobem el gran espai del vestíbul que permet accedir, per una banda, a les oficines i botigues de la planta baixa sota el volum dels habitatges, i per altra, als ascensors i les escales del nucli de comunicació vertical. Els paraments que tanquen els espais de planta baixa es retiren deixant veure parcialment les pantalles estructurals, que segueixen les traces de la forma en ventall de la torre. Un dels mòduls definit pels elements estructurals es buida completament, permetent un segon accés en la part central del vestíbul, des del jardí situat en la façana sud, travessant el volum per la planta baixa. [i.184]

L'espai s'obre cap a l'exterior amb tot un tancament vidriat a la façana nord interromput només pel pany opac on apareix el primer tram d'escala que ascendeix cap a la planta primera com un element obert que relaciona el vestíbul amb les plantes superiors. Al fons, el volum dels ascensors ocupa gran part de l'espai comprimint el vestíbul i transformant-lo en un espai més petit per accedir als últims locals de la planta baixa i a una segona escala, en aquest cas exterior, que permet una altra entrada de llum tamisada per il·luminar el final de l'espai del vestíbul. [i.185] [i.186]

A les plantes superiors es repeteix la mateixa estructura espacial. Per accedir a cada planta en ascensor cal pujar o baixar un tram d'escala forçant l'accés a la planta en la posició de l'espai principal, situat en la cantonada de les façanes nord i est. Aquí l'espai s'eixampla permetent establir una zona d'estança comuna, que pot servir com a zona de jocs o per qualsevol altre ús que els veïns puguin voler, incorporant el mobiliari adient. Al contrari que en la planta baixa, en les plantes superiors l'escala principal es tanca a l'espai del vestíbul, en canvi l'escala exterior s'aprofita, com passava a la planta baixa, per permetre una entrada de llum tamisada que contra-resta la gran obertura de l'espai

3. Espais comuns

i.187

i.188

[i.187] Torre d'habitatges al barri Neue Vahr de Bremen. Alvar Aalto, 1961. Vista del vestíbul d'una de les plantes des del tancament de l'escala exterior mirant cap a l'espai comunitari més ample.

[i.188] Unité d'Habitation de Marsella. La Corbusier, 1947-52. Vista del volum d'accés sobresortint per sota de l'edifici en la planta baixa lliure definida pels elements estructurals. El primer tram d'escala exterior relaciona visualment i compositivament el plànol del terra amb els nivells superiors de l'edifici. L'accés es remarca formalment amb la gran marquesina que recull la circulació des de l'aparcament dels cotxes.

3.2. Anàlisi

principal situat a l'altre extrem del vestíbul. Tots els accessos als habitatges donen a aquest espai longitudinal, però els tres que coincideixen amb la zona més ampla d'ús comú es retiren de forma que no donen directament a l'espai comú sinó que creen un espai tangent que els separa i fa de filtre entre l'àmbit de l'habitatge i el comunitari. [i.187] [i.173]

Probablement els edificis col·lectius d'habitatges què desenvolupen amb més profunditat uns recorreguts comunitaris vinculats als habitatges, però també a serveis i a establiments comercials siguin les unitats d'habitació de Le Corbusier. Es tracta d'unitats pensades per a 400 habitatges i que contenen tots els serveis necessaris per als seus habitants: aparcaments, locals comercials, llars d'infants, bugaderies, espais d'esbarjo i exercici físic...

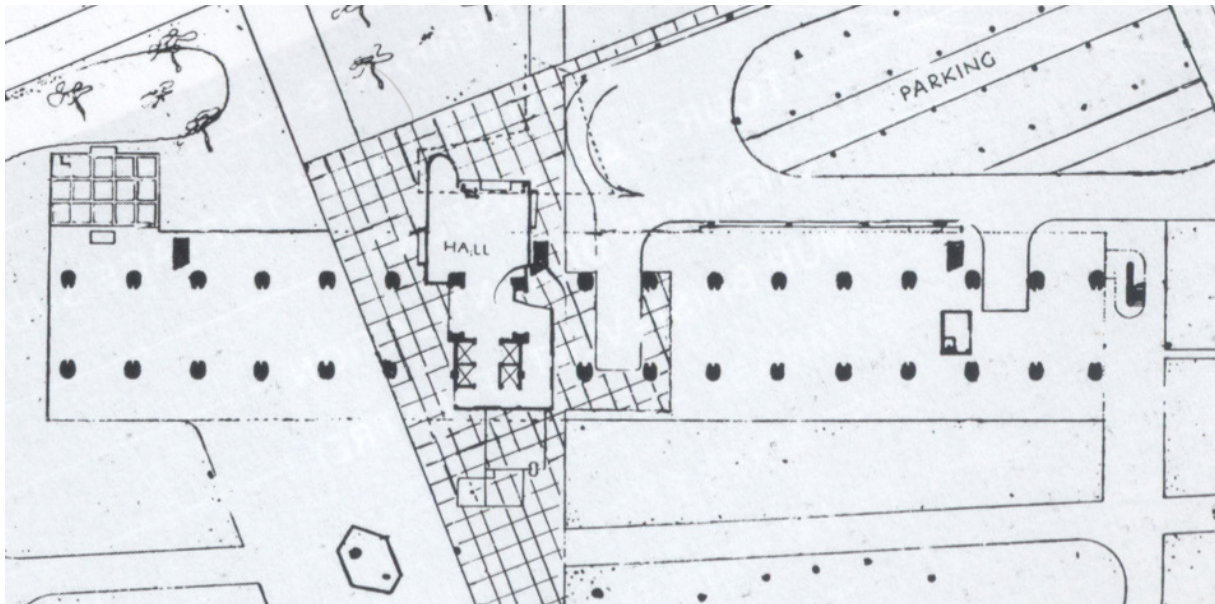
La primera i la més completa de les cinc unitats construïdes és la de Marsella, és l'única que incorpora tots els serveis vinculats als habitatges en un únic volum construït. L'edifici es finalitza al 1952 amb alguns problemes de funcionament: amb alguns habitatges sense ocupar i amb els serveis comuns de la setena i vuitena planta sense realitzar. Malgrat això, l'èxit de la proposta fa que s'utilitzi com a monument des de la seva inauguració, sent visitada diàriament per persones que paguen una entrada per veure'l. A més, s'organitzen exposicions artístiques i trobades al seu interior. [n.49]

El recorregut interior comú a la Unité d'Habitation de Marsella parteix d'un vestíbul que es col·loca entre els elements estructurals exempts de la planta baixa. Formalment és com una caixa independent que se situa sota l'edifici. Igual que a la primera versió dels Immeubles-villas i la torre al barri Neue Vahr de Bremen, l'escala és planeja oberta relacionant la planta baixa amb les plantes superiors de l'edifici, però en aquest cas no forma part del vestíbul, sinó que apareix com un element exterior al seu costat, també per sota del volum construït. [i.188]

n.49 Frampton, Kenneth. *Modern Architecture: A Critical History*. Thames and Hudson. London, 1981.

'...Uniendo sus 337 viviendas con una arcada de tiendas, un hotel y un paseo en el terrado, una pista de carreras, un estanque, una guardería y un gimnasio, la Unité era un 'condensador social' tal como lo fueron los bloques comunitarios soviéticos de los años veinte. Esta integración total de los servicios comunitarios recordaba el modelo del falansterio de Fourier en el siglo XIX, no solo por su tamaño sino también por su aislamiento con respecto al entorno inmediato. Y tal como el falansterio pretendía albergar al hombre corriente en un dominio principesco (Fourier detestaba la mezquindad de la casa individual), la Unité era considerada por su autor como restauradora de la dignidad de la arquitectura a la más simple vivienda individual.'

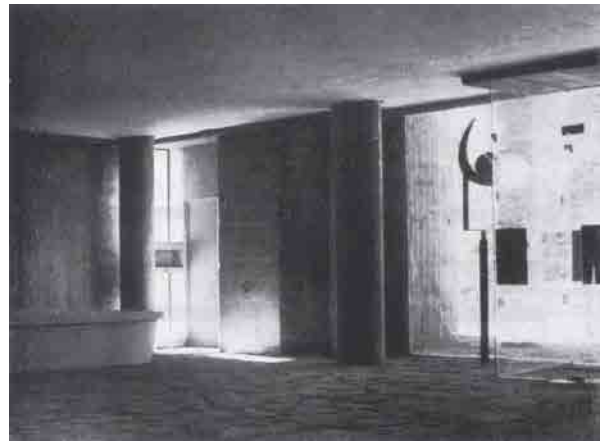
3. Espais comuns

i.189

i.190

i.191

- Unité d'habitation de Marseille. La Corbusier, 1947-52.

[i.189] Planta baixa lliure amb els elements estructurals i el cos d'accés principal situat sota el volum. Un accés es situa en l'eix de l'edifici, al costat dels ascensors i l'altre en perpendicular, recollint la circulació des de l'aparcament dels cotxes.

[i.190] Vista des del vestíbul de l'accés situat sota el volum dels habitatges. La transparència mostra la continuïtat dels pilars de formigó reforçant la sensació d'espai únic entre l'exterior i l'interior.

[i.191] Vista de l'accés que recull la circulació des de l'aparcament dels cotxes. S'afegeix una entrada de llum lateral que reforça el contacte visual amb l'exterior. El mateix paviment és continu a l'exterior i a l'interior.

3.2. Anàlisi

Igual que passa a la torre de Neue Vahr a Bremen, al vestíbul de la Unité d'Habitation de Marsella es pot accedir des de dues façanes que formen cantonada. Una se situa directament sota la marquesina d'accés que recull la circulació des de l'aparcament dels vehicles. L'altra està en el recorregut per sota de l'edifici al llarg de l'eix longitudinal, emmarcat entre els elements estructurals de la planta baixa.

Els dos accessos, a més d'estar sota cobert, es protegeixen lateralment amb volums que creen espais recollits en els punts on es situen les portes. En un cas es tracta d'un volum cilíndric que sobresurt del vestíbul sota la marquesina, i en l'altre la porta d'accés coincideix amb el retranqueig de la façana del vestíbul sota el volum dels habitatges. [i.189]

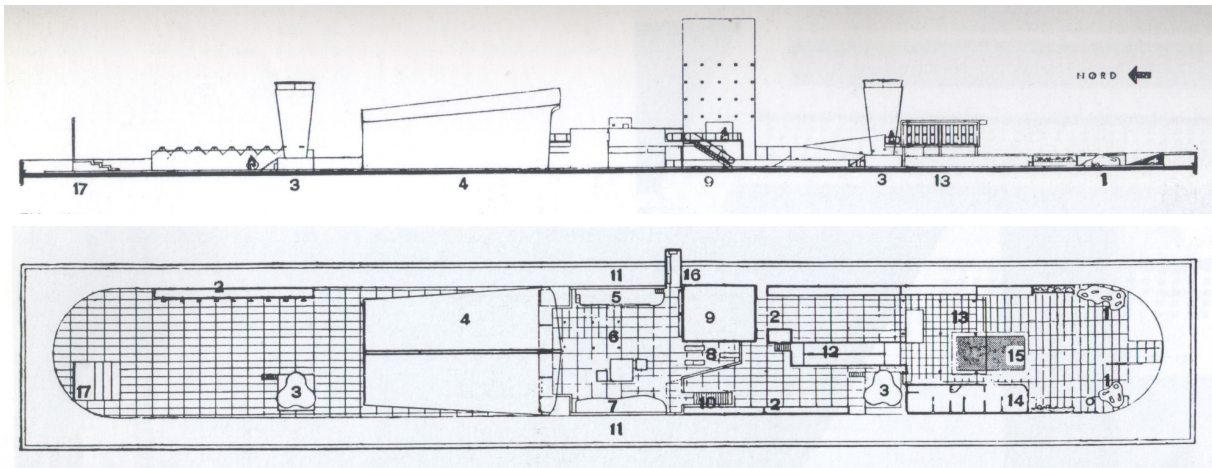
La llum que passa a través de les portes vidriades dels accessos és una llum indirecta que entra a través d'espais exteriors protegits de l'acció directa del sol, per tant la llum interior i la immediatament exterior estan parcialment equilibrades resultant una sensació de continuïtat entre l'espai del vestíbul i el de l'exterior. La relació visual entre l'interior i l'exterior es va diluint a mesura que ens allunyem dels punts d'accés amb gelosies de formigó on el volum i les parts opaques tamisen i suavitzen la il·luminació. [i.190] [i.191]

Els protagonistes de l'espai del vestíbul d'accés són els ascensors que permeten pujar a les plantes superiors. Es situen en la part més allunyada dels accessos i per tant de les principals entrades de llum. Com passava a la torre de Neue Vahr d'Alvar Aalto, en aquest punt s'obre una altra entrada de llum més petita que compensa la dels accessos. En aquest cas es tracta d'una finestra quadrada que s'obre al paisatge.

Sota les gelosies de les façanes, a banda i banda de l'accés des de l'aparcament, uns bancs correguts converteixen l'espai més ample del vestíbul en una possible zona d'espera. Passat aquest espai, a mà dreta s'obre l'accés perpendicular al volum del vestíbul de forma que relaciona visualment l'espai interior amb l'exterior de sota l'edifici colonitzat pels elements estructurals de formigó vist. El ritme d'aquests elements exteriors té continuïtat a l'espai interior on també es deixen exempts els pilars que suporten les plantes superiors. S'aconsegueix així percebre globalment l'edifici des del vestíbul d'accés.

A mà dreta d'aquest segon accés i continuant el recorregut des del primer ens trobem els quatre ascensors enfrontats dos a dos. L'obertura de la façana permet una entrada de llum que il·lumina la

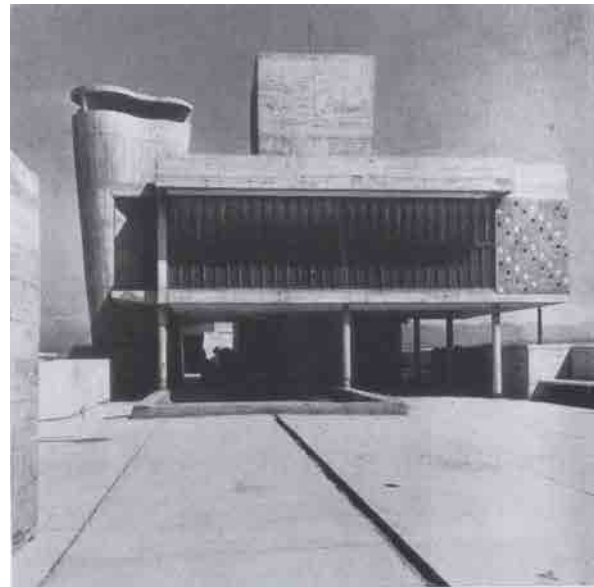
3. Espais comuns

i.192

i.193

i.194

- Unité d'habitation de Marseille. La Corbusier, 1947-52.

[i.192] Planta i secció de la coberta de l'edifici. La coberta s'aprofita per introduir serveis com els de llar d'infants, gimnàs, pista esportiva, piscina, solari... Els volums dels serveis i els d'instal·lacions es tracten plàsticament configurant un espai urbanitzat per desenvolupar les activitats.

[i.193] Vista de la rampa de connexió de la coberta amb l'última planta on es situa el servei sanitari.

[i.194] Vista de la piscina amb la llar d'infants a la planta superior junt a una xemeneia de ventilació i davant de la torre dels ascensors.

3.2. Anàlisi

zona d'espera dels ascensors i la connecta amb l'exterior. La configuració volumètrica permet que les quatre façanes del vestíbul tinguin contacte amb l'exterior, controlant la relació més o menys directa en funció de la configuració espacial.

Els ascensors permeten accedir als cinc corredors comuns d'accés als habitatges i al carrer intermedi que es planteja en les plantes setena i vuitena dedicades a serveis públics. Els corredors comuns d'accés als habitatges es desenvolupen all llarg de tot el bloc, en un extrem arribant fins a la façana, i en l'altre recollint els quatre mòduls que canvien d'orientació per buscar l'orientació de la façana a l'extrem sud de l'edifici. En cap dels dos casos s'aprofita la situació de contacte amb la façana per fer una obertura que introduïska llum als corredors. En les dues situacions, la possible petita obertura hagués servit només per il·luminar una superfície molt escassa en el conjunt del corredor comunitari.

L'única entrada de llum i connexió amb l'exterior d'aquests corredors es produeix en el punt on es situen els elements de comunicació vertical: ascensors i escala, convertint aquesta zona en un punt reconeixible i de referència des de qualsevol lloc del corredor. La il·luminació artificial i la varietat cromàtica dels accessos introdueix dinamisme a l'espai longitudinal d'accés als habitatges.

Els espais comuns es complementen a la coberta de l'edifici on apareixen els serveis de llar d'infants, gimnàs, solàriums, piscina i una pista esportiva per córrer, convertint la superfície de la coberta en un espai urbanitzat on es desenvolupen els diferents volums tant dels serveis comuns proposats com dels elements d'instal·lacions de l'edifici. [i.192] [i.193] [i.194]

A més, a les plantes setena i vuitena es configuren una sèrie d'espais pensats en clau més pública. Per ubicació inevitablement estan vinculats a l'edifici d'habitatges, però la seva organització els apropa a un ús públic. L'accés principal no es produeix des del nucli de comunicacions verticals de l'edifici, sinó mitjançant una escala exterior independent annexa a un dels extrems del bloc que permet accedir directament a la planta setena, a un gran hall-corredor de doble alçada situat en la façana. A diferència dels corredors que donen accés als habitatges aquest, orientat a oest, té tota una façana de dues alçades vidriada que garanteix la seva il·luminació i el contacte visual amb l'exterior.

La façana es completa amb unes lames verticals de formigó per protegir de l'excessiu assolellament. Des d'aquest carrer-corredor públic s'accedeix a una sèrie de botigues, a una gran sala de neteja comunitària i al corredor interior que connecta amb el nucli de comunicacions verticals i que permet accedir a estudis i tallers professionals oberts cap a les dues façanes de l'edifici.

3. Espais comuns

i.195

i.196

- Residència d'estudiants a Amsterdam Weesperstrat. Herman Hetzberger, 1959-66.

[i.195] Planta cinquena destinada a parelles d'estudiants.

1. Nucli de comunicació vertical principal.
2. Galeria exterior coberta.
3. Zona d'estada.
4. Sala comuna.
5. Habitatge del responsable de manteniment.
6. Habitatges per parelles.

[i.196] Vista de la galeria exterior coberta amb el mobiliari a l'eix estructural.

3.2.3. Escala domèstica

3.2.3.1. Punt de connexió entre l'habitatge i l'espai comú.

El tractament dels elements de petita escala en un edifici col·lectiu d'habitatges pot esdevenir decisiu en la manera com els seus habitants utilitzin els espais comuns i els puguin considerar com a propis. Els punts de connexió entre l'espai privat de l'habitatge i l'espai comunitari són llocs on es concentra la relació entre els dos àmbits i, per tant, llocs especials alhora d'establir els lligams entre els usuaris i l'edifici entès com una col·lectivitat.

L'arquitectura és, en gran mesura, responsable de la relació que s'estableix entre els usuaris d'un edifici col·lectiu d'habitatges i l'espai comú que s'hi genera. La formalització i materialització dels llocs on l'espai comú dona pas a l'espai privat de l'habitatge hauria de facilitar el fet que els usuaris puguin considerar els espais comuns com a propis i així prendre consciència de pertànyer a una entitat col·lectiva. [n.50]

En el projecte per a una residència d'estudiants a Amsterdam de Herman Hertzberger a planta quarta es destina a habitatges per a parelles i per als encarregats del manteniment de l'edifici. [n.51] [i.195]

.....
n.50 Hertzberger, Herman. *Lessons for Students in Architecture*. 010 Publishers. Rotterdam, 1991.

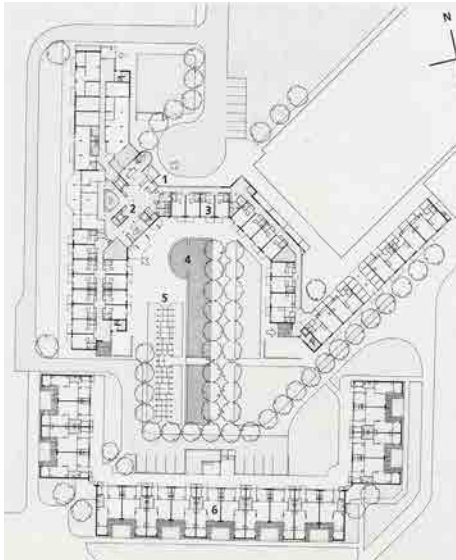
'C. Formes que inviten. 1. L'espai habitable entre àmbits:

... Hem d'anar en compte de no deixar ni forats ni cantonades perdudes o sense ús que, per no servir a cap propòsit, siguin inhabitables. Un arquitecte no hauria de malbaratar l'espai amb la manera d'organitzar els llocs, al contrari, hauria d'afegir espai i, no només en els llocs més obvis que ocupen els espais principals, sinó també en llocs que, generalment passen desapercibuts, com els espais de transició (...) hem d'intentar fer els objectes més valuosos, menys bidimensionals, pensant-los més com a zones que com a elements .

(...) Augmentant el potencial acollidor convertirà (a aquestes zones de transició) en llocs més agradables i més orientats a resoldre les necessitats de la gent en diferents situacions i, per tant, tindran més que oferir.'

n.51 Malgrat no tractar-se d'un edifici d'habitatges col·lectiu, el fet que tota aquesta planta estigui destinada a habitatges dintre d'un edifici que alberga altres tipus d'allotjament el fa equiparable i permet incloure'l en aquest estudi.

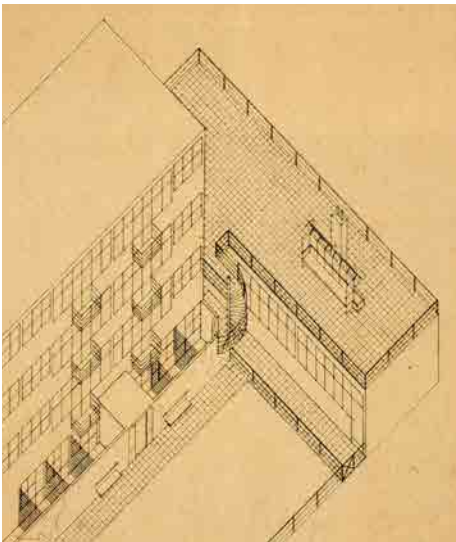
3. Espais comuns

i.197

i.198

i.199

i.200

- Residència per a gent gran De Overloop a Almere. Herman Hetzberger, 1980-84.

[i.197] Planta general de tot el conjunt amb els accessos als habitatges de planta baixa al voltant de l'espai comú definit pels volums construïts.

[i.189] Vista d'un dels accessos amb el mobiliari annex a la façana i amb la porta d'accés a l'habitatge oberta per la part superior, establint una relació de continuïtat entre l'exterior i l'interior de l'habitatge.

- Projecte de 306 habitatges obrers a Blijdorp, Rotterdam. J.J.P. Oud, 1931.

[i.199] Axonometria d'un dels punts d'accés.

[i.200] Vista des d'un dels cossos laterals dels blocs amb els bancs adosats a la façana d'accés als nuclis de comunicació vertical des de l'exterior.

3.2. Anàlisi

L'accés als habitatges es fa mitjançant un corredor exterior de grans dimensions que permet la seva utilització com a espai d'estança. El punt d'accés als habitatges es retira de l'espai longitudinal generant una mena de vestíbul tangent a corredor per a cada dos accessos. D'aquesta manera se separa l'espai necessari per accedir a l'habitatge de la resta de l'espai comú. El corredor s'estructura en dues zones separades per la línia estructural definida per pilars exempts. La part més estreta dona directament a l'exterior i l'altra, més ampla, als habitatges i a la sortida del nucli de comunicació vertical. La separació entre les dues zones s'emfatitza amb la col·locació d'uns elements de mobiliari fixes de formigó que poden fer-se servir com a bancs per seure o com a tauletes de recolzament. [i.196]

Aquestes dues zones ben diferenciades i la inclusió del mobiliari convida a la utilització de l'espai més proper com a prolongació de l'habitatge cap a l'exterior. L'ocupació d'aquestes zones no dificulta l'ús de l'espai com a element de circulació, perquè sempre queda lliure la franja exterior a l'altra banda dels pilars i del mobiliari. Les finestres altes i els espais diferenciats per l'accés als habitatges garanteixen la intimitat dels interiors respecte a l'espai comú.

Igualment, en la residència per a la gent gran 'De Overloop' a Almere, Hertzberger també desenvolupa el punt de contacte entre l'espai privat dels habitatges i l'exterior comunitari com un element tridimensional que defineix una zona que pot ser utilitzada com a espai de relació entre l'interior de l'habitatge i l'exterior comú. En aquest cas l'accés a cada habitatge de planta baixa se situa sota una pèrgola que es prolonga agrupant els accessos de dos en dos i generant en cada habitatge un espai ocupat per un banc annex a la façana junt a la porta d'accés. [i.197] [i.198]

Al projecte d'habitatges de Blijdrop de P.P.Oud, també utilitza el mateix mecanisme d'incorporar peces de mobiliari fix vinculades als espais comuns. Però en aquest cas les situa en els punts d'accés des dels espais comunitaris exteriors als nuclis de comunicació vertical que condueixen als habitatges. [i.199]

Entre cada un dels accessos se situen dos bancs correguts sobresortint de la façana que limita els espais comuns de la planta baixa. Una franja pavimentada defineix l'espai d'estança vinculat als bancs i la zona d'accés a l'interior de l'edifici. La situació dels bancs, pròxima als accessos, els caracteritza com a punts de contemplació de l'activitat desenvolupada en l'espai exterior comú. El paviment es transforma en enjardinat a la zona d'ús comunitari. De la mateixa manera que sobre el paviment petri

3. Espais comuns

i.201

i.202

- Casa Bloc, Barcelona. Joan Babbita Subirana, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, 1934-36.

[i.201] Vista d'un dels corredors amb els accessos als habitatges a l'esquerra i l'espai entre elements estructurals ocupat pels usuaris amb mobiliari exterior.

[i.202] Vista de la façana d'un dels corredors comunitaris amb l'ocupació per part dels usuaris com a zona enjardinada exterior. Els elements estructurals delimiten l'espai vinculat a cadascun dels habitatges.

3.2. Anàlisi

s'aixeca el mur que conté els bancs i que limita l'espai comú, a l'altra banda, sobre la gespa, s'aixeca una línia d'arbres que limita l'espai d'ús del de circulació. [i.200]

En la Casa Bloc de Barcelona els corredors comuns queden definits formalment a una banda per la façana on apareixen les portes d'accés als habitatges i les finestres altes que permeten il·luminar i ventilar garantint la intimitat dels espais interiors. Per l'altra banda, els corredors estan oberts a l'exterior amb la barana metàl·lica com a únic tancament. Junt a la barana la línia estructural definida pels pilars marquen un ritme que es correspon amb els mòduls d'habitatge. [i.201]

La correspondència entre els mòduls dels habitatges i la configuració espacial del corredor comú fa que aquest estigui dividit virtualment en petits espais que corresponen a cada usuari sense perdre la unitat de l'espai comú. S'estableix una relació directa entre l'habitatge i l'espai exterior a través de l'espai comú del corredor.

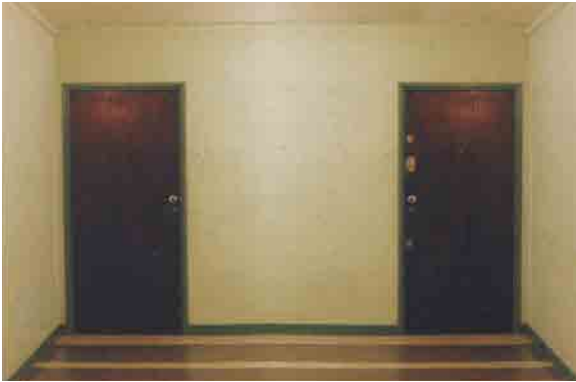
En aquest cas no es planteja cap tipus de mobiliari comunitari, però el fet que cada usuari pugui percebre part del corredor com a propi i la configuració espacial - amb una zona que no és de circulació definida pels pilars - fa que molts usuaris hagin ocupat els trams entre elements estructurals amb mobiliari propi, amb objectes de decoració o amb jardineria. [i.202]

Un altre exemple que permet entreveure les potencialitats dels espais de relació entre els habitatges i els elements comuns dels edificis col·lectius són les reflexions que fan Durot, Lacaton & Vassal al voltant del parc d'habitatges socials a França. Les administracions franceses estan duent a terme una important intervenció en els edificis d'habitatges socials dels anys 60 i 70 amb la voluntat de regenerar zones urbanes molt degradades i millorar la imatge de les ciutats. La proposta consisteix en enderrocar els edificis executats durant d'aquests anys que, en molts casos han esdevingut guetos urbans, per construir-ne de nous.

En un context de dèficit d'habitatge social els arquitectes Durot, Lacaton & Vassal fan una aposta per re-aprofitar dels edificis d'habitatge social existents transformant-los aprofitant les seves bondats per tal d'arribar al mateix objectiu de regenerar i millorar la imatge de les ciutats. Un dels punts prioritaris on es centren les seves propostes per tal d'assolir aquest objectiu és en la millora de la qualitat dels espais comunitaris. [n.52]

L'accés tradicional a la cèl·lula d'habitatge en aquest tipus d'edificis és una porta que dona

3. Espais comuns

i.203

i.204

i.205

- Propostes per a la rehabilitació del parc públic d'habitatges a França. Frédéric Durot, Anne Lacaton i Jean-Philippe Vassal, 2007.

[i.203] Replà d'accés habitual en un dels edificis d'habitatges

[i.204] Proposta d'obertura del parament relacionant visual i espacialment l'habitatge amb l'espai de replà

[i.205] Proposta d'incorporar espais exteriors als habitatges en el punt d'accés des del replà.

3.2. Anàlisi

directament a un replà on s'aboquen els ascensors i l'escala comuna. En la majoria de casos l'espai comú no gaudeix d'il·luminació ni de contacte amb l'exterior. El tancament entre l'habitatge i l'espai comú és un parament opac que incorpora les portes d'accés. [i.203]

En les propostes de remodelació s'aposta per obrir l'habitatge cap a aquests espais mitjançant panys transparents entre les portes d'accés. Aquesta operació dona solució a dos problemes: per una banda s'aconsegueix una entrada de llum a l'espai comunitari a través de l'habitatge i, per altra, es vincula formalment l'habitatge amb l'espai comú generant una relació que facilita la identificació d'aquest espai comú com a propi per part de l'usuari. La necessària garantia d'intimitat de l'habitatge es pot solucionar amb elements de filtre com cortines, gelosies... que puguin permetre el pas de la llum però no de les visuals. [i.204]

Anant un pas més enllà i, en la mesura que les tipologies ho puguin permetre, l'espai d'accés pot convertir-se en un espai de terrassa de l'habitatge, obert a l'exterior, de forma que, a més d'il·luminar l'espai comú, podria permetre la ventilació natural i gaudir de vistes cap al paisatge. En aquest cas el problema de la intimitat es diferent perquè el contacte entre l'espai privat i el comú es redueix a un únic espai de l'habitatge que pot ser compatible amb aquesta relació. En qualsevol cas també es podrien afegir filtres mòbils o fixes per tal d'evitar el contacte visual directe. [i.205]

3.2.3.2. Relació entre els espais comuns i els equipaments o serveis

Si, tal com hem vist el tractament a petita escala del punt de contacte entre els espais comuns i l'habitatge pot ser determinant alhora d'establir les relacions entre els usuaris d'un edifici d'habitatges i l'espai comú, passa el mateix amb el tractament de la relació entre els espais comuns i els possibles

.....
n.52 Rubi, Ika & Andreas. *'Recuperando el Movimiento moderno'*. En: Durot, F. Lacaton, A. Vassal, J.F. *'La Vivienda Colectiva. Territorio de excepción.'* Gustavo Gili. Barcelona. 2007.

'... los arquitectos (Durot, Lacaton i Vassal) realizan un análisis crítico de la institucionalización de la vivienda social producida en Europa tras la segunda Guerra Mundial, que redujo la vivienda colectiva al apartamento individual y eliminó los espacios que proporcionan la gestación de una comunidad social y el encuentro fuera de la vivienda.'

3. Espais comuns

i.206

i.207

i.208

- Propostes per a la rehabilitació del parc públic d'habitatges a França. Frédéric Durot, Anne Lacaton i Jean-Philippe Vassal, 2007.

[i.206] Imatge de l'exterior d'un conjunt d'habitatges públics

[i.207] Proposta de tractament de les façanes incorporant nous espais exteriors als habitatges i relacionant els diferents volums construïts entre si.

[i.208] Proposta d'incorporar equipaments en els espais exteriors vinculats als edificis d'habitatges.

3.2. Anàlisi

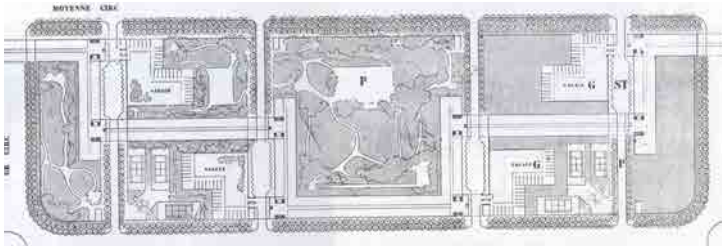
equipaments o serveis que es puguin desenvolupar en l'edifici. Un vincle formal, visual o de relació espacial entre els habitatges i els equipaments o serveis afavorirà el fet els usuaris puguin identificar-los com a propis.

A les propostes que fan Durot, Lacaton & Vassal d'intervenció en el parc immobiliari d'habitatge social dels anys 60 i 70 donen espacial importància a la necessitat d'incloure equipaments, serveis, o activitats terciàries vinculades als espais comuns. D'aquesta manera proposen ocupar i colonitzar les grans extensions de terreny que hi ha entre els bolcs o les torres d'habitatges que, en els projectes originals, no tenen cap tipus de relació amb els edificis. Dotant d'activitat a aquests espais s'estableix la base per convertir-los en els espais de relació necessaris per regenerar el model d'habitatge social. [i.206]

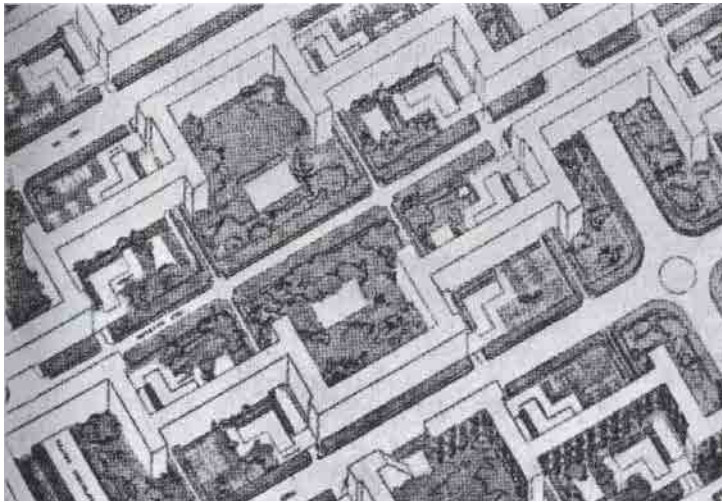
Les propostes per millorar les tipologies d'habitatges i el conjunt dels edificis aposten per la prolongació dels forjats en forma de terrasses exteriors, augmentant les obertures en façana i, per tant la lluminositat dels espais interiors afegint, a més, uns espais exteriors als habitatges existents. La formalització d'aquestes propostes unifica la imatge dels edificis d'habitatges. Amb aquesta operació, s'emfatitza la identificació dels edificis com a unitats col·lectives. [i.207]

Sobre el terreny on s'ubiquen els edificis col·lectius d'habitatge social passen a percebre's com un conjunt i, per tant, el pla urbanitzat entre ells passa a considerar-se com a part de la intervenció. La inclusió dels volums dels equipaments o serveis enforteix la relació entre els blocs d'habitatges i garanteix l'activitat i l'ús dels espais exteriors. La solució formal, les circulacions i els punts d'accés es vinculen als volums on es desenvolupen els habitatges. [i.208]

3. Espais comuns

i.209

i.210

i.211

- Proposta d'urbanització dentada per als barris residencials al projecte d'una ciutat contemporània per a tres milions d'habitants. Le Corbusier, 1922.

[i.209] Planta d'un dels blocs continus amb el sistema de circulació comunitària a l'eix del volum construït. En la Casa Bloc el corredor es desplaça a la façana convertint-se en un espai exterior.

[i.210] Axonometria dels volums dentats configurant els espais urbans. Posteriorment, al Pla Macià de 1932-34 que realitza en col·laboració amb els arquitectes del GATCPAC, la estricta simetria entre els blocs es perd configurant espais més aleatoris,

- Casa Bloc, Barcelona. Joan Babbita Subirana, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, 1934-36.

[i.211] Fotografia dels anys quaranta amb el bloc construït tancant un dels patis de la forma dentada.

3.3. Ús

Per analitzar l'ús dels espais comuns s'han seleccionat dos projectes de l'àrea metropolitana de Barcelona on s'ha tingut i es té especial cura en mantenir el seu caràcter col·lectiu. Són dos casos especials pel seu valor simbòlic encara que per motius ben diferents.

Un dels exemples és la Casa Bloc de Joan Babià, Josep Maria Sert i Josep Torres i Clavé, un projecte que havia de ser el símbol de l'arquitectura social del moviment modern a la ciutat durant el govern republicà. A causa de la Guerra Civil es va aturar la seva construcció i després, durant la post-guerra i la dictadura, es va modificar la seva configuració formal. Posteriorment, des de la restauració de la democràcia, s'ha anat enfortint el desig de l'administració municipal de recuperar el projecte original i destinar-ho a habitatge social. En la actualitat, s'ha restaurat gran part del conjunt edificat i es destina, efectivament, a habitatges socials incorporant alguns equipaments i serveis.

L'altre exemple és l'edifici del Walden 7 a Sant Just Desvern del Taller d'Arquitectura de Ricardo Bofill. En aquest cas es tracta de la formalització de la idea de 'ciutat en vertical'. El projecte es destina a habitatge social, però la complexitat de la proposta amb habitatges configurats modularment i amb carrers en alçada fa que no tingui bona acollida entre les classes treballadores que aspiren a habitatges més 'normals'. Per contra, la societat més culat i bohèmia dels anys 70, no només accepta la proposta sinó que la interpreta com la formalització d'una nova manera de convivència adaptada als nous temps. Des d'aleshores, els habitants de l'edifici són molt conscients de la proposta ideològica que hi ha darrere i tenen cura per mantenir el seu esperit original.

3.3.1. La Casa Bloc

(J.LL.Sert, J.B.Subirana, J.Torres Clavé. 1934-36. Sant Andreu, Barcelona). 207 habitatges.

La Casa Bloc va ser el projecte insígnia de la política d'habitatge social que pretenia solucionar el problema de l'infra-habitatge a la ciutat de Barcelona a principis del segle XX. La implicació del G.A.T.P.A.C. i del govern republicà de la Generalitat de Catalunya van fer possible una proposta que recollia els principis del moviment modern sense renunciar a configurar espais urbans definits per les formes construïdes. [i.209] [i.210]

3. Espais comuns

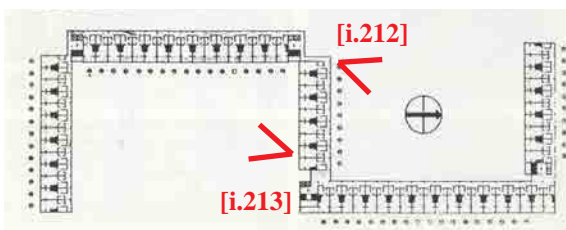

i.212

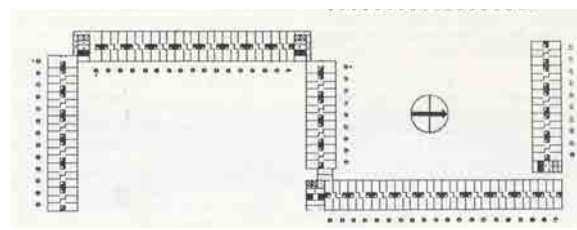

i.213

- Vistes dels patis enjardinats.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

3.3. Ús

La guerra civil va aturar el projecte i, amb la victòria del Front Nacional i una dura post-guerra amb pocs recursos econòmics, es va esborrar tot indicatiu del camí iniciat en matèria d'habitatge social durant la república. En el cas de la Casa Bloc, malgrat que no s'havien acabat les obres, el volum ja estava totalment definit i va ser ocupat per vídues de militars caiguts durant la guerra.

Els nous habitants i gestors de l'edifici no mostraren cap interès pel discurs arquitectònic i social de la proposta inicial. Fins i tot es va arribar a construir un nou bloc per poder allotjar a més famílies que tapava un dels espais exteriors oberts delimitats pels blocs en forma de greca, el que s'obria a l'avinguda Torras i Bages. [i.211]

Després d'uns primers anys d'una dictadura tancada en sí mateix, que dona l'esquena a la resta del món, als darrers anys comença a produir-se un aperturament cultural que inclou l'àmbit arquitectònic. Es recuperen alguns discursos d'abans de la guerra i es re-introdueixen les idees desenvolupades pels arquitectes del moviment modern. Amb la restauració de la democràcia apareix un sentiment polític i social de voluntat per la recuperació i revaloració dels moviments culturals anteriors a la dictadura que, en el cas de la Casa Bloc, i després de molts anys d'abandonament, acaba culminant amb la voluntat de restaurar el conjunt segons el projecte original, destinant-lo a habitatge social.

El procés està sent llarg: el 1997 s'inicien els tràmits de restauració, i només recentment, el 2008, s'ha enderrocat el bloc que tancava l'espai exterior obert a l'avinguda Torras i Bages. Avui en dia s'ha restaurat i s'ha ocupat l'edifici amb habitatges socials en quatre dels cinc blocs que configuren la proposta. Encara queda un dels costats de la greca sense integrar en el projecte global, on es troba una residència per vídues de membres de les forces de seguretat.

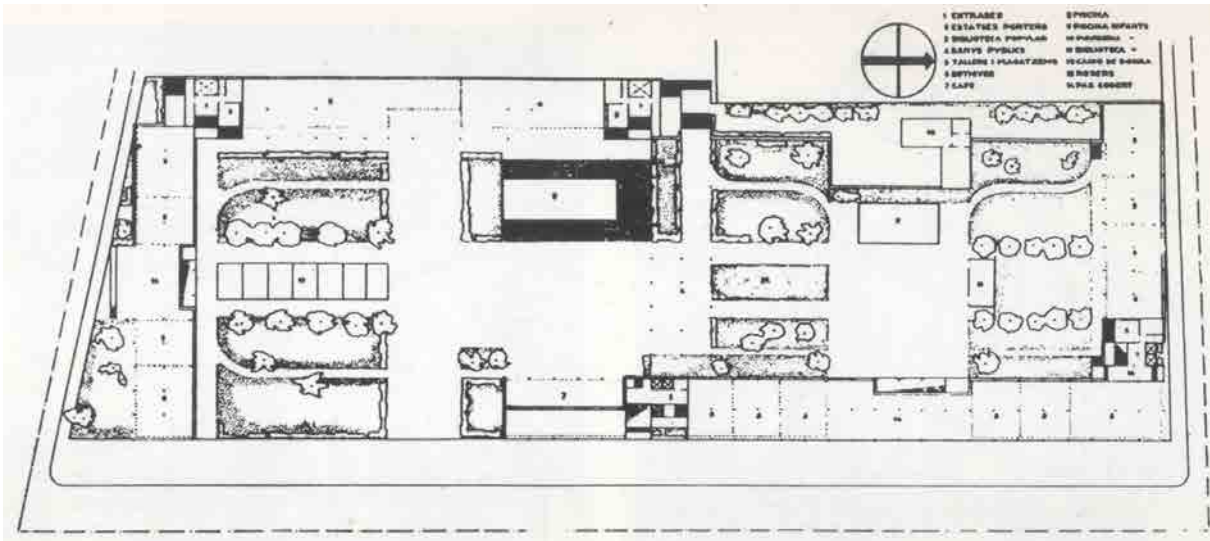
Aquestes circumstàncies fan que parlem d'un projecte especialment tractat pels organismes de gestió pública que han dedicat esforços addicionals per poder mantenir i mostrar un dels edificis que representa els ideals del moviment modern a la ciutat. Inclús s'ha destinat un dels habitatges a museïtzar-lo restituint-lo exactament segons el projecte original i s'organitzen visites guiades per al públic. A més hi ha plantejada la idea de crear en la planta baixa de l'edifici un centre d'interpretació del projecte.

El resultat que ens trobem en l'actualitat és que en els quatre dels cinc blocs que conformen la greca que estan restaurats, a les plantes superiors els habitatges estan en règim de lloguer social. Les plantes baixes estan ocupades per equipaments, locals veïnals i alguns establiments privats donant a

3. Espais comuns

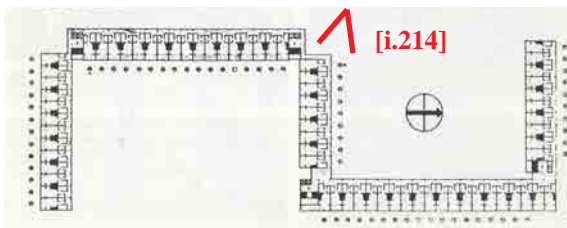

i.214

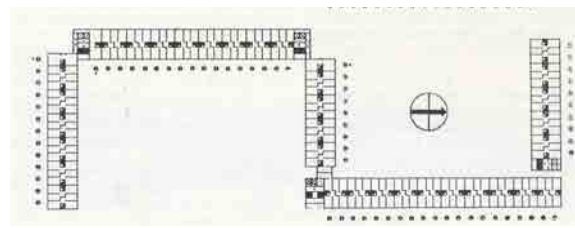

i.215

- Vista de la planta baixa del bloc central entre els dos patis.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

[i.215] Planta baixa del projecte original.

3.3. Ús

l'Avinguda Torras i Bages.

Els espais exteriors, a diferència del projecte original, no inclouen cap tipus d'edificació; es configuren com a zones enjardinades amb paviment de sauló i parterres que allotgen vegetació amb diferents tipus d'arbrat, alguns dels quals són de gran mida. També hi han zones de jocs infantils i d'altres amb aparells per exercicis físics. Tots dos espais tenen agrupacions de bancs o cadires per seure. [i.212] [i.213]

La configuració dels volums i la manera com es recolzen a terra permet la circulació pública del vianants a través dels espais exteriors comuns definits pel conjunt edificat. Gran part del volum que es situa directament en el passeig Torras i Bages és permeable a la planta baixa. El bloc central, situat en direcció est - oest, s'aixeca completament sobre pilars exempts deixant lliure la circulació entre els dos espais comuns exteriors de planta baixa definits pels edificis. Només apareix, en la cantonada amb el passeig Torras i Bages, el volum que recull el nucli de comunicació vertical i una zona per instal·lacions. [i.214]

Al projecte original, a més, es preveïen passos per sota dels dos blocs que limiten la proposta al nord i al sud. El del bloc nord actualment està tancat i ocupat pel vestíbul d'accés a un dels nuclis de comunicació vertical. El bloc sud està ocupat per la residència de viudes de militars i dintre d'un recinte propi delimitat per un mur exterior que tanca l'espai de planta baixa i l'aïlla de la resta de la proposta. [i.215]

Els usos de la planta baixa difereixen molt dels plantejats en el projecte original. Al projecte es plantejaven algunes construccions annexes com una cafeteria, una guarderia o una biblioteca. En tots els casos es tractava de petits volums d'una sola planta que ajudaven a configurar i ordenar els espais exteriors. També es plantejaven dues piscines: una per adults i altra per nens. A més, es preveïen altres serveis com banys públics, biblioteca popular i espais per tallers i magatzems. També es proposava la ubicació de botigues en les plantes baixes dels volums dels habitatges. Tots els vestíbuls d'accés als nuclis de comunicació vertical tenien annexa l'estança per allotjar als porters i les seves famílies.

Cal tenir en compte que el projecte original es planteja per allotjar els obrers de les fàbriques que envoltaven l'edifici. No existia una trama urbana com en l'actualitat i per tant els habitants de l'edifici no tenien un accés fàcil a possibles equipaments propers. Aquesta circumstància i els canvis que s'han produït en la societat han fet que els usos actuals siguin uns diferents dels previstos inicialment.

3. Espais comuns

i.216

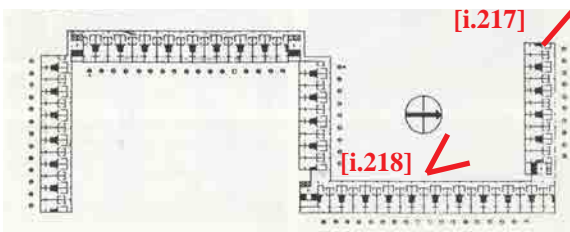

i.217

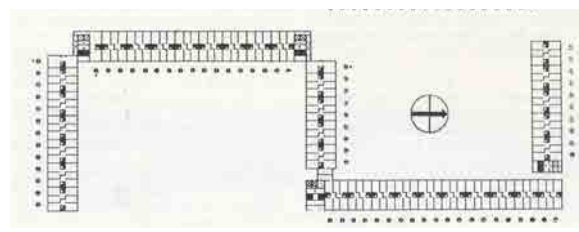

i.218

- Vista del bloc situat al nord de la parcel·la.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

[i.216] Vista del bloc nord durant la construcció de l'edifici amb els habitatges de baixa densitat al costat.

3.3. Ús

Però la voluntat del projecte i la configuració dels volums afavorint les condicions per la ubicació d'equipaments i serveis vinculats als habitatges socials han permès adaptar els espais a les necessitats actuals.

En la restauració de l'edifici no s'han construït els volums annexos previstos al projecte original. Els espais exteriors s'han deixat totalment lliures de construccions a excepció de les necessàries per fer accessibles els diferents nivells resultants de la topografia del terreny. Els locals destinats a equipaments públics o a serveis veïnals se situen en les plantes baixes dels blocs residencials.

Si fem un recorregut per tot el desenvolupament en forma de greca de l'edifici, començant pel bloc situat al nord, ens trobem la planta baixa ocupada per un centre de dia per a la gent gran. Aquest bloc té els corredors de distribució horitzontal de les plantes dels habitatges orientats cap al nord, cap a l'exterior de l'edifici. En el moment en el qual es redacta el projecte original el solar annex a aquest bloc estava ocupat també per habitatges social, però de baixa densitat, permetent les vistes llunyanes des dels corredors comuns. Actualment hi han blocs de la mateixa alçada que tapen aquestes vistes i redueixen l'espai exterior a un estret carrer de la trama urbana. [i.216]

La planta baixa d'aquesta façana absorbeix el desnivell del carrer amb panys parcialment cecs entre els elements estructurals, deixant una obertura en la part superior que permet ventilar i il·luminar els espais interiors del centre de dia. El desnivell del carrer fa que aquesta obertura acabi ocupant més de la meitat del pany en els mòduls més allunyats del passeig. El rigor formal d'aquesta planta baixa, només es trenca amb un accés de servei a l'equipament públic i, en la cantonada amb l'avinguda Torras i Bages, amb l'accés al vestíbul del nucli de comunicació vertical. L'opacitat de la planta baixa i la manca d'activitat - l'equipament s'aboca cap a l'espai exterior més ampli i millor orientat - contrasta amb les obertures dels corredors comuns de les plantes superiors. [i.217]

L'altra façana del bloc, la orientada cap al sud, que s'aboca a l'espai exterior comú de la proposta, queda definida per les grans obertures de les sales dels habitatges i per les finestres de les habitacions de les plantes superiors. És en aquesta façana, en les plantes on es desenvolupen les sales dels habitatges, on s'ubiquen les zones per estendre la roba. Sorprèn que no s'aprofiti la coberta com a espai per assecar la roba, pot ser degut a certa dificultat per accedir-hi.

La planta baixa, al contrari del que passava a l'orientació nord, s'obre completament a l'espai comunitari, cap a l'orientació sud, amb grans panys de vidre entre elements estructurals que permeten

3. Espais comuns

i.219

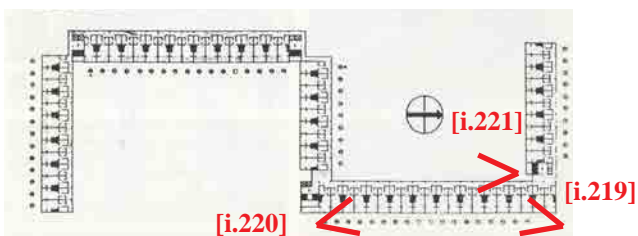

i.220

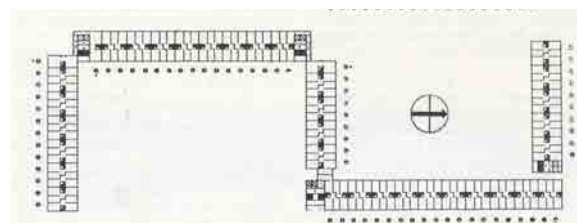

i.221

- Vista del bloc abocat al passeig Torras i Bages.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

3.3. Ús

als espais interiors del centre de dia gaudir de l'espai enjardinat exterior. [i.218]

Seguint el recorregut al llarg de tot el volum construït, en el bloc situat a l'est de la proposta, abocat al passeig Torras i Bages, els corredors comuns de les plantes superiors se situen en la façana oest, abocats a un dels espais exteriors comuns que defineixen els volums dels habitatges i, al contrari que passava en el primer bloc, les sales dels habitatges s'aboquen cap a l'exterior, cap a l'espai urbà, evitant l'orientació oest.

La planta baixa està ocupada només parcialment per: un local de l'associació de veïns del districte, un per un agrupament escolta i per diferents comerços privats: cafeteria, restaurat, botiga de roba i lleteria. Tots els locals s'obren cap al passeig. En la part buida de la planta baixa només apareixen els elements estructurals que suporten el volum dels habitatges. [i.219] [i.220]

En aquest cas, a diferència de bloc situat al nord, les zones per estendre la roba se situen en la façana dels corredors comunitaris. Així, en ambdós casos, la roba no s'exhibeix directament a l'entorn urbà exterior, sinó que apareix en l'espai exterior comú de l'edifici col·lectiu d'habitatges. En la façana dels corredors comuns apareixen dues cortines exteriors en cada pany estructural que permeten la protecció contra la sobreexposició solar de l'orientació oest.

La planta baixa mostra, a l'espai exterior comú, una façana opaca coincidint amb la part del darrere dels locals que s'obren al passeig. De nou, igual que passava al primer bloc, la part superior de cada pany entre elements estructurals s'obre amb una finestra horitzontal que permet l'entrada de llum i la ventilació dels locals i evita la sensació de tancament absolut. La transparència i permeabilitat de gran part de la planta baixa fa que la façana opaca no s'aprecii com un tancament de l'espai exterior, sinó més aviat como un filtre entre el passeig i el jardí. [i.221]

El bloc central torna a tenir les façanes orientades a nord i a sud, com el primer bloc del recorregut situat al nord del solar. De nou els corredors comuns apareixen en la façana nord, deixant les sales dels habitatges orientades cap al sud. Però en aquest cas els corredors tenen continuïtat visual i espacial amb els que venen del bloc anterior, generant una L contínua que defineix la cantonada de l'espai enjardinat. [i.222]

En el vèrtex de l'L, el volum dels habitatges desapareix obrint una entrada de llum i una esclatxa de transparència entre els dos espais comunitaris enjardinats de la proposta. Precisament en aquest punt

3. Espais comuns

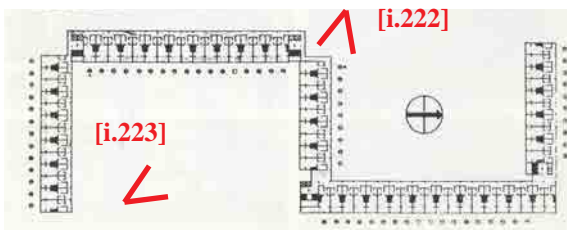

i.222

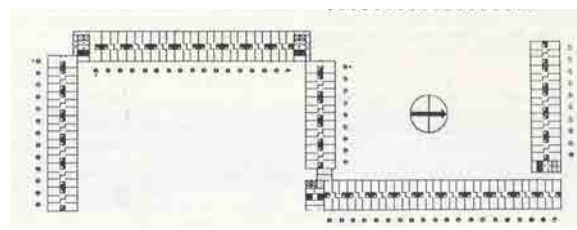

i.223

- Vista del bloc central.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

3.3. Ús

els espais comuns de les plantes superiors s'amplien i es converteixen en grans espais de doble alçada coincidint amb el nucli de comunicació vertical i amb el canvi de direcció dels corredors de circulació. Tant des dels espais comuns de les plantes superiors com des dels generats en la planta baixa, en aquesta cantonada alliberada del volum construït, es concentra la relació visual i espacial entre els diferents ambients comuns. [i.221]

En el bloc que separa els dos espais exteriors comuns, a diferència del que dóna al passeig Torras i Bages, i tal com passava al primer bloc analitzat, les zones d'estendre la roba se situen en la façana de les sales dels habitatges, per tant els corredors comunitaris queden alliberats d'aquest ús.

La planta baixa es planteja completament lliure, només ocupada pels pilars estructurals que suporten les plantes superiors. Aquesta obertura junt amb la que ja hem comentat situada verticalment en el punt de trobada amb el bloc abocat al passeig Torras i Bages, converteixen el bloc central en un volum que tanca els dos espais comuns enjardinats de la proposta però que, alhora, els vincula visual i espacialment. Al punt mig de tot el conjunt se situa aquest bloc relacionant formalment i funcionalment tots els volums construïts i els espais comuns vinculats als habitatges. [i.223]

El següent bloc construït, el situat a l'oest del solar, torna a tenir les façanes orientades a est i oest, però en aquest cas s'allunya del passeig Torras i Bages, deixant que sigui l'espai comú enjardinat el que està directament en contacte amb l'eix urbà on es recolza tot el conjunt.

Igual que passava en l'altre bloc amb la mateixa orientació, les sales dels habitatges se situen orientades a llevant i els corredors comuns a ponent. Però aquí les zones per assecar la roba, igual que als blocs situats perpendicularment, se situen en la façana de les sales. La llunyania respecte al passeig Torras i Bages evita l'exhibició de la roba estesa directament a l'eix urbà. En la façana oest, on s'ubiquen els corredors comuns, tornen a aparèixer les dues cortines exteriors, entre els elements estructurals, com a elements de protecció solar. [i.224]

Tota la planta baixa d'aquest bloc està construïda. La diferència de nivell entre el carrer i l'espai comú enjardinat fa difícil una relació directa entre es dos espais. A més, la poca alçada de la planta baixa en la façana oest, la que dóna al carrer urbà, no permet l'accés al llarg gran part de la longitud del bloc. [i.225]

En aquest cas els panys entre elements estructurals es materialitzen amb parets de blocs de vidre,

3. Espais comuns

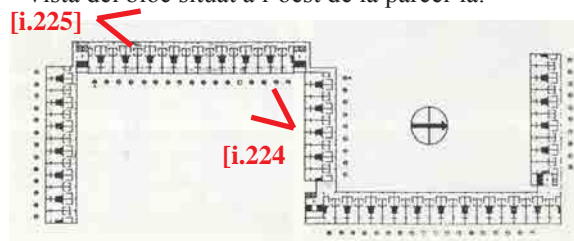

i.224

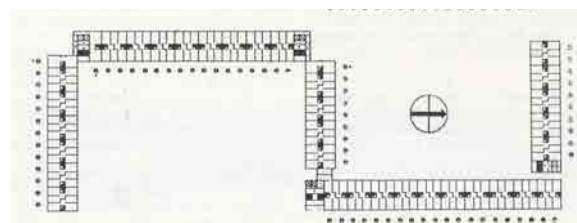

i.225

- Vista del bloc situat a l'oest de la parcel·la.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

3.3. Ús

impedint les vistes però deixant passar llum cap als espais interiors. Cóm passa a les plantes baixes dels altres blocs, a la part superior de cada pany hi ha una obertura horitzontal de punta a punta, que afegeix il·luminació i permet la ventilació dels espais interiors.

L'edifici es recolza en el nivell de l'espai comú exterior, per sota del nivell del carrer. Això fa que en molts casos l'obertura superior de cada pany entre elements estructurals quedi al nivell de la vista del vianant. Quasi totes les fusteries que tanquen la part superior dels panys són de vidre fumats, però en els casos en que hi ha vidre transparent, des del carrer es pot veure, a través dels espais interiors de planta baixa, el jardí comú.

A mesura que ens apropem a l'últim bloc del recorregut, el situat al sud del conjunt, es troba l'única obertura que permet accedir a la planta baixa des del carrer, i també aquí, l'element vidriat transparent que tanca el pany estructural permet veure, a través de l'equipament, l'espai comú de l'altra banda del bloc.

Una part d'aquesta planta baixa pertany al recinte del bloc on s'ubica la residència de viudes de membres de les forces de seguretat, que no forma part de la rehabilitació conjunta que s'ha fet a l'edifici. La resta l'ocupen locals destinats a equipaments públics: En la part més propera al bloc central de la proposta s'ubica una ludoteca amb obertures transparents que l'abocuen al jardí comú exterior. L'altra part està ocupada per un centre de tractament d'addiccions, també amb obertures cap a l'espai comú. En aquest cas, l'accés principal es passant, es pot accedir tant des del parc comú com des del carrer urbà salvant el desnivell amb una escala interior.

L'últim bloc del recorregut és el que se situa al límit sud del conjunt. Es tracta d'un bloc que no comparteix la gestió amb la resta. És l'únic que no pertany al Patronat Municipal de l'Habitatge. Està ocupat per una residència de viudes de membres de les forces de seguretat. El volum ha sofert algunes intervencions que l'allunyen del projecte original, com és el volum que sobresurt en la part central de la planta baixa, el tancament amb vidre dels corredors, la modificació d'alguna de les finestres... En canvi manté altres que en la resta de blocs s'han perdut com són les terrasses exteriors individuals que donen a les sales dels habitatges en la façana sud; en la resta de blocs les sales s'han ampliat ocupant i renunciant a les terrasses exteriors de les tipologies. [i.226]

La parcel·la adscrita al bloc es tanca en tot el seu perímetre amb un mur que deixa a banda i banda del volum dos petits espais exteriors enjardinats d'ús exclusiu per als usuaris de la residència. Tota la

3. Espais comuns

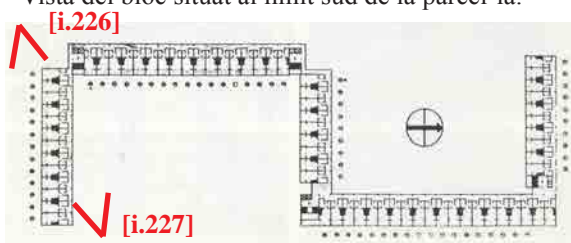

i.226

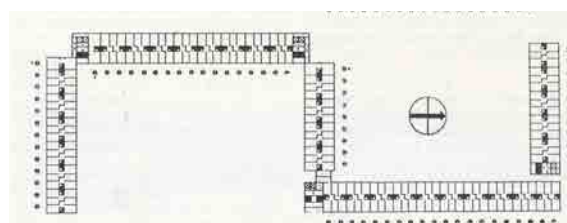

i.227

- Vista del bloc situat al límit sud de la parcel·la.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

3.3. Ús

planta baixa està ocupada amb locals de la residència no accessibles des de l'exterior. El tractament del límit de la parcel·la amb un mur que la separa de l'espai urbà, diferencia aquest bloc dels de la resta de l'edifici, on no hi ha cap tipus de tancament i es permet la lliure circulació dels vianants pels espais comuns enjardinat de la planta baixa. [i.227]

El control d'accés a les zones exteriors comunes permet un tipus d'enjardinament més delicat amb la inclusió de diferents espècies florals que difícilment podrien mantenir-se en un espai lliure obert a jocs infantils i altres activitats públiques. Des de l'espai urbà es pot gaudir visualment d'aquests jardins, però el fet de no poder accedir-hi els allunya de l'activitat de la ciutat i dels seus habitants.

El tractament que se li ha donat a aquest últim bloc elimina les transparències dels volums construïts i les relacions visuals entre els espais urbans veïns, en aquest cas carrers, i els espais comuns proposats en el conjunt de la intervenció. Aquest aïllament formal del bloc coincideix amb un aïllament d'ús, ja que no es produeix cap altre que no sigui el d'allotjament, en aquest cas en forma de residència per a un col·lectiu concret necessitat.

En tot el projecte els corredors comuns tenen un caràcter especial, tant els que donen cap a l'exterior - blocs nord i oest - com els que donen cap a els espais enjardinats de la proposta - blocs est i central - (el bloc sud funciona independentment) gaudeixen d'unes condicions que permet que siguin utilitzats com a espais de relació.

L'accés als habitatges es retira de la façana crenat un petit espai que els separa de la circulació comuna. Cada veí té el seu tram de corredor emmarcat entre els elements estructurals. Això fa que de tant en tant es vegi algun veí en la seva 'parcel·la' de corredor prenent la fresca o gaudint de la contemplació dels parcs. Aquesta petita part d'espai comunitari de cada habitatge s'ocupa en molts casos amb plantes i flors afegint-hi així l'activitat del cuidat de la vegetació. També alguns usuaris han ocupat l'espai entre els pilars amb mobiliari per poder seure una estona: cadires, bancs, tauletes... sense interferir en la circulació comuna. Inclús alguns veïns han ocupat els espais més amplis de doble alçada als nuclis de comunicació vertical per posar-hi elements de jardineria.

És habitual sentir converses entre veïns que es creuen intencionadament o casualment als espais de circulació comuna. Però els corredors comuns abocats a l'espai exterior, no només s'utilitzen com a espais de relació entre els veïns, també s'estableix relació amb els vianants que circulen pels espais urbans adjacents, el carrers, o amb els usuaris dels espais comuns enjardinats.

3. Espais comuns

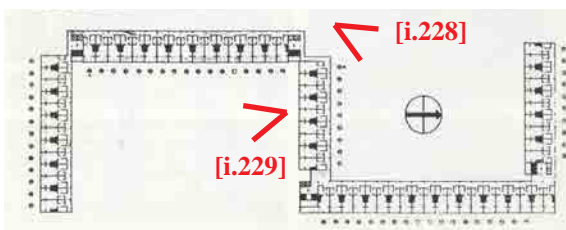

i.228

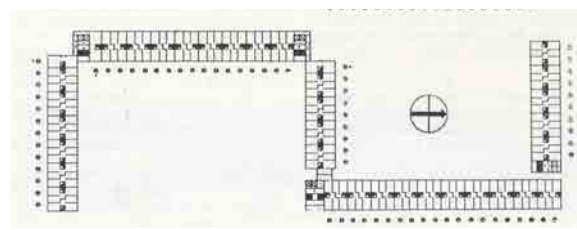

i.229

- Vista l'activitat als patis.

Plantes 1, 3 i 5. Amb els corredors comunitaris.

Plantes 2, 4 i 6. Amb la planta 1a. dels habitatges.

[i.228] Activitat del pati obert a ponent en el moment de sortida dels nens d'escola.

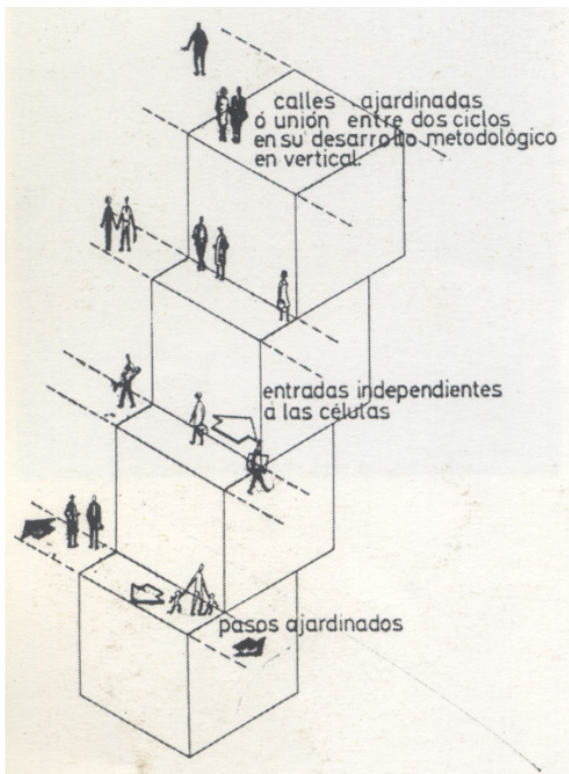
[i.229] Pati obert al passeig Torras i Bages durant el matí.

L'aparentment anecdòtica posició de la zona per l'assecament de la roba, pot donar alguna pista sobre el comportament dels usuaris dels habitatges respecte als espais comuns. Com hem vist al llarg del recorregut per l'edifici, hi ha una acció comuna alhora d'ubicar les zones d'assecament de roba: en cada bloc es tria una de les façanes en funció de la ubicació urbana, i no en funció de la distribució interior dels habitatges. El projecte compta amb una coberta plana que es podria fer servir per assecar la roba, però no és així. El motiu no pot ser el recel per la facilitat d'accés, ja que actualment s'utilitzen els corredors comuns, amb la mateixa facilitat d'accés. Probablement es tracta d'un problema de dificultat de recorreguts: és més immediat estendre la roba a la porta de casa que haver d'agafar un ascensor per fer-ho.

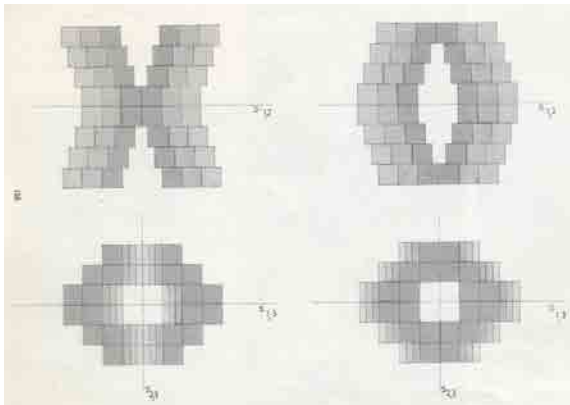
Els espais comuns exteriors enjardinats, pel fet de tractar-se d'uns espais permeables a la circulació, en molts pocs moments del dia es perceben com a espais desocupats, gairebé sempre es pot veure algun vianant travessant-los. Durant els matins la principal activitat de la planta baixa és la circulació de vianants i l'accés al centre de dia dels usuaris acompanyats de familiars o cuidadors. El centre de tractament d'addiccions també genera certa activitat però en aquest cas amb poca visibilitat des dels espais exteriors.

A les tardes, coincidint amb la sortida dels nens de les escoles, els espais enjardinats s'omplen d'activitat, especialment el que s'obre cap a ponent, que gaudeix de més assolellament. En aquest moment es junta la frenètica activitat dels nens jugant, amb la dels pares conversant i la gent gran reposant. La relació entre els dos espais enjardinats mitjançant el bloc central elevat sobre pilars exempts converteix el que s'obre cap a el passeig Torras i Bages en una mena de zona de repòs i tranquil·litat vinculada a l'altra zona més dinàmica, amb més activitat. [i.228] [i.229]

3. Espais comuns

i.230

i.231

- Edifici Walden7, Sant Just Desvern, Barcelona. Taller d'Arquitectura Ricardo Bofill, 1972.

[i.230] Esquema de generació de la proposta. Les cel·lules cúbiques que defineixen els espais interiors dels habitatges s'agrupen verticalment desplaçant-se entre si generant espais exteriors que serveixen de circulació i on es situen els accessos als interiors.

[i.231] Plantes i seccions de diferents formes d'agrupació. Els canvis en el sentit del desplaçament de les cel·lules cúbiques alternen la posició dels recorreguts exteriors. Les simetries tant en planta com en secció generen una continuïtat espacial de tot el volum que es percep com una unitat única.

3.3.2. El Walden 7

(Taller d'Arquitectura de Ricardo Bofill. 1972-75. Sant Just Desvern). 293 habitatges.

Com passa a la Casa Bloc, l'edifici Walden 7 del Taller d'Arquitectura de Ricardo Bofill, s'ha convertit en un símbol d'una manera d'entendre la vida en comú. En aquest cas no és tant la voluntat de les administracions públiques per mantenir i potenciar el valor de l'edifici, sinó que són els propis usuaris, que són propietaris dels habitatges, els que prenen consciència del seu valor i dediquen els esforços necessaris per mantenir-lo.

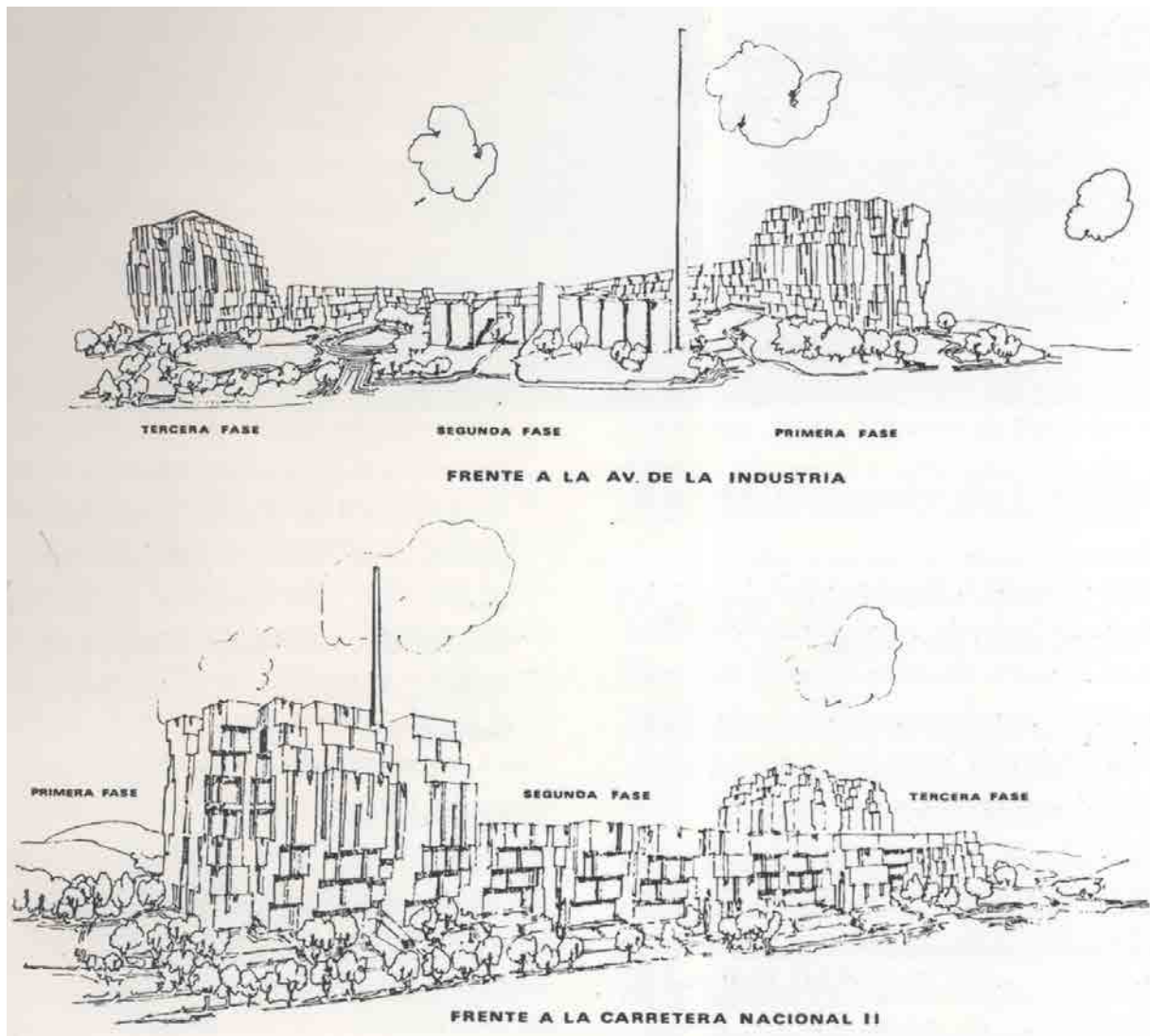
El projecte sorgeix a principis dels anys 70, influenciat pels ideals de les mobilitzacions de París del maig del 68 i en un context global ple de moviments socials i culturals que reclamaven un redreçament ideològic encaminat cap a una societat menys individualista i més social. La proposta es formula com una utopia realitzable i aconsegueix reclutar l'entusiasme d'una gran part de la societat culta i intel·lectual que simpatitza amb els moviments socials de l'època.

L'edifici es planteja com innovador en matèria d'habitatge social: a més d'un baix cost d'execució, se li afegeix l'incentiu d'oferir una nova experiència de convivència en comunitat. Amb aquestes premisses i amb el recolzament per d'una part important de l'esfera cultural, el projecte aconseguí rebre el recolzament polític i financer necessari per poder-se dur a terme. [i.230] [i.231]

Però els primers ocupants dels habitatges del Walden no van ser aquells als quals, en un principi, estava destinat el projecte. La classe treballadora del cinturó metropolità de Barcelona podia accedir amb relativa facilitat a uns habitatges de preu assequible, però la nova manera de viure que es proposava i les distribucions dels habitatges difícilment podien resultar atractives per una classe modesta que aspirava a viure en habitatges convencionals. Així, els primers ocupants van ser joves professionals, artistes o intel·lectuals, la majoria dels quals eren fills d'una burgesia més o menys acomodada.

El projecte original ocupava tota una parcel·la perifèrica del nucli urbà de San Just Desvern, incloent gran quantitat de serveis comuns agrupats per categories. Per la difusió: un centre d'informació amb cabines col·lectives per escoltar ràdio o veure televisió, distribució de premsa i hemeroteca i un museu d'arquitectura i arts plàstiques. Per la interpretació i representació: un centre d'estudis i producció amb una gran sala polivalent per concerts, teatre, cinema..., sales d'audicions, de gravació,

3. Espais comuns

i.232

[i.232] Vistes del conjunt de la proposta des de la part de l'antiga fàbrica que es conserva i des de la carretera que connecta amb Barcelona. Finalment només es va rehabilitar part de la fàbrica i es va construir el volum de la primera fase.

3.3. Ús

estudi i museu cinematogràfic i un cinema d'estiu. Per l'educació: un centre d'ensenyament amb escola bressol, centre d'educació infantil i secundària i una biblioteca. També es plantejava un Centre de disseny i taller de prototipus d'indumentària. [i.232]

A més es proposava la ubicació d'un supermercat, de serveis sanitaris: un Centre de Medicina Assistencial, Centre de Medicina Preventiva, Centre de Recerca i Experimentació Mèdica i una farmàcia. En l'àmbit de la higiene personal: sauna, bany turc, piscines, gimnàs... I altres serveis com recollida d'escombraries, manteniment, jardineria, neteja, bugaderia i tintoreria. I, per últim, un transport col·lectiu que connectés tot el conjunt amb Barcelona.

Tots aquests serveis destinats als possibles usuaris dels habitatges socials, cultivats intel·lectualment i artísticament, no van arribar a construir-se mai. De fet, només s'ha construït la primera fase del projecte original, que inclou exclusivament habitatges i alguns establiments comercials a la planta baixa.

A la manca de tots els serveis i equipaments comuns previstos al projecte, s'han d'afegir les dificultats constructives que va patir l'obra. L'acabament de l'edifici es va allargar gairebé un any des de la data prevista de lliurament. A més, els compradors, que compraven amb preu subvencionat, van haver d'assumir un sobre-cost dels habitatges d'entorn al 30%. I el resultat final era un conjunt ple de patologies, tant per dintre dels habitatges com als espais comuns.

Des de la primera ocupació començà un llarg període de litigis entre els copropietaris, la promotora, l'empresa constructora i els arquitectes. Cada cop anaven apareixent més patologies, la més visible era el despreniment del revestiment de façana, tant exterior com interior. La comunitat de veïns va actuar com a tal, van crear una junta que tractava de trobar solucions a un conflicte que, amb el pas dels anys anava fent-se cada cop més gran. Fins al punt que deu anys després, al 1986, es va plantejar l'enderrocament de l'edifici.

Probablement aquella nova manera d'entendre la relació entre veïns, l'esperit comunitari que oferia el projecte original, és el que ha donat força i ha mantingut vius als copropietaris en la seva lluita per salvar l'edifici i tot el que representa. Malgrat el seu enfrontament directe amb els arquitectes que l'havien projectat i amb els promotors que l'havien construït.

Finalment al 1989 amb la intervenció de l'Ajuntament s'arriba a un acord per procedir a la

3. Espais comuns

i.233

i.234

i.235

[i.233] Vista de la parcel·la urbanitzada en l'actualitat. En primer pla l'únic volum construït del projecte original.

[i.234] Façana principal des del carrer. Per accedir-hi s'ha de descendir fins arribar al nivell de l'esplanada de l'edifici i després pujar els graons que condueixen a l'entrada principal.

[i.235] Façana de l'accés secundari. En aquest cas la urbanització que envolta l'edifici es situa a una cota inferior on es desenvolupa un equipament de planta baixa. Per accedir-hi s'ha de pujar el tram d'escala que condueix al carrer de vianants situat al nivell de la planta baixa de l'edifici.

3.3. Ús

rehabilitació de l'edifici i al 1995 es donen per acabades les obres. Havien passat 20 anys des de la primera previsió de lliurament dels habitatges socials i en tot aquest procés uns usuaris esperonats per una nova manera de viure en comunitat havien aconseguit, precisament com a comunitat, l'objectiu de tenir uns habitatges en condicions dignes.

Segurament aquest dur trajecte ha servit per enfortir encara més les relacions dels habitants dintre de la comunitat. Malgrat l'arribada de molts nous veïns després de la rehabilitació, un nucli important de primers habitants que van creure en el projecte original encara hi vivien.

Avui en dia trobem l'edifici Walden dintre d'una illa totalment urbanitzada que, juntament amb la part de la fàbrica rehabilitada com a Taller d'Arquitectura de Ricardo Bofill són els únics testimonis del projecte global original. La trama urbana ha anat creixent i ara la parcel·la forma part del nucli urbanitzat de Sant Just Desvern. [i.233]

El volum dels habitatges, situat en el límit del nucli urbà es presenta com una fortalesa infranquejable. La seva posició no respon a cap condicionant de l'entorn urbà, no s'alinea a cap dels carrers ni espais urbans existents. Es separa dels límits perimètrics del solar i, a més, en la zona d'accés crea una plataforma situada per sota del nivell dels carrers que l'envolten, allunyant-lo encara més del seu entorn urbà immediat. [i.234]

En la part del darrere, passa el contrari que en l'accés principal. Aquí la relació amb l'entorn immediat és dóna amb l'equipament que ocupa l'interior de la parcel·la. L'edifici d'habitatges es situa a nivell superior, reduint la relació amb l'equipament a unes escales que connecten els dos nivells. L'edifici no manté cap relació espacial amb el context urbà immediat. [i.235]

Ja al plantejament inicial es projectava un edifici ubicat en l'àrea metropolitana de Barcelona, amb clara vocació de connexió amb la gran ciutat, no importava tant l'entorn urbà immediat que, en aquell moment, era gairebé inexistent. L'edifici se situava als terrenys d'una antiga fàbrica de ciments, a les afores del nucli urbà de Sant Just Desvern, en una zona pràcticament sense urbanitzar. Als dibuixos originals, on es veu el conjunt de la tota la intervenció prevista, els volums construïts se situen en un lloc indeterminat, en una parcel·la que forma part d'un entorn natural, sense cap relació amb cap context urbà. L'única referència urbana és una carretera que seria la que permetria la comunicació amb Barcelona. [i.232]

3. Espais comuns

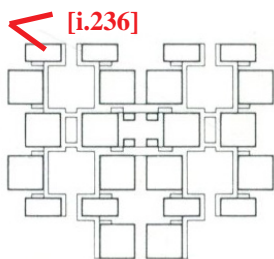

i.236

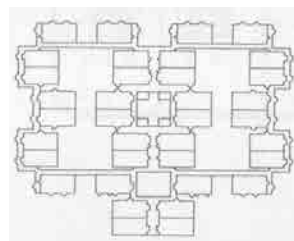

i.237

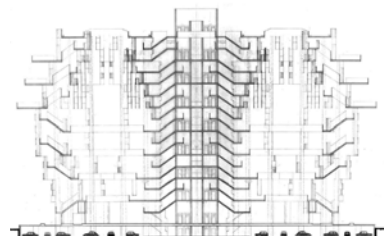
- Vistes exteriors en relació a l'entorn urbà.

Planta 4.

Planta 10.

Secció longitudinal.

[i.236] Vista de les plantes baixes de l'edifici.

[i.237] Vista de les grans obertures del volum de la façana del darrere.

3.3. Ús

Actualment els locals de planta baixa de l'edifici, en general, estan ocupats per establiments que no requereixen un contacte directe amb el vianant, són locals on els usuaris entren a realitzar alguna activitat: oficines, reforç educatiu, serveis sanitaris... El comerç difícilment funciona amb tan poca relació espacial amb l'entorn urbà immediat. Es veuen alguns locals tancats, sense ocupació aparent. També hi han dues cafeteries en les plantes baixes amb façanes millor orientades: a est i a sud, que gaudeixen d'assolellament durant les hores del dia amb més activitat. Els usuaris són els habitants de l'edifici i els treballadors dels voltants. [i.236]

En la relació propera amb l'edifici, la del vianant que circula al seu voltant, la percepció del volum com una fortalesa de difícil accés es reforça amb l'allunyament dels espais de circulació de la trama urbana, amb els panys cecs de la planta baixa i amb el tipus d'activitat desenvolupat als locals. En canvi, en una visió llunyana del gran volum construït, les grans obertures de les plantes superiors deixen intuir un atractiu món interior. [i.237]

El Walden té tres possibles accessos: un per automòbils i dos per vianants. Els automòbils entren des de la principal via de circulació rodada a través d'una rampa a la planta sota rasant, des d'allí es pot accedir al nucli de comunicació vertical i a la resta de l'edifici amb ascensor o mitjançant les escales comunitàries.

Els accessos per vianants estan clarament jerarquitats amb un accés principal coincidint amb l'orientació oest, formalitzat amb una gran escaleta en un volum que s'avença per acollir als visitants i on es planteja l'espai per al porter. L'altre accés, el secundari, es situa en la façana oposada i es formalitza a l'inrevés: amb un volum que s'enretira cap a dintre de l'espai de l'edifici. Des del primer s'accedeix al nucli de comunicació vertical travessant un pati que es percep com un espai d'acollida a l'escala de l'edifici. El segon accés dona directament al nucli de comunicació vertical.

La contundent estructura formal de l'edifici es genera a partir d'un nucli central on es desenvolupa tot el sistema de comunicació vertical de l'edifici amb vuit ascensors i quatre escales. Des d'aquest nucli s'accedeix als corredors comuns de circulació horitzontal desenvolupats cada dues plantes al voltant de quatre patis interiors que permeten arribar als habitatges.

L'estricta geometria simètrica respecte als dos eixos de composició es trenca precisament en el punt d'accés principal, afegint un volum construït que monumentalitza l'accés i que potencia un eix principal de composició on també es desenvolupa, a l'altre extrem, l'accés secundari. El volum

3. Espais comuns

i.238

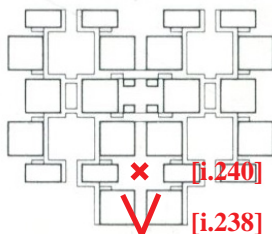

i.240

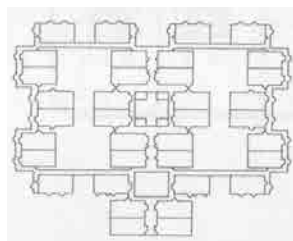

i.239

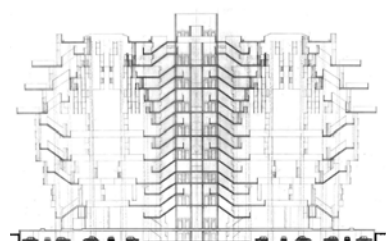
- Vistes de la zona d'accés.

Planta 4.

Planta 10.

Secció longitudinal.

[i.239] Prestatgeria situada junt al local de consergeria on els veïns deixen llibres que es poden adquirir en forma de préstec.

3.3. Ús

avençat que formalitza l'accés crea un cinquè patí que es converteix en l'espai d'acollida a l'entrada principal a l'edifici.

El vianant que accedix a l'edifici per l'accés principal ho fa entre els dos braços del volum sobresortint que el condueixen cap a l'escaleta oberta on s'ubiquen les dues portes d'accés. A mà esquerra es troba amb el local on hi ha el porter que controla l'accés. [i.238]

Ja en aquest punt es percep cert ambient comunitari especial amb un anunci que indica que no es pot visitar lliurement l'edifici per tractar-se d'un espai privat però convidant a posar-se en contacte amb la comunitat de propietaris per concertar una visita guiada per un dels veïns. També hi ha un oferiment de publicacions i material audiovisual sobre l'edifici. A més hi ha un punt d'intercanvi de llibres amb una prestatgeria que exhibeix les publicacions que els veïns es poden prestar entre ells. [i.239]

Un cop travessada la porta d'accés ens trobem amb el primer espai comú: el gran pati que ens endinsa cap a l'interior del volum de l'edifici. Des d'aquest punt es té una visió global de tot l'edifici i la percepció de l'escala monumental de tot el conjunt. A nivell de planta baixa hi apareixen 12 taulells d'anuncis de la comunitat de propietaris destinat cadascú a un tema específic: activitats culturals, activitats lúdiques i recreatives, novetats, ofertes de treball, ofertes immobiliàries, normes de convivència... [i.240]

Després del primer pati d'accés, i ja dintre del peculiar mon interior de l'edifici, s'accedeix al nucli central de comunicació vertical on hi han els ascensors i les escales comunitàries. Des d'aquest punt es poden veure els quatre patis que structuren formalment i funcionalment la proposta.

Els volums interiors construïts al voltant del nucli de comunicació vertical, que allotgen mòduls d'habitatges a les plantes superiors, alliberen les dues primeres plantes, generant una gran planta baixa lliure, sense volums construïts, que comunica els quatre patis entre sí en un únic gran espai.

La complexitat formal del volum genera en aquesta planta baixa contínua ambients diferenciats molt caracteritzats per la llum, pel fet d'estar coberts o descoberts, per la presència dels elements estructurals que suporten els volums superiors, per la presència de les fonts situades al centre de cada un dels quatre patis, etc... Alguns d'aquests espais s'han aprofitat per situar les bústies dels habitatges, bancs per espera o repòs, elements lúdics com taules de ping-pong... [i.241]

3. Espais comuns

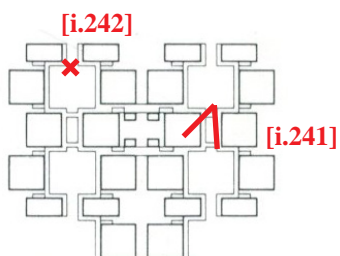

i.241

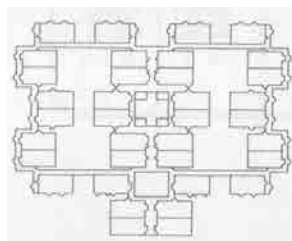

i.242

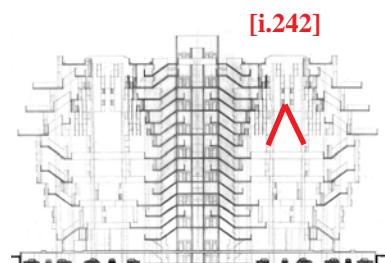
- Vistes dels espais comuns de planta baixa i dels patis centrals.

Planta 4.

Planta 10.

Secció longitudinal.

[i.241] Vista de la planta baixa on els volums interiors no estan construïts i els elements estructurals defineixen diferents ambients en l'espai continu.

3.3. Ús

Són espais que permeten certa activitat, però que la major part del temps romanen en silenci. La geometria de l'edifici fa que qualsevol so es reproduïxi, rebotant en les parets, per tot l'espai interior en forma d'eco. És difícil que es pugui generar una activitat intensa continuada per les molèsties que causaria als usuaris als espais interiors dels habitatges, però sí que es habitual el trobament de veïns mantenint petites converses, utilitzant aquests espais comuns com a llocs de relació veïnal. [i.242]

El fet de tenir agrupats tots els elements de circulació vertical genera un espai central a l'edifici per on passen totes les circulacions comunes i, per tant, tots els usuaris dels habitatges. A partir d'aquest nucli central es desenvolupen, cada dues plantes, els corredors comuns de circulació horitzontal. Es produeix un gradient en el nombre d'usuaris i en l'activitat generada que creix a mesura que ens apropem al nucli central. Els espais de circulació comuna més allunyats dels elements de comunicació vertical els utilitza un únic usuari, el que té l'habitatge en aquesta posició, i a mesura que els corredors s'apropen al nucli el nombre d'usuaris augmenta.

Als mòduls d'habitatge situats en els nivells que no coincideixen amb els de les circulacions horitzontals comunitàries es pot accedir o bé des de l'interior de l'habitatge, desenvolupat en forma de dúplex, o des dels corredors inferiors o superiors amb trams d'escala individualitzats.

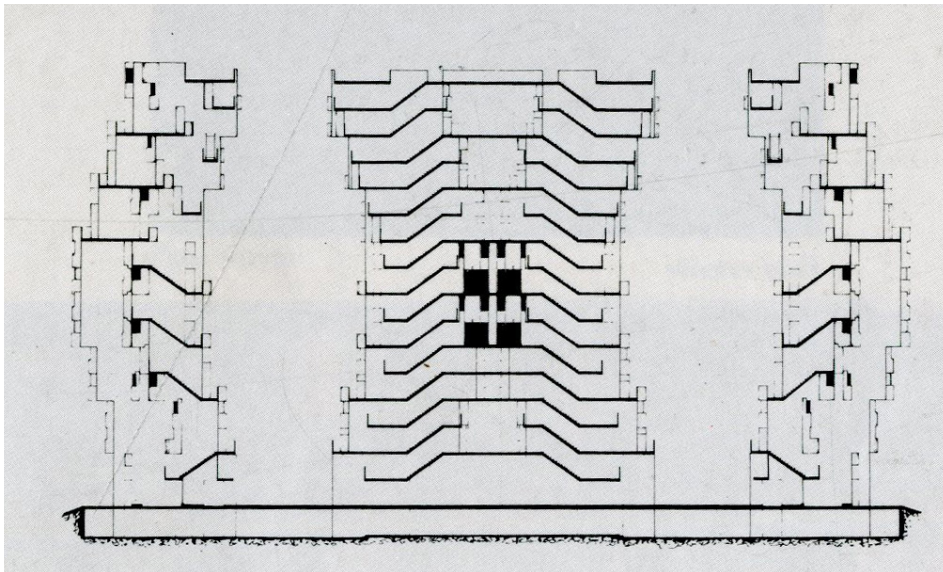
Els espais comuns de circulació horitzontal es generen principalment pel desplaçament en alçada dels mòduls tridimensionals dels habitatges. Els cubs de dues plantes d'alçada es desplacen respecte als dels nivells superiors o inferiors de forma que part de la coberta d'un dels cubs serveix per poder circular i accedir al del nivell superior. [i.240]

A les 10 primeres plantes n'hi han quatre nivells on es desenvolupen les circulacions horitzontals comunitàries, aquí els recorreguts es produeixen directament recorrent el perímetre dels patis. Els volums construïts van desplaçant-se cap a l'exterior de l'edifici generant les formes esglaonades que caracteritzen la imatge exterior. [i.243]

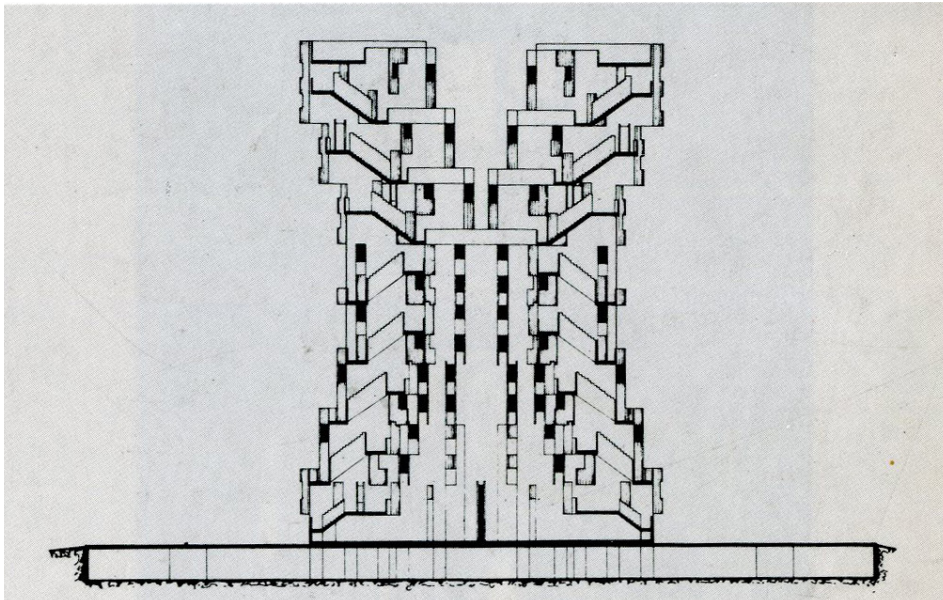
En el cas dels dos patis situats a l'oest del conjunt, els més propers al pati d'accés, les circulacions comunes es prolonguen per l'exterior, per la façana del bloc afegit que configura el cos de l'accés a tot el conjunt. En aquest bloc, a mesura que creix en alçada, els volums es desplacen cap al centre de l'edifici tancant la gran escaleta de l'accés principal. [i.244] [esquema 11. Planta 4]

El recorregut comunitari més elevat d'aquests quatre primers nivells de circulació comuna horitzontal

3. Espais comuns

i.243

i.244

[i.243] Secció per dos dels quatre patis centrals. A les primeres plantes els volums es desplacen cap a l'exterior obrint el pati i generant les circulacions al seu perímetre. A les plantes superiors en canvi els volums es van apropant tancant el pati a mesura que creix i desplaçant les circulacions a la façana exterior.

[i.244] Secció pel cos d'accés. En aquest cas es joc volumètric es produeix a l'inrevés. A les plantes inferiors el volum es va tancat a mesura que creix en alçada i les circulacions descorren per la façana. A la part superior el volum s'obre de nou i les circulacions van per l'eix de l'edifici i pel perímetre del pati.

3.3. Ús

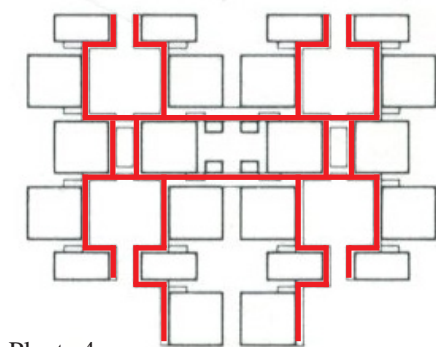
es desenvolupa sense cap desplaçament en horitzontal dels mòduls d'habitatges. Entre es mòduls cúbics de les plantes 6-7 i 8-9, la circulació comuna horitzontal es formalitza amb una plataforma que sobresurt del plànol continu de la façana, que es desenvolupa enretirada respecte als elements estructurals.

A partir d'aquest nivell i fins a la quinzena i última planta els desplaçament volumètric dels mòduls dels habitatges i els sistemes de circulació horitzontal comuna canvien de posició: Al voltant de cada pati només es manté la circulació en un dels costats, el que està més prop de les façanes est i oest de tot el volum. La resta del circuit horitzontal comunitari es desenvolupa per l'eix central de la proposta i per les façanes exteriors nord i sud de l'edifici. [i.243]

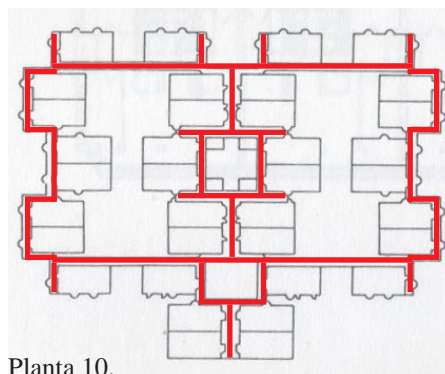
Així, en les últimes plantes de l'edifici, des de la 10 fins a la 15, la deformació volumètrica canvia de sentit i, en els quatre patis centrals, els mòduls es desplacen cap al nucli central tancant els patis per la part més alta. L'esquema de circulacions comunes horitzontals es transforma respecte al de les plantes inferiors: de quatre circuits tancats al voltant dels patis i units pel nucli de comunicacions verticals, es passa a un altre esquema de dos circuits que envolten, cadascú d'ells, dos dels patis amb un corredor central compartit que parteix de l'eix del nucli de comunicacions verticals.

Al volum de l'accés passa a l'inrevés: les circulacions passen d'estar situades a la façana, a recórrer el perímetre del pati i l'eix central del volum. En aquest cas els mòduls d'habitatges es van separant en alçada de forma que als dos últims nivells de circulació comuna el corredor central es desdobra deixant un espai lliure obert en mig del volum. [i.244] [esquema 11. Planta 10]

esquema 11 De les circulacions comunes horitzontals

Planta 4.

Planta 10.

3. Espais comuns

i.245

i.246

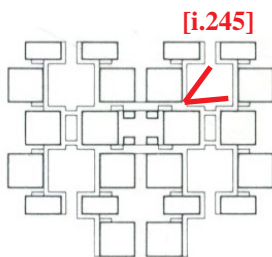

i.247

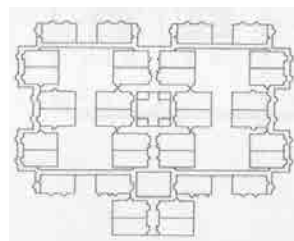

i.248

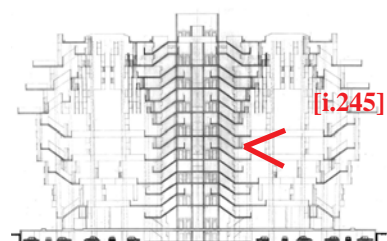
- Vistes dels recorreguts comunitaris.

Planta 4.

Planta 10.

Secció longitudinal.

[i.246] Detall d'una de les gelosies que protegeix les finestres de l'espai comunitari.

[i.247] i [i.248] Detall de l'accés als habitatges.

3.3. Ús

El nucli de comunicació vertical arriba fins al nivell de la coberta i permet la utilització d'aquesta com a espai comunitari. A banda i banda del volum dels ascensors es desenvolupen dues circulacions perimètriques al voltant dels patis i d'una piscina en la part central de cada costat. A més es plantegen algunes zones enjardinades que s'utilitzen per prendre el sol.

La configuració dels corredors de circulació comunitària condiciona l'ús que es fa d'aquests espais. Els corredors comuns que transcorren adossats a les façanes dels habitatges no són amples, tenen la mida justa per l'encreuament de dues persones. Al llarg de tots els recorreguts comuns no es perd mai la sensació de pertànyer a un col·lectiu, al dels habitants de l'edifici: tant en una escala propera - circulant al costat de portes i finestres dels habitatges - com en una escala més gran - a certa distància sempre es té la visió de la continuïtat del volum de l'edifici. [i.245]

La intimitat dels espais interiors dels habitatges s'aconsegueix amb elements que filtren les visions des dels corredors. Alguns d'aquests elements són exteriors, com les gelosies ceràmiques verticals o els volums semicirculars oberts, i altres són interiors com cortines o estores. [i.246]

Els punts d'accés als habitatges es materialitzen sempre amb un volum cilíndric que oculta i protegeix la porta d'accés de la circulació dels corredors comuns. Aquests volums redueixen encara més l'amplada dels corredors comuns i, alhora, generen uns espais al seu voltant que, en molts casos són ocupats amb elements de jardineria pels usuaris, convertint-se en una mena de vestíbuls exteriors dels habitatges. També, en aquests punts, apareixen alguns usos particulars més vinculats a funcions de servei com l'aparcament de bicicletes, estendre la roba o la ubicació d'aparells per condicionament de l'aire. [i.247] [i.248]

Els corredors s'eixamplen puntualment coincidint amb els volums cilíndrics dels accessos als habitatges situats a sota, que sobresurten de les façanes, o generant balcons, també amb forma cilíndrica en llocs específics. Són petites ampliacions de l'espai comú que, en molts casos, són ocupades i utilitzades pels veïns. [i.249]

Aquests espais annexos a la circulació comuna es consideren com espais exteriors dels habitatges situats en els corredors comuns i s'ocupen amb plantes o elements decoratius. A mesura que milloren les condicions d'orientació, quan els recorreguts comunitaris s'apropen o discorren per les façanes de l'edifici, gaudint de més llum natural i vistes cap a l'exterior, van desenvolupant-se ocupacions d'aquests petits espais per utilitzar-los com llocs d'estança, amb tauletes o cadires que permeten inclús

3. Espais comuns

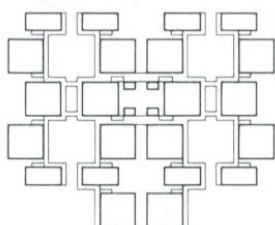

i.249

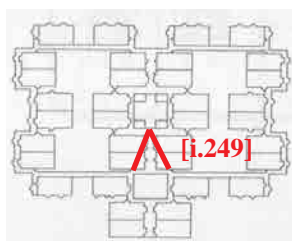

i.250

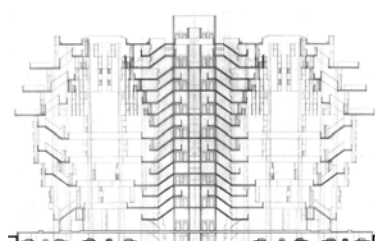
- Vistes dels recorreguts comunitaris.

Planta 4.

Planta 10.

Secció longitudinal.

[i.250] Utilització de l'espai comunitari com a espai d'estança exterior de l'habitatge.

3.3. Ús

fer algun àpat a l'exterior. [i.250]

En el projecte de l'edifici Walden la profusió dels espais comunitaris genera un sistema clarament identificable, que lliga totes les cèl·lules habitades de l'edifici. Però aquest desplegament d'espais no significa un ús intensiu ni molt menys. La configuració volumètrica amb volums desplaçant-se primer cap a enfora i més amunt cap a endins genera una continuïtat espacial plena de superfícies on poden rebotar els sons. Qualsevol petit soroll produït en un punt del volum dels patis, se sent casi per tot el conjunt. Inclús les fonts dels patis romanen sense funcionar i, probablement, un dels motius són les molèsties que generaria el soroll escampant-se per tot el volum.

Però la falta d'un ús específic no suposa un impediment per que la proposta enfortisca els lligams comunitaris. Un bon manteniment i un mínim ús garantit, el de les circulacions dels habitants, evita que el conjunt d'espais comuns es percebin com desocupats i es puguin anar abandonant. Els habitants que van al Walden saben on van, entenen que els espais comuns els hi són propis i per tant tenen cura d'ells. La comunitat de veïns continua funcionant com a tal, amb l'energia suficient com per mantenir lligams entre els seus habitants. [n.53]

n.53 Extret de la pàgina web dels veïns del Walden 7:

'... Hi vivim molta gent - prop de mil persones - i cada una té el seu món. Però en aquest espai virtual no hi trobaràs mons privats ni històries passionals, sinó un esquema global de com és i com està organitzat. El Walden-7 no és un laberint del que et serà fàcil sortir, ni una teranyina que t'enganxarà. Però cal que sàpigues que som molts els qui un dia hi vam entrar i que ara hi vivim i hem establert una mena de simbiosi que ens fa difícil imaginar la vida fora d'aquesta pell de color de desert mullat i d'aquesta geometria freda però al mateix temps acollidora.'

4. Conclusions

4. Conclusions

4.1. Potencialitat dels espais comuns

L'anàlisi fet en aquest reball ha posat de manifest la capacitat que tenen els espais comuns per potenciar i millorar la vida en comú dels usuaris dels edificis d'habitatges col·lectius, i també, tal com s'indica en la introducció, la possibilitat de fer realitat i de regular la gestió d'aquests espais en el cas dels habitatges socials, oferint un gran parc d'habitatge de lloguer social amb una gestió col·lectiva dels edificis guiada des de les administracions.

L'anàlisi detallada d'aquests espais, permet entendre la necessitat de prendre consciència de l'existència d'un àmbit col·lectiu situat entre el privat i el públic. Els espais comuns dels edificis col·lectius d'habitatges poden convertir-se en els espais que relacionen els àmbits de l'habitatge i de la ciutat generant els lligams necessaris en les aglomeracions urbanes, enteses com a llocs on es desenvolupa la vida en comú de la societat.

Després del treball d'anàlisi realitzat, podem concloure que en els projectes d'habitatge social actuals és possible establir una relació més directa entre els espais comuns plantejats i l'entorn urbà, evitant el tancament dels recintes i permetent que els vianants puguin accedir de manera controlada i així gaudir d'alguns dels espais plantejats.

Es pot potenciar la identitat col·lectiva relacionant visual i espacialment tots els elements dels recorreguts comuns: escales, vestíbuls de planta, corredors horitzontals... amb els espais comuns plantejats com a espais de relació veïnal.

La relació entre l'espai comunitari i l'accés a l'habitatge pot enriquir-se substituint la porta que separa radicalment un ambient de l'altre per tancaments que puguin establir vincles entre l'interior dels habitatges amb els espais comuns.

A més, la incorporació d'usos vinculats als espais comuns ajudaria tant a que els usuaris dels habitatges els consideraren com a propis, amb la incorporació de serveis vinculats a l'habitatge, com a millorar la relació amb l'entorn i l'activitat urbana, incorporant petits equipaments públics.

4. Conclusions

L'estudi presentat mostra les potencialitats d'aquests espais comuns en els projectes d'habitatge col·lectiu. L'arquitectura i els arquitectes hem de ser capaços d'interpretar els canvis en el model d'habitatge. El coneixement del que la història de l'arquitectura ens mostra en aquesta matèria ens permet tenir unes bases sòlides sobre les quals seguir evolucionant i responent als nous reptes.

S'ha analitzat l'espai comú en tres escales diferents: l'escala urbana, l'escala de l'edifici i la domèstica. En cadascuna d'aquestes escales s'haurà de buscar una resposta arquitectònica adequada a la concepció col·lectiva de l'habitatge. En l'escala urbana haurem de contemplar la possibilitat d'obrir eventualment els espais comuns a la ciutat podent incorporar equipaments que generin activitats complementàries destinades tant als usuaris dels habitatges com a altres. En l'escala de l'edifici haurem de potenciar la identitat col·lectiva de l'edifici, els espais comuns hauran de tenir el mateix valor d'ús per als usuaris que els propis de l'habitatge. En l'escala domèstica haurem de buscar les relacions entre els àmbits privats i els espais comuns afavorint una convivència conjunta sense renunciar a la intimitat de l'habitatge.

Aquests reptes els afrontem en un context en que tant la lògica com les circumstàncies econòmiques ens aboquen a re-aprofitar els edificis existents. L'existència d'edificis desocupats a les ciutats no és només un problema de gestió, en molts casos esdevé un problema urbanístic i arquitectònic. Cada edifici desocupat és com un buit en l'activitat urbana, un punt de no activitat que des-urbanitza. Cada edifici desocupat és una oportunitat per re-aprofitar-lo convertint-lo en un edifici d'habitatge col·lectiu destinat a solucionar el problema de l'accés a l'habitatge. Per tant la rehabilitació serà en molts casos la que haurà d'incorporar els espais comuns que relacionen els habitatges entre ells i amb la ciutat.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

Com a cloenda d'aquest treball es plantegen tres hipotètiques actuacions en llocs i edificis reals de la ciutat de Barcelona. La intenció alhora de mostrar aquestes propostes d'actuació és demostrar amb aplicacions pràctiques les possibilitats que dona el desenvolupament dels espais comuns dels edificis d'habitatges col·lectiu.

En les tres propostes d'actuació s'incorpora al programa de l'edifici d'habitatges algun tipus d'equipament públic, reforçant la idea d'habitatge social, es a dir de servei públic que garanteix un habitatge digne per tothom. L'edifici que inclou un servei social com el de l'habitatge també pot incorporar espais destinats al públic en general i els dos usos poden interaccionar compartint espais.

El desenvolupament detallat de les idees plantejades hauria de resoldre a menor escala la compatibilitat entre els usos determinant, si fos el cas els tancaments necessaris per poder respectar els horaris d'obertura i tancament de l'equipament. Però en cap cas els problemes derivats de la compatibilitat dels usos invalidarien els avenços en la qualitat dels espais i per tant en la possibilitat de gaudir-los per part dels usuaris, tant els dels habitatges com els dels equipaments.

Les propostes afronten cada situació concreta des del punt de vista de les tres escales que s'han utilitzat per fer l'anàlisi dels elements comuns en els edificis d'habitatge col·lectiu: l'escala urbana, l'escala de l'edifici i l'escala domèstica. Es procura donar una resposta en cadascuna d'aquestes escales que desenvolupe els espais comuns com a tals, espais que tots els usuaris puguin identificar com a propis, espais que relacionen l'edifici amb l'exterior i espais on es pugui desenvolupar un vida en comú plena.

4. Conclusions

i.251

i.252

- Edifici d'habitatges i equipament públic situats a l'av. dels Rasos de Peguera, a Ciutat Meridiana. Barcelona.

[i.251] Estat actual. Els blocs lineals que identifiquen formalment el barri es situen adaptant-se a la forçada pendent de la muntanya. En aquest cas una plataforma plana agrupa dos blocs paral·lels i un en perpendicular (no apareix a la imatge) que defineixen un espai exterior comú. L'equipament es situa a l'altra banda del carrer en una parcel·la amb la pendent especialment pronunciada.

[i.252] Proposta. L'equipament se situaria en el volum de l'edifici, allargant-lo per tal de reforçar la definició formal de l'espai comú entre els tres blocs. Els nuclis de comunicació vertical s'obren a l'exterior relacionant-se amb el carrer i amb l'espai comú. La desaparició de l'equipament de la ubicació actual permetria relacionar visualment l'espai urbà amb la part alta del barri.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

4.2.1. Proposta 1

Ciutat Meridiana és un barri de Barcelona que se situa a les afores de la ciutat, en la muntanya de Collserola. Es va construir als anys 60, mal connectat i amb una manca important de serveis urbans i d'equipaments bàsics. Algunes d'aquestes mancances s'han anat solucionant amb la construcció d'equipaments com el centre cívic de la zona nord, i amb la millora de les comunicacions amb la resta de la ciutat; s'ha fet una línia de metro i una estació de ferrocarril.

El barri es configura amb una sèrie de blocs lineals en alçada situats en grans parcel·les de forma que molts d'aquests blocs no tenen contacte directe amb els carrers urbans. La pendent de la muntanya fa que la mobilitat sigui complicada i per tant molts dels blocs queden aïllats respecte a la trama urbana. L'evolució de la urbanització del barri ha anat aportant millores en la mobilitat introduint rampes, escales, ascensors, fins i tot al 2007 es va instal·lar un ascensor inclinat resseguint la pendent del territori.

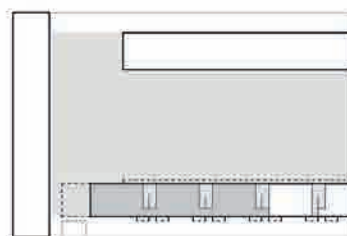
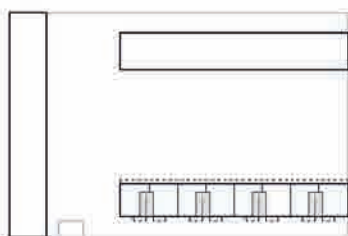
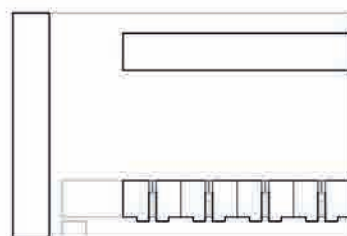
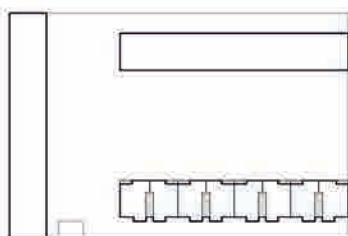
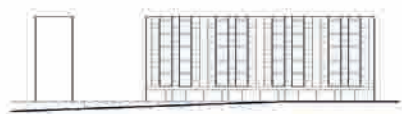
En l'actualitat és el barri amb la renda familiar disponible per càpita més baixa de tota la ciutat. La bombolla immobiliària va generar una gran activitat de compra-venda al barri, els residents venien els seus habitatges a nous immigrants per traslladar-se a altres zones de la ciutat. Aquesta circumstància ha afavorit la consolidació d'un barri constituït per persones amb pocs recursos econòmics. Amb l'esclat de la crisi les dificultats per afrontar els pagaments de l'habitatge s'han multiplicat i Ciutat Meridiana s'ha convertit en un dels territoris amb més desnonaments de tot l'estat espanyol. [n.54]

La proposta que s'ha triat per poder desenvolupar algunes de les idees que s'extreuen d'aquest treball

n.54 Jesús Martí. *Històries de 'Villa Desahucio'*. Publicat al diari Ara 27.11.2014

'... Amb les dades estadístiques del 2013 i els càlculs aproximats a la mà, un es posaria a plorar desconsoladament: gairebé el 20% dels seus deu mil habitants (una tercera part, estrangers) no tenen estudis, ni tan sols estudis primaris. Un de cada cinc pisos corre el risc de ser embargat (en total hi ha 3.670 pisos a Ciutat Meridiana). I té la renda més baixa de la ciutat, més de set vegades inferior a la renda mitjana de Pedralbes. Segons les dades oficials, el nombre d'aturats de llarga durada s'ha triplicat i ara arriba al 43,5%. Els tècnics municipals ho resumeixen així: "Situació de vulnerabilitat econòmica". Ergo, risc de pobresa extrema, un eufemisme que s'utilitza per no anomenar les coses com cal. Simplement, pobresa.'

4. Conclusions

i.253

i.254

- Edifici d'habitatges i equipament públic situats a l'av. dels Rasos de Peguera, a Ciutat Meridiana. Barcelona.

[i.253] Estat actual: plantes baixa i tipus, secció i alçat. La plataforma plana que suporta els tres blocs d'habitatges salva el desnivell amb els carrers mitjançant trams d'escaleres. Els accessos es produeixen des de la plataforma per la façana que dona al carrer. Els nuclis de comunicació vertical són tancats amb unes finestres obertes al carrer.

[i.254] Proposta: plantes baixa i tipus, secció i alçat. La ubicació de l'equipament reforça el sentit comunitari de l'espai entre els tres blocs i formalitza un accés coincidint amb les escales. Els accessos es produeixen des de l'espai comunitari. Els nuclis de comunicació s'obren completament a la façana del carrer i, mitjançant la nova ubicació dels balcons dels habitatges, també cap a l'espai comú.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

és vincula a un dels equipaments construïts per millorar les mancances derivades del plantejament inicial. Es tracta d'una oficina d'atenció al ciutadà. L'equipament se situa en un terreny rocós amb forta pendent que probablement no havia estat ocupat per habitatges per les dificultats constructives que planteja. La implantació de l'equipament s'aprofita per millorar la connectivitat entre la part baixa i l'alta de la pendent introduint escales i rampes urbanes. L'accés a l'equipament es produeix en la part alta de la muntanya, allunyat del carrer. [i.251]

El que es proposa hauria consistit en traslladar l'equipament al bloc lineal adjacent alliberant la pendent muntanyosa d'edificació i evitant l'obstaculització visual entre la part de baix i la part més alta del barri. Això hauria permès connectar el recorregut que salva el desnivell amb una vorera més àmplia, un pas més còmode i la incorporació d'arbrat. [i.252]

Actualment al bloc d'habitatges gran part dels locals de planta baixa estan per sobre de la cota de carrer amb les dificultats de visibilitat i d'accessibilitat que això suposa. En la proposta l'equipament ocuparia la planta baixa deixant locals comercials allà on coincideix amb la cota de carrer. Pel costat oposat el volum es prolongaria fins als graons que donen accés a la plataforma comunitària situada entre els tres blocs lineals. En aquest punt la coberta de l'equipament es podria convertir en coberta de l'accés a l'espai comunitari relacionant formal i funcionalment tot el conjunt. Els accessos als nuclis de comunicació vertical es traslladarien a la façana que s'aboca a la plataforma exterior comunitària. [i.253] [i.254]

Al bloc d'habitatges es podia haver aprofitat la inclusió de l'equipament per crear un sistema d'espais comunitaris identificable. En la proposta s'haurien obert els nuclis de comunicació vertical tant cap a l'espai enjardinat de la pendent de la muntanya com cap a l'altre costat, a l'espai exterior definit pels tres blocs lineal: Amb la re-ubicació dels espais exteriors dels habitatges situant-los perpendiculars als actuals i en continuïtat amb l'espai comú s'aconsegueix alhora relacionar l'espai comú amb el de l'habitatge i amb l'exterior.

4. Conclusions

i.255

i.256

- Edifici d'habitatges 'Venus' situat al carrer Venus al barri de la Mina. Sant Adrià del Besòs.

[i.255] Estat actual. Es tracta d'un dels dobles blocs característic del barri situat en el seu límit a tocar del Parc del Besòs. Juntament amb un altre doble bloc d'identiques característiques configuren un espai urbà exclusiu per vianants. A la façana oposada es desenvolupen els nous equipaments que defineixen la Rambla de la Mina com a nou centre del barri

[i.256] Proposta. S'allibera la planta baixa obrint l'espai urbà entre els dos blocs cap als equipaments del carrer Venus. Els accessos als nuclis de comunicació vertical apareixen com a capsos transparents que no trenquen la continuïtat espacial de la planta baixa. La presència de l'equipament en la façana de l'edifici accentua la relació entre els habitatges i l'espai públic.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

4.2.2. Proposta 2

El barri de la Mina es construeix a partir de 1969 amb la finalitat d'acabar amb els infra-habitatges de l'àrea metropolitana de Barcelona. La urgència de l'actuació va precipitar la construcció d'un barri amb mancances en la dotació de serveis. Malgrat les intervencions aïllades realitzades al barri no s'ha aconseguit un canvi efectiu en la situació social. La Mina ha estat i encara és un dels barris paradigmàtics de l'exclusió social a la ciutat de Barcelona.

Amb la celebració del Fòrum de les Cultures del 2004 en terrenys molt propers al barri, el pla de millora de la Mina va rebre un important impuls per tal de dur-lo a terme. El projecte dotava al barri dels equipaments necessaris, es millorava substancialment l'espai urbà, es preveien intervencions per millorar la qualitat dels edificis d'habitatges i es construïen de nous. El pla de transformació integral ha definit un nou espai central en forma de rambla que connecta el barri amb el Parc del Besòs per una banda i amb el litoral per l'altra. Es la columna vertebral on es situen els edificis públics i on es desenvolupen les activitats comercials i culturals més massives del barri.

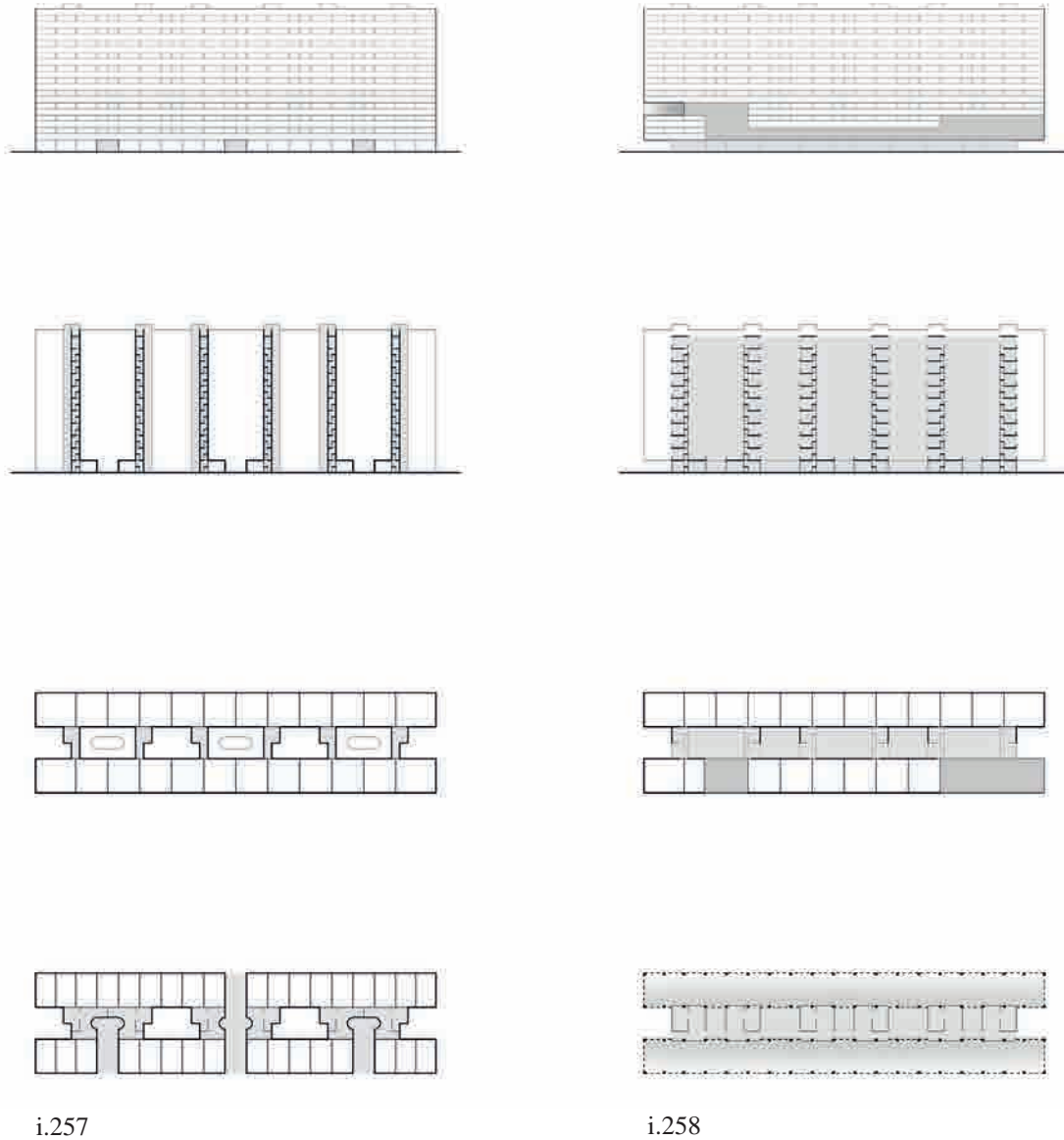
El procés de transformació està sent lent, les millores físiques van acompanyades de millores en la comunicació, com la construcció d'una parada de tramvia en mig del nou cor del barri. En aquest procés també es preveu el re allotjament d'alguns veïns en nous edificis d'habitatges per poder enderrocar alguns dels blocs existents. És el cas de l'exemple que s'ha triat per fer la proposta.

En les conclusions dels tallers de participació ciutadana de 2002-2006 al solar de l'edifici es preveia la construcció d'un centre cultural - biblioteca mediàtica. El projecte d'intervenció recollia la idea d'enderrocar l'edifici i construir l'equipament. Per aquest motiu s'han construït edificis nous d'habitatges destinats a re allotjar als habitants d'aquest.

Però un cop construïts els nous edificis, la gran majoria dels habitats del bloc no han volgut, o no han pogut acceptar les condicions que se'ls ofereix per poder canviar-se de casa. La impossibilitat de resoldre el conflicte ha portat recentment a les administracions a abandonar la idea d'enderrocar el bloc i a proposar un projecte de rehabilitació per millorar unes condicions constructives molt malmeses per l'estat d'abandonament en que es troba. [n.55]

El que es proposa és desenvolupar els espais comuns de l'edifici d'habitatges alhora que s'introdueix

4. Conclusions

i.257

i.258

- Edifici d'habitatges 'Venus' situat al carrer Venus al barri de la Mina. Sant Adrià del Besòs.

[i.257] Estat actual: plantes baixa i tipus, secció i alçat. El doble bloc es configura agrupant els nuclis de comunicació de dos en dos en la planta baixa de l'espai central. Només la cruïxa central permet travessar el bloc de façana a façana. A les plantes superiors els nuclis es redueixen a el mínim compartint pati interior també de dos en dos.

[i.258] Proposta: plantes baixa i tipus, alçat i secció. La planta baixa s'unifica en un gran espai lliure on es tanquen parcialment els accessos als nuclis de comunicació. En les plantes altes tot l'espai central del bloc es planteja també unificat amb els accessos als habitatges exteriors. La presència de l'equipament modifica la percepció visual de l'edifici accentuant el caràcter públic.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

l'equipament públic previst en la pla de transformació. L'alliberament de la planta baixa permeabilitza la circulació entre l'espai comú als dos dobles blocs d'habitatges i els equipaments que s'aboquen al nou eix central del barri. [i.255] [i.256]

Els únics elements construïts que apareixen en planta baixa són els accessos als nuclis de comunicació vertical. Es plantegen tancats però permeables visualment formant part així d'una planta baixa lliure contínua que difumina l'espai comú en l'espai urbà. A més es preveu la utilització d'un d'aquests accessos com a accés al nou equipament.

Els nuclis de comunicació vertical, actualment agrupats de dos el dos en patis tancats, es plantegen oberts completament, com a espais exteriors formant part d'un únic gran espai comú entre els dos blocs que els agrupa a tots. Les plataformes d'accés als habitatges es fan més amples generant uns espais exteriors compartits per quatre habitatges dintre de l'espai comú de l'edifici. [i.257] [i.258]

L'equipament es desenvoluparia en el bloc que dona a l'espai més ampli fent de façana a un espai comú entre dos blocs bessons, que esdevé espai urbà al estar obert a la circulació de vianants. Es reforçaria així la qualitat pública de l'espai i la relació entre la residència social i l'equipament.

En la proposta l'equipament ocupa part de les tres primeres plantes de l'edifici re-formulant així la imatge urbana del bloc. D'aquesta manera es soluciona un dels principals problemes dels partidaris d'enderrocar el bloc: la presència de l'edifici com a imatge formal de l'estigma del barri.

n.55 Montse López. *Inquietud vecinal en La Mina por los incumplimientos del Plan de Transformación*. Publicat al diari La Vanguardia 19.11.2014

'... Los afectados de Venus continúan esperando:

Uno de los principales problemas de hoy en La Mina es la parálisis del bloque Venus, donde 200 familias esperan desde hace 14 años el realojo en nuevas viviendas. Era una de las medidas estrella del Plan de Transformación, pero ha quedado a medias. Se han construido y finalizado los 400 pisos que debían acoger a los afectados, pero la aportación económica que las administraciones piden a cambio son "inasumibles" para estos vecinos.'

4. Conclusions

i.259

i.260

- Edifici 'Estel', antiga seu central de Telefónica situat a l'avinguda de Roma a l'Eixample esquerre. Barcelona.

[i.259] Estat actual. El volum es configura en dues parts diferenciades donant resposta a dues escales urbanes.

La part més gran defineix la façana de l'avinguda de Roma que connecta l'estació de ferrocarrils de Sants amb el centre de la ciutat. A l'altra banda la forma de l'edifici s'adapta a l'estructura de l'eixample en l'alçada i en la formalització dels xamfrans.

[i.260] Proposta. Es formalitza una esqueleta entre els dos volums convertint l'espai intermedi en un espai comunitari obert a la trama urbana. Els espais de recepció del públic de l'edifici original s'aprofiten com a accés al nou equipament plantejat en les primeres plantes del volum més gran. En canvi en el volum més relacionat amb la resta del barri es desenvolupen habitatges, igual que en les plantes superiors del bloc més alt.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

4.2.3. Proposta 3

Els barris de l'Eixample de Barcelona són probablement els que aporten a la ciutat un dels trets més característic en la seva identitat. Es tracta de la zona de la ciutat que la converteix en metròpolis, per la seva magnitud i també perquè agrupa tots els nuclis perifèrics en una única aglomeració urbana.

L'evolució econòmica, social i urbana de la ciutat ha fet que una quantitat important d'edificis o solars hagin quedat tancats i en desús, alguns dels quals són de propietat municipal. El cas que s'ha triat com a exemple és l'edifici de l'antiga seu de Telefònica, que avui en dia s'ha traslladat al nou tram de la Diagonal urbanitzar amb motiu del Fòrum de les cultures de 2004. L'edifici ha quedat abandonat i tancat en un barri amb mancances importants d'equipaments derivades de la gran densitat d'ocupació que suporta.

Aquest tipus de situacions genera problemes de 'des-urbanització' de les zones on s'ubiquen els edificis. A més dels possibles actes vandàlics o delictius que es puguin produir en un context d'abandonament, tot el voltant de l'edifici es converteix en una zona de la ciutat sense activitat i per tant dificulta la continuïtat urbana dels voltants. [n.56]

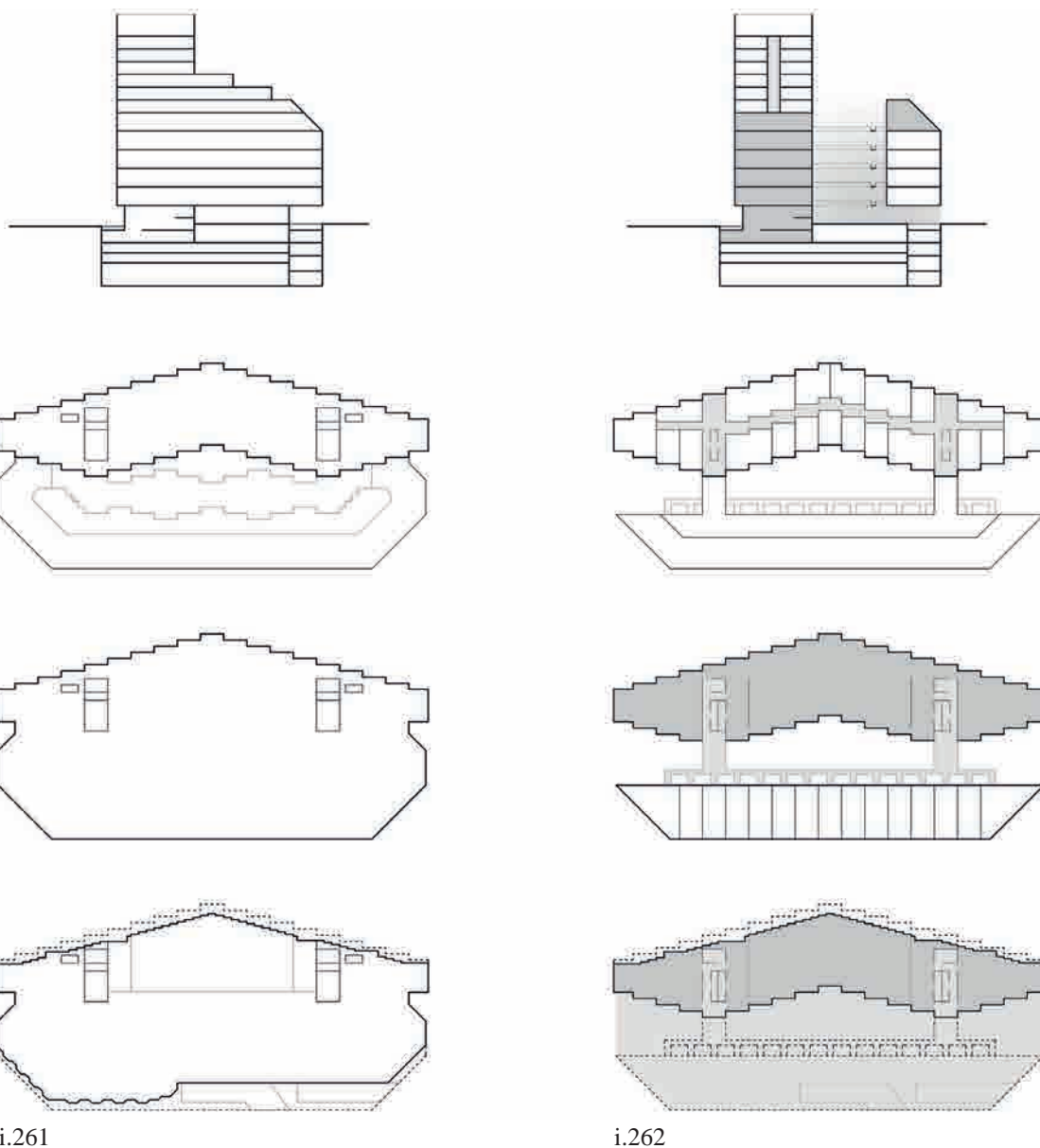
Un moviment veïnal tradicionalment actiu reclama més equipaments i la millora de les condicions ambientals. En aquest sentit, s'estan obrint nous espais verds als interiors de les illes i l'Ajuntament està duent a terme un programa pilot per la implantació de carrers de velocitat humana amb el projecte de configurar cinc super-illes.

n.56 *Detienen a cuatro hombres que robaban cobre en el abandonado edificio Estel de Barcelona.* Publicat al diari La Vanguardia 26.07.2013

'... La degradación de las antiguas oficinas preocupa cada vez más al vecindario, que considera que genera inseguridad en el Eixample Esquerra. Reclaman al ayuntamiento que replantee el uso del solar y que exija a la propiedad unos trabajos mínimos de rehabilitación. (...) Está vacío desde el traslado de la empresa a su nueva sede en el Fórum, en octubre de 2011.

El mal estado del edificio provoca malos olores y una pésima imagen para el barrio. Dos árboles asoman por las ventanas superiores, hay cristales y persianas rotos en varias plantas y las palomas se cuelan con facilidad en el edificio...'

4. Conclusions

- Edifici 'Estel', antiga seu central de Telefónica situat a l'avinguda de Roma a l'Eixample esquerre. Barcelona.

[i.261] Estat actual: plantes baixa, tipus (1-4) i tipus (9-11) i secció. L'accés al volum es centralitza en dos punts de la façana de l'avinguda des dels que es desenvolupen els dos nuclis de comunicació vertical. La planta baixa es retira en la façana oposada per permetre l'accés dels vehicles a l'aparcament soterrat. Les plantes superiors es plantegen com a grans superfícies lliures per equips o per personal.

[i.262] Proposta: plantes baixa, tipus (1-4) i tipus (9-11) i secció. És manté l'accés públic en la mateixa posició. S'allibera la planta baixa del volum més petit i es planteja l'accés als habitatges des del nou espai comunitari entre els dos blocs. Els nuclis de comunicació vertical connecten amb les passeres que donen accés als habitatges del volum més baix mitjançant espais exteriors abocats a l'espai comú.

4.2. Propostes de possibles aplicacions

Es proposa aprofitar l'edifici abandonat de l'antiga seu de Telefònica, projectat per Francesc Mitjans Miró 1973-75, com a edifici d'habitatge col·lectiu que incorpore un gran equipament aprofitant els espais destinats a la recepció del públic de l'antic ús de l'edifici. [i.259] [i.260]

A l'edifici original el volum compacte es divideix en dues parts clarament diferenciades formalment. En la proposta, l'esclatxa entre els dos volums es converteix en un espai comú compartit pels habitatges i per l'equipament i a més, obert a la trama urbana que l'envolta. La plata baixa del bloc més petit es planteja lliure de manera que l'espai comú s'acaba difuminant en l'espai urbà. [i.261] [i.262]

L'equipament es desenvoluparia en les cinc primeres plantes del volum més alt i l'última del volum més baix. Es manté així l'accés públic des de l'avinguda principal aprofitant l'estructura funcional de l'edifici existent. La incorporació de l'última planta del bloc més petit permet que l'equipament pugui gaudir d'un gran espai per al desenvolupament d'activitats que ho requereixin.

El sistema de circulacions es manté tal com hi és a l'edifici actual. Els dos nuclis de comunicació vertical es desenvolupen en el bloc més alt. L'accés als habitatges es planteja des del nou espai exterior comunitari establint els tancaments necessaris per poder sectoritzar les circulacions amb les de l'equipament.

Les connexions de les plantes d'habitatges del bloc més petit amb els nuclis de comunicació es farien puntualment des de cada nucli i mitjançant un sistema de corredors longitudinals separats de la façana del bloc per tal de garantir la intimitat dels usuaris. Els punts de connexió d'aquests corredors amb cada habitatge es plantegen amb una dimensió que permet aprofitar-los com a espais exteriors d'ús dels habitatges vinculats a l'espai comú.

5. Bibliografia

5. Bibliografia

5.1. Llibres i monografies

AUTOR	TÍTOL	EDITA	CIUTAT	DATA
AAVV	<i>A.C. Documentos de actividad contemporánea</i>	G. Gili	Barcelona	1975
AAVV	<i>Arturo Soria y la ciudad lineal</i>	Revista de Occidente	Madrid	1968
AAVV	<i>Berlin und seine Bauten</i>	Wilhelm Ernst & Son	Berlin	1970
AAVV	<i>Cerdà i la Barcelona del Futur. Realitat versus projecte</i>	CCCB	Barcelona	2009
AAVV	<i>Estudios de tipología de la vivienda: Bloques lineales</i>	COACB	Barcelona	1975
AAVV	<i>Hacia una arquitectura de la ciudad en el espacio</i>	Ed. Blume	Barcelona	1968
AAVV	<i>Het Nieuwe Bouwen, Amsterdam 1920 – 1960</i>	Stedelijk Museum-Delft University Press	Delft	1983
AAVV	<i>Housing in Europe prima parte</i>	Ed. Luigi Parma	Bologna	1978
AAVV	<i>Housing in Europe seconda parte</i>	Ed. Luigi Parma	Bologna	1978
AAVV	<i>J. LL. Sert y el mediterráneo (Catàleg)</i>	COAC	Barcelona	1997
AAVV	<i>La Progettazione della residenza 1915-1945</i>			
AAVV	<i>Manual del Team X</i>	Nueva Visión	Buenos Aires	1966
AAVV	<i>Nuevos Modos de Habitar</i>	COACV	València	1996
AAVV	<i>Socialismo, ciudad, arquitectura, URSS</i>	Alberto Corazón	Madrid	
AAVV	<i>The New Town idee</i>	Ed. Open University		1973

5. Bibliografia

Aiguarder i Miró, Jaume	<i>El problema de l'habitatció obrera a Barcelona. (Conferència de l'alcalde. 1932)</i>	Institut Municipal d'Higiene de Barcelona	Barcelona	1932
Alexander, C.	<i>Viviendas generadas por patterns</i>	G. Gili	Barcelona	1972
Alexander, C.	<i>Un lenguaje de patrones. Ciudades. Edificios. Construcciones</i>	G. Gili	Barcelona	1980
Alexander, C. et alt.	<i>Urbanismo y participación. El caso de la Universidad de Oregni</i>	G. Gili	Barcelona	1976
Allen, E.	<i>La casa otra. La autoconstrucción según el MIT</i>	G. Gili	Barcelona	1978
Artigues, J., Mas, F., Suñol, X.	<i>El raval, historia d'un barri, d'una ciutat</i>		Barcelona	1980
Avermaete, Tom	<i>Another modern. The post-war architecture and urbanism of Candilis - Josic - Woods</i>	Nai Publishers	Rotterdam	2005
Aymonino	<i>La vivienda racional</i>	G. Gili	Barcelona	1978
Aymonino, C., Fabri, G., Villa, A.	<i>La città capitali del XIX secolo. Parigi e Vienna</i>	Officina Ed.	Roma	1975
Aymonino, Carlo	<i>Origenes y desarrollo de la ciudad moderna</i>		Barcelona	1972
Aymonino, Carlo	<i>Lo studio dei fenomeni urbani</i>	Officina Ed.	Roma	1977
Badia, Jordi	<i>Una trama moderna. A propòsit de Peabody</i>	ETSAB	Barcelona	2010
Bakema & Van der Broek	<i>Architektur - Urbanismus</i>		Stuttgart	1976
Barbieri, Umberto	<i>J.J.P. Oud</i>	Zanichelli de.	Bologna	1986
Barey, A.	<i>Declaration de Bruxelles</i>	Archives d'Architecture Moderne	Bruselles	1980
Batlund, Kund	<i>José Luis Sert architecture, city planning, urban design</i>			1967

5.1. Llibres i monografies

Bauman, A., Louis, M.	<i>La Familistère de Guise</i>		Bruseles	1976
Benevolo, L.	<i>Orígenes de la urbanística moderna</i>		Madrid	1972
Benevolo, L.	<i>La proyectación de la ciudad moderna</i>	G. Gili	Barcelona	1972
Benjamin, Walter	<i>Berliner kindheit um neun-zehnhundert</i>	Suhrkamp Verlag	Frankfurt	1950
Bilbao, Ibon	<i>Estructuras habitables</i>	ETSAB	Barcelona	2012
Blat, Juan	<i>Vivienda Obrera y Crecimiento Urbano (Valencia 1856 - 1936)</i>	COACV	València	2000
Boesiger, W. / Stonorov, O.	<i>Le Corbusier et Pierre Jeanneret. Oeuvre complète (vol. 1 1910-29 / vol. 5 1946-52)</i>	Birkhäuser	Bâle	1995
Bofill, R.	<i>Ricardo Bofill. Taller de Arquitectura</i>	A.D.A. Edita Tokyo	Tòquio	1985
Bofill, R. et alt.	<i>Hacia una formalización de la ciudad en el espacio</i>	ed. Blume	Barcelona	1968
Bollerey	<i>Architekturkonzeption der utopischen sozialista</i>		München	1977
Borràs, Maria Lluïsa	<i>Sert, arquitectura mediterrànea</i>			
Brauman, Annick	<i>Le Familistère de Guise. Monographie d'un habitat sociétaire</i>	Centre Georges Pompidou	Paris	1976
Busquets, J.	<i>L'urbanització marginal de Barcelona</i>	ETSAB	Barcelona	1976
Castex, Depaule, Panerai.	<i>De l'îlot a labarre</i>	Dumond	París	1977
Cervellatti, P.L.	<i>Bolonia</i>	G. Gili	Barcelona	1976
Chan-Magomedov, S.O	<i>Moisej Ginzburg</i>	Franco Argeli Ed.		1977
Cohen J-L., Cooke C., Strigalev M, Tafuri M.	<i>Constructivismo Ruso. Sobre la arquitectura de las vanguardias ruso-siviéticas hacia 1917</i>	Ediciones de Serbal	Barcelona	1994

5. Bibliografia

Cohen J-L., De Michelis M., Tafuri M.	<i>URSS 1917-1918. La Citta', L'Architettura</i>	L'Equerre Editeur / Officina Edizioni	Paris / Roma	1979
Conrad, C., Arvois, A.	<i>Höfe, ville et modernité</i>	<u>Architecture.</u> <u>Mouvement.</u> <u>Continuité</u>		1977 Març
Cook, Peter	<i>Archigram</i>		London	1972
Costa, Joaquín	<i>Instrucciones económicas para obreros</i>		Tortosa	1908
Creese	<i>The Search of Enviroment</i>		New Haven & London	1966
De Feo, Vittorio	<i>URSS: Architettura 1917-1936</i>	Editori Riuniti	Roma	1963
Deilmann, Kirschenmann, Pfeiffer	<i>El Habitat</i>		Barcelona	1976
Dent, Giovanni	<i>Architettura sociale, progetti e realizzazioni</i>			
Druot F., Lacaton A., Vassal J-F.	<i>Plus. La vivienda Colectiva. Territorio de excepción</i>	G. Gili	Barcelona	2007
Engels	<i>El problema de la vivienda</i>		Barcelona	1974
Fanelli, Giovanni	<i>Architettura moderna in Olanda 1900 - 1940</i>	Marchi and Bertoli	Firenze	1968
Fanelli, Giovanni	<i>Architettura, edilizia, urbanistica. Olanda 1917 -1940</i>	Francesco Pappafava	Firenze	1978
Feranández A. / Mozas J.	<i>10 Historias sobre vivienda colectiva</i>	a+t architecture publishers	Vitoria-Gasteiz	2013
Ferrer, A.	<i>Poligons de vivenda a Barcelona</i>	ETSAB	Barcelona	1975
Forti	<i>Fourier et l'architettura della felicità socialista</i>		Bari	1978
Fourier, Charles	<i>Le nouveau monde industriel et sociétaire</i>	Fkammarrion	Paris	1973
Frampton, Kenneth	<i>Modern Atchitecture: A Critical History</i>	Thames and Hudson	London	1981
Freixa, Jaume	<i>Josep Lluís Sert</i>			

5.1. Llibres i monografies

García Mercadal, Fernando	<i>GATEPAC en Zaragoza</i>	COAA	Zaragoza	1979
García, C. B. / Rovira, J. M.	<i>Casa Bloc</i>	Mudito & Co.	Barcelona	2011
Garnier, T.	<i>Una ciudad industrial</i>			
Geist, Johann Friedrich	<i>Das Berliner Mietshause</i>	Prestel	München	1984
Küvers, Klaus	<i>1862-1945</i>			
Geist, Johann Friedrich	<i>Das Berliner Mietshause</i>	Prestel	München	1980
Küvers, Klaus	<i>1740-1862</i>			
Giordani, P.L.	<i>L'idea della città giardino</i>	Ed. Calderini	Bolonia	1972
Girin				
Golzmat, E.	<i>Urbanismo en los países socialistas</i>	G. Gili	Barcelona	1980
Grassi, G.	<i>La construcción lógica de la arquitectura</i>	COAB		1974
Grassi, G.	<i>La arquitectura como oficio y otros escritos</i>	G. Gili	Barcelona	1977
Grassi, G. et al.	<i>Das Neue Frankfurt</i>	Dedalo	Bari	1975
Gravagnuolo, Benedetto	<i>La progettazione urbana in Europa, 1750-1960</i>	Gius, Laterza e Figli	Roma	1991
Gringberg	<i>Housing in the Netherlands 1900-1940</i>		Delft	1977
Guerrand	<i>Les origenes du logement social en France</i>		París	1967
Habraken, N. J.	<i>Soportes</i>	A. Corazón	Madrid	1976
Habraken, N. J. et al.	<i>El diseño de soportes</i>	G. Gili	Barcelona	1979
Hegemann, Werner	<i>1930. Das steinerne Berlin. Geschichte der größten Mietkasernenstadt der Welt</i>	Ullstein	Frankfurt	1968
Hereu, Pere	<i>Escuela de Amsterdam. Las asociaciones para la vivienda</i>	ETSAB	Barcelona	1979
Hernández-Cros, Josep Emili et al.	<i>Arquitectura de Barcelona</i>	COAC	Barcelona	1990
Hertzberger, Herman	<i>Herman Hertzberger. Projekte 1990 1995</i>	<u>010 Publishers</u>	Rotterdam	1995

5. Bibliografía

Hertzeberger, Herman	<i>Lessons for students in architecture</i>	010 Publishers	Rotterdam	1991
Hilberdeimer, L.	<i>La arquitectura de la gran ciudad</i>	G. Gili	Barcelona	1979
Hilberdeimer, L.	<i>Una idea di piano</i>		Padua	1967
Howard, E.	<i>Las ciudades jardín del mañana</i>			
Ingels, B.	<i>BIG (Bjarke Ingels Group)</i>	Archilife Publishers	Milano	2010
Jacobs, Jane	<i>The Death and Life of Great American Cities</i>	Random House	New York	1961
Jencks, Ch.	<i>Arquitectura 2000, predicciones y métodos</i>	Blume	Barcelona	1975
Jetsonen, Sirkkaläsa / Jetsonen, Jari	<i>Alvar Aalto Apartments</i>	Rakennustieto	Hämeenlinna	2004
Joedicke, Jürgen (trad. Cirlo, Juan Eduardo)	<i>Candilis, Josic, Woods. Una década de Arquitectura y Urbanismo</i>	G. Gili	Barcelona	1968
Jonas	<i>La cité ouvrière de Mulhouse a la città di fondazione</i>	Milano		1979
Karn, K.	<i>La casa autoconstruida</i>	G. Gili	Barcelona	1979
Klein, A.	<i>Das einfamilienhaus</i>	Julius Hoffmann Verlag	Stuttgart	1934
Klein, A.	<i>Vivienda mínima: 1906-1957</i>	G. Gili	Barcelona	1980
Klein, A.	<i>Scritti e progetti dal 1906 al 1957</i>	Mazzota	Milano	1975
Kopp, A.	<i>Arquitectura y urbanismo soviéticos de los años veinte</i>	Lumen	Barcelona	1974
Kreir - Culot	<i>Contreprojets, Contraprojets, Counterprojects</i>	Archives d'Architecture Moderne	Brusel·les	1980
Lane, M.	<i>Architecture and Politics in Germany</i>	Harwrd University Press	Cambridge	
Le Corbusier	<i>Hacia una arquitectura</i>	Poseidón		1978

5.1. Llibres i monografies

Le Corbusier	<i>Principios de urbanismo</i>	Ariel	Barcelona	1971
Le Corbusier	<i>La Ville Radieuse</i>	Ed. Vicent Freal & Cie.	París	
Le Corbusier	<i>Cómo concebir el urbanismo</i>	Infinito	Buenos Aires	
Le Corbusier	<i>Estudio Paperback</i>	G. Gili		
Le Corbusier, Jeanneret, P.	<i>Ouvres completes</i>	Les editions d'Architecture	Zurich	1971
Lewis, A. D.	<i>El crecimiento de las ciudades</i>	G. Gili	Barcelona	1972
Loos, A.	<i>Ornamento y delito y otros escritos</i>	G. Gili	Barcelona	
López de Lucio, Ramón	<i>Vivienda colectiva, espacio público y ciudad. Evolución y crisis en el diseño de los tejidos residenciales 1860-2010</i>	Nobuko	Buenos Aires	2013
Manrique Díaz, Emili	<i>La Casa Bloc</i>			1998
Marcuse H.	<i>El Marxismo soviético</i>	Alianza	Madrid	1969
Mariani	<i>Abitazione e città nella rivoluzione industriale</i>		Firenze	1975
Martí, Carles	<i>Las formas de residencia en la ciudad moderna</i>	UPC	Barcelona	1991
May, E.	<i>Das Neue Frankfurt</i>			
Merlin, Pierre	<i>Las nuevas ciudades</i>	Laia	Barcelona	1978
Michels, M. De, Pasini, E.	<i>La città sovietica 1925-1937</i>	Marilio editore		
Miljuttin	<i>Socgorod. Il problema dell'edificazione delle città</i>	Il Saggiatore		
Montaner, Josep Maria	<i>La arquitectura de la vivienda colectiva</i>	Reverté	Barcelona	2015
Montolio, C de	<i>La ciudad jardín</i>	Bib. Museu Social de Barcelona	Barcelona	1912
Munzer, M.E. & Vogel, J.	<i>New Towns, Building cities from sarch</i>	Alfred A. Knopf	New York	

5. Bibliografía

Muñoz, Francesc	<i>Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales</i>	G. Gili	Barcelona	2008
Norgerg Schulz, Christian	<i>Existencia, Espacio y Arquitectura</i>	Blume	Barcelona	1975
Oliveira, P. De, Marconif	<i>Política y proyecto</i>	G. Gili	Barcelona	1975
Osborn, J. & Whittichk, A.	<i>New Towns, their origins, achievements and progress</i>	Leonard Hill	Londres	1977
Paricio, Ignacio. Mannino Vila, Edgardo	<i>J. LL. Sert, construcción y arquitectura</i>			
Paricio, Ignacio. Sust, Xavier	<i>L'habitatge conteporani: Programa i Tecnologia</i>	Institut de Tecnologia de la construcció de Catalunya	Barcelona	1996
Pasini, E.	<i>La casa comune e il Narkonfin de Ginzburg 1928-1929</i>	Officina Ed.		1980
Pawley, M.	<i>Arquitectura versus vivienda de masas</i>	Blume	Barcelona	1977
Pepper, S.	<i>Renovación de la vivienda: objetivos y estrategia</i>	G. Gili	Barcelona	1976
Peris, Marta	<i>Espacio servidor, espacio servido</i>	ETSAB	Barcelona	2010
Perrot	<i>Les ctés ouvrières de Mulhouse et de Département du Houtrhin</i>	Mulhouse		1867
Piccinato, G.	<i>La costruzione dell'urbanistica in Germania 1877-1914</i>	Officina Ed.	Roma	1974
Pietrignani	<i>Pianificazione ed industrializzazione edilizia nell'URRS</i>	A. Salzlano	Solerno	1978
Purdom, C.B.	<i>The building of satellite towns</i>		London	1925
Quilici, V.	<i>Architettura sovietica contemporanea</i>	Capelli ed.	Rocca San Casciano	1965

5.1. Llibres i monografies

Quilici, V.	<i>Ciudad rusa y ciudad soviética</i>	G. Gili	Barcelona	1978
Quilici, V.	<i>L'architettura del costruttivismo</i>	Laterza	Bari	1969
Ravetllat Mira, Pere Joan	<i>Bloques de viviendas. Una perspectiva contemporánea</i>	G. Gili	Barcelona	1992
Ravetllat Mira, Pere Joan	<i>Habitatge i ciutat, un únic projecte. Charlottenburg-nord, Berlín 1959</i>	ETSAB	Barcelona	2011
Ravetllat, Pere Joan. Ribas, Carme. Roig, Joan	<i>Habitatge públic a Barcelona 1984-1987: Una selecció de 15 projectes promoguts pel PMH de Barcelona</i>	A30 Edicions d'Arquitectura	Barcelona	1987
Ravetz, Alison	<i>Model State: planned housing at Quarry Hill</i>		Leeds. London	1974
Reinlin, Wessel	<i>Herman Hertzberger, architect</i>	Uitgeverij 010	Rotterdam	1990
Roca, F.	<i>El Pla Macià</i>	La Magrana	Barcelona	1977
Rodwin, Lloyd	<i>La città nuove inglesi</i>	Marsilio		
Rossi, A.	<i>Para una arquitectura de tendencia. Escritos 1956-1972</i>		Barcelona	
Rossi, A.	<i>La arquitectura de la ciudad</i>	G. Gili	Barcelona	1978
Rovira i Gimeno, Josep M ^a	<i>José Luis Sert 1901-1983</i>			
Sambricio, Carlos	<i>Luis Lacasa. Escritos 1922-1931</i>	COAM	Madrid	1976
Sambricio, Carlos et alt.	<i>L'Habitation Minimum</i>	COAA	Zaragoza	1997
Samona, G	<i>La casa popolare degli anni 30</i>	Marsilio	Padua	
Schmidt, H.	<i>Contributi all'Architettura 1924-1964</i>	Franco Argeli Ed.		1964

5. Bibliografia

Schmidt, Junghans, Zeuchner, Wessez	<i>La residenza e la costruzione della città nella Repubblica Democratica Tedesca</i>	Clup	Milano	1976
Schwan, Bruno	<i>Städtebau und Wohnungswesen der Welt</i>	Berlin		1935
Sedov, Vladimir	<i>The House of Narkomfin: An essay on the importance of a building</i>	P. Webb, E. Nuova sinova	Moscú	2008
Sennett, Richard	<i>L'espai públic</i>	Atmarcadia SL	Barcelona	2014
Sennett, Richard et alt.	<i>The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life</i>	Alfred A. Knopf	New York	1970
Sica, P	<i>Storia dell'urbanistica l'ottocento</i>	Ed. Laterz	Roma	1977
Sica, P	<i>Storia dell'urbanistica. Il novecento</i>	Ed. Laterza	Roma	1978
Smithson, Alison & Peter	<i>Urban Structuring</i>	John Lewis	Londres	1967
Smithson, Alison & Peter	<i>The Charged void: Architecture</i>	The Monacelli Press	New York	2001
Solà-Morales et alt.	<i>L'arquitectura de la vivenda a la ciutat moderna [Monografia n°7,26. Composició II]</i>	ETSAB	Barcelona	1981
Solé, J. LL. / Amigó, J.	<i>Walden 7 i mig</i>	Ajuntament de Sant Just Desvern		
Stamm	<i>The architecture of J.J.P. On 1900-1963</i>		Florida	1970
Stanislaus von Moss	<i>Le Corbusier: el arquitecto i su mito</i>	Lumen		1977
Tafuri, Manfredo	<i>Vienna Rossa: La politica residenziale nella Vienna socialista, 1919 - 1933</i>	Electa ed.	Milano	1980
Tafuri, Manfredo	<i>Austromarxismo y ciudad - Das Rotte Wien -</i>	ETSAB		

5.1. Llibres i monografies

Tafari, Manfredo	<i>Socialdemocràcia y ciudad en la Alemania de Weimar</i>	ETSAB		
Tafari, Manfredo	<i>Five architects ny</i>	Officina Ed.	Roma	1976
Tarn	<i>Five per cent Philantropy</i>		Cambridge	1973
Tarn	<i>Working - class housing in 19th. Century Britain</i>		Londres	1971
Taverne, de / Wagenaar, Cor / de Vletter, Martien	<i>J.J.P. Oud. Petic functionalist. 1890 -1963. The Complete Works</i>	Nai Publishers	Rotterdam	2001
Teran, Fernando De	<i>Planeamiento urbano en la España contemporánea. Historia de un proceso imposible</i>	G. Gili	Barcelona	1975
Teran, Fernando De.	<i>Medio siglo de pensamiento sobre la ciudad</i>	Real Academia de Bellas Artes de San Fernando	Madrid	2002
Terrades	<i>Les colònies industrials</i>	Ed. Laia	Barcelona	1979
Tessenow, H	<i>Osservazione elementari sul costruire</i>	Franco Argeli Ed.	Milano	1974
Tessenow, H	<i>La arquitectura como oficio y otros escritos</i>	G. Gili	Barcelona	1980
Trilla Bellart, Carme	<i>Estudi de l'Habitatge a Catalunya 2000</i>	Generalitat de Catalunya	Barcelona	2000
Turner, J.F.C.	<i>Todo el poder para el usuario</i>	Blume		1978
Ubach, Antoni	<i>L'Escala. Element de comunicació i espai col·lectiu</i>	ETSAB	Barcelona	2010
Unwin, R.	<i>Town planning in practice</i>		London	1909
Vale, R.B.	<i>La casa autònoma</i>	G. Gili	Barcelona	1978
Warner A., James	<i>Ricardo Bofill. Taller de Arquitectura</i>	Rizzoli International	New York	1987
Zuazo-Jansen	<i>Memoria del Plan Zuazo-Jansen</i>		Madrid	1929

5. Bibliografia

5.2. Articles i revistes

AUTOR	TÍTOL	REVISTA	Nº	EDITA	CIUTAT	DATA
AAVV		<i>Architectural</i>				1970
		<i>Dising</i>				Abril
AAVV	"The garden city idea"	a <i>Architectural</i>				1978
		<i>Review</i>				Juny
AAVV	"New York in white and gray"	a <i>Architecture</i>	nº 186		París	1976
		<i>d'Aujourd'hui</i>				
AAVV	"Artur Lacuna Vitoria"	a <i>Arquitectura</i>	nº 208-209		Madrid	1977
AAVV	"Arquitecturas para Barcelona: la escuela, la vivienda y el resto verde"	a <i>Arquitecturas bis</i>	nº 28-29		Barcelona	1979
AAVV	"La alternativa tecnológica"	a <i>CAU</i>	nº 46,47, 48, 49			1972
AAVV	"Participar o ser participados"	a <i>CAU</i>	nº 51			
AAVV	"La Obra Sindical del Hogar"	a <i>Cuadernos de Arquitectura</i>	nº 105	COAC	Barcelona	1975
AAVV	"La transformació del concepte de l'Estatge"	a <i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 90	COAC	Barcelona	1972
						Jul-Ago
AAVV	"Tres Realizaciones de la OSH: Trinidad, La Paz y Can Badía"	a <i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 105	COAC	Barcelona	1974
						Nov-Dec
AAVV	"Arquitectures per a Barcelona"	a <i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 131		Barcelona	1977-78
AAVV	"Concursos del INV"	a <i>Hogar y arquitectura</i>	nº 12		Madrid	1958
AAVV	"La maison mobile"	a <i>Techniques et architecture</i>	nº 299			

5.2. Articles i revistes

AAVV	"La questio du logement (Dossier SAR)"	a	<i>Techniques et architecture</i>	nº 311- 312			
AAVV	"Ciudad Badía, un modelo para el futuro?"	a	<i>CAU</i>	nº 43	COAC	Barcelona	1977 Maig- Juny
AAVV	"Viviendas Congreso Eucarístico"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 25	COAC	Barcelona	1956 1er. trim.
AAVV	"A series of plans for cottages"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 105	COAC	Barcelona	
AAVV	"Reforma interior de Madrid"		<i>Nueva Forma</i>	nº 7			1934
AAVV			<i>Archives d'Architecture Moderne</i>				
AAVV			<i>Casabella</i>	nº 446			
AAVV			<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 100 i 101	COAC	Barcelona	1974
AAVV			<i>Das Neue Wien</i>				
AAVV			<i>Lotus</i>	nº 19			
Bauer Wurster, Catherine	"El aspecto social de la Arquitectura moderna en los años 30"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 62	COAC	Barcelona	1965 Oct- Nov- Dec
Borja, Jordi	"Política de vivienda. Notas para una alternativa"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 105	COAC	Barcelona	1974 Nov- Dec

5. Bibliografia

Calvet, F., Elias, R., Gruartmoner, F., Martí, C., Armesto, A.	"La Remodelació del barri de Sant Cosme (El Prat de Llobregat)"	a	<i>Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme</i>	nº 147	COAC	Barcelona	1981 Oct.
Clarke, R., Varavsky, O.	"Modelos sociales, modelos técnicos"	a	<i>CAU</i>	nº 55			
Fernández- Galiano	"Alternativas de alojamiento"	a	<i>CAU</i>	nº 59			1979 Nov.
Frampton, K.	"Des vicissitudes de l'ideologie"	a	<i>Architectur d'Ajurd'hui</i>	nº 177			1975
Gordon E. Cherry	"Homes for Heroes; semis for bypasses"	a	<i>New Society vol. 47</i>	nº 852			1979
Grassi, G.	"Immagine di Berlage"	a	<i>Casabella</i>	nº 249			1961
Hertzberger, herman	Herman Hertzberger 1959-1990		<i>a+u Architecture and Urbanism</i>	nº 91:04	Toshio Naka- mura	Tokyo	1991
Kleihues, J.P.	"Edizia chiusa ed edizia aperta"	a	<i>Lotus</i>	nº 19			1978
Mackay, David	"Viviendas del Congreso"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº	COAC	Barcelona	1965 3er. trim.
Martí, C., Padres, S., Vela, S.	"Degradación y monumento. El barri de la Ribera en Barcelona"	a	<i>2C Construcción de la ciudad</i>	nº 3		Barcelona	1975
Martí, Carles	"La Casa Bloc: un fragmento de ciudad moderna"	a	<i>A & V</i>	nº 11	Arqui- tectura Viva	Madrid	1987
Moneo, J.R.	"Madrid: Los últimos veinticinco años"		<i>Hogar y arquitectura</i>	nº 402		Madrid	1968 Març- Abril
Moneo, J.R.	"Madrid: Los últimos veinticinco años"		<i>Información comercial española</i>	nº 402		Madrid	1967

5.2. Articles i revistes

Montaner, J.M ^a , Oliveras, J., Solà-Morales, I.	"Barcelona: un eixample virtual"	a	<i>Jano</i>	nº 54		Barcelona	1978
Montaner, Josep Maria	"La vivienda en Cataluña, de los años cincuenta a nuestros días"	a	<i>A & V</i>	nº 11	Arqui- tectura Viva	Madrid	1987
Paricio, Ignacio	"Las razones de la forma en la vivienda masiva"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 96	COAC	Barcelona	1976 Maig- Juny
Posener, Julius	"Arbeiterviertel und Anfänge der Mietkaserne in Berlin"	a	<i>Arch +</i>	nº 63 / 64	Klenkes	Aachen	1982 Jul.
Posener, Julius	"Das steinerne Berli - das grüne Berlin"	a	<i>Arch +</i>	nº 63 / 64	Klenkes	Aachen	1982 Jul.
Posener, Julius	"Citoyens - Bourgeois - Proletarier. Utopische Sozialisten"	a	<i>Arch +</i>	nº 63 / 64	Klenkes	Aachen	1982 Jul.
Posener, Julius	"Utopische Gemeinschaften: Fourier, Godin, Buckinham, Howard"	a	<i>Arch +</i>	nº 63 / 64	Klenkes	Aachen	1982 Jul.
Posener, Julius	"Arbeitsiedlungen der Unternehmern (Paternalismus)"	a	<i>Arch +</i>	nº 63 / 64	Klenkes	Aachen	1982 Jul.
Quilici, V.	"Le Comune d'abitazione de modello della mitologia comunitaria a modelo productivo"	a	<i>Lotus</i>	nº 8			
Quilici, V.	"Questioni degli alloggi economici di abitazione nell'Unione Sovietica"	a	<i>Lotus</i>	nº 8			

5. Bibliografia

Reinish, V	"La periferia capitalistico - borghese fra il piano Horbrecht i 1920"	a	<i>Casabella</i>	n° 446			
Roehampton	"La recisione de l'attuazione del piano di Amsterdam"	a	<i>Urbanistica</i>	n° 38			
Rossi, A,	"L'idea della città giardino"	a	<i>Casabella</i>	n° 272			1963
Rossi, A,	"Due Prigetti"	a	<i>Lotus</i>	n° 7			
Schland	"Asperri economici e politici dell'edilizia sociale viennese degli anni 1922-34"	a	<i>Lotus</i>	n° 10			
Scolari	"Tipi e trattati de- lle casa operaie: le origini"	a	<i>Lotus</i>	n° 9			1975
Sert, Josep Lluís	CIAM. 5 Congrès de Paris "Logis et Loisirs"		<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	n° 90	COAC	Barcelona	1972
Solà- Morales, Ignasi de	"La arquitectura de la vivienda en los alos de la autarquía"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	n° 109	COAC	Barcelona	1973 Maig- Juny
Solà- Morales, Ignasi de	"Sobre noucentisme i arquitectura"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	n° 113	COAC	Barcelona	1976 Març
Tafari, M.	"Verso la città socialista. Ricerche e realizzazioni"	a	<i>Lotus</i>	n° 9			
Teran, F. De	"Evolución del planeamiento de núcleos urbanos nuevos"	a	<i>Ciudad y Territorio</i>	n° 1		Madrid	1969

5.2. Articles i revistes

Teyssot	"Cottages et pintoresque"	a	<i>Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo</i>	nº 105	COAC	Barcelona
Vidler	"Architettura, gestione, principi etici"	a	<i>Lotus</i>	nº 14		
Wallis, A.	"Las casas móviles y la industria de la vivienda en los Estados Unidos"	a	<i>Arquitecturas bis</i>	nº 20		1978 Enero

